

Indledning til udgaven af Niels Skyum-Nielsen, Dansk Brevvæsen 1250-1305

Niels Skyum-Nielsen (1921-1982) var en fremtrædende dansk historiker og professor i middelalderhistorie ved Københavns Universitet 1965-1982. Fra 1947 til sin død var han tillige medarbejder på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs store udgave af middelalderlige dokumenter, *Diplomatarium Danicum*, først som studentermedhjælper, men siden som udgiver. Udgavens 1. række, som dækker årene til og med 1249, er enten udgivet af ham, eller bygger på hans forarbejder.¹

Skyum-Nielsen begyndte sin videnskabelige løbebane med en besvarelse af Københavns Universitets prisspørgsmål i historie for året 1946, Dansk Brevvæsen 1250-1305. Hans besvarelse blev ikke tilkendt universitetets guldmedalje, men fik rosende omtale. Trods den personlige skuffelse havde Skyum-Nielsen imidlertid skabt et solidt grundlag for sin senere virksomhed inden for dansk og udenlandsk diplomatik (læren om diplomer). Hvor grundigt og dybtgående bliver først klart ved en gennemgang af besvarelsen, der viser både en omfattende belæsthed i faglitteraturen og et indgående kendskab til de danske kilder til diplomatikkens historie, først og fremmest selvfølgelig diplomerne selv, men også oplysninger fra historieskrivningen, helgenlitteraturen, døde- og gavebøger m.m.²

Hovedindsatsen i bevarelsen er dog den palæografiske undersøgelse af samtlige bevarede originaler af danske diplomer til og med 1305 (og i enkelte tilfælde også længere frem i tiden). Den er foretaget på grundlag af et skema over karakteristiske bogstavformer, som var opstillet af Skyum-Nielsen selv, omend på grundlag af andre palæografers tidligere overvejelser. Skyum-Nielsens fortjeneste var ikke mindst systematiseringen af de særlige kriterier for at udskille personlige træk fra den tidstypiske udformning af skriften. Dette skema anvendte han til en næsten ufatteligt grundig undersøgelse og sammenligning af de bevarede originaler – 460 stk. – og bestemmelsen af det antal skrivere, der havde udfærdiget dem: 239 skriverhænder. I mange tilfælde kunne han endda bestemme eller sandsynliggøre identiteten af disse skrivere. En lignende indsats er ikke siden blevet gennemført for noget tidsrum af dansk middelalderhistorie.

Da Skyum-Nielsen gennemførte sin undersøgelse, var arbejdet med *Diplomatarium Danicum* 2. række godt undervejs. I 1946 var tidsrummet 1250-1305 således dækket, og det må have været begrundelsen for at vælge netop denne periode som prisspørgsmålets begrænsning. Skyum-Nielsens arbejde kunne derfor ikke komme disse bind til gode, omend han havde flere forslag til forbedringer af enkelte diplomer i den foreliggende udgave. Skyum-Nielsen begyndte dog ikke med året 1250, men med begyndelsen: de ældste efterretninger om diplomer i Danmark og de ældste originaler fra 12. århundrede. Hans resultater blev af afgørende betydning for *Diplomatarium Danicum* 1. række (indtil 1249). I alle bind (på nær det første, som udelukkende rummer udenlandsk materiale) står det klart, hvad hans arbejde har betydet for afklaringen af spørgsmålene om ægthed, datering, tekstgrundlag m.m. Med andre ord for alt det, som i dag gør *Diplomatarium Danicum* til den grundlæggende, videnskabelige udgave af de danske diplomer og et nødvendigt arbejdsredskab for middelalderhistorikerne.

¹ Niels Skyum-Nielsens liv og karriere er bedst skildret i to nekrologer: af Tage E. Christiansen og Karsten Fledelius i *Historisk Tidsskrift* bind 83 (1983), 223-41; og af Svend Ellehøj i *Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1983-84*, 160-68.

² Den bedste kildetypologi for perioden indtil 1340 er Aksel E. Christensen, "Kilder og kildepublikationer", i *Danmarks historie bind 1: Tiden indtil 1340*, red. Aksel E. Christensen m.fl., København: Gyldendal, 1977, 513-529.

Skyum-Nielsen anvendte også sine resultater til en række vigtige afhandlinger om dansk middelalderhistorie. Den første af disse kom i 1949, mens han stadig var stud.mag., den sidste i 1966. Endnu i sin danmarkshistorie kunne han dog skrive om f.eks. det kongelige kancelli på grundlag af den besvarelse, som han havde udfærdiget 25 år tidligere. Hans disputats fra 1963 om striden mellem den danske kongemagt og ærkebiskop Jakob Erlandsen af Lund var ledsaget af et bind med studier og tekster, som i høj grad bygger på besvarelsen af prisopgaven. I alle disse arbejder henviste Skyum-Nielsen i noter detaljeret til sin utrykte besvarelse med angivelse af sidenumre i denne.³

Dele af resultaterne fandt således vej til offentligheden, men besvarelsen blev aldrig publiceret i sin helhed. Det betyder, at de dele, som vedrører andre perioder og diplomer end de i hans øvrige forfatterskab behandlede, har været ukendte og uudnyttede af andre forskere. Dette materiale er af en sådan kvalitet og har et sådant omfang, at Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og redaktionen på *Diplomatarium Danicum* finder det rigtigt at offentliggøre den nu 80-årige afhandling. Den fremlægges nu i form af to pdf-filer, én med prisopgavens tekst og én med afbildninger af 116 håndskrevne skemaer, der udgør Skyum-Nielsens dokumentation af skriftsammenligningen af de bevarede originaler.

Grundlaget er et eksemplar af besvarelsen, som ligger i arkivet på *Diplomatarium Danicum*. Det har af Skyum-Nielsen været anvendt som arbejdsseksemplar under såvel udgivelsen af 1. række, som udarbejdelsen af flere af de tidligere nævnte afhandlinger. Den maskinskrrevne tekst er blevet skannet af studentermedhjælper ved DSL, stud.mag. Gustav Juhl Mikkelsen, som også har bistået med indtastning af partier, der ikke kunne skannes. For sit dygtige arbejde bringes han en varm tak. Eksemplaret har tidligere været udlånt til Det Kongelige Bibliotek i København, der har ladet den kopiere. [Kopierne](#) er tilgængelige på Læsesal Vest og til hjemlån.

Bearbejdelsen af den skannede tekst er foretaget af seniorredaktør ved *Diplomatarium Danicum* Anders Leegaard Knudsen. Teksten er blevet formateret, så den afspejler Skyum-Nielsens eget layout med de nødvendige ændringer. Den væsentligste ændring skyldes forskellen i sidestørrelse: En side i besvarelsen svarer kun sjældent til en A4-side, og det ville være upraktisk at følge hans layout nøjagtigt. Sideskift i besvarelsen er derfor i denne udgave markeret med et rødt sidenummer, f.eks. [/s73/](#). Derimod er der ikke indsat et moderne sidenummer. A4-siderne svarer normalt til flere sider i det originale manuskript. Undtagelserne er enkelte af de mange tabeller, hvori Skyum-Nielsen meddelte sine resultater, og hvor det har vist sig praktisk at bibeholde hans sideformat. Hans henvisninger til *Diplomatarium Danicum* og ældre diplomudgaver er forsynet med links til [online-udgaven af Diplomatarium Danicum](#).

Gennem årene forsynede Skyum-Nielsen manuskriptet med talrige rettelser, tilføjelser og kommentarer. De falder i flere grupper. Under indskrivningen af besvarelsen var en del slåfejl opstået, og kortere eller længere partier havde vist sig enten overflødige eller forkerte. Mange af disse fejl rettede Skyum-Nielsen under indskrivningen med maskine, i hånden eller ved at indklæbe papirlapper med rettelser. Disse rettelser er i denne udgave stiltiende fulgt, uden forsøg på at oplyse den rettede tekst.

³ "Haandskriftet 'Ribe Oldemoder.' En kritisk studie." *Scandia* XIX (1949), 127-56; "Absalons privilegium for Roskilde Mariakloster (= Vor Frue kloster) – Ægte eller uægte?" *Scandia* XX (1950), 260-72; "De ældste privilegier for klostret i Væ: Et nyfund" *Scandia* XXI (1951), 1-27; "Studier og tekster til kirkekampen i Danmark 1241-1290" *Scandia* 28 (1962), 1-91; *Kirkekampen i Danmark 1241-1290: Jakob Erlandsen, samtid og eftertid*. (1963); "Den danske konges kancelli i 1250'erne" *Festskrift til Astrid Friis* (1963), 225-45; "Kanslere og skrivere i Danmark 1250-1282" *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen* (1966), 141-84; *Kvinde og Slave Danmarkshistorie uden retouche* 3. (1971).

Skyum-Nielsen har efter 1946 i hånden indført rettelser af faktuelle fejl og rettelser af terminologi samt tilføjet realoplysninger og litteraturhenvisninger. I denne udgave er rettelser af rene slåfejl eller banale faktuelle fejl stiltiende blevet fulgt. Rettelser af mere gennemgribende art – herunder også realoplysninger og litteraturhenvisninger – er blevet omtalt i en note til det pågældende sted. Det er navnlig den første del af besvarelsen, der blev efterbearbejdet af Skyum-Nielsen. Rettelserne og tilføjelserne viser sig at være tæt forbundet med udgivelsen af *Diplomatarium Danicum* 1. række, arbejdet med disputatsen samt arbejdet med de store artikler fra 1960'erne om det kongelige kancelli i tiden 1250-1282. Skyum-Nielsen har ikke gennemgået og rettet hele besvarelsen, og afsnittet om tiden 1282-1305 er næsten uden senere kommentarer. Der er ingen grund til automatisk at antage, at denne sidste del behøver færre rettelser end den første del. Skyum-Nielsen nåede det blot ikke. Derfor bibeholder denne udgave Skyum-Nielsens oprindelige tekst, men fortegner de rettelser, som han trods alt nåede at foretage.

Der forekommer tillige en stor mængde personlige notater med forbindelse til hans senere forskning og publicering. Da de typisk er meget korte – enkelte ord eller bogstaver – og blot er relevante for særlige problemstillinger uden forbindelse med argumentationen i besvarelsen, er disse ofte svært læselige notater stiltiende udeladt i denne udgave.

København, 11. december 2025

Anders Leegaard Knudsen

BESVARELSE
AF
UNIVERSITETETS PRISSPØRGSMÅL
I HISTORIE
FOR AARET 1946:

DANSK BREVVÆSEN 1250 – 1305

MOTTO:
“ – quidquid latet, apparebit – “

(Dies iræ).

FORORD

En fuldstændig Besvarelse af Prisspørgsmaalet ”Dansk Brevvæsen 1250 - 1305” skulde gøre Rede for Brevenes ydre Form særligt igennem Undersøgelser af Skriverhændernes Antal og Forekomst i Originaldiplomerne; dernæst skulde den klarlægge Brevenes indre Form igennem Diktatundersøgelser, og endelig skulde den sammenstille alle de konkrete Oplysninger, som Kilderne indeholder om Skrivere og Skriverinstitutioner, i et Stykke Kapel- og Kancellihistorie.

Nærværende Afhandling indeholder imidlertid ikke en fuldstændig Besvarelse af Prisspørgsmaalet, og en saadan vilde det indenfor den givne Tid være umuligt at give, da ethvert Forarbejde mangler. Da Spørgsmaalet om Skriverhændernes Antal og Forekomst indenfor Originaldiplomerne er grundlæggende for en Udforskning af Brevvæsenet, har jeg valgt at gøre Rede herfor i nærværende Afhandling. Men desuden har jeg besvaret det 3die Grundspørgsmaal og fremlægger ogsaa i denne Afhandling alle Oplysninger, som Kilderne rummer om Skrivere og Skriverinstitutioner i Tidsrummet 1250 - 1305.

Afhandlingen er disponeret saaledes, at Hovedresultaterne af den første palæografisk-diplomatariske Undersøgelse er arbejdet sammen med den anden diplomatarisk-historiske Undersøgelse i eet Hovedstykke med Titlen: ”KAPEL- OG KANCELLIGEJSTLIGHEDEN 1250 - 1305.” Omkring dette grupperer de andre Stykker sig som Forarbejder, Indledning og Tillæg. Hovedvægten er lagt paa Skildringen af det kongelige Kancellis Historie og Virksomhed.

Jeg bemærker slutteligt, at jeg paa Grund af manglende Tid ikke har faaet skaaret Afdelingen: ”Kapel- og Kancelligejstligheden indtil Aar 1250,” der er Indledning til ovennævnte Hovedstykke, ned til et mindre Omfang, saaledes som jeg oprindeligt havde planlagt. Som Introduction til Hovedstykket henviser jeg nu særligt til Indledningens Afsnit VI - IX.

Forf.

INDHOLDSFORTEGNELSE

SKRIVERHÆNDERNE I DE BEVAREDE ORIGINALDIPLOMER 1250 - 1305	1 – 145
Methodiske Betragtninger	1 – 89
Resultat	90 – 92
Register over Originaldiplomernes Fordeling mellem Skriverhænderne samt over deres Forekomst paa Skemablade	93 – 121
Liste over Skriverhænderne i de bevarede Originaldiplomer 1135 – 1305	122 – 145
KAPEL- OG KANCELLIGEJSTLIGHEDEN INDTIL AAR 1250 ⁴	146 – 216
I Benævnelser	147 – 153
II Kapelgejstligheden indtil Aar 1159 ⁵	153 – 159
III Kancelligejstligheden 1159 - 1194 ⁶	159 – 167
IV Kancelliet 1194 - 1201 ⁷	167 – 174
V Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1159 - 1201 ⁸	174 – 179
VI Kancelligejstligheden 1201 - 1233 ⁹	179 – 185
VII Kancelligejstligheden 1233 - 1250 ¹⁰	185 – 197
VIII Kancelligejstlige hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1201 - 1250 ¹¹	197 – 202
IX Status ved Aar 1250	203 – 216
KAPEL- OG KANCELLIGEJSTLIGHEDEN 1250 – 1305 ¹²	217 – 348
Introduktion	218 – 219
I Kancelligejstligheden 1250 - 1253 ¹³	220 – 225
II Kancelligejstligheden 1253 – 1267 ¹⁴	226 – 236
III Kancelligejstlige hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1250 - 1267 ¹⁵	237 – 247
IV Kancelligejstligheden 1267 – 1282 ¹⁶	248 – 265
V Kancelligejstligheden 1282 – 1287 ¹⁷	266 – 271
VI Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1267 – 1287 ¹⁸	272 – 280
VII Kancelligejstligheden 1287 – 1305 ¹⁹	281 – 297

⁴ "Kapel- og Kancelligejstlighed" rettet i hånden til "Skrivere og Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵ "Kapelgejstligheden" rettet i hånden til "Kapellets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁶ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁷ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliet" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸ "Kapelgejstlige" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁰ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliet" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹¹ "Kapelgejstlige" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹² "Kapel- og Kancelligejstlighed" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹³ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁴ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁵ "Kapelgejstlige" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁶ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁷ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁸ "Kapelgejstlige" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁹ "Kancelligejstligheden" rettet i hånden til "Kancelliets Personale" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

VIII Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1287 – 1305 ²⁰	298 – 315
IX Status ved Aar 1305	316 – 348
Kancelliet	316 – 341
Hertugen af Sønderjyllands Skrivestue	342 – 344
Den ærkebiskoppelige Skrivestue	344 – 345
Andre Skrivestuer	346 – 348
NOTER	349 – 449
MANUSKRIFT- OG BOGFORTEGNELSE	450 – 457
TILLÆG I	
Kongelige Kapel- og Kancelligejstlige indtil Aar 1305	458 – 467
TILLÆG II	
Itinerar for den kongelige Skrivestue 1250 - 1305	468 – 482
Udstedelsesstederne for den sønderjydske Hertugs Breve 1252 - 1286 samt Itinerar for den hertugelige Skrivestue 1286 - 1305	483 – 485
TILLÆG III	
Corrigenda til Diplomatarium Danicum II. Rk. Bd. 1-2	486 – 506
SKEMABLADENE	
Forbemærkning	507 – 509
Bladene	I - CXVI

²⁰ "Kapelgejstlige" rettet i hånden til "Skrivere & Skrivestuer" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhænderne i de
bevarede Originaldiplomer
1250-1305.

Methodiske Betragtninger.

Lauritz Weibull har i sin mønsterværdige Udgave af "Necrologium Lundense"¹⁾ i høj Grad beskæftiget sig med Udredningen af Skriftforholdene i Nekrologiet og da særligt med Problemet om Antallet af Skriverhænder. Weibull bemærker, at selvom den palæografiske Videnskab har gennemløbet en straalende Udvikling fra Mabillon til vore Dage, har man ikke fastlagt grundlæggende Retningslinjer for Vurderingen af det karakteristiske ved de enkelte Hænder og Spørgsmaalet om, hvorledes Hænderne "kunna och skola särskiljes"²⁾

Weibull sammenfatter sammesteds sine Erfaringer paa Skriftsammenligningens Omraade, idet han siger: "Det är en ofta gjord iakttagelse, att den paleografiskt oerfarne endast är alltför benägen att i ett skriftverk med olika stilar se alla skriftdrag lika, och en lika alldaglig företeelse, att även vetenskapsmannen, ledd af de talrika större och smärre skiljaktigheter i skriftutformningen, som han upptäcker, alltför ofta ser den enskilda handen i pluralis ³⁾. De likheter i stilen, för vilka vetenskapsmannen icke kan värja sig, gör han beroende av en gemensam skolutbildning. Sanningen ligger här som så ofta mitt emellan de båda ytterligheterna. För att nå den gäller det att skilja mellan väsentligt och oväsentligt och klarlägga vad som i själva verket är grundläggande för den enskilda handens skriftförling.

/s2/ Mycket av vad som i detta sammanhang allmänt tages för väsentligt är det icke: staplarnas längd, avslutning och utsmyckning, bokstävernas bredd, de fint eller grovt dragna linjerna, den enskilda bokstavstypen i ett skriftstycke, som vald på måfå visar sig icke överensstämma med motsvarande i ett annat. Ingen skall neka, att allt detta i högsta grad är egnat att ge intryck av att olika händer fört pennan. Men detta behöver långt ifrån vara fallet. Det väsentliga ligger i händernas individuella ductus. Den kommer tillsynes i själva linjeförlingen, i det rytmiske sammanhang, i vilket bokstäver och ord inordna sig".

Weibull fortsätter med, at Vanskeligheden ved at skelne mellem Hænderne er særlig stor i 12. Aarh., der var en Glanstid i Skriftens Historie. Det var en Periode, hvor Skrivning – stadig iflg. Weibull – var blevet en virkelig Kunst, og hvor samme Haand beherskede hele Skalaer af Stile. Betragter man nu de Skriftprøver, som Weibull vedlægger, skuffes man vistnok en lille Smule –saadan er det idetmindste gaaet mig – dersom man havde ventet sig i Afbildningerne at se en hel Vifte af Stiltyper, der skulde være udgaaede fra samme Skrivers.

Der var nu det morsomme ved det, at jeg først vendte mig til Weibulls Udgave af Necrologium Lundense, da jeg i længere Tid i Forvejen havde arbejdet med Adskillelse af Skriverhænder i Originaldiplomerne fra 1250-1305. Jeg kom da til at betragte de p. LXXXVIII - LXXXIX fremlagte Skriftprøver paa Haanden f og uden at se nøje efter ved Foden af de to Sider, **/s3/** antog jeg, at hver Side repræsenterede sin Skrivers i Lighed med Skriftfordelingen paa de følgende Sider. Stor var derfor min Forbavselse, da de 2 Sider efter en Detailundersøgelse, jeg foretog, ikke afveg stort fra hinanden hverken i de enkelte Bogstavers Form eller i Skriftförlingen. Da jeg saa opdagede, at Haanden f skulde have skrevet Skriftprøverne paa begge Sider, forstod jeg bedre. Hvad jeg derimod ikke forstod, var, at Weibull kunde tale om forskellige Stiltyper i Forbindelse med Haanden f's Ydelser. I Virkeligheden kan man vist, hvad angaar denne Haand kun tale om to forskellige Stile, en Prydstil og en enkel prunkløs Stil. Prydstilen er da nærmest repræsenteret af Skriftprøve Nr. 1 p. LXXXVIII (de smukke fast skrevne Bogstaver, de lange Skafter paa b (Linje 1, 3), d (Linje 1-3), f (Linje 2, 3) og l (Linje 1-3); den høje Overlængde paa det lange s ⁴⁾ med Pukkel øverst til venstre (L. 1-3) og i et Par Exempler med Øje (L. 1, 3); det oprette d, der bruges i hele Prøve Nr. 1 (L. 1-3)). Den enkle Stil repræsenteres

nærmest af Skriftprøverne Nr. 4 p. LXXXVIII og Nr. 4-5 p. (LXXXIX). Betegnende er her den lidt usikre Bogstavhældning, de lavere Skafter paa de høje Bogstaver og det nu og da anvendte runde d (p. LXXXVIII Nr. 4, L. 1-2, p. LXXXIX Nr. 5, L. 1). Forskellene imellem den prydede og den prunkløse Stil er iøvrigt ikke store og lader sig godt nok forklare som Udtryk for Indførslernes større eller mindre Vigtighed (Skriftprøven i Prydstil, Nr. 1 p. LXXXVIII gengiver øjensynlig Begyndelsen af den vigtige Præbendelisten ⁵⁾).

Det bliver nærmest en Strid om Ord, om man vil mene, at Forskellen er saa stor, at der er Tale om to forskellige Stil- /s4/ typer, eller om den blot viser en mere eller mindre prydet Skrivemaade for den paagældende Skriver. Det maa dog her tages i Betragtning, at de sammenstillede Skriftprøver dækker Indførsler fra en Aarrække nl. henved 15 Aar ⁶⁾. En Forskydning i Haandskriften i Løbet af disse Aar er mere end antagelig, og Skriftforskellene bliver derfor sikkert ligesaameget Udtryk for en naturlig Ændring i Aarenes Løb som for et muligt, bevidst Stilvalg.

Tydeligere er det imidlertid med Haanden e, at dens Skriver har kunnet skrive dels Prydstil dels en enkel og prunkløs Stil. Af de p. XCI anførte Prøver paa Haanden ses Prøve Nr. 1 at hævde sig smukt fremfor Prøverne Nr. 4-7. (Nr. 1: de fast prentede Bogstaver; de lange Skafter paa b (L. 3-4), d (l. 1-4), 1 (L. 1, 5); Bølgelinjen i 2 d'ers og 1 l's og 2 store s'ers Overlængder (L. 1); Dobbeltøjnene paa de 3 lange s'ers Overlængder (L. 5); Krumningen tilvenstre i de lange s'ers Underlængder (L. 2-3, 5); den nedløbende venstresvungne Hovedstav i r (L. 1, 3, 5); Nr. 4-7: noget usikker Bogstavhældning, lavere Skafter paa de høje Bogstaver, mere prunkløse Bogstaver). Ogsaa denne Haand skulde ifølge Weibull fremvise en Skala af Stiltyper, hvilket jeg ikke kan se, at den gør.

Den kendte palæografiske Forsker, Erik Kroman, har i Bogen "Palæografi" ⁷⁾ optaget dels dette Weibulls Syn paa de foreliggende Skriftprøver som Udtryk for Skalaer af Stiltyper (som han, som det synes, godkender) dels Weibulls Betragtninger over Kriterierne for Adskillelse mellem Skriftstykker som skrevne af een eller flere Hænder, hvilke Betragtninger Kroman /s5/ dog modificerer noget.

Mens Weibull som ovf. citeret vil lægge Vægten paa "händernas individuella ductus", som den viser sig i "sjelva linjeföringen, i det rytmiska sammenhang i vilket bokstäver och ord indordna sig", taler Kroman i tydelig Afhængighed af Weibulls Udtryksmaade om, at det, der karakteriserer den enkelte Skriver er "de mere individuelle Træk, som fremtræder i Linjeföringen, Forholdene i Bogstaverne og Rytmen i Bogstavernes og Ordenes Sammenkædning". Det af mig understregede Kriterium, Forholdene i Bogstaverne, har Kroman sat ind imellem Weibulls 2 andre Kriterier, og det er, saavidt jeg efter mine Undersøgelser kan se, nok saa vigtigt et Kriterium, som de mere uhaandgribelige, der ligger i Forskelle i Linjeföring og i Rytmen i Bogstavernes og Ordenes Sammenkædning. Et andet Sted i samme Bog ⁸⁾ ses Kroman ogsaa at tage "Forskellighederne i Bogstavtyperne" som Kriterium for Adskillelse mellem Skrivers Hænder. Samme Tanke har Kroman ogsaa tidligere givet Udtryk for, idet han foranlediget af de mange forskellige Forslag og Hypoteser om Skrivers Hændernes Antal i "Kong Valdemars Jordebog" i sin Bog om Haandskriftet og dets Historie ⁹⁾ anfører, at man maa være "opmærksom paa Skrivers særlige Penneføring, de for den enkelte Skriver karakteristiske Bogstaver og hans Vaner med Hensyn til Anvendelsen af de Bogstaver, der har Dobbeltformer" for at kunne skelne imellem Skrivers Hænder ¹⁰⁾. Dette Synspunkt kan jeg helt og fuldt slutte mig til.

Da jeg i sin Tid begyndte at arbejde med Originaldiploma-/s6/erne fra Tidsrummet 1250-1305 i den Hensigt at naa til sikre Kriterier for Adskillelse mellem Skrivers Hænder, prøvede jeg imidlertid forskellige andre Veje til at naa dette Maal. En Tid lang forsøgte jeg at finde frem til, om der var nogen Sammenhæng mellem Forkortelsernes Form og Hyppighed og den enkelte mulige Skrivers Haand, og om dette sammen med Anvendelsen af store og smaa Bogstaver kunde give Fingerpeg om, hvilke

Diplomer, der var skrevet af en enkelt Haand. Omsider blev det dog klart for mig, at de afgørende Kriterier maatte indeholdes i de egentlige Skriftelementer, Bogstaverne og Forkortelserne. Her fæstnede jeg først Opmærksomheden ved de store Bogstaver, ved Initialerne og en eventuel Gitterskrift. Tilsidst naaede jeg dog frem til, at kun de almindeligste Bogstaver, og navnlig da de smaa og uanseelige, samt de almindeligste Forkortelsestegn alt under Hensyn til deres Variierthed indenfor det enkelte Diplom kunde danne Kriterier for Adskillelse mellem Skriverskænder.

Netop de smaa og uanseelige Bogstaver og de almindelige Forkortelser er vistnok saa indarbejdede i den enkelte Skrivers Skrivevaner, at de nedfældes paa Papiret saa at sige som Resultat af Refleksbevægelser. De store Prydbogstaver derimod og Gitterskriften kunde sikkert meget lettere efterskrives efter et smukt Forlæg eller udformes efter en bestemt Skriverskoles Mønster eller varieres forstandsmæssigt efter Smag og Behag fra Gang til Gang uden at have det Personlighedspræg, som alene kan røbe den enkelte Skriver.

Det ovenfor sagte om de smaa og uanseelige Bogstaver **/s7/** vilde sikkert ikke gælde i samme Udstrækning med Hensyn til den prentede Bogskrift, som det gælder ved den gotiske Kursiv, i hvilken det store Tal af Originaldiplomer fra 1250-1305 er skrevet. Kursiven giver næppe som den prentede Bogskrift Raaderum for viljesbestemt Penneføring ved hvert enkelt Bogstav.

Hvilke smaa Bogstaver og hvilke almindelige Forkortelsestegn skal da være de udslaggivende? Her maa man først sigte mod de Bogstaver og Forkortelser, som man igennem længere Tids Undersøgelser kan finde nogenlunde konstante indenfor de enkelte Skriftstykker; de maa desuden være almindelige og dertil variable Skriftstykkerne imellem. Man maa derpaa undersøge Konstans og Variation af de fundne Skelnemærker indenfor Brevgrupper, som paa Grund af den særprægede Skrift i de enkelte Stykker allerede er fastslaaede af andre Forskere som udgaaede fra een bestemt Haand (saadanne er f.Ex. Brevgruppen, der omfatter Diplomerne i Corpus Diplomatum regni Danici I-VII, ed. Fr. Blatt et C. A. Christensen Hauniae 1938 (her benævnt Atlas) Nrr. 62, 91, 95, 130, 131, 132, 134, 183, 232, 1025, der alle er skrevne af samme Haand, jvf. Diplomatarium Danicum II Rk. Bd. 1-5, 9, ed. Fr. Blatt m.fl. Kbh. 1938ff. (her benævnt D.D.) **II, 4, Nr. 13**, de diplomatariske Noter; en anden lignende Brevgruppe er Atlas Nrr. 210 og 1019, se **D.D. II, 2, Nr. 429**, de diplomatariske Noter, hvor det anføres, at disse 2 Originaler er skrevet af samme Haand).

Ikke mindst maa man for at finde frem til velegnede Skelnemærker som ovenfor nævnt tage Hensyn til de enkelte Tegns Varieringsmuligheder, idet det gælder at finde stærkt variable **/s8/** Tegn med mange Skrivemuligheder, saaledes at Adskillelsen mellem de af de enkelte Skrivere valgte Skrivemuligheder kan blive des lettere. Man maa saaledes finde paa een Gang almindelige og i det enkelte Skriftstykke konstante, men Skriftstykkerne imellem stærkt variable Tegn, og her er det navnlig, at Forkortelserne maa træde hjælpende til, da de baade er yderst almindelige og stærkt variable. Hertil kommer, at de er meget karakteristiske Tegn, som er fremtrædende i Linjerne og derfor lette at faa Øje paa. Det er nødvendigt at tage ogsaa et saa enkelt Hensyn som det sidstnævnte med Overskueligheden af de benyttede Skelnemærker, da de bevarede Originaldiplomer, som det her drejer sig om, er bevarede i saa stort et Antal, at der er et Utal af Maader, paa hvilke de indbyrdes kan kombineres som skrevne af samme Haand, og af disse kan ingen principielt udelukkes paa Forhaand. For Exempel kan man ikke benægte Muligheden af at finde en Skrivershaand fra 1250 i et Brev fra 1280, 1290 eller 1300 ligesaa lidt som man kan undlade at sammenligne Periodens Kongebreve med dens Privatbreve, da man i saa Fald vilde gaa Glip af højst vigtige Slutninger angaaende Modtagerakter. Fra Aarene 1250 til 1305 er der bevaret 416 Originaler og kombinerede sammen skulde de teoretisk set sammenlignes ikke mindre end 86.320 Gange med hinanden, før man kunde garantere, at enhver Kombinationsmulighed var prøvet. Nogle Hundreder eller Tusinder af Muligheder bortfalder

dog saa snart det godtgøres, at 2, 3 eller flere Originaler er skrevne af samme Haand, idet man fremtidigt ved Skriftsammenligningen kan nøjes med at lade een Original repræsentere den fundne fælles /s9/Haand; men der bliver desuagtet et uhyrligt Tal af Kombinationsmuligheder tilbage. Tager man de 44 Originaler alene, som er bevarede fra før 1250, rummer disse alene 946 Kombinationsmuligheder. Ønsker man, som det her er sket, at sammenligne Originalerne fra før 1250 med Originalerne fra 1250-1305, hvilket bl.a. er ønskeligt, for at man kan konstatere, om nogen Haand fra denne Afhandlings Periode 1250-1305 kan genfindes før 1250 (hvilket er Tilfældet med 2 Hænder), bliver Antallet af Kombinationsmuligheder saa stort et Tal som 94.595, idet der dog regnes med en Tidsgrænse, saaledes at Originaler, der er skilt ved et Tidsrum af 75 Aar, ikke sammenlignes med hinanden.

Det er klart, at man paa ingen Maade kan overkomme et saa uhyre, men samtidigt saa minutiøst krævende Sammenligningsarbejde paa den til Opgavens Løsning fastsatte Tid. Det vil vel heller ikke være strengt nødvendigt, eftersom Muligheden. for at finde en Skriverhaand igen bliver ringere for hvert Aarti, man forsøger videre, og saaledes kan man nøjes med – ligesom man jo er tvungen til det, at udvælge de mest sandsynlige Muligheder og gennemprøve dem. Jeg har for disse Diplomers Vedkommende foretaget over 10.000 Sammenligninger, af hvilke jeg her fremlægger o. 7.600 i de til nærværende Afdeling hørende Skemablade. Det er imidlertid klart, at ogsaa med en Størrelsesorden paa nogle Tusinder af Sammenligninger, maa der tages Hensyn til at finde en Methode, der uden at sætte Sikkerheden over Styr dog er forholdsvis let at anvende. Derfor maa der, som ovenfor berørt ogsaa i stor Udstrækning tages Hensyn til Forkortelserne, /s10/naar man vil opstille Kriterier for Afgørelse af positiv eller negativ Samhørighed mellem Hænderne i Originaler. Der er iøvrigt heller ingen Vanskelighed ved at anerkende Forkortelserne som muligt anvendelige Skelnemærker, idet der i latinske Originaler, som det vil vides, er et meget stort Antal af dem; flere af dem kan saaledes siges at være yderst almindelige og derved indeholde Muligheder som egentlige Karakteristika for Skriverhænderne. Hertil kommer, at de er stærkt variable (hvilket vil blive nærmere debatteret nedenfor), mere variable end mange af de almindelige og uanseelige Bogstaver, der som tidligere omtalt maa antages i særlig Grad at være anvendelige som Skelnemærker. Forkortelserne er oftest ikke uanseelige, men samtidig heller ikke saa anseelige, at de er udnyttede kalligrafisk til at pryde Skriften ¹¹⁾ hvorved deres Personlighedspræg vel som Regel vilde være gaaet tabt. At de oftest ligesom de smaa Bogstaver er helt eller delvist konstante indenfor den enkelte Original og dertil indenfor den enkelte Skriverhaand, skal jeg fremlægge et Antal Exempler paa længere fremme.

Efter at have foretaget over 10.000 enkelte Skriftsammenligninger indenfor Originalerne fra 1135-1305 er jeg naaet til at opstille følgende Bogstaver og Forkortelser som særligt anvendelige Skelnemærker ved Skriftsammenligning:

Bogstaverne g og x,

Forkortelserne for "et", "-bus", "-rum", "que", "con-", "-ur" og "-us"

Hvert enkelt af disse Tegn er i Tidens Diplomskrift sær-/s11/ligt karakteristisk. Men desuden er hvert af dem almindeligvis varierende fra Skriftstykke til Skriftstykke, skønt de som Regel er konstante indenfor det enkelte Stykke. Nedenfor skal nu gives en Række Exempler paa disse 9 Tegns Variethed mellem nogle af de her behandlede Originaldiplomer. Varietheden Skriftstykkerne imellem er den ene Forudsætning for et Tegns Mulighedsværdi som Skelnemærke til Adskillelse mellem Skriverhænder. Den anden Forudsætning er Konstansen indenfor den enkelte Original og den enkelte Haand. Ogsaa denne Forudsætning for de opstillede Tegns Mulighedsværdi vil blive drøftet længere fremme. Den

trede Forudsætning er Tegnenes Almindelighed og det, at de ikke er Genstand for tilfældig kalligrafisk Udnyttelse, hvilket er blevet behandlet ovenfor.

Og nu til de opstillede Tegns Variethed og Konstans:

g g er et meget almindeligt, men samtidigt et højst karakteristisk og dertil et stærkt variabelt Bogstav. Det kan for Ex. varieres paa følgende Maader:

I) Hovedet

a) lille (Ex.: Atlas Nr. 159: 6 ens Ex. (L. 1, 3-4, 6)).

b) stort (Ex.: Atlas Nr. 31: 10 ens Ex. (L. 1-3, 5-6, 11-12)).

II) nedre Bue

1) aaben;

trukket tilhøjre og derpaa slynget tilvenstre med let Krumning nedad (Ex.: Atlas Nr. 31: 10 Ex. (L. 1-3, 5-6, 11-12); heraf 6 ens; 4 Ex. (L. 3, 5-6, 11) dog /s12/ med vandret lige Understreg).

2) lukket

a) lille Bue, oval (Ex.: Atlas Nr. 125: 9 Ex. (L. 1, 4, 6-7, 9-11); 3 Ex. (L. 6, 9, 11) har Endespidsen af Buen ved Nedstregen til Buen, mens 1 Ex. (L. 10) har aaben, ufuldendt Bue, hvor de øvrige 5 ens Ex. har Buens Endespids ved Hovedets nederste Rand).

b) lille trekantet Underdel (Ex.: Atlas Nr. 117: 17 ens Ex. (L. 1-10)).

c) lille, kantet, v-agtig Underdel (Ex.: Atlas Nr. 137: 33 ens Ex. (L. 1-9, 11-13, 15-16)).

d) lodret staaende Bue; lang Nedstreg som i et moderne g, denne svinges op i en lang svagt buet Opstreg, der hæftes paa Nedstregen lige ved Hovedet (Ex.: Atlas Nr. 310: 12 Ex. (L. 1, 3, 9-10, 12, 14-15), heraf 8 ens. 4 Ex. (L. 10, 14-15) paa, at Opstregen hæftes paa Hovedet).

e) stor Bue, lang og flad (Ex.: Atlas Nr. 102: 29 ens Ex. (L. 1-13)).

f) meget stor Bue, begyndende med svagt skraatstillet Nedstreg; Trykstreg som øvre Linje i Buen (Ex.: Atlas Nr. 50: 6 ens Ex. (L. 1-6)).

g) Nedstregen til Buen kurvet stærkt mod højre (Ex.: Atlas Nr. 111: 10 Ex. (L. 1, 3-5, 8-9); 9 ens Ex.; 1 Ex. (L. 1) med lodret Nedstreg fra Hovedet og lille lodret Oval som nedre Bue).

h) lang, flad, uregelmæssig Bue (Ex.: Atlas Nr. 152: /s13/ 6 Ex. (L. 1, 8-9); 5 ens Ex.; 1 Ex. [L. 8] en lille oval Bue, der naar ind i Hovedet).

i) lang Halvcirkel som Bue; Trykstreg som Buens øverste vandrette Linje; Haarstreg til Buens øverste Linje (Ex.: Atlas Nr. 124: 13 Ex. (L. 1-2, 4-6, 9-11, 13, 16-18); 1 Ex. (L. 11) ødelagt; 1 Ex. 1 (L. 13) uden Haarstreg?).

j) lodret Nedstreg til Buen, der siden svinges tilvenstre med Svajning; lang Haarstreg op til Hovedet (Ex.: Atlas Nr. 112: 3 ens Ex. (L. 1, 5-6)).

k) Nedstregen til Buen er svajet tilhøjre; derpaa trækkes den tilvenstre med let Krumning, Buen forbindes med Hovedet ved diagonalt gaaende Haarstreg. (Ex.: Atlas Nr. 39: 7 ens Ex. (L. 1-2, 5-6, 8-9)).

l) Buen helt gennemstreget af lodretgaaende Haarstreg (Ex.: Atlas Nr. 286: 8 ens Ex. (L. 5-6, 8-9); 2 Ex. (L. 5-6) utydelige).

m) stærkt svajet nedre Bue gennemstreget af Haarstreg. (Ex.: Atlas Nr. 289: 4 Ex. (L. 1, 6); 3 ens Ex.; 1 Ex. (L. 6) med lille kantet Bue).

n) lang, flad nedre Bue helt overstreget af Haarstreg (Ex.: Atlas Nr. 371: 12 Ex. (L. 1-2, 4, 6, 8-9, 11-12); 9 ens Ex.; 3 Ex. (L. 6, 8, 12) paa Gennemstregning af nedre Bue ved Haarstregen; men uden Overstregning).

- o) Kringlesnoning af nedre Bue med Sammentrykning af venstre Del af Kringlen (Ex.: Atlas Nr. 146: 7 Ex. /s14/(L. 1-2, 4-5, 8); 6 ens Ex.; 1 Ex. (L. 1) med lang, tung og spidst endende venstre Del af Kringlen).
- p) Kringlesnoning af nedre Bue (Ex.: Atlas Nr. 44^{II} 15 Ex. (L. 1-9); 10 Ex. uden, 5 Ex. med Sammentrykning af venstre Kringledel (L. 1, 3, 7).
- q) Kringlen forskudt til højre, saa Slutvinklen ender tilhøjre for Hovedet (Ex.: Atlas Nr. 228; 17 ens Ex. (L. 1-4, 7, 11, 14, 16-19); se navnlig Ex. i L. 3 og 19).
- r) Understellet dannet af lav venstresvungen Bue, der svinges nedefter efter at have passeret Hovedet og derefter forbindes med en lille rund eller lige Streg med Hovedets venstre Side forneden (Ex.: Atlas Nr. 313: 14 Ex. (L. 2, 12-14, 16, 18, 20-22, 24-25); 13 ens Ex.; 1 Ex. (L. 25) med stor aflang Bue, der forbindes ved Haarstreg med Hovedet.

Dette er et Antal Muligheder i g'ets Variation. Ved de her anførte Exempler skulde det være tilstrækkeligt godtgjort, at g'et i en Række Tilfælde vil være velegnet som Skelnemærke. I disse Exempler er det nemlig vist, hvor variabelt g'et kan være fra Skriftstykke til Skriftstykke; men tillige er det vist, at Bogstavet indenfor de enkelte her omtalte Skriftstykker enten i Hovedtrækkene har een konstant Form eller eventuelt optræder i en Dobbeltform, idet der ved Siden af den konstante eller næsten konstante Hovedform kan findes en mere eller mindre hyppig Sideform, der i sig selv er konstant i sine Hoved-/s15/træk. Teksten i samtlige her anførte Originaler er uden al Tvivl hver for sig kun skrevet af en enkelt Haand.

G'et i den enkelte Original bliver saaledes i sin enkle, helt eller delvist konstante Hovedform eller i en vis Variationsbredde af Dobbeltformer et Karakteristikum for den paagældende Haand, der har skrevet Originalen, og dermed er Bogstavet udarbejdet som Skelnemærke, idet man med Basis i dette og andre paa samme Maade fremdragne og behandlede Tegn kan afgøre, om der er tilstrækkelig Overensstemmelse mellem Skrifttrækkene i 2 Originaler til at kunne antage, at de er skrevne af samme Haand, eller om Uoverensstemmelsen tværtimod er saa stor, at der har været 2 forskellige SkrIVERHÆNDER i Virksomhed.

X Paa samme Maade forholder det sig med Bogstavet x, der baade er meget almindeligt og stærkt variabelt. Jeg skal nu undersøge dets Variation Originalerne imellem og Konstans i den enkelte Original i en Række Tilfælde. Det bemærkes, at der her med Hovedstaven menes den i Figuren

med I betegnede Stav, mens II betegner det, jeg kalder Diagonalstaven.

- I) Topspidsen paa Diagonalstaven højrevendt ("højrevendt x"):
- 1) "aabent x" (aabent imellem Diagonalstavens Topspids og Hovedstavens Fod)
 - a) i-formet Hovedstav med stærkt Tryk paa Diagonalstavens Fod trukket ud i en let Bue tilvenstre (Ex.: /s16/Atlas Nr. 31: 4 Ex. (L. 5, 7, 12-13); 2 Ex. (. 7, 12) med Endespidsen paa den nævnte Bue krummet let opad mod højre).
 - b) Diagonalstavens Forlængelse under Linjen krummet stærkt opad mod venstre. (Ex.: Atlas Nr. 62: 26 Ex. (L. 4, 8-9, 11-17, 19); 22 Ex. ens; 4 Ex. (L.4, 8, 12-13) uden den nævnte Opadkrumning).
 - 2) "lukket x" (lukket imellem Diagonalstavens Topspids og Hovedstavens Fod. Diagonalstavens Fod stærkt forlænget i lang, let krummet Bue (Ex.: Atlas Nr. 310: 4 ens Ex. (L. 1, 5, 15)).

II) ”venstrevendt x” (Topspidsen paa Diagonalstaven vendt mod venstre).

1) aabent x

a) kort og let højrekrummet Fod paa Hovedstaven Diagonalstaven slynger sig skraat nedefter med let Buening af Endespidsen (Ex.: Atlas Nr. 159: 5 Ex. (L. 2-3, 6-7); 3 ens Ex. 2 Ex. (L. 2-3) med nedhængende Hage fra Hovedstavens Topspids).

b) Hovedstaven uden Fod; den udtrukne Fod paa Diagonalstaven trukket langt ned og derpaa slynget op langs Nedstregen (Ex.: Atlas Nr. 168: 3 ens Ex. (L. 10, 12)).

c) Diagonalstavens Fod trukket ned i Slynkning med Knude midt paa Nedstregen (Ex.: Atlas Nr. 48: 3 ens Ex. (L. 1, 3, 5)). **/s17/**

2) lukket x

Hovedstavens Fod forbundet ved Opstreg med den venstre vendte Topspids paa Diagonalstaven (Ex.: Atlas Nr. 133: 3 Ex. (L. 4, 6, 15) 2 ens Ex.; 1 Ex. C. 4) aabent og højrevendt.

Ogsaa x skulde som almindeligt og samtidigt variabelt Bogstav være meget anvendeligt som Skelnemærke, idet Variationsbredden af Bogstavet i den enkelte Original i en Række Tilfælde, som det her er paavist, er ret smal og enten kun omfatter een Hovedform (med eventuelle skiftende underordnede Detailler) eller 2 saadanne Hovedformer.

De to Bogstaver g og x staar forrest i Rækken af de af mig opstillede almindelige, variable og i det enkelte Skriftstykke regelmæssigt konstante Tegn, der egner sig som Skelnemærker ved Skriftsammenligning. Jeg regner dernæst en Række Forkortelser for udslaggivende i saa Henseende. Deres Anvendelighed som Skelnemærker skal jeg nu gaa over til at drøfte.

z Forkortelsen for ”et”, det z-lignende Tegn, der ogsaa fremtidigt vil blive betegnet som z, er oprindelig en tironisk Note ¹²⁾. Den er uhyre almindelig i Tidens Diplomskrift og findes f.Ex. i følgende Variationer:

I) med Tværbjælke

1) lige Skulderstreg

a) lang Opstreg til Skulderstregen begyndende midt un-**/s18/**der Tegnet, forbundet ved ret Vinkel med Skulderstregen; denne igen ved ret Vinkel forbundet med Hovedstaven. Vandret Tværbjælke paasat midt paa. Hovedstavens Fod bøjet opad tilhøjre (Ex.: Atlas Nr. 289: 4 Ex. (L. 1-3); 3 ens Ex. 1 Ex. (l. 1) med knap saa lang Opstreg).

b) Opstreg begynder udfor Tværbjælken, og den er forbundet med Skulderstregen ved en stump Vinkel; Skulderstregen let svajet; afsluttes i spids Vinkel, der leder over i den let skraatstillede Hovedstav. En lang, bred Tværbjælke ligger midt igennem Hovedstaven (Ex.: Atlas Nr. 210: 6 Ex. (L. 2-5); 5 ens Ex.; 1 Ex. [L. 3] med Opstreg begyndende fra Linjen).

c) vandret Trykstreg som Skulderstreg, begyndende med Øje og med en spids Vinkel trukket over i den næsten lodrette, lettere tegnede Hovedstav, der ved Foden krummes let tilhøjre; lille Tværbjælke midt paa (Ex.: Atlas Nr. 31: 5 ens Ex. (L. 2-4, 6-7)).

d) Skulderstregen begyndende med stærkt krummet Hage; kun svag Ansats til Fod. (Ex.: Atlas Nr. 228: 35 ens Ex. (L. 1-12, 14-17, 19).

e) kort Skulderstreg, skraa Tværbjælke (Ex.: Atlas Nr. 404; 8 Ex. (L. 5-10); 7 ens Ex.; 1 Ex. (L. S) med lidt længere Skulderstreg).

f) Øjestregen paa Skulderstregen tilvenstre krummet igennem og op over denne (Ex.: Atlas Nr. 234: 8 ens Ex. (L. 2-5, 10)). **/s19/**

2) buet Skulderstreg

- a) Opstregen til Skulderstregen begyndende skraat fra venstre og i en let Bue fortsættende i Skulderstregen (Ex.: Atlas Nr. 105: 5 ens Ex. (L. 3-4, 6-7)).
- b) meget lang Opstreg begyndende under eller tilhøjre for Tegnet og i en lang Bue fortsat i Skulderstregen (Ex.: Atlas Nr. 310: 11 Ex. (L. 2-11, 16); 8 ens Ex.; 3 Ex. (L. 5, 7, 16) uden Tværstreg).
- c) Skulderstregen danner Bue med Hovedstaven (Ex.: Atlas Nr. 133: 8 Ex. (L. 3-5, 9, 12-14); 5 ens Ex.; 3 Ex. (L. 4, 9, 12) danner Vinkel med Hovedstaven).
- d) meget lang og svajet Skulderstreg, begyndende med lille Hage, endende i meget spids Vinkel, der fører over i Hovedstaven (Ex.: Atlas Nr. 146: 5 Ex. (L. 2-3, 5-7); 3 ens Ex.; 2 Ex. (L. 2, 6) med knap saa lang Skulderstreg som i de 3 Ex.).

3) knækket Skulderstreg

- a) Skulderstregen knækket midt paa (Ex.: Atlas Nr. 238: 6 Ex. (L. 3, 5, 7, 10, 12, 15); 5 ens Ex.; 1 Ex. (L. 5) med svajet Skulderstreg; desuden 4 Ex. (L. 1, 3, 8) paa uforkortet ”et”).
- b) knækket Skulderstreg med Opstreg begyndende udfor Tværbjælken; Foden trukket opefter tilhøjre i spids Vinkel (Ex.: Atlas Nr. 173: 7 ens Ex. (L. 2, 4-5, 8)).
- c) to Tværbjælker (Ex. Atlas Nr. 137: 10 Ex. (L. 1-2, 7, 10, 12-13, 16); 9 ens Ex.; 1 Ex. (L. 12) med kun een Tværstreg, desuden 8 Ex. paa uforkortet ”et” (L. 1, 6, 10-12, 14, 16)). **/s20/**

II) uden Tværbjælke

- a) knækket Skulderstreg, buet Hovedstav (Ex.: Atlas Nr. 44: 14 Ex. (L. 1-8); 12 ens Ex.; 2 Ex. [L. 2-3] med fin, skraa Tværbjælke).
- b) svajet Skulderstreg, begyndende med Øje (Ex.: Atlas Nr. 154: 3 ens Ex. (L. 1, 3, 6)).
- c) vandret eller svagt skraatliggende Skulderstreg begyndende med buet Opstreg, kort skraatstillet Hovedstav (Ex.: Atlas Nr. 117: 8 ens Ex. (L. 3-4, 7-8, 10)).
- d) Opstreg, Skulderstreg og Hovedstav danner tilsammen en Oval, der er aaben nedefter, og som tilhøjre støttes paa en vandret liggende Fod (Ex.: Atlas Nr. 203: 13 Ex. (L. 3-4, 8-9, 12, 19-22, 25-26); 9 ens Ex.; 4 Ex. (L. 7, 9, 21, 26) med lukket Oval).

III) Ligatur 13)

(Ex.: Atlas Nr. 27: 10 ens Ex. (L. 3, 6-7, 13, 15, 18); 1 Ex. (L. 8) paa ikke - ligeret (uforkortet) ”et”).

IV) uforkortet ”et”

(Ex.: Atlas Nr. 144: 13 ens Ex. (L. 2-9, 11)).

bz Forkortelsen for ”-bus” her skrevet bz er meget almindelig; den har f.Ex. følgende Variationer:

I) I forkortet

- a) b'et med fast skrevet, oval Bælg, Længdestregen krummet tilhøjre i Spidsen, Forkortelsestegnet tobuet; øverste Bue lukket; nederste Bue begynder ved b'ets Fod og er **/s21/**aaben; nederste Streg i denne Bue er trukket tilvenstre ind under b'et (Ex.: Atlas Nr. 31: 5 Ex. (L. 1-2, 9, 11); i 2 Ex. (L. 1-2) er Understregen i nederste Bue trukket ½ Bogstavlængde tilvenstre for b; i 1 Ex. (L. 9) 1½; g i 1 Ex. (L. 2) 2½ Bogstavlængde tilvenstre for b og i 1 Ex. (L. 11) trukket skraat nedefter).
- b) b'et har rund Bælg og langt lige Skaft, som ved en aflang Buestreg fra Spidsen forbindes med Bælgen; øverste Bue i Forkortelsestegnet er af oval Form; nederste Bue svajer tilhøjre, før den trækkes tilvenstre og i Endespidsen krummes let nedad (Ex.: Atlas Nr. 210: 4 Ex. (L. 1-2, 5); 3 ens Ex.; 1 Ex. (L. 1) med lukket øverste Bue).
- c) Forkortelsestegnet bestaar af 2 smaa Buer, hvoraf den nederste trækkes lodret eller næsten lodret nedad (Ex.: Atlas Nr. 310: 12 Ex. (L. 1-5, 13, 15); 8 ens Ex.; 2 Ex. (L. 3—4) med lukket øverste Bue; 2 Ex. (L. 6, 15) med nederste Bue ført skraat nedefter).

- d) Understregen i nederste Bue trukket mod venstre og derpaa bøjet nedad i en ret eller næsten ret Vinkel (Ex.: Atlas Nr. 404: 5 ens Ex. (L. 3, 5-6, 12)).
 - e) b'et kløftet i Skaftets Top; Understregen i Forkortelsestegnets nederste Bue trukket tilvenstre og derpaa mod højre i en flad Bue, der naar til eller overstreger Nedstregen fra nederste Bue (Ex.: Atlas Nr. 48: 10 ens Ex. (L. 1, 3, 5, 8, 10)).
 - f) nederste Bues Understreg trukket i vandret Linje langt /s22/tilvenstre (Ex.: Atlas Nr. 127; 6 ens Ex. (L. 1, 3, 5-6, 8, 12)).
 - g) nederste Bues Understreg trukket tilvenstre og derpaa i en flad, aflang Bue tilbage mod højre (Ex.: Atlas Nr. 154: 3 ens Ex. (L. 1-2)).
 - h) nederste Bue i Forkortelsestegnet krummes opefter, saa Buen bliver lille og cirkelrund eller oval (Ex.: Atlas Nr. 125: 10 Ex. (L. 1-3, 7-8, 10-11); 9 ens Ex.; 1 Ex. (L. 11) uden Opadkrumning (?)).
 - i) Forkortelsestegnet bestaar kun af een Bue, der er oval og aaben og løber ned i lige eller krummet Nedstreg (Ex.: Atlas Nr. 334: 17 ens Ex. (L. 1, 3-5, 7-8, 10-11), 13, 15, 17-19, 22, 24)).
 - j) b + Forkortelsen for "-us", som et Nital med krøllet Hovedstav (Ex.: Atlas Nr. 44: 8 ens Ex. (L. 1, 4-6)).
- II) uforkortet
(Ex.: Atlas Nr. 87: 9 ens Ex. (L. 1, 5, 8, 10-11, 15)).

De to Hovedskelnemærker indenfor Bogstaverne, g og x og de tilsvarende vigtigste indenfor Forkortelserne, z og bz er nu gennemgaaede i deres Hovedvariationer med Paavisning af deres mere eller mindre udprægede Konstans indenfor det enkelte Diplom. Der staar tilbage at gennemgaa paa samme Maade de Tegn, som jeg efter disse 4 regner for de vigtigste Skelnemærker: Forkortelserne for "-rum", "que", "con-", "-ur" og "-us".

- 4 Forkortelsen for "-rum" (her betegnet ved - 4) er sammen-/s23/sat af r rotunda med forlænget Fod og en Skraastreg igennem Foden ¹⁴⁾ Det er et meget almindeligt Tegn, og det findes i f.Ex. følgende Variationer:

- I) aabent - 4 (d.e. aabent imellem Skraastregens Topspids og rotunda r'ets forlængede Fodspids)
 - a) Hovedstaven i rotunda r'et lodret, Foden staar vandret ud derfra i en ret Vinkel. Skraastregens Topspids paa Højde med r'ets Topspids; Skraastregen gennemstreger Foden i ret Vinkel og svajes derpaa let tilvenstre (Ex.: Atlas Nr. 144: 9 Ex. (L. 3, 7, 10, 12-13); 8 ens Ex.; 1 Ex. (L. 7) med venstrevendt Hage paa Skraastregens Topspids.
 - b) rotunda rets Hovedstav let krummet; Fodens Spids er forlænget under Stregen ved en Haarstreg parallelt med og af samme Længde som Skraastregens Underlængde. Skraastregens Topspids med lille venstrevendt Hage (Ex.: Atlas Nr. 154: 4 ens Ex. (L. 1-2, 4)).
 - c) r'ets Hovedstav krummet; Skraastregen med Overlængde og paa den forlængede Topspids en lang venstrevendt Hage med nedhængende Haarstreg. 1 – 2) Tværstreg(er) paa Skraastregen udfor r'ets Hovedstav. Forkortelsen er udnyttet dekorativt. (Ex.: Atlas Nr. 137: 6 Ex. (L. 1, 4, 9, 12); 3 Ex. (L. 1, 4) med 2 og 3 Ex- (L. 1, 9, 12) med 1 Tværstreg(er); 1 Ex. (L. 12) uden Overlængde, men med Forbindelsesstreg mellem Skraastregens Topspids og Tværstregen). /s24/
- II) lukket - 4 (d.e. lukket imellem Skraastregens Topspids og rotunda r'ets forlængede Fodspids).
 - a) r'ets Fod forbundet ved Bue med Skraastregens Topspids (Ex.: Atlas Nr. 125: 5 ens Ex. (L. 1, 4, 7, 9)).
 - b) den lukkende Bue trukket op i Overlængde, stærkt Tryk paa dens venstre Side. Skraastregens Endespids med højrevendt Hage i spids Vinkel (Ex.: Atlas Nr. 234: 5 ens Ex. (L. 3, 5, 10)).

- c) lav Lukkebue; denne trukket ind over Skraastregens Topspids og derpaa med kort Trykstreg forbundet med Topspidsen. Skraastregens Underlængde svajet (Ex.: Atlas Nr. 404: 4 Ex. (L. 3, 6-7, 10); 3 ens Ex.; 1 Ex. [L. 7] med uregelmæssigt tegnet Underlængde paa Skraastregen).
 - d) Lukkebuen forbundet ved venstrevendt Sløjfe med Skraastregens Topspids (Ex.: Atlas Nr. 310: 8 ens Ex. (L. 1-2, 12-13, 16)).
 - e) r'ets Fod svunget op i Sløjfe, der omslutter Skraastregens Topspids og ender ved den begyndende Opadkrumning paa Fodens vandrette Linje (Ex.: Atlas Nr. 48: 5 Ex. (L. 1, 5); 4 ens Ex.; 1 Ex. (L. 5) parallelt med Tegnet under d) beskrevet).
- III) uforkortet
(Ex.: Atlas Nr. 27: 9 ens Ex. (L. 1, 5-6, 9, 11, 14)).

qz Forkortelsen for "que", her skrevet qz, er temmelig almindelig; den findes varieret i f.Ex. følgende Former:

- a) qu'ets Underlængde lodret; Forkortelsestegnet to aabne /s25/Buer af Udseende som en lodret stillet Maagetegning af samme Længde som qu'ets Underlængde (Ex.: Atlas Nr. 144: 2 ens Ex. (L. 2, 11)).
- b) qu'ets Underlængde i Endespidsen bøjet tilvenstre i ret Vinkel som en lille Hage. Forkortelsestegnet to-buet; øverste Bues øvre Rand paasat midt paa qu'ets Hoved; nederste Bues underste Rand gennemskærer qu'ets Underlængde midt paa og gennemstreger denne (Ex.: Atlas Nr. 102: 2 ens Ex. (L. 1, 4)).
- c) qu'ets Underlængde forsynet ved sin Endespids med venstrerettet Vinkelstreg af samme Længde som Underlængden. Vinkelstregen krummer let mod højre i sin Endespids (Ex.: Atlas Nr. 146: 2 ens Ex. (L. 1-2)).
- d) Forkortelsestegnets nedre Bue trukket ned om Underlængdens Endespids, som gennemskæres og passerer; i en oval venstrevungen Bue trækkes Linjen derpaa tilbage og gennemstreger Underlængden lidt nedenfor dennes Midte og hæfter sig siden paa den begyndende Krumning af nederste Bue. (Ex.: Atlas Nr. 127: 3 Ex. (L. 1, 6, 12); 2 ens Ex.; 1 Ex. (L. 12) dækkes delvist af Plica, men synes lig de to andre).
- e) foruden en lignende flad venstrevendt Bue udgaaende fra nedre Bues Understreg som under d) beskrevet kan qu'ets Underlængde desuden danne Bue, idet der fra dens Endespids udgaar en aflang Bue, der fæstnes paa qu'ets Hoved eller dets Overgang til Underlængden. Her er altsaa samtidigt 2 hinanden krydsende aflange Buer. /s26/Forkortelsestegnets nedre Bues Understreg danner dog Bue længere oppe paa Underlængden i Forhold til den under d) beskrevne Type; den fra Understregen udgaaede Bue er ogsaa her længere end under d). (Ex.: Atlas Nr. 48: 3 ens Ex. (L. 1, 4, 6)).
- f) Forkortelsestegnets Midte imellem de 2 Buer trukket frem i en Spids, der gennemskærer qu'ets Underlængde; nederste Bue kun svagt angivet (Ex.: Atlas Nr. 17: 5 Ex. (L. 1, 4, 6-8); 4 ens Ex. med venstrevendt Hage paa Underlængdens Endespids; 1 Ex. (L. 1) med højrevendt Hage sammesteds).

9- Forkortelsestegnet for Forstavelsen "con", her betegnet 9-, er oprindeligt en tironisk Note 15). Det er en forholdsvis almindelig Forkortelse, der f.Ex. kan variere paa følgende Maader:

- I) I forkortet
 - a) Forkortelsestegnet har Form som et Nital med skraat venstreløbende Underlængde (Ex.: Atlas Nr. 125: 3 ens Ex. (L. 3, 9, 11)).
 - b) Forkortelsestegnets Underlængde krummes opefter mod venstre og gaar derpaa ned i en Spids (Ex.: Atlas Nr. 210: 4 Ex. (L. 1, 5-6); 3 ens Ex.; 1 Ex. [L. 5] med lige Underlængde).

- c) Underlængdens Endespids krummet tilhøjre (Ex.: Atlas Nr. 154: 4 ens Ex. (L. 3, 5-7)).
- d) Underlængden krummet i en mod venstre aaben kort Bue /s27/ (Ex.: Atlas Nr. 400: 2 ens Ex. (L. 4, 8)).
- e) Forkortelsestegnet har Form af en stærkt krummet Kringel, hvoraf den nederste Bue naar en Smule ned under Stregen. Det er den i de andre Exempler forekommende Underlængde, der her er rundet ned under Linjen og tilbage igen til Hovedet (Ex.: Atlas Nr. 221: 5 ens Ex. (L. 3, 6, 9, 11)).
- II) uforkortet
(Ex.: Atlas Nr. 127: 5 Ex. paa uforkortet Forstavelse "con -" (L. 3, 5, 9-10, 12)).

∞ Forkortelsen for Endestavelsen (eller eventuelt Midterstavelsen) -- ur", her skrevet ∞, er en temmelig almindelig Forkortelse; den kan f.Ex. forekomme i følgende Variationer:

- I) forkortet
 - a) Forkortelsestegnet har Form af en lille krum Bue med vandret Fod, der begynder udfor Buens Begyndelse og strækker sig 2-3 Bogstavlængder tilhøjre for Buen; Tegnet er placeret over eller tilhøjre for den forudgaaende Stavelses Endebogstav (Ex.: Atlas Nr. 117: 2 ens Ex. (L. 3-4)).
 - b) Buen begynder her paa Højde med Foden og danner Øje eller næsten lukket Runding. Foden er svajet opefter tilhøjre op over Buens øverste Rand; Tegnet ligger lige over og lidt tilhøjre for Endebogstavet i den forudgaaende Stavelse (Ex.: Atlas Nr. 31: 2 ens Ex. (L. 7, 9)).
 - c) Foden er paa et lille Stykke vandret, derpaa stærkt /s28/ opadkrummet; Tegnet ligger lige over Endebogstavet (Ex.: Atlas Nr. 62: 3 ens Ex. (L. 3, 9, 17)).
 - d) Buen lille, danner en næsten lukket Runding. Foden danner Bue, der er aaben mod højre og naar op over den øverste Rand af den egentlige Bue; Tegnet ligger over eller svagt tilhøjre for Endebogstavet (Ex.: Atlas Nr. 44: 7 ens Ex. (L. 2-4, 6-7)).
 - e) Buen danner et lille Øje eller en næsten tillukket Runding; vandret eller let opadkrummet Fod, der slynges op i et stort Tegn som et omvendt V, hvis nedadgaaende frie Spids rammer Foden lige tilhøjre for Øjet eller Rundingen og eventuelt gennemstreger Foden (Ex.: Atlas Nr. 371: 3 ens Ex. (L. 2, 6, 11)).
- II) uforkortet
(Ex.: Atlas Nr. 27: 2 ens Ex. (L. 2-3), maaske i paagældende Tilfælde af dekorative Grunde (se Majuskel- R'et i de to uforkortede"-ur"-Endelser)).

9 Forkortelsestegnet for -- us", her skrevet 9, er en almindelig Forkortelse; det kan f.Ex. variere paa følgende Maader:

- a) formet som et Nital med Øje eller næsten lukket Runding; kort Hovedstav; placeret lige udfor og ovenfor den forudgaaende Stavelses Endebogstav (Ex.: Atlas Nr. 228: 13 Ex. (L. 3, 5-8, 10, 12-13, 15-17); 12 ens Ex.; 1 Ex. (L. 7) med længere Hovedstav.
- b) formet som et Nital med rundt Øje; stærkt Tryk paa den begyndende Krumning af Hovedstaven; denne gennemstreger /s29/ Endebogstavets Yderlinje midt i eller ved dets Fod eller Top (Ex.: Atlas Nr. 234: 6 Ex. (L. 4, 7, 11); 5 ens Ex.; 1 Ex. (L. 7) uden Øje, men med næsten lukket Runding).
- c) Tegnet er af Form som et over eller foroven tilhøjre for Endebogstavet staaende lodret Nital med venstrekrummet Fod (Ex.: Atlas Nr. 62: 10 ens Ex. (L. 3-4, 9-14, 16); Tegnet anvendes iøvrigt af Skrивeren i dette Diplom 7 Gange som Betegnelse alene for et afsluttende -s, idet u-et er skrevet med i den foregaaende Stavelse (L. 3-4, 9-10, 12-14)).
- d) Tegnet er her formet som et over og udfor Mellemrummet efter den paagældende Stavelses Endebogstav staaende Nital; Foden er krummet opad og ender i en Spids, der naar frem til eller

gennemstreger Endebogstavets øverste Hjørne tilhøjre (Ex.: Atlas Nr. 371: 10 ens Ex. (L. 1-2, 4, 7-8, 11, 13)).

e) Forkortelsestegnet formet som et Nital, hvis Øje ligger udfor og kun lidet hævet over Endebogstavets øverste Hjørne tilhøjre; Foden løber i en lang Streg med Underlængde svagt skraat tilvenstre eller bøjer et Stykke nede mod venstre i vandret eller næsten vandret Retning og fortsætter saadan 2-3 Bogstavlængder (Ex.: Atlas Nr. 310; 8 Ex. (L. 4, 7, 10, 13-15); 5 ens Ex.; 3 Ex. [L. 13-15] paa Bøjning mod venstre af Hovedstavens Underlængde).

f) Nital med krøllet Hovedstav, hvis Endespids ligger paa /s30/Højde med Endebogstavets øverste Hjørne tilhøjre (Ex.: Atlas Nr. 44: 14 Ex. (L. 1-2, 4-7); 11 ens Ex.; 3 Ex. uden Krølning (L. 2, 4, 7)).

Forkortelsestegnene - 4, qz, 9 —, ∞ og 9 er nu gennemgaaede i deres Hovedvariationer og i nogle Særvariationer med Paavisning af Variantens større eller mindre Konstans indenfor den enkelte Original. Det er blevet godtgjort, at der indenfor hvert enkelt af disse Tegn ligesom indenfor de forud gennemgaaede Bogstaver og Forkortelser, g, x z og bz findes en Række indbyrdes betydeligt forskellige Variationer. Det er imidlertid ogsaa blevet godtgjort, at hvert enkelt Tegn indenfor hver især af de her valgte Originaler er helt eller delvist konstant. Da de her fremdragne Skriftstykker efter hele deres Ensartethed i Skriftføring og i Bogstavforhold utvivlsomt alle hver for sig er skrevet af kun een Haand, har man saaledes i det her omtalte og beskrevne Tegn (i dets mulige Variationsbredde) et Karakteristikum for det enkelte Skriftstykke, men dermed ogsaa for Skriverhaanden i det og et Skelnemærke til Brug ved Sammenligning mellem Hænderne i forskellige Skriftstykker.

For at naa til en virkelig systematisk Skelnen imellem Hænderne i 2 Skriftstykker til Afgørelse af, om de er skrevne af samme Haand eller af 2 forskellige, maa man imidlertid inddrage alle ovenfor beskrevne 9 Tegn som Skelnemærker; man maa saa i den ene Original konstatere det enkelte Tegns Træk i alle de Exempler, i hvilket det forekommer, og derved fastslaa dets konstante eller varierende Træk i et Slutindtryk, for saa at sammen-/s31/ligne dette Slutindtryk af Tegnet i den ene med et tilsvarende Slutindtryk af Tegnet i den anden Original, der sammenlignes med. Falder de 2 Slutindtryk sammen, noterer man sig et Plus for Muligheden for samme Skriverhaand i de 2 Originaler. Afviger de 2 Slutindtryk i større Grad fra hinanden, noterer man tilsvarende et Minus for Muligheden for samme Haand. Paa den Maade gennemgaar man Slutindtrykkene af hvert enkelt Tegn i de to Originaler, jævnfører dem med hinanden, noterer Overensstemmelse eller det modsatte og inddrager saa naturligvis udover disse 9 Tegn andre Tegn, der maaske er hyppigt forekommende i de paagældende Originaler eller er særligt karakteristiske for disse og saaledes rimeligvis vil egne sig til Skelnemærker. Ogsaa disse andre Tegn behandles som her lige udredet, og udfra samtlige gennemgaaede Tegn afgør man saa slutteligt, om de 2 Originaler, der er paa Tale, er skrevet af samme Haand eller ej alt efter den overvejende Overensstemmelse eller overvejende Inkongruens, der er mellem de 2 Rækker af Slutindtryk af Tegnene. Hertil kan man saa føje en Vurdering, som Weibull siger, af Linjeføringen og af Rytmen i Sammenkædningen af Ord og Bogstaver. Navnlig i Tvivlstilfælde, hvor nogle Detailundersøgelser taler for Samhørighed, men andre imod, saaledes at det ikke derudfra alene med Sikkerhed kan afgøres, om de paagældende Skriftstykker er skrevet af een eller to Hænder, vil en Vurdering som den nævnte være af Værdi. Den kan derimod ikke, saavidt jeg kan se, paa nogen Maade gøre det ud for eller erstatte den pinligt nøjagtige Detailundersøgelse fra Original til Original, fra Tegn til Tegn og fra Træk til træk.

/s32/Ved den ovenfor fremførte Gennemgang af de 9 Tegn, er der konstateret en betydelig Mulighedsværdi i hvert enkelt af dem til i en Række Tilfælde at fungere som Skelnemærker. Jeg skal nu gennemprøve denne Mulighedsværdi i nogle konkrete Exempler paa Skriftsammenligning (I-V),

idet jeg bemærker, at jeg hermed ingenlunde vil postulere, at disse 9 Tegn er de eneste, der lader sig anvende til Skelnen. Andre Tegn lader sig ogsaa anvende, forsaavidt som de er karakteristiske for de Originaler, der er paa Tale og desuden gennemgaaende konstante i det enkelte Skriftstykke og dertil nogenlunde almindelige.

Jeg vælger først 2 Originalgrupper ud, hvis Enkeltstykker i Forvejen af andre Forskere er erkendte som skrevne af samme Haand (Exempel I-II). Den Hovedslutning, jeg skal naa frem til, er saaledes i disse 2 Exempelrækker allerede draget af andre Forskere og forudsat, at den er rigtig (hvilket jeg jo ogsaa kan faa Lejlighed til at efterprøve), kan jeg da ved at sammenligne Skriftstykkerne paa min egen Maade afprøve denne, hvilket særligt vil sige de af mig opstillede Skelnemærkers Anvendelighed som Kriterier ved Adskillelse mellem SkrIVERHænder.

I Diplomatarium Danicum, II. Rk. 4. Bd. hedder det i de diplomatariske Noter til Nr. 13: ”.... Brevet er skrevet af den Skriver, der har skrevet en Række Breve for Clara Kloster, f.Eks. 1256 1. August, 1262 28. Maj. 1263 17. Maj, 1268 9. og 21. Oktober, 18. November, 1279 25. Januar, 1285 1. Juni”. Det førstnævnte Brev er udateret og har i Atlas Nr. 1025, og det er efter det anførte skrevet af den Skriver, der har skrevet de nævnte daterede Breve, der successivt har følgende Numre i Atlas: 62, 91, 95, 130, 131, 132, 134, 183, 232. Hvorledes veksler og varierer nu de 9 Skelnemærker og andre mulige Skelnemærker indenfor disse 10 Originaler, der ifølge Diplomatariet er skrevet af een og samme Skriver? Og hvilket Resultat giver en Skriftsammenligning imellem dem efter den ovenfor beskrevne Methode? Herpaa skulde følgende Undersøgelse give Svar.

Bogstavet g

Atlas Nr. 62 (1256 1/8):

22 Ex. (L. 1-2, 4-6, 8-9, 11, 15-19); alle ens: lille Hoved; Nedstregen fra Hovedet gaar lodret eller svagt skraat tilhøjre nedefter. Den nedre Bue dannes ved Nedstregens Svingning mod venstre i rund Bue c. 2 Bogstavlængder med paafølgende Svingning opefter og derpaa igen i vandret Retning, nu mod højre hen til Nedstregen. En Skraastreg forbinder Hovedet med Over- /s34/stregen paa den nedre Bue eller gennemstreger denne en Anelse.

Nr. 91 (1262 28/5):

5 Ex. (L. 3-4, 6, 8-9); 4 Ex. ganske som Nr. 62's g'er; 1 Ex. (L. 7) med en Smule længere Gennemstregning af nedre Bues Overstreg.

Nr. 95 (1263 17/5):

17 Ex. (L. 1, 3-6, 9-12, 14, 16, 18-19); 13 Ex. ganske som Nr. 62's g'er; 2 Ex. (L. 18) som 1 Ex. i L. 7 i Nr. 91; 2 EX. (2. 3, 19) uden Skraastreg; 2 Ex. (L. 20) har Underdelen skjult af Plica.

Nr. 130 (1268 9/10):

12 Ex. (L. 3-6, 9, 11-15); 11 Ex. ganske som Nr. 62's g'er; 1 Ex. (L. 14) med skraatstillet Nedstreg fra Hovedet.

Nr. 131 (1268 21/10):

7 Ex. (L. 1-2, 7, 10, 12, 14); alle som Nr. 62's g'er.

Nr. 132 (1268 21/10):

2 Ex. (L. 7) begge som Nr. 62's g'er.

Nr. 134 (1268 18/11):

30 Ex. (L. 1, 3-4, 8-9, 11, 13-16, 18-21, 23, 26, 29-33); alle som Nr. 62's g'er.

Nr. 183 (1279 25/1):

8 Ex. (L. 2-4, 7-9); alle som Nr. 62's g'er.

Nr. 232 (1285 1/6):

7 Ex. (L. 1-2, 8); 5 Ex. som Nr. 62's g'er; 2 Ex. [L. 2, 8) som de 2 Ex. i L. 3 og 19 i Nr. 95.

Nr. 1025(1291-98?):

3 Ex. (L. 4, 8); 2 Ex. som Nr. 62's g'er; 1 Ex. [L. 8) mangler /s35/ nedre Bues underste Buestreg (afslidt?).

Disse 10 Originaler spænder over et Tidsrum fra 1256 1/8 til 1285 1/6 og naar maaske endnu et Par Aar ind i 1290'erne. I disse 10 Originaler er der skrevet 115 g'er. Af disse er de 104 ganske ens og

svarer alle til g'erne i Nr. 62. Af de øvrige 11 g'er er to delvis skjult af en Plicafold. 3 af de 9 resterende har en Smule længere Gennemstregning af den nedre Bues Overstreg, end Hovedtypen har. 4 Ex. mangler dernæst Skraastreg, 1 Ex. har skraatstillet Nedstreg fra Hovedet, og 1 Ex. mangler, som det synes nedre Bues underste Buestreg.

Der er saaledes en næsten fuldstændig Ensartethed i dette særpræget skrevne g igennem de 29 Aar eller mere, som de omhandlede Diplomer omfatter. Tegnet g egner sig saaledes glimrende til at forbinde Originalerne her med hinanden, to og to, tre og tre og alle tilsammen.

Bogstavet x

Nr. 62:

26 Ex. (L. 4, 8-9, 11-17, 19); 22 ens Ex.: højrevendt x; Diagonalstavens Forlængelse under Linjen krummet stærkt opad mod venstre. 4 Ex. (L. 4, 8, 12-13) uden opadkrummet Forlængelse.

Nr. 91:

4 Ex. (L. 1, 4-5, 9); alle venstrevendte og med tilsvarende Krumning mod højre af Diagonalstavens Forlængelse.

Nr. 95:

5 Ex. (L. 9, 11, 13, 20); 3 Ex. (. L. 9, 11, 20) højrevendte; /s36/ 1 Ex. heraf (L. 11) uden den Krumning tilvenstre, som findes i de højrevendte x'er fra Nr. 62; 1 Ex. heraf (L. 20) har den forlængede Diagonalstav skjult af Plica. 2 Ex. (L. 13, 20) venstrevendte; 1 Ex. heraf (L. 13) har højrekrummet forlænget Diagonalstav parallelt med Nr. 91's venstrevendte x'er. 1 Ex. heraf (L. 20) har Forlængelsen skjult under Plica.

Nr. 130:

3 Ex. (L. 5, 10, 15); alle ens: venstrevendte og iøvrigt lig Nr. 91's x'er.

Nr. 131:

5 Ex. (L. 6, 9, 16); 1 Ex. [L. 16] højrevendt og iøvrigt lig Nr. 62's x'er. 4 Ex. (L. 6, 9, 16) ens: venstrevendte og iøvrigt lig Nr. 91's x'er.

Nr. 132:

2 Ex. (L. 8); 1 Ex. O. 8) højrevendt og iøvrigt lig Nr. 62's x'er; 1 Ex. (L. 8) venstrevendt og iøvrigt lig Nr. 91's x'er.

Nr. 134:

19 Ex. (L. 3, 12-13, 15, 21, 26-27, 29-30, 34); 2 Ex. [L. 27, 34] højrevendte og iøvrigt lig Nr. 62's x'er; 17 ens Ex.: venstrevendte og iøvrigt lig Nr. 91's x'er; 5 Ex. (L. 3, 15, 26, 30) af disse dog med svagere Krumning mod højre.

Nr. 183:

4 Ex. (L. 3, 10); 3 Ex. højrevendte og iøvrigt lig Nr. 62's x'er; 1 Ex. (L. 10) venstrevendt og iøvrigt lig Nr. 91's x'er.

Nr. 232:

3 Ex. (L. 9) alle højrevendte og iøvrigt lig Nr. 62's x'er. /s37/

Nr. 1025:

2 Ex. (L. 4, 8); 1 Ex. [L. 8] højrevendt og iøvrigt lig Nr. 62's x'er; 1 Ex. (L. 4) venstrevendt og iøvrigt lig Nr. 91's x'er.

Ialt er der i disse 10 Originaler skrevet 73 x'er. Af dem er 40 højrevendte med tilsvarende Venstrekrumning af Diagonalstavens Forlængelse, mens 33 Ex. er venstrevendte med tilsvarende Højrekrumning. Det højrevendte x anvendes udelukkende i den første Original fra 1256 1/8, mens den

næste fra 1262 28/5 alene har venstrevendte x'er; de resterende Originaler har for de flestes Vedkommende begge Former, men dog tilsammen flest den venstrevendte. Da 6 af de 10 Originaler indeholder begge Former, ses et x i Dobbeltform at forbinde disse 6 Originaler med hinanden. Hver af disse 6 Originaler forbindes igen med hver af de andre med kun den ene eller kun de anden Form, og saaledes forbindes Originaler med rent højrevendte x'er - idet Originalerne med Dobbeltformer optræder som Mellemlid - med Originaler med rent venstrevendte x'er. Selv dette i nærværende Originaler noget varierede Tegn lader sig saaledes anvende som Bindeled imellem samtlige Stykker og tæller afgjort paa den positive Side ved Afgørelsen af Spørgsmaalet om de 10 Originalers skriftmæssige Samhørighed.

Forkortelsen z

Nr. 62:

13 ens Ex. (L. 1-2, 6, 9-10, 15-17, 19); fin Opstreg begyndende /s38/ midt over Linjen eller fra denne op til den vandrette, let svajede Skulderstreg, der i en næsten ret Vinkel føres over til Hovedstaven; denne afsluttes med en lille højre- og opadvendt Fod; ingen Tværbjælke. 2 Ex. (L. 15-16) paa uforkortet "et".

Nr. 91:

6 Ex. (L. 3-4, 6-7); alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 95:

20 Ex. (L. 1-4, 6-8, 10-11, 16, 18-19); alle ens og lig Nr. 62's z'er. 1 Ex. (L. 8) paa uforkortet "et".

Nr. 130:

18 Ex. (L. 1-5, 7, 9-10, 12, 14); alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 131:

12 Ex. (L. 3-7, 9-10, 12-13, 15); alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 132:

4 Ex. (L. 3-5); alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 134:

28 Ex. (L. 1-10, 12, 14, 20, 24-26, 28-29, 32-33); alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 183:

5 Ex. (L. 3-4, 6) alle ens og lig Nr. 62's z'er.

Nr. 232:

3 Ex. (L. 2, 5-6); 1 Ex. [L. 2] lig Nr. 62's z'er; 1 EX. (1L. 5) med noget længere Hovedstav; 1 Ex. (L. 6) med lang skraatstillet Skulderstreg og med Tværbjælke. /s39/

Nr. 1025:

1 Ex. (L. 3) lig Nr. 62's z'er.

Ialt er der i disse 10 Originaler skrevet 110 z'er. Af disse er de 108 ganske ens, mens 1 Ex. er en Smule afvigende og 1 Ex. er af en anden Hovedvariation af Forkortelsen. 3 Ex. paa uforkortet "et" er desuden forefundne. Det er en næsten fuldstændig Ensartethed, der her kommer til Syne indenfor et enkelt i sig selv særpræget Tegn i 10 Skriftstykker, der spænder over 29 Aar eller mere. Tegnet z egner sig saaledes glimrende til at forbinde Originalerne med hinanden, og det viser uimodsigeligt hen mod Samhørighed.

Forkortelsen bz

Nr. 62:

12 Ex. (L. 9-14); 4 Ex. (. 9-12) med Forkortelsestegnet som en lille flad Bue sammen med en lang flad Bue. 7 Ex. (L. 3-4, 9-10, 12-14) paa"-bu" plus Forkortelsestegnet for"-us": 9; 1 Ex. (L. 11) paa "-b" plus Forkortelsestegnet for"-us": 9; 6 Ex. (L. 9-10, 12, 14, 16) paa uforkortet"-bus".

Nr. 91:

1 Ex. (L. 6) paa uforkortet"-bus".

Nr. 95:

23 Ex. (L. 3, 5-6, 8-9, 11-13, 16, 18); alle ens og lig de 4 Ex. fra L. 9-12 i Nr. 62.

Nr. 130:

4 Ex. (L. 5-6, 10, 13); 1 Ex. [L. 13] som de 4 Ex. fra L. 9-12 /s40/i Nr. 62; 3 Ex. (L. 5-6, 10) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62; 1 Ex., (L. 10) paa uforkortet"-bus".

Nr. 131:

8 Ex. (L. 4-6, 9, 12-13); 6 Ex. (. L. 4-5, 9. 12-13) som de 4 Ex. i L. 9-12 i Nr. 62; 2 Ex. (L. 4, 6) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62; 5 Ex. (L. 1-2, 4-5) paa uforkortet"-bus".

Nr. 132:

2 Ex. (L. 1, 6) begge som de 4 Ex. i L. 9-12 i Nr. 62; 2 Ex. (L. 5-6) paa uforkortet"-bus".

Nr. 134:

40 Ex. (L. 6-7, 9-11, 13-15, 17-23, 25, 27); 23 Ex. [L.6-7, 9-11, 13, 15, 17-23) som de 4 Ex. i L. 9-12 i Nr. 62; 17 Ex. (L. 6-7, 13-14, 17-19, 22-23, 25, 27) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62.

Nr. 183:

2 Ex. (L. 1, 3); 1 Ex. (L. 3) som i de 4 Ex. i L. 9-12 i Nr. 62; 1 Ex. (L. 1) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62; 2 Ex. [L. I, 3) paa uforkortet"-bus".

Nr. 232:

2 Ex. (L. 2, 7) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62; 4 Ex. [L. 3, 5-7) paa uforkortet"-bus".

Nr. 1025:

1 Ex. (L. 4) som 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62.

I disse 10 Originaler findes 95 Ex. paa Forkortelse af Endelsen"-bus". I samme Stykke findes 21 Ex. paa uforkortet "-bus". Af de forkortede Ex. er de 2/3 skrevet som de 4 Ex. i /s41/L. 9-12 i Nr. 62. Henved 1/3, 27 Ex. er skrevet som"-b" plus Forkortelsestegnet for "-us": 9. 7 Ex. er skrevet som"-bu" plus samme Forkortelsestegn 9. Af de to Hovedformer findes den første fortrinsvis i Begyndelsen af 1260'erne, mens den anden henimod Slutningen af 1260'erne optræder i større Tal.

Da 5 af Originalerne indeholder begge Former, ses et forkortet"-bus" i dobbelt Variationsbredde at kunne forbinde disse 5 Originaler med hinanden. Hver af Originalerne med Dobbeltformer af Forkortelsestegnet lader sig til den ene Side forbinde med de Originaler, der alene har den ene Form, og til den anden Side med Originaler, der kun har den anden Form. Ogsaa dette Forkortelsestegn bliver saaledes velegnet som forbindende Skelnemærke.

Forkortelsen - 4.

Nr. 62:

4 Ex. (L. 4, 6, 8, 15); alle ens: rotunda r'ets Hovedstav trækkes tilvenstre i en spids Vinkel, der mod højre fører over i r'ets forlængede Fod, der i Spidsen svajer let opad; Skraastregen begynder paa Højde med r'ets Top med en lille venstrevendt Bukkel, og Skraastregens Underlængde krummes i Endespidsen opad tilhøjre; aabent Tegn.

Nr. 91:

Ingen Ex.

Nr. 95:

11 Ex. (L. 5, 7-8, 11-13, 17-19); 7 Ex. ganske som Nr. 62's - 4'er; 4 Ex. (L. 8, 11-12, 18) uden Krumning af Skraastregens /s42/Underlængde.

Nr. 130:

6 Ex. (L. 2, 7, 12, 14); alle ens og ganske som Nr. 62's - 4'er.

Nr. 131:

10 Ex. (L. 2, 5, 7-8, 10, 14); 8 Ex. som Nr. 62's - 4'er. 2 Ex. (L. 8, 10) som de 4 Ex. i L. 8, 11-12, 18 i Nr. 95.

Nr. 132:

3 Ex. (L. 4); 2 Ex. som Nr. 62's - 4'er; 1 Ex. Som de 4 Ex. i L. 8, 11-12, 18 i Nr. 95.

Nr. 134:

20 Ex. (L. 6-7, 10, 18, 20, 25-26, 28, 31-33); 9 Ex. som Nr. 62's - 4'er; 11 Ex. (L. 7, 20, 25-26, 28, 32-33) som de 4 Ex. i L. 8, 11-12, 18 i Nr. 95.

Nr. 183:

3 Ex. (L. 8) alle ens og som Nr. 62's - 4'er.

Nr. 232:

Ingen Ex.

Nr. 1025:

2 Ex. (L. 5); ens og begge som Nr. 62's - 4'er.

I nærværende 10 Originaler, der strækker sig over 29 Aar eller mere, er der skrevet 59 Forkortelser af ”-rum”. 41 af disse er skrevet som Nr. 62's - 4'er, mens de 18 andre er skrevet i en derfra kun lidt afvigende Form. Da den lidt afvigende Form hele Tiden kun forekommer sammen med Hovedformen, ses denne i en Variationsbredde, der omfatter den lidt afvigende Form, at være fortrinligt egnet til at forbinde de 8 Origi- /s43/naler med hinanden, i hvilken Forkortelsen forekommer.

Forkortelsen qz.

Nr. 62:

Ingen Ex.

Nr. 91:

Ingen Ex.

Nr. 95:

1 Ex. (L. 3); qu'ets Underlængde krummes tilvenstre i Endespidsen; Forkortelsestegnets nedre Bue er fladtrykt, og dennes Understreg gennemskærer qu'ets Underlængde og fortsætter derpaa skraat i lige Linje 1 Bogstavlængde nedefter tilvenstre.

Nr. 130:

Ex. (L. 1-2); som 1 Ex. i Nr. 95, blot med den nedre Bues forlængede Understreg krummet en Anelse nedefter.

Nr. 131:

Ingen Ex.

Nr. 132:

Ingen Ex.

Nr. 134:

3 Ex. (L. 2, 7, 25); 1 Ex. (L. 25) som 1 Ex. i Nr. 95; 2 Ex. (L. 2, 7) som 2 Ex. i Nr. 130.

Nr. 183:

1 Ex. (L. 5) som 1 Ex. i Nr. 95.

Nr. 232:

1 Ex. (L. 7) som de 2 Ex. i Nr. 130. /s44/

Nr. 1025:

3 Ex. (L. 1, 4, 7) som de 2 Ex. i Nr. 130.

I de 10 Originaler findes 11 Ex. paa forkortet "que" ingen paa uforkortet. De 11 Ex. tilhører alle samme Hovedvariation; dog afviger de 3 Ex. en Anelse fra de øvrige 8 Ex. Indenfor de 6 Originaler, i hvilke Tegnet forekommer, lader det sig anvende som forbindende Skelnemærke, selvom det Antal Gange, det forefindes, er for ringe til at videregaaende Slutninger kan baseres paa dette Tegn.

Forkortelsen 9 –

Nr. 62:

5 Ex. (L. 2, 5-6, 8, 16) paa uforkortet "con".

Nr. 91:

2 Ex. (L. 3-4) paa uforkortet "con".

Nr. 95:

8 Ex. (L. 1-2, 4-7, 11, 18); 6 ens Ex.: Forkortelsestegnet har Form af et Nital med skraat mod venstre løbende, svagt krummet Underlængde. 2 Ex. (L. 5-6) med Underlængdens Spids krummet let opad.

Nr. 130:

3 Ex. (L. 2, 4, 11); 2 Ex. som de 6 Ex. i Nr. 95. 1 Ex. [L. 11) som de 2 Ex. i L. 5-6 i Nr. 95.

Nr. 131:

5 Ex. (L. 2-3, 11, 15); alle ens og lig de 6 Ex. i Nr. 95. /s45/

Nr. 132:

2 Ex. (L. 3, 7); begge som de 6 Ex. i Nr. 95.

Nr. 134:

13 Ex. (L. 1-2, 4, 8, 12-15, 25-26, 28, 31, 33); 11 Ex. som de 6 Ex. i Nr. 95; 2 Ex. (L. 13, 25) som de 2 Ex., i L. 5-6 i Nr. 95.

Nr. 183:

2 Ex. (L. 2, 10); begge som de 6 Ex. i Nr. 95.

Nr. 232:

Ingen Ex.

Nr. 1025:

2 Ex. (L. 3, 8); 1 Ex. [L. 8) som de 6 Ex. i Nr. 95; 1 Ex. (L. 3) som de 2 Ex. i L. 5-6 i Nr. 95.

De 10 Originaler rummer ialt 35 Ex. paa forkortet "con- kun 7 Ex. paa uforkortet. Af de 35 Ex. er 29 helt ens, mens 6 opviser en ubetydelig Afvigelse. Imellem de 7 Originaler, hvor Tegnet forekommer forkortet, er det saaledes udmærket egnet til at vise Samhørighed.

Forkortelsen ∞

Nr. 62:

3 Ex. (L. 3, 9, 17) alle ens: lille, næsten lukket eller halvaaben Bue; Foden er paa et lille Stykke vandret, derpaa stærkt opadkrummet mod venstre. Tegnet ligger lige over den forudgaaende Stavelses Endebogstav. /s46/

Nr. 91:

1 Ex. (L. 5) som Nr. 62's 3 Ex.

Nr. 95:

2 Ex. (L. 1-2); 1 Ex. (L. 2) som Nr. 62's ∞ 'er; 1 Ex. (L. 1) af en anden Hovedtype uden vandret Fod og af Form som et omvendt vandretliggende S-Tegn.

Nr. 130:

2 Ex. (L. 10-11); 1 Ex. (L. 11) som Nr. 62's ∞ 'er; 1 Ex. (L. 10) som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 95.

Nr. 131:

3 Ex. (L. 1-2, 13); 2 Ex. [L. 1-2) som Nr. 62's ∞ 'er; 1 Ex. (L. 13) som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 95; 1 Ex. (L. 13) paa uforkortet ”—ur”.

Nr. 132:

Ingen Ex.

Nr. 134:

10 Ex. (L. 1-2, 5, 12-13, 16, 21, 23, 26, 28); 4 Ex. 4. 1, 12, 21, 23) som Nr. 62's ∞ 'er. 6 Ex. (L. 2, 5, 13, 16, 26, 28) som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 95.

Nr. 183:

2 Ex. (L. 4, 7); 1 Ex. (L. 4) som Nr. 62's ∞ 'er; 1 Ex* (L. 7) som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 95.

Nr. 232:

1 Ex. (L. 7) paa uforkortet ”-ur”.

Nr. 1025:

Ingen Ex.

/s47/ Af dette Forkortelsestegn findes der i de 10 Originaler 23 Ex. 2 Gange forefindes uforkortet ”-ur”. Af disse 23 Ex. tilhører 13 een Hovedform (den, der er eneherkende i Nr. 62), mens 10 tilhører en anden Hovedform (der findes første Gang i 1 Ex. i L. 1 i Nr. 95). Da denne anden mindre hyppige Form stadig i Originalerne træffes brugt sammen med den førstnævnte, bliver Tegnet i dobbelt Variationsbredde forbindende Skelnemærke mellem de 5 Originaler, hvor begge Former forekommer. Den første Hovedform findes desuden alene i 2 Originaler; disse forbindes igennem denne med de 5 Originaler med Dobbeltformer, saaledes at man sluttelig kan konstatere Samhørighed med Hensyn til dette Tegn mellem de 7 Stykker, hvor Tegnet overhovedet forekommer.

Forkortelsen 9

Nr. 62:

10 Ex. (L. 3-4, 9-14, 16); alle ens: formet som et over eller foroven tilhøjre for Endebogstavet staaende lodret Nital med venstrekrummet Fod. Tegnet finder iøvrigt 7 Gange (L. 3-4, 9-10, 12-14) alene som Betegnelse for afsluttende -s, idet det kombineres saaledes med Forkortelsen for ”-bus”: ”-bu⁹”.

Nr. 91:

Ingen Ex.

Nr. 95:

Ingen Ex.

Nr. 130:

11 Ex. (L. 4-6, 8, 10-11, 13-14); alle af Form som Nr. 62's 9'er. **/s48/**

Nr. 131:

3 Ex. (L. 3-4, 6); alle af Form som Nr. 62's 9'er.

Nr. 132:

1 Ex. (L. 7); af Form som Nr. 62's 9'er.

Nr. 134:

20 Ex. (L. 6-7, 13-14, 17-19, 21-23, 25, 27, 29); alle af Form som Nr. 62's 9'er; 1 Ex. (L. 29) paa uforkortet ”-us”.

Nr. 183:

3 Ex. (L. 1, 3, 7); alle af Form som Nr. 62's 9'er.

Nr. 232:

5 Ex. (L. 2, 5, 7); alle af Form som Nr. 62's 9'er.

Nr. 1025:

5 Ex. (L. 3, 6, 8); alle af Form som Nr. 62's 9'er.

Tegnet forekommer 58 Gange forkortet i de 10 Originaler; 1 Gang er det uforkortet. Alle 58 Gange er det ens. Tegnet forbinder saaledes paa udmærket Maade de 8 Originaler, hvori det forefindes.

Der er nu i de 10 Originaler, der spænder over 29 Aar eller mere, og som i Diplomatariet erklæres for skrevne af samme Skriver, fundet følgende Overensstemmelse med Hensyn til de her opstillede Skelnemærker til Bedømmelse af Samhørighed mellem SkrIVERhænder:

Der er fundet en næsten fuldstændig Ensartethed imellem samtlige 10 Originaler i Tegnene g og z, der forøvrigt begge i disse Skriftstykker har en særpræget Form. /s49/

Der er fundet Samhørighed imellem 8 af Originalerne med Hensyn til Tegnet - 4 (Nrr. 62, 95, 130, 131, 132, 134, 183, 1025), 6 af dem med Hensyn til Tegnet qz (Nrr. 95, 130, 132, 134, 183, 1025), 7 af dem med Hensyn til Tegnet 9- (Nrr. 95, 130, 131, 132, 134, 183, 1025) og 8 af dem med Hensyn til Tegnet 9 (Nrr. 62, 130, 131, 132, 134, 183, 232, 1025). Da hver enkelt af Originalerne forekommer een eller flere Gange i disse her fremførte Samhørsrækker for Tegnene - 4, qz, 9 - og 9, betyder det, at hver enkelt af dem tilsvarende bekræftes een eller flere Gange i den Samhørighed med de andre Originaler, som den aabenbare Overensstemmelse mellem Tegnene g og z saa tydeligt viser hen til.

Hvad angaar Tegnene x, bz og ∞ er der fundet Dobbeltformer i de 10 Skriftstykker. Da Dobbeltformerne forekommer samtidigt for x'ets Vedkommende i 6, for bz'ets vedkommende i 5 og for ∞'ets Vedkommende i 5 Originaler, er der ingen Vanskelighed ved at lade de Originaler, der indeholder begge Former danne Bro mellem de Originaler paa den ene Side, der kun har den ene og de Originaler paa den anden Side, der kun har den anden Form. Ogsaa disse 3 Tegn godtgør da uden al Tvivl Samhørigheden mellem Originalerne, x og bz imellem alle 10 og ∞ imellem de 8 Originaler, hvori det forekommer (Nrr. 62, 91, 95, 130, 131, 134, 183, 232).

Saaledes godtgør samtlige 9 her undersøgte Tegn Samhørigheden imellem Originalerne, idet hvert enkelt Tegn forbinder en Flerhed af eller ogsaa samtlige Originaler. Da intet af dem paa nogen Maade taler imod Samhørigheden, maa denne anses for /s50/ ganske uomtvistelig. Jeg er her kommet til samme Resultat som Diplomatiets Udgivere, hvilket borger end mere for Resultatet.

For at vise at ogsaa andre Tegn end de af mig foretrukne 9 Bogstaver og Forkortelser i givet Fald lader sig anvende som Skelnemærker, skal jeg nu gennemføre en Undersøgelse af Slutnings-m'ets Form i de 10 Originaler, der som fastslaaet er skrevet af samme Haand. Jeg skal samtidigt pege paa, at en tilsvarende Undersøgelse lod sig gennemføre for Slutnings-n og Slutnings-s, der ogsaa er karakteristiske for den paagældende Skrivers Haand. For Omstændelighedens Skyld skal jeg dog her holde mig alene til Slutnings-m'et.

Slutnings-m.

Nr. 62:

36 Ex. (L. 1, 3-11, 13-19); alle ens: sidste Hovedstreg forlænget under Linjen og svungen mod venstre ind under Bogstavet og derpaa i en rund Bue svunget nedefter og tilbage mod højre.

Nr. 91:

17 Ex. (L. 2, 5-8) alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 95:

18 Ex. (L. 1-2, 5-6, 8, 14-15, 17, 19); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 130:

19 Ex. (L. 2, 4, 7-8, 10-14); alle ens og som Nr. 62's -m'er. /s51/

Nr. 131:

12 Ex. (L. 1-2, 5-7, 10-11, 14); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 132:

4 Ex. (L. 1-3, 7); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 134:

38 Ex. (L. 1-2, 7, 16-25, 27, 29, 32-33); 36 Ex. ens og som Nr. 62's -m'er; 1 Ex. (L. 20) med Spids istedetfor Bue ved Underlængdens Krumning til højre; 1 Ex. (L. 27) med Forlængelse under Linjen af 3die Hovedstreg uden Krumning.

Nr. 183:

17 Ex. (L. 1-2, 4-8, 10); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 232:

14 Ex. (L. 1-6); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Nr. 1025:

6 Ex. (L. 2-3, 5-7); alle ens og som Nr. 62's -m'er.

Der findes i de 10 Originaler ialt 181 Slutnings-m'er. Af disse er de 179 af een bestemt, ganske særpræget Form, mens 2 Ex. afviger en Smule herfra. Ogsaa dette Tegn bekræfter paa smukkeste Maade Samhørigheden imellem de 10 Originaler.

Da Variationen imellem Skriftstykker iøvrigt med Hensyn til Slutnings-m'ets Form ikke er ret stor, egner Tegnet sig ikke generelt til Skelnemærke paa samme Maade som de 9 nævnte almindelige og variable Tegn.

Det Spørgsmaal rejser sig nu, om Skriveren til de 10 her undersøgte Originaler har skrevet endnu flere Breve, eller om /s52/Gruppen er afsluttet med de 10. Det gælder her at holde de nu fundne karakteristiske Skelnemærker i Øjnene, mens man blader igennem de mange Facsimiler i Atlas, og naar eet eller flere af dem genfindes i et Skriftstykke da at tage dette frem og gennemprøve Skrifttrækkene. Den rent systematiske Gennemprøvning af Originalerne ved Sammenligning Nummer for Nummer og Gruppe for Gruppe maa ogsaa til, for at man kan være sikker paa at have faaet alting med, og den er her foretaget for Gruppen Nr. 62 f's Vedkommende i en Række Tilfælde (se Skemablade XL - XLVI, LXII, LXXV). Jeg tænker imidlertid her mere paa, om man ved et foreløbigt Gennemsyn kan finde Skriftstykker, der straks synes at ligne Skrivershaanden i Nr. 62 f. og hvis Skrifttræk det er Umagen værd at sammenligne med Skrifttrækkene i de 10 Originaler. Ved et saadant Gennemsyn har jeg fundet 2 andre Originaler, der viser en paafaldende Lighed med den nævnte Originalgruppe. Paa samme Maade som ovenfor skal jeg da gennemprøve Skrifttrækkene i de 2 fundne Skriftstykker og fremlægge Resultatet.

Det drejer sig om Atlas Nr. 122 og Nr. 123.

Nr. 122 (1268 28/5):

g: 12 Ex. (L. 2, 4, 5, 7, 9-10, 12); alle ens og af samme Form som Nr. 62's g'er og som de 104 g' er af de 115, der var ialt i de 10 Originaler.

x: 6 Ex. (L. 1, 4, 8-9, 12); alle venstrevendte og af samme Form som x'erne i Nr. 91; dette vil dog ifølge ovenforstaaende Bemærkninger ikke kunde begrunde eller bidrage /s53/ til at begrunde en eventuel Forkastelse af Samhørighed med f.Ex. Nr. 62, der alene har højrevendte x'er, da der imellem de 10 findes 6 Originaler med begge Former, og disse i givet Fald danner Bro mellem Originaler med hver sin Form.

z: 8 Ex. (L. 3, 5-7, 9, 11); alle ens og som Nr. 62's z'er de/ og som de 108 af de 110 z'er, der ialt findes i de 10 Originaler.

bz: 2 Ex. (L. 3, 5); 1 Ex. (L. 9) svarer til de 4 Ex. i L. 9-12 i Nr. 62; 1 Ex. (L. 5) svarer til 1 Ex. i L. 11 i Nr. 62; 1 Ex. (L. 1) paa uforkortet"-bus". I dette Nr. 122 genfindes saaledes de 2 Former, som forekommer jævnsides gennem de 10 Originaler.

-4: 7 Ex. (L. 3, 5, 8, 10-11); 2 Ex. som Nr. 62's -4'er; 5 Ex. som Nr. 95's 4 Ex. i L. 8, 11-12, 18. Ogsaa her genfindes sammen de i 8 af de 10 Originaler forekommende 2 Former.

gz: Ingen Ex.

9-: 5 Ex. (L. 3-4, 7, 12); alle ens og som Nr. 95's 6 Ex. og af samme Form som 29 af 35 Ex. i 7 af de 10 Originaler.

∞: 2 Ex. (L. 4, 6); begge som 1 Ex. i Nr. 95, d.v.s. af den ene Hovedtype, som forekommer i de 10 Originaler.

9: 3 Ex. (L. 5, 9); alle ganske som det Tegn for 9, der 58 Gange uændret forekommer i 8 af de 10 Originaler.

-m: 8 Ex. (L. 2, 5, 7-9, 11); alle ens og som de 179 af 181 Ex., der fandtes i de 10 Originaler.

/s54/ Der er herved ved de 9 Skelnemærker, som genfindes i Nr. 122 af de 10 som ovenfor anvendtes ved Gennemgangen af de 10 Originaler, konstateret en fuldstændig Lighed mellem Nr. 122's Former og Hovedformer i de 10 Originaler eller mellem Dobbeltformer paa hver Side. Det er hævet over al Tvivl, at Nr. 122 er skrevet af Skriveren til Nrr. 62ff.

Nr. 123 (1268 28/5):

g: 13 Ex. (L. 2, 4-5, 7-12); alle ens og ganske som Nr. 122's g'er.

x: 6 Ex. (L. 1, 4, 8-9, 12); alle ens og ganske som Nr. 122's x'er.

z: 8 Ex. (L. 3, 5-7, 9-10); alle ens og ganske som Nr. 122's z'er.

bz: 4 Ex. (L. 1, 3, 5, 10) paa uforkortet"-bus" som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 122.

-4: 5 Ex. (L. 3, 5, 8, 11); 1 Ex. [L. 5] som Nr. 122's 2 Ex.; 4 Ex. (L. 3, 8, 11) som Nr. 122's 5 Ex.

gz: Ingen Ex.

9-: 3 Ex. (L. 3-4, 7); alle ens og ganske som Nr. 122's -'er. 2 uforkortede Ex. (L. 11-12); den ene af disse uforkortede Forstavelser (L. 11) danner Slutord i en Linje, hvor næste Stavelse ikke godt kunde være presset med ind.

∞: 2 Ex. (L. 6, 8); begge ens og ganske som Nr. 122's co.

9: 2 Ex. (L. 9); begge ens og ganske som Nr. 122's 9'er.

-m: 15 Ex. (L. 2, 4-5, 7, 9, 11); alle ens og ganske som Nr. 122's -m'er.

/s55/ Ligheden mellem dette Nr. 123 og Nr. 122 er slaaende, og med denne Original Nr. 122 som mellemlid bliver Ligheden i Skrifttrækkene med Gruppen paa 10 Originaler ligeledes fuldstændig eller

næsten fuldstændig. Det kan herefter betragtes som godtgjort, at ogsaa Nr. 123 er skrevet af Skriveren til de første 10 Originaler. Denne Skriver kendes herefter fra følgende Datoer i ialt 12 Originaler:

1256 1/8 - 1262 28/5 - 1263 17/5 - 1268 28/3 (bis) - 9/10 - 21/10 (bis) - 18/11 - 1279 25/1 - 1285 1/6 - (1291-98?).

Undersøgelsen er skematisk fremstillet paa medfølgende Skemablade. De Detailundersøgelser, som har ført til alle øvrige Resultater med Hensyn til Adskillelse mellem Skrivers Hænder, kan umuligt fremlægges saa udførligt, som det her er gjort ved Undersøgelsen over disse 12 Originaler. De kan kun fremstilles skematisk, og ogsaa her tager de tilstrækkelig Plads op (116 Skemablade, se ndf.), skønt hver Sammenligning kun har faaet een Linje. For nu at vise, hvordan Detailundersøgelserne iøvrigt nedfældes paa Skemaerne, har jeg ogsaa her, hvor Detailundersøgelsen er kendt, fremstillet denne paa et Skema.

Forholdene mellem denne Skrivers Hænder og andre tidligere, samtidigt og senere forekommende Hænder er fremstillet nedenfor paa Skemablade Nr. XVI - XIX; XXI - XXII.

Der findes et Par andre Breve, der i Diplomatariet nævnes som skrevne af samme Skriver. Det er Brevene Atlas Nr. 210 og 1019 (se [D.D. II, 4, Nr. 429](#), de diplomatariske Noter). Ogsaa dem kan det være af Interesse at sammenligne for igen at prøve den her anvendte Methode paa en Sammenligning, der allerede er foretaget af en anden Forsker. Ogsaa her vil jeg gaa videre og undersøge, om andre Originaler ud fra samme Kriterier, som her skal bringes i Anvendelse, kan konstateres at høre til samme Gruppe.

g Nr. 210 (1282 22/7): 11 Ex. (L. 1-7); alle ens og af følgende Form: lille Hoved; Nedstregen fra Hovedet krummes mod venstre og gaar over i en lang, vandret liggende Bue, der har en Trykstreg som øvre Buestreg; denne Trykstreg naar hen til eller gennemstreger svagt Nedstregen fra Hovedet.

Nr. 1019 (o. 1280): 3 Ex. (L. 1-2) af ganske samme Form som Nr. 210's g'er.

x Nr. 210: 8 Ex. (L. 1, 3-4, 6-7); 5 Ex. ens: alle venstrevendte og med Trykstreg som Hovedstav; Diagonalstavens Underlængde krummer i Endespidsen let tilhøjre; aabent Krydsfelt; 3 Ex. (L. 4, 6) har lukket øvre Krydsfelt (mellem Hovedstavens og Diagonalstavens Topspidser) grundet paa den lange venstrevendte Hage paa [/s57/](#) Diagonalstavens Topspids.

Nr. 1019: 1 Ex. (L. 3); ganske som de 3 Ex. i L. 4, 6 i Nr. 210.

z Nr. 210: 6 Ex. (L. 2-5); 5 Ex. helt ens: Opstregen begynder udfor Tværbjælken, og den er forbundet med Skulderstregen i stump Vinkel. Skulderstregen er let svajet og afsluttes i spids Vinkel, der leder over i den let skraatstillede Hovedstav; Foden er krummet og højrevendt. Lang, bred Tværbjælke ligger tværs over Hovedstaven. 1 Ex. (L. 3) har Opstreg begyndende fra Linjen.

Nr. 1019: 8 Ex. (L. 1-4); alle ens og som 1 Ex. i L. 3 i Nr. 210.

bz Nr. 210: 4 Ex. (L. 1-2, 5); 3 ens Ex.: rund Bælg, langt lige Skaft, der er forbundet med Bælgen ved en aflang Buestreg fra Spidsen; øverste Bue i Forkortelsestegnet er aaben og af oval Form; nederste Bue svajer tilhøjre, før den trækkes tilvenstre, og i Endespidsen krummes let nedad. 1 Ex. (L. 1) med lukket øverste Bue.

Nr. 1019: 2 Ex. (L. 1); 1 Ex. som de 3 Ex. i Nr. 210; 1 Ex. som 1 Ex., i L. 1 i Nr. 210.

- 4 Nr. 210: 4 Ex. (L. 1, 3); alle ens: stærkt krummet Buestreg paa rotunda - r' et; r'ets Fod trukket tilvenstre helt ind i o'et; Skraastregens Topspids krummet mod venstre, saa den lukker eller dækker for Kvadratfeltet; Skraastregens Underlængde lang og [/s58/](#) fin, venstrevendt.

Nr. 1019: 2 Ex. (L. 1); begge ens og ganske som Nr. 210's - 4'er.

qz Nr. 210: 1 Ex. (L. 1): lodret Nedstreg fra Hovedet; nedre Bue paa Forkortelsestegnet trukket over Nedstregen og ført langt mod venstre.

Nr. 1019: 1 Ex. (L. 1); ganske som 1 Ex. i Nr. 210.

9 - Nr. 210: 4 Ex. (L. 1, 5-6); 3 ens Ex. [L. I, 5-6]: Underlængden krummet opefter mod venstre, den gaar derpaa ned i en Spids; 1 Ex. (L. 5) med lige Underlængde.

Nr. 1019: 4 Ex. (L. 3-5); 3 Ex. ens og ganske som de 3 Ex. i Nr. 210; 1 Ex. (L. 3) som 1 Ex. i L. 5 i Nr. 210.

∞ Nr. 210: 1 Ex. (L. 3); kraftigt rundet Øje; lang Trykstreg som Fod.

Nr. 1019: Ingen Ex.

9 Nr. 210: 3 Ex. (L. 2-4); alle ens og af følgende Form: Øjets højre Bue en tyk Trykstreg, der leder over i Hovedstaven, som naar ned til Linjen i en regelmæssig Runding.

Nr. 1019: 4 Ex. (L. 2, 5); alle ens og af samme Form som Nr. 210's 9'er. [/s59/](#)

Ogsaa her findes der et Tegn, der er særligt karakteristisk for SkrIVERhaanden. Det er Slutnings -s. Nr. 210: 9 Ex. (L. 1-5); alle ens og af Form som et mod venstre hældende Ottetal med bredt Øje foroven og mere rundet Øie forneden.

Nr. 1019: 9 Ex. (L. 1-4); alle ens og af samme Form som Nr. 210's -s'er.

Alle de 9 Tegn (8 af de almindelig plus -s), som fandtes i begge Originaler, og som her har fundet Anvendelse som Skelnemærker, er fuldstændigt ens i de 2 Stykker. Resultatet af den her anvendte Fremgangsmaade bliver saaledes det samme, som det Udgiverne af Diplomatariet efter deres Undersøgelse gaar ind for: Samhørighed mellem de 2 Originaler, hvilket ogsaa skulde borge for Rigtigheden af den her anvendte Fremgangsmaade – eller man kan maaske snarere sige, at Resultatet af de her skildrede omhyggelige Detailundersøgelser borger for Rigtigheden i Diplomatars Udsagn om Samhørighed.

Der findes imidlertid endnu 2 Originaler, som ved en Gennemprøvning af deres Skrifttræk viste megen Lighed med Nrr. 210 og 1019. De skal nu blive gjort til Genstand for en lignende Detailundersøgelse, som de nævnte 2 Originaler blev underkastet ovenfor.

Det drejer sig om Atlas Nr. 156 og Nr. 159.

Nr. 156 (1273 29/8):

g: 11 Ex. (L. 1-3, 5-6, 8, 12-15); alle ens og af ganske samme /s60/ Form som Nr. 210's g'er.

x: 3 Ex. (L. 2, 15); 2 Ex. ens og ganske som Nr. 210's 5 Ex. 1 Ex. (L. 2) med delvist lukket Krydsfelt svarende til de 3 Ex. i L. 4, 6 i Nr. 210.

z: 1 Ex. (L. 9); ganske som de 5 Ex. i Nr. 210.

bz: 4 Ex. (L. 1-2, 9, 14); 3 Ex. ens: øverste Bue i Forkortelsestegnet er aaben svarende til de 3 Ex. i Nr. 210; 1 Ex. (L. 14) med øverste Bue lukket svarende til 1 Ex. i L. 1 i Nr. 210; Nedstregen er i alle 4 Ex. kun svagere venstrekrummet og svarer ikke paa dette Punkt til Nr. 210's Ex.; dog har alle Nedstregerne som i Nr. 210's Ex. Højrekrumning af Endespidsen.

-4: 4 Ex. (L. 1, 6); alle svarende til de 4 Ex., i Nr. 210; dog med noget stærkere Krumning mod højre af Skraastregens Endespids.

qz: 5 Ex. (L. 1, 7, 10 -12); alle ens og afvigende fra Nr. 210's Ex.; idet Nedstregen fra Hovedet i qu'et er svunget opad mod venstre ved det nedre Løb; Forlængelsen af Forkortelsestegnets nedre Bue ligger mere skraat ind over Nedstregen end i Nr. 210's Ex.

9-: 4 Ex. (L. 8, 12-14); 2 Ex. [L. S, 14) ens og som 1 Ex. i L. 5 i Nr. 210, dog med noget kortere Underlængde. 2 Ex. (L. 12-13) med opadkrummet Underlængde, hvor 3 Ex. i L. 1, 5-6 i Nr. 210 har nedadkrummet.

∞: Ingen Ex. i Nr. 156.

9: 5 Ex. (L. 4-5, 9, 13-14); alle ens og ganske som Nr. 210's Ex. /s61/

-s: 16 Ex. (L. 1-5, 11, 14-15); alle ens og ganske som Nr. 210's Ex.

Der er fundet en fuldstændig Overensstemmelse mellem paa den ene Side nr. 210 (og Nr. 1019) og paa den anden Side Nr. 156 i Tegnene g, x, z, 9 og -s. Tegnene -4 og 9 – falder delvist sammen, hvad Skrifttrækkene angaar, mens bz har en noget forskellig og qz en helt forskellig Form i de 2 Originaler overfor den 3die.

Overensstemmelsen mellem de sammenlignede Originalers Skrifttræk er dog langt større end Uoverensstemmelsen imellem dem, og den berettiger til, at man med Sikkerhed henregner Nr. 156 under samme SkrIVERhaand, som findes i Nrr. 210 og 1019.

Nr. 159 (1274 29/9):

g: 6 Ex. (L. 1, 3-4, 6); alle ens og af ganske samme Form som Nr. 210's g'er.

x: 5 Ex. (L. 2-3, 6-7); 3 Ex. [L. 6-7] ens og ganske som de 5 x'er i Nr. 210; 2 Ex. (L. 2-3) med nedhængende Hage fra Hovedstavens Topspids.

z: Ingen Ex. i Nr. 159.

bz: 3 Ex. (L. 1, 6); alle ens og som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 210.

4: 2 Ex. (L. 1); 1 Ex. som de 4 Ex. i Nr. 210; 1 Ex. med stærkt venstresvaret Nedstreg.

gz: 1 Ex. (L. 1); omtrent som 1 Ex., i Nr. 210, blot med Nedstregen svaret stærkt mod venstre. /s62/

9: Ingen Ex. i Nr. 159.

∞: 1 Ex. (L. 3); kraftigt rundet Bue med lang Fod; svarer til Tegnet i L. 3 i Nr. 210, blot har dette et Øje istedetfor en kraftigt rundet Bue.

9: 3 Ex. (L. 2, 5-6); svarer ikke til Nrr. 210 og 1019's 9'er, idet de 3 Ex. her er placeret henholdsvis hen over (1 Ex. L. 6) eller paa Hjørnet af Endebogstavet (2 Ex. (L. 2, 5)) og ikke naar ned til Linjen med Hovedstaven.

-s: 13 Ex. (L. 2-5, 7); alle ens og ganske som Nr. 210's s'er.

Med Hensyn til Tegnene g, x og -s svarer Nr. 159 ganske og aldeles til Nrr. 210 og 1019, mens bz og ∞ opviser betydningsløse Afvigelser, og Tegnene - 4 og qz ogsaa afviger en Kende. Tegnet 9 svarer ikke til Nrr. 210 og 1019's 9'er, men denne ringe Uoverensstemmelse betyder intet mod de andre Tegns Vidnesbyrd om Samhørighed. Nr. 159 er uden al Tvivl skrevet af Skriveren til Nrr. 156, 210 og 1019.

Bemærk den store Forskel, der er mellem Nr. 159's og f.Ex. Nr. 210's Fremtoning. Nrr. 159 er gjort af mørkt Pergament (eller er det senere tilsmudset?), mens Pergamentet i Nr. 210 er næsten helt hvidt. Herved kommer Skrifttrækkene til at staa paa en ganske anderledes markant Maade i Nr. 210 end i Nrr. 159 og kunde maaske ligefrem faa en Begynder i Skriftsammenligning til at tale om, at der er den Forskel i Linjeføring imellem de 2 Stykker, som af Weibull regnes for et Hovedkriterium for at erklære 2 Stykker for skrevne af 2 forskellige Hænder. Sammenstillingen viser formentligt, hvor nødvendigt det er at granske /s63/ Bogstavforholdene systematisk, saa at man kun i virkelige Tvivlstilfælde, hvor Mulighederne staa 50 % for og 50 % imod Samhørighed, skal lade sig lede af et mere eller mindre tilfældigt Skøn, der maaske helt eller delvist kan ligge under for en rent ydre Forskel som den her foreliggende.

I det ovenfor indsatte Skema er der givet en skematisk Oversigt over Samhørsforholdet indenfor Gruppen, idet de afgørende positive Skelnemærker er noterede.

Forholdene mellem denne Skriverhaand og andre tidligere samtidigt og senere forekommende Hænder er fremstillet nedenfor paa Skemablade Nr. XL - XLVI, LXII, LXXV.

2 tidligere af andre Forskere fremsatte Anskuelser om Samhørighed indenfor 2 Originalgrupper er nu blevet bekræftede, og Samhørsforholdet er tilmed i begge Tilfælde blevet udvidet til at omfatte andre hidtil upaaagtede Skriftstykker, der er bestemt som skrevne af de samme 2 først konstaterede Hænder.

Det skulde hermed være godtgjort, at de her opstillede 9 Tegn (sammen med mulige andre) er egnede til Skelnemærker imellem Skriftstykker, der skal skriverbestemmes, og at den her anlagte Methode er brugbar til Bestemmelse af Samhørsforholdet imellem Skriftstykker.

Før jeg gaar over til en systematisk Opregning af samtlige de Skrivershænder, som jeg har fundet i de bevarede Originaler fra 1135-1305, skal jeg endnu fremlægge detaillert 3 Exempler paa Skriftsammenligning, som forekommer mig særligt lærerige (III - V).

/s64/

III

Fra 1245 er der bevaret 2 Originaldiplomer, der er udstedte af Bisp Gunner af Ribe 15. og 16. September. Diplomerne har samme Ordlyd. Der er dog flere betydelige Forskelle imellem de 2 Stykker. Disse Forskelle er ogsaa faldet Diplomatarikeren G. v. Buchwald i Øjnene, da han engang i Slutningen eller sidste Halvdel af forrige Aarhundrede tog selve Originalerne i Øjesyn ¹⁶⁾.

Han konstaterede, at Brevet fra 15/9 (Atlas Nr. 31) er skrevet i, hvad han kaldte en "stiv Minuskel", mens Brevet af 16/9 (Atlas Nr. 32) skulde være skrevet i en mere "flydende Skrift". Det er ikke rigtigt at anvende Udtrykket "stiv Minuskel" om Haanden i Nr. 31. Palæografen Erik Kroman bringer i "Palæografi"⁵⁾ en Afbildning fra en Del af et andet Ribediplom fra 1249, udstedt af Bisp Esger dær, netop som Exempel paa gotisk Kursiv¹⁷⁾. Da det hos Kroman delvist afbildede Diplom (Atlas Nr. 34), som det skal vises sidenhen, er blevet skrevet af samme Haand, som har skrevet dette Nr. 31, er der paa Forhaand ikke megen Sandsynlighed for, at samme Skriver med 4 Aars Mellemrum skulde have benyttet 2 forskellige Skriftsystemer. Nr. 31 indeholder da ogsaa en lang Række Bogstavformer, der ganske tydeligt viser, at Skriften saa langt fra at være nogen Minuskelskrift tværtimod er en gotisk Kursivskrift (Skafterne paa b (L. 1-2, 4, m.fl.), h (L. 1-3, 6, m.fl.) og /s65/1 (L. 2-3, 5, m.fl.) er ombøjede tilhøjre; Underlængderne paa f (2-4, 7, m.fl.), p (L. 1, 5-6, m.fl.), q (L. 8), langt s (L. 1, 3-4, m.fl.) samt Slutstregen paa -m (L. 2, 4, 8, m.fl.) og -n (L. 1-2) er ombøjede tilvenstre; f (L. 2-4, 7, m.fl.), langt s (L. 1, 3-4, m.fl.) og r (L. 5, 11) har Underlængde; der rundt (L. 1-4, m.fl.); g har nedre Bue aaben, og denne bestaar af en svungen vandret Linje (L. 1-3, 5, m.fl.); t har rundet Understreg (L. 1-4, m.fl.); Tværstregen i t (L. 2, 4, 6, m.fl.) og Skulderstregen i r (L. 11) er langstrakte; Skriftføringen har horisontal Karakter (se her rotunda r'ets lange Fod (L. 3-4), den lange Skulderstreg paa Forkortelsen for "et" z (L. 2-3, 7), den lange Fod paa Q (L. 10, 12) og R (L. 1, 10-11) samt de ovenanførte Træk i -m, -n, r og t)¹⁸⁾

Iøvrigt har v. Buchwald Ret i, at der er en betydelig Forskel imellem Skriftbilledet i de 2 Originaler, som det møder en, naar man tager Originalerne i Øjesyn. Forskellene er følgende:

Indgangsnavnet "Gunnerus"

Nr. 31: Stort, smukt skrevet, fedt G med stiliserede Blomster og Blade; de andre Bogstaver i Navnet skrevet som Kapitaler (det ene N dog et forstørret Kursivbogstav) og ligeledes fede og desuden smykkede med Linjer.

Nr. 32: Almindeligt stort G; N, N og E forstørrede Kursivbogstaver, "US" omsat til Forkortelsestegnet 9.

Bogstaverne

Nr. 31: Hvert enkelt Bogstav fast og smukt skrevet, og som det synes, med flere enkelte Pennestrøg end i Nr. 32. /s66/

Nr. 32: De enkelte Bogstaver er skrevet mere sjusket og, som det synes, med færre enkelte Pennestrøg.

Forkortelserne

Nr. 31-32: Hver 4. Forkortelse i Nr. 31 er ændret i nr. 32, skønt det er ganske den samme Tekst; Nr. 32 har bl.a. 5 Forkortelser mere end Nr. 31 samt 4 Ord forkortede i større Grad end Nr. 31; i Forkortelsen af "nostro" i Nr. 31, L. 4 fylder Tværbjælken i t ligesaa meget, som Ordet vilde have gjort, om det var blevet skrevet helt ud; det er et Exempel paa, at der ikke er forkortet i Nr. 31 for at spare Plads, men af kalligrafiske Grunde; i Nr. 32 derimod er der forkortet mere – og mere indgaaende – for at spare Plads og Tid; ¹⁹⁾ se ogsaa her det kunstfærdigt slyngede Titulustegn i Nr. 31, L. 4-7, 9.

Hældning

Nr. 31: Hældningen af Bogstaverne og Ordene er her vertikal.

Nr. 32: Hældningen af Bogstaver og Ord lidt mere skraa mod venstre end i Nr. 31.

Hertil kommer de rent ydre Forskelle i Pergamenternes Form og Farve, Tilstand (Huller) og Tilskæring, den manglende Rand i Nr. 32 modsat Nr. 31, samt de tilføjede Underskrifter i Nr. 32.

De sidstnævnte Forskelle i det ydre kan dog ikke bedrage det øvede Øje. Derimod kunde den aabenbare Forskel i Linjeføring nok bedrage selv en ikke ukyndig, idet en Forskel heri ifølge /s67/Weibull kunde bidrage til at erklære de to Skriftstykker for skrevne af 2 forskellige Hænder. G. v. Buchwald har da heller ikke vovet nogen Paastand om skrivermæssig Samhørighed mellem de 2 Originaler; men han lægger tværtimod som nævnt den største Vægt paa Skriftforskellen, saa at han endog kommer til at overdrive denne.

Jeg skal nu gennemprøve de enkelte Skrifttræk i de 2 Originaler efter de i denne Afhandling opstillede Skelnemærker.

g Nr. 31 (1245 15/9): 10 Ex. (L. 1-3, 5-6, 11-12); 6 Ex. ens: alle med stort rundt eller ovalt Hoved; den nedre Bue er en vandret svungen Linje; i 4 Ex. (L. 3, 5-6, 11) er Linjen ikke svungen.

Nr. 32 (1245 16/9): 10 Ex. (L. 1-7, 13, 15); 8 Ex. ens og lig de 6 Ex. i Nr. 31; 1 Ex. (L. 3) lig de 4 Ex. i L. 3, 5-6, 11 i Nr. 31; 1 Ex. (L. 15) defekt.

x Nr. 31: 4 Ex. (L. 5, 7, 12-13); alle højrevendte, i-formet Trykstreg som Hovedstav; Diagonalstavens Fod trukket tilvenstre i en let Bue; 2 Ex. (L. 7, 12) med Spidsen paa den nævnte Bue krummet let opad mod højre.

Nr. 32: 5 Ex. (L. 6, 8, 15-16); 2 Ex. (.15-16) som de 2 førstnævnte Ex. i Nr. 31; 3 Ex. som de 2 Ex. i L. 7, 12 i Nr. 31.

z Nr. 31: 5 Ex. (L. 2-4, 6-7); alle ens: vandret Trykstreg som Skulder-/s68/streg, begyndende med Øje og i en spids Vinkel trukket over i den næsten lodrette Hovedstav, der ved Foden krummes let tilhøjre; lille Tværbjælke midt paa.

Nr. 32: 5 Ex. (L. 2, 5, 7-8, 12); 4 Ex. ens og som Nr. 31's z'er. 1 Ex. (L. 2) af en lidt anden Form: nedhængende Hage istedetfor Øje, mere skraatstillet Hovedstav.

bz Nr. 31: 5 Ex. (L. 1-2, 9, 11); med følgende Hovedtræk; oval Bælg, Længdestregen krummet tilhøjre i Spidsen; Forkortelsestegnet tobuget; øverste Rue lukket; nederste Bue begynder ved b'ets Fod og er aaben, og nederste Streg i denne Bue er trukket tilvenstre ind under b'et; i 2 Ex. (L. 1-2) er Understregen i nederste Bue trukket i lige Linje 1/2 Bogstavlængde tilvenstre for b, i 1 Ex. (L. 9) 1½ og i 1 Ex. (L. 2) 2½ Bogstavlængde i svagt krummet Linje tilvenstre for b og i 1 Ex. (L. 11) skraat nedefter; 1 Ex. (L. 11) uforkortet; det staar dog sidst i en Linje, og Ordet vilde forkortet ikke udfylde Linjen ud til Randen (Marginen).

Nr. 32: 6 Ex. (L. 1-2, 11, 13-14); 2 Ex. [L. 1, 11 (et delvist defekt Tegn)] som 1 Ex., i L. 9 i Nr. 31; 4 Ex. som 1 forkortet Ex. i L. 11 i Nr. 31.

- 4 Nr. 31: 5 Ex. (L. 3, 6, 8-9); 3 ens Ex.: Kvadratfeltet imellem rotunda r'ets Hovedstav og dets Fod og Skraastregens Længde over Linjen er lukket eller næsten lukket af venstrevendt Hage paa Skraastregens Topspids; 1 Ex. (L. 6) desuden med opadkrummet Hage **/s.69/** paa r'ets forlængede Fod; 1 Ex. (L. 8) med svag Krumning paa Skraastregens Endespids under Linjen.

Nr. 32: 5 Ex. (L. 4, 7, 9, 11); 1 Ex. [L. 7] som de 3 ens Ex. i Nr. 31; 1 Ex. (L. 4) som 1 Ex. i L. 6 i Nr. 31; 4 Ex. 4, 4, 9, 11) som 1 Ex. i L. 8 i Nr. 31.

qz Nr. 31: 1 Ex. (L. 8); lodret Underlængde paa q; dennes Spids har venstrevendt Hage; Understregen i Forkortelsestegnets nedre Bue gennemstreger Underlængden paa q.

Nr. 32: 1 Ex. (L. 10); som 1 Ex. i Nr. 31, dog uden forlænget Understreg i Forkortelsestegnets nedre Bue.

9 - Nr. 31: 3 uforkortede Ex. (L. 3, 5, 7).

Nr. 32: 3 uforkortede Ex. (L. 3, 6, 9).

∞ Nr. 31: 2 Ex. (L. 7, 9); begge ens: Buen begynder paa Højde med Foden og danner Øje eller næsten lukket Runding; Foden er svajet opefter tilhøjre op over Buens øverste Rand; Tegnet ligger lige over og lidt tilhøjre for Endebogstavet i den forudgaaende Stavelse.

Nr. 32: 2 Ex. (L. 8, 11); begge ens og ganske som Nr. 31's Ex.

9 Nr. 31: 6 Ex. (L. 4-5, 8, 11-12); alle ens: Tegnet har Form af et Nital **/s.70/** med skraatstillet eller svagt skraatstillet Hovedstav, der svinges vandret eller skraat tilvenstre og derpaa gaar ned i en lille nedhængende Hage; Tegnet er placeret over eller tilhøjre for Hjørnet af det forudgaaende Endebogstav.

Nr. 32: 8 Ex. (L. 1, 4-6, 9-10, 13-14); 5 Ex. som Ex. i Nr. 31; 3 Ex. (L. 6, 9-10) med noget mindre markeret Svajning af Hovedstaven.

Der er fundet en fuldstændig Overensstemmelse mellem følgende Tegn i de 2 Originaler: g, x, bz, - 4 og ∞, og en næsten fuldstændig Overensstemmelse mellem Tegnene z, qz og 9. Begge Originaler undlader desuden at forkorte "con-". Overensstemmelsen er saa aabenbar, at der ingen Tvivl kan være om, at de 2 i deres Skriftføring og ydre Fremtræden saa forskellige Skriftstykker er skrevne af samme Haand. En skematisk Oversigt over de ved Vurderingen afgørende Skelnemærker er givet i det tidligere vedlagte Skemablad.

Takket være Underskrifterne i Nr. 32 kan vi imidlertid naa endnu videre, ja naa til det, der for Palæografen staar som det store, men kun altfor sjældent naaede Maal: Identifikation af SkrIVERhaanden.

Underskrifterne er egenhændige, (se f.Ex. de forskellige g'er i de forskellige Underskrifter) saaledes, som det ogsaa er anført af v. Buchwald ²⁰⁾ og Kr. Erslev ²¹⁾. 11 Kanniker er nævnte i Underskrifterne; maaske har dog ikke alle 11 underskrevet egenhændigt ²²⁾. Udfor 8 af Underskrifterne staar forskellige **/s71/**Tegn, som af v. Buchwald regnes for arabiske Tal. Dette kan ikke være rigtigt ²³⁾. Det store dobbelte og gennemstregede SS, der findes efter Magister Andreas's Paategning er vel det almindelige Subscriptionstegn ²⁴⁾. De 7 andre Tegn er vel Bomærker.

Men hvem af Underskriverne har nu skrevet Teksten i dette Nr. 32 og dermed ogsaa Nr. 31?

Der kan efter Skriftføring og Forholdene i Bogstaverne ikke godt blive Tale om andre end Magister Ro, der har signeret sidst i Navnerækken tilvenstre eller Magister Esger, der har signeret forneden tilhøjre.

Følgende Forhold taler dog for, at det er Esger, der har skrevet Teksten:

- 1) g, (3 Ex.); g'et i "Esgerus" svarer til g' et i Tekstens L. 4 og 7; de 2 andre g'er svarer til g'erne i andre af Skriveren til Nr. 32 skrevne Originaler (Nr. 38: L. 1-2, 4_5 ; Nr. 46: L. 4; Nr. 61: L- 1-2, 6, 8-9). De 2 g'er i Magister Ros Underskrift svarer dog ogsaa til Tekstens Exempler i L. 4 og 7.
- 2) e, (2 Ex.); Øjet gaar tilhøjre ud i en spids Vinkel, der med lille vandret Streg forbindes med næste Bogstav; det svarer til e i Tekstens L. 1-5, 6-7 m.v. e' et i "ego" i Magister Ros Underskrift synes ikke at have denne Form.
- 3) det lange s i Slutningen af "Esgerus" har mere Underlængde end de 2 lange s'er i Magister Ros "subscribo" og svarer til Tekstens s'er (L. 3, 5 m.v.). /s72/
- 4) E'et i "Esgerus" synes en Mellemform mellem de 2 E'er, der findes i Atlas Nr. 34 (L. 1, 11), der ogsaa er skrevet af Skriveren til Nrr. 31 og 32's Tekst. Magister Ros R synes derimod ikke at svare til denne Skrivers øvrige R'er; se f.Ex. Nr. 31, L. 1, 10; Nr.' 32 L. I, 13.
- 5) Ligaturen st i "magister" ved Esger svarer til Ligaturen i Tekstens L. 3-4, 6.
- 6) Magister Esgers Penneføring synes fastere og sikrere end Magister Ros og svarer godt til Penneføringen i Teksten og da ikke mindst i det saa smukt skrevne Nr. 31 ²⁵⁾.
- 7) Placeringen af og Linjehældning i Underskrifterne: Esger var i 1245 en af de yngste af Kannikerne ²⁶⁾. Han skulde sikkert som Følge heraf underskrive som en af de sidste. Mærkeligt nok er hans Underskrift placeret et godt Stykke under alle de andres, der ellers slutter sig tæt til hinanden (ogsaa Magister Ros); Esgers Underskrift er desuden skrevet skraat opefter mod højre i en Linjehældning, der afviger fra den horisontale Linjehældning i de andre Underskrifter. Placering og Linjehældning bliver fuldt forstaaelige, dersom Esger som Skriver til Teksten efter at have skrevet denne færdig har skrevet Pergamentet under med det samme, først af alle. Han har da som en af de yngste skullet skrive som en af de sidste eller som den sidste i Rækken og har placeret sit Navn, saa langt nede, at han kunde regne med, at de øvrige Underskrifter kunde staa i Mellemrummet op til Teksten. Han har imidlertid skrevet saa langt nede, at de senere successivt indførte Underskrifter ikke har kunnet udfylde Mel-/s73/lemrummet, hvorved den aabne Plads mellem de øvriges og hans Underskrift er fremkommet. Herved forklares ogsaa, hvorfor Esgers Underskrift er kommet til at ligge i et mere skraat Plan end de andres, idet han som den første Underskriver indførte sit Navn langt nede paa Pergamentet uden at have Tekstens Linjehældning eller de foregaaende Underskrifters Linjehældning som Rettesnor.

Magister Esger er da Skriveren til Nr. 32 og dermed ogsaa til Nr. 31 og dermed ogsaa til en Række andre Originaldiplomer, nl. Atlas Nrr. 34, 38, 40, 45, 46 og 61; se herom Skemablad Nr. I.

Om Forholdene mellem Esgers Haand og andre tidligere, samtidigt og senere forekommende Skrivers Haender, se Skemabladene Nr. IX - XVI.

/s.74/

IV

Fra 1303 18/1 findes bevaret en Original, udstedt af den udvalgte Ærkebisp Isarn, Atlas Nr. 374. Den udmærker sig ved sit store Format, det store smukke Initial med Linjeslyngninger og ved smukke linjeslyngede Kapitaler ved Sætningsbegyndelser. Skriften er kraftig og anseelig; særligt fremtrædende er de lange fede Trykstreger, der danner de høje Bogstavers Skafter. Skriftføringen er sikker. Skriften staar paa Linjer, der i Randene afsluttes af vertikale Linjer.

En anden Original, der er udstedt af Bisp Oluf af Roskilde 1306 17/4 afviger i sin skriftlige Fremtoning meget fra den beskrevne. Det er Atlas Nr. 420. Skriften er ganske vist ogsaa her fast og bestemt, ligesom Begyndelsesbogstaverne er fremhævede og Pergamentet iøvrigt linjeret. Skriften her er dog langt tættere og mindre, og de høje Bogstavers Skafter er heller ikke fremtrædende. Det er tillige

af meget mindre Format end det førstnævnte Skriftstykke. I det hele er det umiddelbare Indtryk af de 2 Originaler utvivlsomt det, at de maa være skrevne af 2 forskellige Hænder. Det skal nu blive godtgjort, at de er skrevne af samme Haand.

g Nr. 374 (1303 18/1): 16 Ex. (L. 2, 6, 8, 10, 12-18); alle ens og af følgende Form: nedre Bue er en Venstreslyngning med højrekrummet Spids; lille Bue eller Streg forbinder Slyngningen med Hovedet. **/s75/**

Nr. 420 (1306 17/4): 13 Ex. (L. 2, 6-13); 12 Ex. ens og ganske som Nr. 374's g'er; 1 Ex. (L. 11) uden højrekrummet Spids paa Slyngningen.

x Nr. 374: 8 Ex. (L. 6, 8, 10-11, 17-19); alle ens og venstrevendte.

Nr. 420: 2 Ex. (L. 3, 11); begge ens og ganske som Nr. 374's x'er.

z Nr. 374: 14 Ex. (L. 2-6, 8-10, 15, 17-18); alle ens og af følgende Form: let skraatstillet, lige eller svagt svajet Skulderstreg og med nogen Opadkrumning paa Foden op til eller næsten op til Tværbjælken paa Midten.

Nr. 420: 10 Ex. (L. 2-6, 10-12); alle ens og ganske som Nr. 374's z'er.

bz Nr. 374: 6 Ex. (L. 5, 12, 17-18); alle ens og af følgende Form: Forkortelsestegnets nedre Bue svajet noget mod venstre og derpaa krummet mod højre.

Nr. 420: 8 Ex. (L. 1, 5, 7-8, 11, 13); alle ens og ganske som Nr. 374's bz'er.

- 4 Nr. 374: 9 Ex. (L. 7, 10-11, 13, 16, 19); alle ens og af følgende Form: rotunda r'ets Fod er en Trykstreg og Skraastregens Topspids er en Trykprik.

Nr. 420: 3 Ex. (L. 4, 10); alle ens og ganske som Nr. 374's - 4'er. **/s76/**

qz Nr. 374: 3 Ex. (L. 5, 9); alle ens og af følgende Form: Nedstregen fra qu'et lodret eller svagt skraatstillet; Understregen i Forkortelsestegnets nedre Bue forlænget gennem Nedstregen; lidt tilvenstre for denne krummes Forlængelsens Endespids let tilhøjre.

Nr. 420: 2 Ex. (L. 5, 8); begge ens og ganske som Nr. 374's qz'er.

9 - Nr. 374: 5 Ex. (L. 3-4, 14-15); alle ens og af følgende Form; som et Nital med svungen Hovedstav og staaende paa eller gennemstregende Linjen.

Nr. 420: 2 Ex. (L. 3, 8); 1 Ex. [L. 8] som Nr. 374's 9 -'er; 1 Ex. (L.3) uden svungen Hovedstav.

∞ Nr. 374: 5 Ex. (L. 6, 11-12, 16); alle ens og af Form som et lukket eller næsten lukket liggende 8-Tal.

Nr. 420: 1 Ex. (L. 4) ganske som Nr. 374's co'er.

9 Nr. 374: 7 Ex. (L. 2, 12-14, 18); alle ens og af Form som et 9-Tal med let buet Hovedstav, der staar foroven tilhøjre for Endebogstavet.

Nr. 420: 2 Ex. (L. 2, 12); begge ens og ganske som Nr. 374's 9'er.

I følgende Tegn er der nu konstateret en fuldstændig **/s.77/**Ensartethed mellem de 2 sammenlignede Skriftstykker: x, z, bz, - 4, qz, ∞ og 9. En næsten fuldstændig Ensartethed er konstateret i Tegnene g og 9 -.

Det er hævet over al Tvivl, at de 2 Originaler er skrevet af samme Haand, af samme Skriver, der saaledes har behersket baade en Prydstil og en mere enkel Stil. Skriveren kan tilmed identificeres, som det synes.

Man maa her være opmærksom paa det interessante Forhold, at der er 2 forskellige Udstedere til Brevene, idet Nr. 374 er udstedt af den udvalgte Ærkebisp Isarn, mens Nr. 420 er udstedt af Bisp Oluf af Roskilde. Ogsaa Tids- og Stedsbestemmelserne afviger fra hinanden, idet Nr. 374 er udstedt i 1303 18/1 i Lund, mens Nr. 420 er udstedt 1306 17/4 i Roskilde. Imidlertid indeholder begge Skriftstykkerne en Vidimation af pavelige Privilegier til Cistercienserordenen. Og i begge Stykker hedder det, at de 2

Bisper er blevet opfordrede til at vidimere Privilegierne af Munken Bo (i Nr. 374 tillige benævnt Brand) fra Cistercienserklosteret Nydala i Linköping Stift. Denne Bo Brand nævnes ogsaa i en anden Original (Nr. 373), der er udstedt samme Dag i 1303 som Nr. 374 af samme udvalgte Ærkebisp Isarn samt i 2 andre Originaler, der er udstedte samme Dag i 1306 som Nr. 420 og af dennes Udsteder, Bisp Oluf af Roskilde (Nrr. 421, 422). Da ogsaa disse 3 andre Originaler, Nrr. 373, 421 og 422 er skrevet af Skriven til Nrr. 374 og 420, kan der vel ikke være megen Tvivl om, at denne er den i alle Stykker nævnte Bo Brand, Munk i Nydala Kloster. De 5 Stykker skulde saaledes alle være Exempler paa Bispebreve udfærdigede ved Lejlighedsskriver. Til /s78/ de 5 slutter sig et 6te, Atlas Nr. 423, der er udstedt af samme Bisp Oluf 1306 1/5 i "Hamnis",²¹ og som ogsaa vidimerer et Pavebrev til Gunst for Cistercienserordenen; heri omtales dog hverken Bo Brand eller Nydala. Ogsaa dette Stykke er skrevet af Skriven til Nr. 374 og 420, som jeg tror, Munken Bo Brand, hvis Haand saaledes skulde kendes fra ialt 6 Originaldiplomer.

Forholdet mellem de 2 først omtalte Originaler er skematisk fremstillet paa det tidligere indsatte Skema over Samhørsforholdet mellem de i Teksten omtalte Originaldiplomgrupper.

De indbyrdes Forhold i hele Gruppen og Forholdet overfor andre tidligere, samtidige og senere Skrivershænder er fremstillet nedenfor paa Skemablade Nr. VIII, LXXXVIII - CXIV.

/s79/

V

Fra 1284 29/11 er der bevaret ikke mindre end 4 originale Kongebreve, der alle indeholder Privilegier til udenlandske Handelsstæder (Atlas Nrr. 225-228).

De 4 Originaler er i deres ydre Fremtræden meget ensartede, idet de alle er aflange og tæt beskrevne Pergamenter. Skriftpræget er ogsaa det samme: en opret, veldisciplineret, gotisk Kursiv i dem alle. Jeg skal nu sammenligne Skrifttrækkene i de 4 Stykker efter den her anvendte Methode og undersøge, om der er ogsaa en Lighed i Skrifttræk og Bogstavforhold, der kunde berettige, at de henregnedes under samme Skrivershaand.

g Nr. 225 (1284 29/11): 12 Ex. (L. 1-5, 7, 9-11); alle ens: Nedstregen fra Hovedet er kort; den gaar skraat nedefter tilhøjre for derpaa i en spids Vinkel at svinges tilvenstre over i en lang Bue, der i Kringlesnoning rundes nedenom og op og hæftes paa dær, hvor Nedstregen udgaar fra Hovedet.

Nr. 226 (1284 29/11): 2 Ex. (L. 1-2, 4-9, 11, 15-16); alle ens: lodret eller svagt skraatstillet Nedstreg fra Hovedet; den svinges mod venstre i en lang Bue, hvis Overstreg er en Trykstreg, der naar frem til Nedstregen.

Nr. 227 (1284 29/11): 17 Ex. (L. 1-8); alle ens og ganske som Nr. 225's g'er. /s80/

Nr. 228 (1284 29/11): 19 Ex. (L. 1-4, 7, 11, 14, 16-19); alle ens: Nedstregen fra Hovedet har Form af en mod venstre løbende nedadvendt Bue, der afsluttes i en spids Vinkel for derpaa at løbe over i en Overstreg, der krydser Nedstregen og tilhøjre for denne i en ret Vinkel løber op til Hovedet eller ender lige udfor dette; (særligt tydeligt er et g i L. 3).

x Nr. 225: 4 Ex. (L. 1, 4, 9); 3 Ex. ens og højrevendte; 1 Ex. C. L. 1) venstrevendt.

Nr. 226: 4 Ex. (L. 1, 3-4); 3 Ex. ens og højrevendte som 3 Ex., i Nr. 225; 1 Ex. (L. 3) venstrevendt som 1 Ex. i L. 1 i Nr. 225.

Nr. 227: 3 Ex. (L. 1-3); alle ens og højrevendte som de 3 Ex. i Nr. 225.

²¹ Herefter et eller flere ord slettet af Skyum-Nielsen og håndskreven tilføjelse '(København)' (udg. anm.).

Nr. 228: 8 Ex. (L. 1, 8, 12, 15-17); alle ens og højrevendte som de 3 Ex. i Nr. 225; alle 8 Ex. har dog længere Forlængelse under Linjen af Diagonalstregen, end x'erne har det i de 3 andre Originaler.

z Nr. 225: 13 Ex. (L. 1-2, 5, 7, 9-10, 12); 8 Ex. ens: Skulderstregen begynder tilvenstre med nedhængende og i Spidsen højrebøjet Hage; Skulderstregen er lige; den mødes i en ret Vinkel med Hovedstaven, der har en svag Højrekrumning som Fod. Tværbjælken er lang og vandret; i 5 Ex. (L. 1-2, 5, 9) mødes Tværbjælken med Hagen. /s81/

Nr. 226: 44 Ex. (L. 1-14, 17); 43 ens Ex.: Skulderstregen begynder fra Linjen eller lidt over denne med nedhængende Haarstreg som Hage; Skulderstregen er lang og lige eller svagt svajet; den mødes i en næsten ret Vinkel med Hovedstaven, der paa Midten gennemstreges af vandret Tværbjælke; 1 Ex. (L. 4) med meget lang Skulderstreg.

Nr. 227: 11 Ex. (L. 1-2, 4-7, 9); 9 Ex. ens og ganske som de 8 Ex. i Nr. 225; 2 Ex. (L. 4, 6) som de 5 Ex. i L. 1-2, 5, 9 i Nr. 225.

Nr. 228: 37 Ex. (L. 1-12, 14-17, 19); 35 Ex. ens: omtrent som Nr. 225's z'er, de har imidlertid længere nedhængende Hage paa Skulderstregen; 2 Ex. (L. 3, 9) med længere Skulderstreg; Hagen og Tværbjælken mødes ikke i noget af de 37 Ex.

bz Nr. 225: 14 Ex. (L. 1-3, 5, 7-8, 10); 13 Ex. ens: Forkortelsestegnets Buer er begge aabne; Understregen i nederste Bue er lille og let krummet; 1 Ex. (L. 10) med lidt længere Understreg paa Forkortelsestegnets nederste Bue.

Nr. 226: 5 Ex. (L. 1, 9, 12, 15); alle uforkortede.

Nr. 227: 14 Ex. (L. 1-7); 13 ens Ex.: ganske som Nr. 225's bz'er. 1 Ex. (L. 1) med Forkortelsestegnet som et "b" plus Tegnet for "us": 9. /s82/

Nr. 228: 19 Ex. (L. 1-4, 9-10, 15-19); 14 Ex. ens: 2 aabne Buer i Forkortelsestegnet; dettes nedre Bues Understreg forlænget i en lang, lige, skraatløbende Streg saa lang som 3-5 Bogstavlængder; 4 Ex. (L. 4, 9, 18-19) med lukket øvre Bue, men iøvrigt som de 14 Ex.; 1 Ex. (L. 16) med kort Understreg.

- 4 Nr. 225: 12 Ex. (L. 1-4, 6-8); alle ens: Skraastregens Topspids med lille venstrevendt Trykpunkt; Skraastregens Underlængde er tyndt tegnet og buet mod venstre.

Nr. 226: 21 Ex. (L. 1-2, 4, 6-7, 9-10, 12); 13 Ex. ens og som Nr. 225's - 4'er; 8 Ex. (L. 1, 4-5, 10, 12) med en Underlængde paa Skraastregen, der i Endespidsen krummes tilhøjre.

Nr. 227: 7 Ex. (L. 1-3); 3 Ex. [L. 1-2) som Nr. 225's - 4'er; 4 Ex. (L. 1, 3) som Nr. 226's 8 Ex. i L. 1, 4-5, 10, 12, dog med svagere Krumning.

Nr. 228: 10 Ex. (L. 1, 4-6, 9-10, 13); 9 Ex. ens: gennemgaaende kun svagt antydet Trykpunkt paa Skraastregens Topspids; lille Underlængde. Aabent Kvadratfelt; 1 Ex. (L. 6) med lukket Kvadratfelt.

qz Nr. 225: 2 Ex. (L. 1, 4); begge ens: qu'ets Underlængde vertikal; begge Buer i Forkortelsestegnet aabne; nedre Bues Understreg gennemstreger Underlængden paa q. /s83/

Nr. 226: 2 Ex. (L. 1, 11); 1 Ex. [L. 1) som Ex. i Nr. 225, dog med svagt skraatstillet Underlængde; 1 Ex. (L. 11) uden Gennemstregning af qu'ets Underlængde.

Nr. 227: 2 Ex. (L. 1, 4); begge ens og ganske som Nr. 225's Ex.

Nr. 228: 2 Ex. (L. 1, 7); for begge Ex.: qu'ets Underlængde svagt skraatstillet; Forkortelsestegnets Buer smaa; nedre Bues Understreg gennemstreger i lige Forlængelse Underlængden paa q; 1 Ex. (L. 1) med lang Forlængelse; 1 Ex. [L. 7) med kort Forlængelse.

9 - Nr. 225: 1 Ex. (L. 10); af Form som et 9-Tal med krummet, trykssvag Hovedstav. 9 Ex. (L. 1-2, 4, 6, 9) paa uforkortet "con-".

Nr. 226: 1 Ex. (L. 14); som Nr. 225's Ex., blot med mere trykstærk Hovedstav; 16 Ex. (L. 1-3, 7, 10-12, 14-15) paa "con-" forkortet ved "∞-" med Titulustegn over.

Nr. 227: Ingen Ex. paa forkortet "con-"; 3 Ex. (L. 4-5) paa uforkortet "con-".

Nr. 228: 1 Ex. (L. 15) som 1 Ex. i L. 14 i Nr. 226; 12 Ex. [L. 1-2, 4-7, 13, 15-17] paa ”con-” forkortet ved ”co-” med Titulustegn over; 17 Ex. (L. 1-2, 5, 7-9, 11-15, 17) paa uforkortet ”con-”. /s84/

∞ Nr. 225: Ingen Ex.

Nr. 226: 3 Ex. (L. 6, 8, 12); 2 Ex. [L. 6, 8] ens: med Øje og stærkt opadslyngtet Fod, der har nedhængende, trykstærk Hage; 1 Ex. (L. 12) af Form som et liggende 8-Tal med højre Bue aaben.

Nr. 227: 1 Ex. (L. 3); som 1 Ex. i L. 12 i Nr. 226.

Nr. 228: 1 Ex. (L. 2); med halv Bue paa lang trykstærk Fod.

9 Nr. 225: 11 Ex. (L. 2-4, 6-10); alle af Form som et 9-Tal med krummet Hovedstav; 6 Ex.: Hovedstaven slutter udfor Hjørnet (foroven tilhøjre) eller udfor Midten af det forudgaaende Endebogstav. 4 Ex. (L. 2-3, 7, 9) med Hovedstavens Endespids helt nede eller næsten helt nede ved Linjen.

Nr. 226: 9 Ex. (L. 9, 11, 13-14); 8 Ex. ens og som de 6 Ex. i Nr. 225; 1 Ex. (L. 9) som de 4 Ex. i L. 2-3, 7, 9 i Nr. 225.

Nr. 227: 6 Ex. (L. 1-2, 4-6); 4 Ex. som de 6 Ex. i Nr. 225; 2 Ex. (L. 2, 4) som de 4 Ex. i L. 2-3, 7, 9 i Nr. 225.

Nr. 228: 22 Ex. (L. 3, 6-8, 10-13, 15-17); 18 Ex. ens: mere lige Hovedstav end de 3 andre Skriftstykkers 9'er; 3 Ex. (L. 12, 15-16) med svagt krummet Hovedstav; 1 Ex. (L. 7) med lang, buet, trykstærk Hovedstav.

/s85/

Gennemgangen af Skelnemærkerne i de 4 Originaler har nu vist følgende Samhørighed:

Overensstemmelsen mellem Nr. 225 og 227 i Tegnene g, z og bz viser utvetydigt hen mod Samhørighed; Tegnet qz viser det samme omend svagere. De andre Tegn, som findes i dem begge: x, - 4 og 9 viser tildels hen mod Samhørighed. Intet Tegn peger i modsat Retning. Fremdeles er Forskellene i Tegnene g, z og bz mellem paa den ene Side Nrr. 225, 227 og paa den anden side Nr. 226 saa store, at dette sidste umuligt kan være skrevet af samme Haand som Nrr. 225, 227. Ogsaa hvad angaar Nr. 228 er der saa store Forskelle i Tegnene g, z og bz', at en Sammenstilling af denne Original med Nr. 225, 227 er udelukket. Endvidere er der ganske betydelige Forskelle mellem Nrr. 226 og 228; det gælder først og fremmest Tegnene g, z, bz og ∞. Forskellene er store nok til, at man med Sikkerhed kan forkaste en mulig Antagelse af fælles Skriver for de 2 Skriftstykker. De 4 Originaler er da skrevne af 3 forskellige Skrivere. Adskillelsen bliver saa meget sikrere, som alle 4 Stykker er udstedte paa samme Dag.

Det er ganske utænkeligt, at f.Ex. Skriveren af Nr. 226 skulde kunne anvende et almindeligt, aflangbuet g i hele denne Original ganske ensartet 22 Gange og saa samme Dag skrive f.Ex. Nr. 228's g af en helt anden Type uændret 19 Gange. Ligesaa umuligt er det, at Skriveren til Nr. 225, der bruger sit kringlesnoede g uændret 12 Gange og skriver ganske det samme g 17 Gange uændret i Nr. 227, samme Dag 19 Gange skulde kunne skrive /s86/uden nogensomhelst Afvigelser et helt andet g, saaledes som dette forefindes i Nr. 228. Det samme gælder ved de her nævnte hypotetiske Sammenstillinger om Tegnet z og i svagere Grad om flere af de andre Tegn. Bogstavet g alene er tilstrækkeligt til at vise Samhørighed og Adskillelse i dette Tilfælde, hvor alle 4 Originaler er udstedte samme Dag, og hvor en Tidsforskel saaledes ikke kan indskydes som modererende Faktor overfor en distinkt Afgørelse paa Basis af enkelte Skrifttræk som den her trufne.

At Skriverhaanden fra Nr. 225 og 227 kan genfindes i en Række andre Diplomer (Atlas Nrr. 208-209, 215-17, 219, 231 og 254) og dær har samme ensartede Bogstavforhold som i de 2 undersøgte bekræfter kun det her fremførte.^{x)22}

Det er hermed godtgjort, at der 1284 29. November (i Odense) har været 3 Skrivere beskæftigede ved Udfærdigelsen af kongelige Privilegier til udenlandske Handelsstæder. Skriveren til Nr. 225 og 227 samt til de ovenfor nævnte 8 andre Originaler (hvoraf de 7 er Kongebreve) er sikker nok som fast Skrivekraft i det kongelige Kancelli. Ensartetheden i Skriftpræget imellem de i de 4 Stykker fundne 3 Skriverhænder viser dog utvivlsomt hen mod fælles Skoling og godtgør formentlig, at ogsaa Skriverne til henholdsvis Nr. 226 og 227 har været kongelige Kancelligejstlige.

Forholdet mellem de 4 Originaler, der her er blevet underkastet en Detailundersøgelse, er skematisk fremstillet paa det tidligere indsatte Skema over Samhørsforholdet mellem de i Teksten omtalte Originaldiplomgrupper. De indbyrdes Forhold **/s87/**i Gruppen, der omfatter Nrr. 225 og 227, samt denne Gruppens og de 2 andre enkelte Skriverhænders Forhold til andre tidligere, samtidigt og senere forekommende Skriverhænder er fremstillet nedenfor paa Skemabladene. (Nr. 208 f. (herunder Nrr. 225, 227) paa Bladene Nr. IV, XLVI - XLIX, LII - LXII, LXXVII - LXXVIII; Nr. 226 paa Bladene Nr., XLVI - LXII, LXXIX, Nr.- 228 paa Bladene Nr. XLVI - LXII, LXXIX - LXXX).

I det ovenfor fremstillede Exempel Nr. V er det blevet betonet, at Adskillelsen mellem Hænderne er blevet lettet derved, at de 4 Originaldiplomer er udstedte samme Dag. Herved kommer der ikke til at spille nogen Tidsforskel ind ved Vurderingen af Skrifttrækkene. Man maa nemlig regne med en vis Forskydning i en Haandskrift i Aarenes Løb.^{26b)} Følgelig maa man, naar man vil sammenligne een bestemt Haand, der forekommer i eet bestemt Aar, med senere forekommende Hænder, for hvert Aarti, man skrider frem fra Udgangsaaret, anlægge en større Variationsbredde for de enkelte Skelnemærker for at kunne regne med, at de af samme Haand eventuelt, senere skrevne Stykker ikke forkastes i deres Samhørighed med Haanden ved en Skriftsammenligning, fordi de i visse Skrifttræk viser nogen Forskydning, siden Haanden første Gang konstateredes. Et udmærket Exempel paa en saadan Forskydning i Haanden er Skriverhaand Nr. 48, der omfatter Atlas Nr. 68, 84, 90, 256 og 1028; disse 5 Stykker er uden al Tvivl skrevet af samme Skriver i Løbet af ikke mindre end 30 Aar²⁷⁾ **/s88/**Imidlertid gælder en saadan Forskydning ikke alle Hænder og heller ikke i samme Grad for dem, der er underkastet den. Man kan derfor ingenlunde regne med en nogenlunde fast og dermed beregnelig Forskydningsfaktor for alle Hænder. Vi har set ved Gruppen nr. 62 f, skrevet af Skriverhaand Nr. 44, at Haanden var saa godt som fuldstændig konstant i de 29 Aar eller mere, hvori den forekom. Størrelsen af den mulige Forskydning i hver enkelt Haand man da vurderes efter den Variation, der findes i de enkelte Skrifttræk i det enkelte eller de enkelte Skriftstykker, hvori Haanden første Gang forefindes. Er Variationen i Skrifttrækkene i det eller de enkelte Stykker betydelig, maa man ogsaa regne med en betydelig Variationsbredde overfor samtidige Skriftstykker, men overfor senere Skriftstykker tillige med en betydelig Forskydning i de enkelte Skrifttræk, graderet efter, hvor stor Tidsafstanden er. Et udmærket Exempel paa en saadan variabel Haand, hvis Variering viser sig saavel i det enkelte Stykke som Stykkerne imellem (uden at Forskellene i de i Skriftmaneren dybestliggende, saa at sige reflektivt nedfældede Skrifttræk dog bliver saa store, at man tvinges til at regne Stykkerne for skrevne af forskellige Hænder), er Skriverhaanden nr. 193 (Atlas Nr. 332 f.), der omfatter 39 Diplomer skrevne over 20 Aar.

²² Fodnote indsat af Skyum-Nielsen: "At Resultatet af Skriftsammenligningen er rigtigt, ses ogsaa uomstødeligt af en Diktatundersøgelse, der godtgør, at hver af de her konstaterede 3 Skrivere har anvendt sin Diktat 26a)." (udg. anm.).

Ved Skriftsammenligninger kan der komme Tvivlstilfælde (bl.a. ved Sammenligning mellem Diplomer, der er skrevet af lidet særprægede Hænder), hvor den ene Del af Detailundersøgelserne peger imod, men den anden Del taler for Samhørighed. I saadanne Tilfælde har jeg ladet mig lede af Skriftføringen og skøn-/s89/net, hvorvidt denne talte for eller imod Samhørighed. Jeg har dog søgt at indskrænke denne skønsmæssige Afgørelse til at omfatte saa faa Tilfælde som muligt, idet jeg bestandigt har foretrukket de systematiske Detailundersøgelser som Basis for Afgørelsen om Samhørighed. I enkelte Tilfælde, hvor der i Skemabladerne er anført et "Skriftpræg" sammen med kun eet eller to Skelnemærker som afgørende for Samhørsforholdet kan det nævnte Skøn have været udslagsgivende.

Det skal til Slut pointeres, at jeg ikke gennem de i nærværende Afhandling fremlagte Undersøgelser mener at have naaet Slutresultatet for hver eneste Detaille ved Originaldiplomernes Fordeling mellem SkrIVERhænderne.²³

/s90/

Resultat

Af det ovenfor nævnte uhyrlige Tal paa theoretiske Kombinationsmuligheder, 86.320, for de 416 Diplomer, der alt i alt er bevarede i Original fra Tiden 1250-1305, har jeg gennemprøvet omkring 10.000 af de mere sandsynlige, herunder ogsaa regnet nogle Gennemprøvninger af Forholdene mellem de 44 Originaler, der er bevarede fra før 1250, hvilke Gennemprøvninger var nødvendige for at konstatere, om nogle af de fra efter 1250 kendte Hænder forekom før 1250, hvilket viste sig at være Tilfældet. Af disse c. 10.000 Sammenligninger af Skriftstykker fremlægger jeg c. 7.600, idet jeg bemærker, at et stort Antal af de først foretagne Sammenligninger skulde udgaa ved en systematisk Opstilling, da jeg i Begyndelsen nødvendigvis maatte regne med flere enkelte Hænder, end der slutteligt viste sig at være. De c. 7.600 Sammenligninger er fremlagte nedenfor paa Skemabladerne Nrr. I - CXVI. Forud herfor forefindes en fuldstændig Liste over samtlige de SkrIVERhænder, jeg har fundet i de 460 daterede og udaterede Originaldiplomer, der ialt er bevarede fra 1135-1305. Af disse er som nævnt 44 Originaler (34 daterede, 10 udaterede) fra 1135-1250. 8 af de 44 er imidlertid skrevet af Hænder, der kendes fra 1250 og derefter, og trækkes de fra, bliver der tilbage 36 Originaldiplomer (27 daterede, 9 udaterede), der er fundne skrevet af 31 forskellige Hænder. Samtlige 44 Stykker er ialt skrevet af 33 Hænder. I Betragtning /s91/ af de mange Aartier, som disse 44 Originaler dækker, og i Betragtning af deres Proveniens fra forskellige Udstedere og igen fra forskellige Landsdele kan Antallet af Hænder, 33, næppe siges at være uforstaaeligt stort.

Fra Hovedperioden 1250-1305 er der bevaret ialt 414 Originaldiplomer (381 daterede, 33 udaterede). Disse er skrevne af 205 forskellige Hænder, hvilket vil sige, at nøjagtigt hvertandet Originaldiplom er erkendt som skrevet af en kendt SkrIVERhaand. I Betragtning af, at Perioden er paa 55 Aar, og at der er de mest forskellige Udstedere til de 416 Stykker (Konger, Bisper, Kapitler, Præster, Embedsmænd, Købstæder m.v.), og at disse stammer fra alle Dele af Landet (ogsaa Slesvig og de skaanske Landsdele), maa Tallet vistnok paa Forhaand siges at være særdeles plausibelt. Det maa ogsaa her fremhæves, at alt er medtaget, som fortjener Navn af Diplom, saaledes ogsaa de udaterede Smaaestykker som Atlas Nrr. 1005-06, 1008-09, 1012- 16 m.v. samt Fru Margrethes Testamente fra Kong Valdemars Jordebog, der er indføjet i D.D. II, 5 som Nr. 108 og med Dateringen (1300-1335) ²⁸⁾

²³ Herefter er to linjers tekst, fordelt på tre linjer, slettet ved overstregning (udg. anm.).

2 Hænder fra Perioden 1250-1305 kendes i 8 Originaldiplomer fra før 1250 (Skriverhænderne Nr. 28 og nr. 32); 3 andre Hænder fra Perioden 1250-1305 genfindes i 3 Originaldiplomer, der er udstedte af fremmede Udstedere i samme Periode (Skriverhænderne Nr. 113, Nr., 128 og Nr., 193). Endelig genfindes 11 Skriverhænder fra Perioden 1250-1305 i 55 Originaldiplomer (53 daterede, 2 udaterede) fra 1306-38 (Skriverhænderne Nr. 163, nr. 164, Nr. 184, Nr. 193, Nr. 197, Nr. 201, Nr. 212, /s92/Nr. 220, nr. 226, Nr. 228, Nr. 231). Alle disse Skriftstykker er ogsaa opregnede i Listen over Skriverhænderne, da det er af Betydning at faa et Overblik over en Skrivers hele Virksomhed, selvom en Del af denne falder udenfor denne Afhandlings Hovedperiode. Kendskab til en Skrivers Virksomhed udenfor Hovedperioden kan endogsaa give meget vigtige Oplysninger saasom Identifikationen af Skriverhaand Nr. 184, der har skrevet Atlas Nrr. 313, 324 og 383, og som afsløredes som Klærken Mikkel's Haand gennem Samhørighed med Atlas Nr. 475 fra 1309 22/8. Et lignende Tilfælde med Identifikation af Skriverhaand Nr. 32 med Magister Esger, den senere Ribebisp, er behandlet ovenfor; det har stor Betydning for Kancellihistorien i de første Aar af 1250'erne.

De 36 Skriftstykker fra 1135-1250, som ikke er skrevet af nogen fra 1250 og derefter kendt Haand, er alligevel medtaget, dels for at kunne nummerere Skriverhænderne kronologisk fra først til sidst, dels ogsaa for at danne Baggrund for Kancellihistorien 1135-1250, hvortil de palæografiske Undersøgelser kan give værdifulde Bidrag.

Og nu følger Listen over de i samtlige Originaldiplomer fra 1135-1305 konstaterede Skriverhænder. Forud gaar et Register over de enkelte Atlasnumres Placering under Skriverhænderne og i de efter Listen vedlagte Skemablade, hvorpaa Opdelingen i Hænder er baseret.

/s93/

Register over
Originaldiplomernes Fordeling mellem Skriverhænderne
samt over
deres Forekomst paa Skemablade.

FORBEMÆRKING.

I efterfølgende Register er Originaldiplomerne benævnte efter deres Numre i Atlas og alle opstillede nummervis. Hovedmassen udgøres af Originaldiplomerne fra 1250 - 1305. De 44 Originaler fra 1135 - 1249 er dog taget med, og ligeledes er de Originaler taget med, som er skrevet af Skrivere, der kendes fra Tiden 1250 1305, enten for fremmede Udstedere i samme Tidsrum eller for hjemlige i Tiden efter 1305.

4 Atlasnumre er ikke taget med eller er senere udgaaet. De 3 af dem er kun ved Fejltagelser fra Udgivernes Side kommet med i Atlas (Nr.64 (se [D.D.II, 1, Nr. 236](#), de diplomatariske Noter); Nr. 137 (se [D.D.II, 2, p. 147](#), jvf. ib. [Nr. 183](#), de diplom. Noter); Nr.310 (se [D.D.II, 4, Nr.143](#), de diplom. Noter)) mens det 4de som en uanseelig Stump af et Kongebrev ikke kan placeres under nogen Haand da ethvert vejledende Skrifttræk mangler (Atlas Nr. 1000).

Enkelte udaterede Smaastykker er nok medtaget i Opregningen og placeret under Skrivershænderne, men da deres Skriftpræg har været for afvigende fra andre Stykkers, har det ikke kunnet lønne sig at drage dem ind i en systematisk Sammenligningsrække; de er derfor ikke sammenlignet med andre Skriftstykker i større Stil og forekommer ikke paa Skemabladene (Atlasnr.1017,1031, 1032,1044,1049,1052; de er alle Privatdiplomer).

Udenfor Atlas er under Betegnelsen ^{x)} medtaget til allersidst det ovenfor omtalte Fru Margrethes Testamente, som findes i Diplomatariet ([D.D. II. 5, Nr.108](#)).om dette gælder ogsaa det om Smaastykkerne sagte.

Et "f"-Tegn (=følgende) ved et Atlasnummer betegner, at det paagældende Originaldiplom er det første, der er skrevet af en fra andre Originaler kendt Skriver. Ved Skriftsammenligninger, som disse forefindes paa Skemabladene, behøver en saadan Skrivers Haand kun at repræsenteres af eet af hans Skriftstykker og til at repræsentere en saadan kendt Skriver har jeg hele Tiden valgt det første af ham skrevne under den anførte Betegnelse. Hvert af de med "f" betegnede Numre forekommer lige forud uden [/s95/f](#), hvilket gaar paa deres Forekomst paa Skemabladene, førend de konstateres som Repræsentativer for Skrivershænder.

3 Atlasnumre er hver opdelte paa 2 Hænder, da 2 Skrivere har skrevet paa hvert af dem (Nrr.10,14,15). Det af hver Skriver skrevne Stykke er betegnet med: I eller II.

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
1	1	IX
2	2	IX
3	7	IX, X
4	8	IX-XI
5	9	IX-XI
6	10	IX-XI
7	11	I
7 f	11	IX-XII
8	11	I
9	12	IX-XII
10	13(10 ^l)	IX-XIII
	14(10 ^{ll})	I
11	14	I
11 f	14	IX-XIII
12	15	IX-XIII
13	16	I
13 f	16	IX-XIII
14	17(14 ^l)	IX-XIV
	18(14 ^{ll})	IX-XIV
15	16(15 ^{ll})	I
	19(15 ^l)	IX-XIV
16	20	IX-XIV
17	21	IX-XIV
18	22	IX-XV

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
19	23	IX-XV
20	24	IX-XV
21	25	IX-XV
22	27	IX-XV
23	28	I
23 f	28	IX-XVI
24	29	I
24 f	29	IX-XV
25	30	IX-XV
26	31	IX-XV
27	29	I
28	28	I
29	28	I
30	28	I
31	32	I
31 f	32	IX-XVI
32	32	I
33	33	IX-XV
34	32	I
35	34	I
35 f	34	XVI
36	34	I
37	28	I
38	32	I

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
39	35	XVI
40	32	I
41	34	I
42	34	I
43	34	I
44	36	XVI
45	32	I
46	32	I
47	37	I
47 f	37	XVI-XVII, XXXI
48	38	I
48 f	38	XVI-XVII, XXXIX, XLIII, LI-LII, LXVI
49	28	I
50	39	XVI-XVIII
51	38	I
52	38	I
53	40	II
53 f	40	XVI-XVIII, XX, XXXI-XXXII
54	41	II
54 f	41	XVI-XVIII
55	41	II
56	42	XVI-XVIII, XX, XXII
57	38	I
58	37	I

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
59	43	XVI-XVIII, XX, XXII-XXIII
60	38	I
61	32	I
62	44	II
62 f	44	XVI-XIX, XXI-XXII
63	45	II
63 f	45	XVI-XIX, XXXIII, XXXIX, XLIII-XLIV, XLVI, LII, LXVI
65	40	II
66	46	II, XXII
66 f	46	XVI-XIX
67	45	II
68	48	II, XVI-XX
68 f	48	XXII
69	45	II
70	49	XVI-XX, XXXIII
71	45	II
72	50	XVI-XXI, XXXIII-XXXIV
73	45	II
74	51	II, XVI-XIX, XXXIX
74 f	51	XXXIX, XLIV, LII-LIII, LXVI-LXVII
75	52	XVI-XIX, XXI, XXXIV
76	38	I
77	53	XVI-XIX, XXXIX, XLIV, LIII, LXVII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
78	51	II
79	54	XVI-XIX, XXXIX, XLIV-XLV, LIII, LXVII
80	45	II
81	45	II
82	56	XXXIX-XL, XLIII-XLVI, LIII-LIV, LXVII-LXVIII
83	57	XXXIX-XL, XLIII-XLVI, LIV, LXVIII
84	48	II
85	58	II
85 f	58	LXXXIII
86	58	II
87	59	XXXIX-XL, XLIII-XLVI, LIV-LV, LXVIII
88	60	II
88 f	60	XXII-XXIII, XXXI-XXXVIII
89	40	II
90	48	II
91	44	II
92	61	XX-XXI, XXXIV-XXXV
93	64	LXXXIII-LXXXIV
94	65	LXXXIII-LXXXV
95	44	II
96	66	III
96 f	66	XXII-XXIII, XXXI-XXXVIII
97	67	III

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
97 f	67	XXII-XXIV, XXXI-XXXVIII
98	66	III
99	68	XXXIX-XLI, XLIII-XLVI, LV, LXVIII
100	69	LXXXIII-LXXXV
101	70	LXXXIII-LXXXVI
102	62	II
102 f	62	XXXIX, XLV, LXVIII-LXIX
103	71	XXII-XXIV, XXXI-XXXVIII
104	45	II
105	62	II
106	62	II
107	72	XXXIX, XLV, LV-LVI, LXIX
108	62	II
109	62	II
110	62	II
111	74	XXXIX, XLV-XLVI, LVI, LXIX
112	75	XXXIX, XLVI, LVI-LVII, LXIX-LXX
113	62	II
114	76	XX-XXII, XXXV
115	77	LXXXIII-LXXXVI
116	78	LXXXIII-LXXXVII
117	79	III, XXXIX
117 f	79	XXIX-XLI, XLIII-XLVI, LVII, LXX
118	80	III

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
118 f	80	XX-XXV, XXXV-XXXVI
119	82	XXXIX-XLI, XLIII-XLVI, LVII, LXX
120	83	LXXXIII-LXXXVIII
121	60	II
122	44	II
123	44	II
124	86	XXXIX-XLI, XLIII-XLVI, LVII-LVIII, LXX-LXXI
125	87	XXXIX-XLVI, LXII, LXXI
126	40	II
127	88	III
127 f	88	XL-XLVI, LVIII, LXXI
128	89	XXII-XXV
129	90	XX-XXII, XXXVI
130	44	II
131	44	II
132	44	II
133	91	XXII-XXVI, XXXI-XXXVIII
134	44	II
135	93	XL-XLVI, LVIII-LIX, LXXI-LXXII
136	94	XL-XLVI, LIX, LXXII
137	96	XL-XLVI, LIX, LXXII ²⁴
138	97	XL-XLVI, LIX-LX, LXXII
139	88	III

²⁴ Rækken er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
140	98	III
140 f	98	XL-XLVI, LXXII-LXXIII
141	99	III
141 f	99	XL-XLVI, LX, LXXIII
142	95	III
142 f	95	XL-XLVI, LX, LXXIII
143	99	III
144	100	III
144 f	100	LXXXIII-LXXXVIII
145	79	III
146	101	XL-XLVI, LX-LXI, LXXIII-LXXIV
147	102	XXII-XXVI, XXXI-XXXVIII
148	88	III
149	103	III
149 f	103	XXII-XXVI, XXXI-XXXVIII
150	103	III
151	103	III
152	104	XL-XLVI, LXI, LXXIV
153	105	III
153 f	105	XX-XXVII
154	106	XL-XLVI, LXI-LXII, LXXIV
155	107	III
155 f	107	XL-XLVII, LI-LXII, LXXIV-LXXV
156	73	III

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
156 f	73	XL-XLVI, LXII, LXXV
157	108	III
157 f	108	XL-XLVII, LI-LXII, LXXV
158	108	III
159	73	III
159 f	73	XLVI-XLVIII, LI-LXII, LXXV
160	109	IV, XXXVI
160 f	109	XX-XXII
161	105	III
162	110	LXXXIII-LXXXIX
163	98	III
164	112	IV
164 f	112	XX-XXVII, XXXI, XXXVI-XXXVIII
165	98	III
166	98	III
167	113	IV
167 f	113	XXII-XXVII, XXXI-XXXVII
168	114	IV
168 f	114	XX-XXVIII
169	98	III
170	112	IV
171	115	IV
171 f	115	XX-XXII, XXXVII
172	115	IV

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
173	114	IV
174	117	LXXXIII-XC
175	118	IV
175 f	118	XXII-XXVIII, XXXI-XXXVIII
176	98	III
177	98	III
178	118	IV
179	118	IV
180	80	III
181	119	LXXXIII-XCI
182	120	LXXXIII-XCII
183	44	II
184	98	III
185	121	XLVI-XLVIII, LI-LXII, LXXV-LXXVI
186	122	XLVI-XLVIII, LI-LXII, LXXVI
187	108	III
188	123	IV
188 f	123	XXII-XXVIII, XXXI-XXXVIII
189	124	XXII-XXVIII, XXXI-XXXVIII
190	125	IV
190 f	125	XLVI-XLVIII, LII-LXII, LXXVI
191	123	IV
192	126	IV
192 f	126	XXII-XXIX, XXXI-XXXVIII, XLVI-XLIX, LII-LXII, LXXVI-LXXVII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
193	126	IV
194	98	III
195	111	IV
195 f	111	XLVI-XLIX, LII-LXII, LXXVII
196	107	III, LXXVII
197	127	IV
197 f	127	LXXXIII-XCIII
198	114	IV
199	128	IV, XXV-XXVII
199 f	128	XXII-XXV, XXVIII-XXIX, XXXI-XXXVIII
200	129	XXII-XXIX, XXXI-XXXVIII
201	107	III
202	125	IV
203	130	XXII-XXIX, XXXI-XXXVIII
204	80	III
205	131	XXII-XXIX, XXXI-XXXVIII
206	132	LXXXIII-XCIV
207	98	III
208	133	IV
208 f	133	XLVI-XLIX, LII-LXII, LXXVII-LXXVIII
209	133	IV
210	73	III
211	134	XLVI-L, LII-LXII, LXXVIII
212	135	LXXXIII-XCV

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
213	67	III
214	126	IV
215	133	IV
216	133	IV
217	133	IV
218	136	IV
218 f	136	XLVI-L, LII-LXII, LXXVIII
219	133	IV
220	137	XLVI-L, LII-LXII, LXXVIII
221	138	XLVI-L, LII-LXII, LXXVIII-LXXIX
222	140	XLVI-L, LII-LXII, LXXIX
223	136	IV
224	126	IV
225	133	IV
226	142	XLVI-LXII, LXXIX
227	133	IV
228	143	XLVI-LXII, LXXIX-LXXX
229	144	XLVI-LXII, LXXX
230	145	LXXXIII-XCV
231	133	IV
232	44	II
233	127	IV
234	146	LXXXIII-XCVI
235	147	XXII-XXXVIII

/s108/

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablade Nr.
236	126	IV
237	148	V
237 f	148	XLVI-LXII, LXXX
238	150	LXXXIII-XCVII
239	126	IV
240	126	IV
241	125	IV
242	151	IV
242 f	151	XLVI-LXII, LXXX-LXXXI
243	152	XLVI-LXII, LXXXI
244	151	IV
245	151	IV
246	153	LXXXIII-XCVIII
247	154	V
247 f	154	XXII-XXXVIII
248	148	V
249	154	V
250	156	LXXXIII-XCVIII
251	148	V
252	149	V
252 f	149	LXXXIII-XCIX
253	157	V
253 f	157	XLVI ²⁵ -LXII, LXXXI
254	133	IV

²⁵ Et mellemrum mellem XLV og I er her opfattet som en slåfejl (udg. anm.).

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
254 A	158	V
254 A f	158	XLVI-LXII, LXXXI-LXXXII
255	158	V
256	48	II
257	159	XLVI-LXII, LXXXII
258	154	V
259	127	IV
260	160	LXXXIII-C
261	161	V
261 f	161	XXII-XXXVIII, XLVI-LXII, LXXXII
262	157	V
263	161	V
264	157	V
265	158	V
266	162	LXXXIII-CI
267	163	V
267 f	163	XLVI-LXIII, LXXXII
268	164	VI
268 f	164	LXXXIII-CI
269	158	V
270	165	VI
270 f	165	XXII-XXXVIII; samt LXXXIII-CIV ved Atlas Nr. 282
271	125	IV
272	167	XLVI-LXII, LXXXII-LXXXIII
273	168	LXXXIII-CII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
274	169	XXII-XXXVIII
275	170	XXII-XXXI
276	163	V
277	171	VI
277 f	171	LXXXIII-CIII
278	172	XXII-XXXVIII
279	173	LXXXIII-CIII
280	161	V
281	174	LXIII, LXVI-LXXXII
282	165	LXXXIII-CIV; VI
283	176	VI
283 f	176	LXIII, LXVI-LXXXII
284	177	LXXXIII-CIV
285	176	VI
286	178	VI
286 f	178	LXIII-LXIV, LXVI-LXXXII
287	179	VI
287 f	179	LXXXIII-CV
288	179	VI
289	180	LXIII-LXIV, LXVI-LXXXII
290	164	VI
291	155	V
291 f	155	LXIII-LXIV, LXVI-LXXXII
292	176	VI

/s111/

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablade Nr.
293	164	VI
294	181	VI
294 f	181	LXIII-LXIV, LXVI-LXXXIII
295	178	VI
296	178	VI
297	182	VI
297 f	182	LXXXIII-CVI
298	164	VI
299	164	VI
300	164	VI
301	182	VI
302	176	VI
303	155	V
304	182	VI
305	164	VI
306	164	VI
307	164	VI
308	176	VI
309	176	VI
310	163	LXIII-LXXX, LXVI-LXXXIII ²⁶
311	158	V
312	164	VI
313	184	VI
313 f	184	LXXXIII-CVI

²⁶ Rækken er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
314	185	VI
314 f	185	LXIII-LXXXIII
315	171	VI
316	178	VI
317	182	VI
318	186	LXXXIII-CVII
319	176	VI
320	187	VII
320 f	187	LXXXIII-CVII
321	182	VI
322	188	LXIII-LXXXIII
323	190	LXXXIII-CVIII
324	184	VI
325	185	VI
326	191	LXXXIV-CVIII
327	192	LXXXIV-CIX
328	155	V
329	155	V
330	155	V
331	182	VI
332	193	VII
332 f	193	LXIII-LXXXIII
333	194	LXXXIV-CIX
334	195	LXXXIV-CX

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
335	196	VII
335 f	196	LXIII-LXXXIII
336	196	VII
337	155	V
338	197	VII
338 f	197	LXXXIV-CX
339	198	VII
339 f	198	LXXXIV-CX
340	198	VII
341	199	LXXXIV-CXI
342	197	VII
343	171	VI
344	193	VII
345	200	LXXXVI-CXI
346	201	VII
346 f	201	LXIII-LXXXIII
347	202	VII
347 f	202	LXXXVI-CXII
348	203	LXIII-LXXXIII
349	204	LXIII-LXXXIII
350	193	VII
351	202	VII
352	202	VII
353	202	VII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
354	209	VII-VIII
354 f	209	LXIII, LXXXVI-CXII
355	210	VIII
355 f	210	LXIII-LXXXIII
356	210	VIII
357	211	LXIII-LXXXIII
358	212	VIII
358 f	212	LXIII-LXXXIII
359	213	LXXXVII-CXII
360	209	VII
361	214	VIII
361 f	214	LXXXVIII-CXIII
362	215	LXIII-LXXXIII
363	209	VIII
364	163	V
365	214	VIII
366	214	VIII
367	214	VIII
368	193	VII
369	216	LXXXVIII-CXIII
370	217	LXXXVIII-CXIII
371	218	LXXXVIII-CXIV
372	219	LXXXVIII-CXIV
373	220	VIII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
373 f	220	LXXXVIII-CXIV
374	220	VIII
375	221	VIII
375 f	221	LXXXVIII-CXIV
376	193	VII
377	221	VIII
378	222	LXXXVIII-CXV
379	100	III
380	187	VII
381	223	LXXXVIII-CXV
382	224	LXXXVIII-CXV
383	184	VI
384	100	III
385	225	LXXXVIII-CXV
386	193	VII
387	193	VII
388	193	VII
389	193	VII
390	226	VIII
390 f	226	LXXXVIII-CXV
391	226	VIII
392	201	VII
393	226	VIII
394	193	VII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
395	227	LXXXVIII-CXVI
396	228	VIII
396 f	228	LXXXVIII-CXVI
397	229	LXXXVIII-CXVI
398	230	LXIII-LXXXIII
399	231	VIII
399 f	231	LXXXVIII-CXVI
400	232	LXXXVIII-CXVI
401	181	VI
402	193	VII
403	233	LXIII-LXXXIII
404	234	LXXXVIII-CXVI
405	226	VIII
406	235	LXXXVIII-CXVI
407	193	VII
408	236	VIII
408 f	236	LXXXVIII-CXVI
409	179	VI
410	228	VIII
411	236	VIII
412	237	LXXXVIII-CXVI
413	238	VIII
413 f	238	LXXXVIII-CXVI
414	238	VIII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
415	239	LXXXVIII-CXVI
416	226	VIII
417	179	VI
420	220	VIII
421	220	VIII
422	220	VIII
423	220	VIII
425	226	VIII
426	226	VIII
429	193	VII
430	226	VIII
431	226	VIII
433	164	VI
434	231	VIII
440	197	VII
441	193	VII
442	193	VII
443	201	VII
444	193	VII
445	193	VII
451	193	VII
454	193	VII
462	193	VII
464	193	VII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
465	193	VII
468	193	VII
472	193	VII
473	193	VII
474	193	VII
475	184	VI
481	193	VII
496	193	VII
503	164	VI
507	193	VII
509	193	VII
515	193	VII
538	163	V
543	193	VII
544	193	VII
558	164	VI
561	193	VII
563	193	VII
581	163	V
602	212	VIII
604	193	VII
606	193	VII
631	228	VIII
652	163	V

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
653	163	V
661	201	VII
726	163	V
730	228	VIII
794	212	VIII
828	228	VIII
849	228	VIII
967	163	V
996	3	IX
997	4	I
998 f	4a	IX
998	4a	I
999	5	IX, X
1001	4a	I
1002	6	IX, X
1003	26	I
1003 f	26	IX-XV
1004	4a	I
1005	28	I
1006	26	I
1007	45	II
1008	46	II
1009	47	XVI-XIX, XXII, XXXVII-XXXVIII
1010	55	XVI-XIX, XXII, XXXVIII

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
1011	63	XX-XXII, XXXVIII-XXXIX
1012	81	XXII-XXXIX
1013	92	XXII-XXXIX
1014	46	II
1015	46	II
1016	95	III
1017	205	
1018	99	III
1019	73	III
1020	62	II
1021	111	IV
1022	62	II
1023	62	II
1025	44	II
1026	109	IV
1027	85	XXII-XXXIX
1028	48	II
1029	116	XXII-XXXIX
1090	141	XXII-XXXIX
1031	139	
1032	166	
1033	84	
1034	157	V
1035	155	V

/s121/

Atlas Nr.	Skriverhaand Nr.	Skemablad Nr.
1044	207	
1046	193	VII
1047	149	V
1049	189	
1052	206	
1056	163	V
1086	128	IV
1088	193	VII
1089	113	IV
x)	208	

/s122/

LISTE
over Skriverhænderne
i de bevarede Originaldiplomer
1135 - 1305.

FORBEMÆRKNING.

I efterfølgende Liste er Originaldiplomerne fordelt mellem de Skriverhænder, de er skrevet af, saaledes at Hænderne er opstillede nummervis. Nummereringen beror paa de enkelte Hænders første tidsmæssige Forekomst. For at kunne nummerere helt forfra er 31 Hænder medtaget, som findes i de 36 Originaldiplomer fra 1135 - 1249, som ikke lader sig føre ind under nogen fra 1250 - 1305 kendt Haand. Medtaget er iøvrigt alle fra Tiden 1250 - 1305 bevarede Originaldiplomer, ogsaa de i Forbemærkningen til Registret omtalte udaterede Smaastykker samt Fru Margrethes Testamente.

Parantes om Udstedelsestiden betegner, at den paagældende Original i sig selv er udateret. I de Tilfælde, hvor jeg er naaet til en sikker eller formentlig Identificering af en Skriver, er dette anført under Rubrikken "Skriver-Navn". Dær er ogsaa ved samtlige Kongediplomer anført Betegnelse for Skrifterne efter det af Th. Sickel anlagte System (om dette se "Kapel- og Kancelligejstligheden 1250 - 1305", Afsnit I, Note 15).

I Forbemærkningen til Registret er det endelig anført, hvad Romertallene I og II betyder som Tilføjelse til et Atlasnummer.

/s124/

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
1	1	1135 6/1	Kong Erik 2	Rike A
2	2	1140 21/3	Kong Erik 3	Asker A
3	996	(o. 1176)	Bisp Absalon af Roskilde	
4	997	(1177-1201)	Ærkebisp Absalon	²⁷
4a ²⁸	998 1001 1004	(1192-1202) (1202-41) (1202-41)	Kong Knud 4 Kong Valdemar 2 Kong Valdemar 2	Andreas A
5	999	(1201-23)	Ærkebisp Andreas	
6	1002	1202 7/12 (?)	Kong Valdemar 2	Peder A
7	3	1205	Kong Valdemar 2	Peder B
8	4	1214 23/5	Kong Valdemar 2	Peder C
9	5	1215 29/7	Kong Valdemar 2	Niels A
10	6	1216 28/4	Kong Valdemar 2	Niels B
11 ²⁹	7 8	1216 1/5 1219	Kong Valdemar 2 Kong Valdemar 2	Niels C = Prothonot. Ivar ³⁰
12	9	1219	Abbed Gunner af Øm	
13	10 ^I	1221	Abbed Jens af Vitskøl ³¹	
14	10 ^{II} 11	1221 1221	Abbed Jens af Vitskøl Provst ³² Jens af Vib. m.fl.	
15	12	1223 24/9	”forma compositionis”	
16	13 15 ^{II}	1224 4/7 1225 17/11	”forma compositionis” ”forma compositionis”	
17	14 ^I	(1225 17/11) ³³	”forma compositionis”	
18	14 ^{II}	(1225 17/11)	”forma compositionis”	

²⁷ Skravernavnet er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

²⁸ Skriverhånd 4a og delingslinjen mellem 4 og 4a er i hånden tilføjet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

²⁹ Skyum-Nielsen har i hånden tilføjet en stiplede linje mellem de to rækker under skriverhånd 11 (udg. anm.).

³⁰ Skyum-Nielsen har under indskrivningen slettet identifikationen. I hånden er der tilføjet ”Niels C 1” (udg. anm.).

³¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ” = Manus prima i Exordium Caræ Insulæ” (udg. anm.).

³² Rettet i hånden fra ’Bisp’ af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

³³ ’17’ rettet i hånden fra ’14’ af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
19	15 ¹	1225 17/11	“forma compositionis”	
20	16	1228 16/7	Kong Valdemar 2	Niels D
21	17	1228 6/9	Kong Valdemar 2	Niels E
22	18	1229 25/6	Kong Valdemar 2	Niels F = Provst Herman ³⁴
23	19	1230 27/1	Kong Valdemar 2	Niels G
24	20	1230 27/1	Kong Valdemar 2	Niels H
25	21	1230	Kong Valdemar 2	Niels I
26	1003	(1202-41)	Kong Valdemar 2	Niels J
26a ³⁵	1006	(1232-50)	Kong Erik 4	
27	22	1232	Kong Erik 4	Niels K
28	23 28 29 30 1005 ³⁶ 37 49	1235 5/2 1242 4/5 1242 1-14/5 1245 17/6 (1241-50) 1250 17/5 1252 9/8	Kong Erik 4 Kong Erik 4 Kong Erik 4 Bisp Niels S. af Roskilde Kong Erik 4 Kong Abel Kong Christoffer 1	Niels S. A Niels S. A Niels S. A Niels S. A Niels S. A Niels S. A Esger F ³⁷
29	24 27	1239 28/4 1241 2/7	Kong Erik 4 Kong Erik 4	Niels S. B
30	25	1240 28/5	Franciskanerprov. Dacia m.fl.	
31	26	1240 24/7	Kong Erik 4	Niels S. C
32	31 32 34	1245 15/9 1245 16/9 1249	Bisp Gunner af Ribe Bisp Gunner af Ribe Bisp Esger af Ribe	Esger, Magister = (Esger) A ³⁸

³⁴ Skyum-Nielsen har under indskrivningen slettet identifikationen af Niels F med provst Herman (udg. anm.).

³⁵ Skriverhånd 26a og delingslinjen mellem 26 og 26a er i hånden tilføjet af Skyum-Nielsen. Skrivernavnet Niels J, som oprindeligt gjaldt for Atlas nr. 1006, er slettet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

³⁶ Til Atlas nrr. 1005 og 37 har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet ”for sig?” (udg. anm.).

³⁷ Tilføjet i hånden af Skyum-Nielsen, men uden sletning af det oprindelige ’Niels S. A’ (udg. anm.).

³⁸ ’(Esger) A’ slettet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
32 (forts.)	38 40 45 46 61	1250 27/6 1250 9/11 1251 24/9 1251 25/9 1255 16/8	Kong Erik 4 Kong Abel Kong Abel Kong Abel Kong Christoffer 1	Esger, Magister ³⁹
33	33	1245 22/10	Hertug Abel m.fl.	
34	35 36 41 42 43	1250 20/2 1250 7/3 1250 15/11 1250 15/11 1251 25/4	Kong Abel Kong Abel Kong Abel Kong Abel Kong Abel	(Esger) A ⁴⁰
35	39	1250 3/9	Kong Abel	(Esger) B ⁴¹
36	44	1251 8/8	Kong Abel	(Esger) C ⁴²
37	47 58	1251 11/12 1254 13/3	Francisk. prov. Sven. m.fl. Bisp Jakob E. af Roskilde	
38	48 51 52 57 60 76	1252 2/8 1253 10/1 1253 30/3 1253 11/10 1255 29/7 1259 29/12	Kong Christoffer 1 Kong Christoffer 1 Kong Christoffer 1 Kong Christoffer 1 Kong Christoffer 1 Kong Erik 5	(Esger) D ⁴³
39	50	1252 30/9	Kong Christoffer 1	(Esger) E ⁴⁴
40	53 65	1253 18/5 1257 12/10	Bisp Jakob E. af Roskilde Bisp Peder af Rosk.	

³⁹ Herefter ”= (Esger) A” slettet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.)

⁴⁰ ”(Esger) A” rettet i hånden fra ”(Esger) B” af Skyum-Nielsen (udg. anm.)

⁴¹ ”(Esger) B” rettet i hånden fra ”(Esger) C” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁴² ”(Esger) C” rettet i hånden fra ”(Esger) D” (udg. anm.).

⁴³ ”(Esger) D” rettet i hånden fra ”(Esger) E” af Skyum-Nielsen, der dog også i hånden har tilføjet ”Esger E”. Den sidstnævnte betegnelse er den korrekte, for i bunden af siden har han i hånden tilføjet ”1252 25/7 (facsimile jf DD II 1 nr. 68) Esger D” (udg. anm.).

⁴⁴ ”(Esger) E” rettet i hånden fra ”(Esger) F”, der dog også i hånden har tilføjet ”Esger G” (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
40 (forts.)	89 126	1261 Maj 1268 22/6	Ærkebisp Jakob E. Bisp Peder af Roskilde	
41	54 55	1253 26/7 1253 30/9	Bisp Jakob E. af Rosk. Roskilde Kapitel	
42	56	1253 30/9	Protokol	
43	59	1254 13/3	Bisp Jakob E. af Rosk.	
44	62 91 95 122 123 130 131 132 134 183 232 1025	1256 1/8 1262 28/5 1263 17/5 1268 28/5 1268 28/5 1268 9/10 1268 21/10 1268 21/10 1268 18/11 1279 25/1 1285 1/6 (1291-98) ⁴⁵	Enkegrevinde Ingerd Estrid Nielsdatter Enken Margrete Estrid Nielsdatter Estrid Nielsdatter Ridderen Jens m.fl. Enken Cecilie Enken Cecilie Enken Gro Siunde Gormsen Dekanen Rane Roskilde Mariekloster	(Rane?) ⁴⁶
45	1007 63 67 69 71 73	(1256 1/8-57 5-17/1) 1257 8/7 1258 10/9 1258 3/11 1259 10/3 1259 11/8	Kong Christoffer 1 Kong Christoffer 1 Ærkebisp Jakob E. Bisp Peder af Roskilde Bisp Peder af Roskilde Ærkebisp Jakob E.	Niels af Viborg A. (= Bisp Peder?)

⁴⁵ I hånden tilføjer Skyum-Nielsen (i 1946?) ”skal maaske omdateres til (1256 1/8 – 1288 30/9) [hvis Rane er Skriven, jf. p. 244-45.]” (udg. anm.).

⁴⁶ Tilføjet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.)

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
45 (forts.)	80 81 104	1259 1259 ⁴⁷ 1264	Ærkebisp Jakob Erlandsen Ærkebisp Jakob Erlandsen Hertug Erik 1	Niels af Viborg A. (= Bisp Peder?)
46	1008 66 1014 1015	(1256 o. 1/8) 1257 (før 1260 15/7) (eft. 1261 22/3)	Enkegrevinde Ingerd Enkegrevinde Ingerd Mundskænken Andreas Testamentenotits	Franciskaneren Aastred (?)
47	1009	(1257 o. 8/9)	Enkegrevinde Ingerd	
48	68 84 90 256 1028	1258 15/9 1260 15/7 1262 28/5 1288 14/8 (Slutn. af. 13. Aarh.)	Ærkebisp Jakob Erlandsen Mundskænken Andreas Estrid Nielsdatter Peder Vidersen Enken Bodil	
49	70	1258	Ærkebisp Jakob Erlandsen	
50	72	1259 7/6	Esrom Kloster	
51	74 78	1259 2/9 1259 December	Kong Erik 5 ⁴⁸ Kong Erik 5	Niels af Viborg B
52	75	1259 7/9	Ærkebisp Jakob Erlandsen	
53	77	1259 December	Kong Erik 5	Niels af Viborg C
54	79	1259	Kong Erik 5	Niels af Viborg D
55	1010	(1259-71)	Dekanen Bent o.a.	
56	82	1260 14/3	Hertug Erik 1	
57	83	1260 12/5	Enkedronn. Mechtilde m.fl.	

⁴⁷ Til Atlas nrr. 80-81 har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet ”II: 1 nr. 306” (udg. anm.).

⁴⁸ Til Atlas nrr. 74, 78, 75 og 77 har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet ”diktat forskel” (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
58	85 86	1261 7/1 1261 7/1	Bisp Esger af Ribe Bisp Esger af Ribe	
59	87	1261 7/2	Hertug Erik 1	
60	88 121	1261 22/3 1267 12/11	Peder Olufsen Steffen Ødesen	Franciskaneren Lars?
61	92	1262 8/6	Ærkebisp Jakob Erlandsen	
62	1020 102 105 106 108 109 110 1022 1023 113	(1262) Okt. 1264 16/8 1265 13/4 1265 25/5 1265 10/8 1265 13/8 1265 13/8 (o. 1262 oktober) ⁴⁹ (o. 1262 oktober) ⁵⁰ 1266 13/5	Margrete Sambiria Margrete Sambiria Kong Erik 5 ⁵¹ Kong Erik 5 Kong Erik 5 Margrete Sambiria Margrete Sambiria Margrete Sambiria Margrete Sambiria Margrete Sambiria	Niels af Viborg E = Klærken Herbert? ⁵²
63	1011	(1263 15/3-1274)	Provsten Peder	
64	93	1263 1/4	Bisp Esger af Ribe	
65	94	1263 12/4	Bisp Peder af Slesvig	
66	96 98	1263 17/5 1263 19/11	Enken Margrete Fogeden Eilard	
67	97 213	1263 7/4 1263 ⁵³ 5/1	Provsten Peder Roskilde Kapitel	
68	99	1264 20/4	Hertug Erik 1	

⁴⁹ ”(o. 1262 oktober)” rettet i hånden fra ”(o. 1265)” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵⁰ ”(o. 1262 oktober)” rettet i hånden fra ”(o. 1265)” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵¹ Vedrørende de tre breve af Erik 5. tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”modtagerudstedelse nl. i Margretes kancelli?” (udg. anm.).

⁵² ”= Klærken Herbert?” slettet under indskrivningen af Skyum-Nielsen, som senere har omdøbt skrivernavnet til ”Thomas A” (udg. anm.).

⁵³ ”1263” rettet i hånden fra ”1283” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
69	100	1264 16/6	Bisp Tyge af Aarhus	
70	101	1264 30/6	Bisp Regner af Odense	
71	103	1264 13/12	Roskilde Byting	
72	107	1265 5/8	Hertug Erik 1	
73 ⁵⁴	1019 156 159 210	(o. 1280) 1273 29/8 1274 29/9 1282 22/7	Margrete Sambiria Margrete Sambiria Margrete Sambiria Margrete Sambiria	Thomas C
74	111	1266 15/3	Kong Erik 5	Niels af V. E ⁵⁵
75	112	1266 30/4	Kong Erik 5	Niels af V. F ⁵⁶
76	114	1266	Ærkebisp Jakob Erlandsen	
77	115	1266	Francisk. provinc.	
78	116	1266	Bisp Niels af Viborg	
79	117 145	1267 17/4 1272 14/5	Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde A ⁵⁷
80	118 180 204	1267 26/5 1278 19/6 1282 18/5	Ærkebisp Jakob Erlandsen Bisp Stig af Roskilde Bisp Ingvar af Roskilde	
81	1012	(1267 26/5-12/11)	Enken Cecilie	
82	119	1267 28/7	Kong Erik 5	Niels Jyde B ⁵⁸
83	120	1267 16/8	Bisp Bonde af Slesvig	
84	1033	(eft. 1267 10/9)	Bisp Bonde af Slesvig	
85	1027	(eft. 1267 12/11)	fhv. Drost Peder	
86	124	1268 13/6	Kong Erik 5	Niels Jyde C ⁵⁹

⁵⁴ I denne række har Skyum-Nielsen efter 'Skriverhaand Nr. 73' i hånden tilføjet "÷". Endvidere er dateringen af Atlas nr. 1019 rettet fra "(o. 1265)" med henvisning til DD 2.II.429. "Niels af Viborg F" (rettet til "Niels Jyde J"), er senere rettet til "Thomas C" (udg. anm.).

⁵⁵ "Niels af Viborg E" er i hånden rettet fra "Niels af Viborg G" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵⁶ "Niels af Viborg F" er i hånden rettet fra "Niels af Viborg H" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵⁷ "Niels Jyde A" er i hånden rettet fra "Niels af Viborg I" (rettet til "Niels af Viborg G") (udg. anm.).

⁵⁸ "Niels Jyde B" rettet i hånden fra "Niels af Viborg J" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁵⁹ "Niels Jyde C" rettet i hånden fra "Niels Jyde A" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
87	125	1268 14/6	Kong Erik 5	Niels Jyde D ⁶⁰
88	127 139 148	1268 5/7 1271 6/4 1272	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde E ⁶¹
89	128	1268 25/7	Olav Rostock m.fl.	
90	129	1268 2/8	Andreas Erlandsen	
91	133	1268 (før 18/11)	Esbern Vagnsen	
92	1013	(før 1268 18/11)	Gro, Datter af Gunni	
93	135	1268 20/11	Hertug Erik 1	
94	136	1269 9/2	Enkedronning Mechtilde	
95	1016 142	(1269 16/3-1/4) 1272 25/2	Peder Jensen Hertug Erik 1	
96⁶²	137	1270 22/9	Margrete Sambiria	Niels Jyde D
97	138	1271 22/2	Hertug Erik 1	
98	140 163 165 166 169 176 177 184 194 207	1271 6-11/4 1276 28/5 1277 20/3 1277 20/3 1277 21/9 1278 18/5 1278 18/5 1279 29/6 1280 14/7 1282 1/7	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde F ⁶³

⁶⁰ "Niels Jyde D" rettet i hånden fra "Niels Jyde B" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁶¹ ""Niels Jyde E" rettet i hånden fra "Niels Jyde C" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁶² Denne række er slettet af Skyum-Nielsen under indskrivningen (udg. anm.).

⁶³ "Niels Jyde F" rettet i hånden fra det oprindelige "Niels Jyde E", som var rettet til "Niels Jyde D" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
99	141 143 1018	1271 21/7 1272 16/3 (1272, Foraar)	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde G ⁶⁴ “ “
100	144 379 384	1272 4/4 1303 9/10 1303	Præsten Frederik Christine, J. B.'s Hustru Jakob Blaafoed	
101	146	1272 2/6	Margrete Sambiria	Thomas B ⁶⁵
102	147	1272 17/10	Ønder Fadersen	
103	149 150 151	1272 1272 1272	Edel, Aastred R's hustru Edel, Aastred R's hustru Edel, Aastred R's hustru	
104	152	1272	Kong Erik 5	Niels Jyde H ⁶⁶
105	153 161	1273 (eft. 9/4) 1275 12/6	Roskilde By Roskilde Kapitel	
106	154	1273 20/9	Margrete Sambiria	Thomas D ⁶⁷
107	155 196 201	1273 27/9 1280 10/8 1282 9/3	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde I ⁶⁸
108	157 158 187	1273 10/10 1273 10/10 1279 30/7	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde J ⁶⁹ “ “
109	160 1026	1275 20/2 (1298)	Bisp Peder af Rosk. Roskilde Clarakloster	
110	162	1275	Provincialprioren A.	

⁶⁴ "Niels Jyde G" rettet i hånden fra det oprindelige "Niels Jyde F", som var rettet til "Niels Jyde E" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁶⁵ "Thomas B" tilføjet i hånden af Skyum-Nielsen, men uden sletning af det oprindelige "Niels Jyde G", som var blevet rettet i hånden til "Niels Jyde F" (udg. anm.).

⁶⁶ "Niels Jyde H" rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra det oprindelige "Niels Jyde H", som var blevet rettet i hånden til "Niels Jyde F", der var blevet rettet til "Niels Jyde G" (udg. anm.).

⁶⁷ "Thomas D" rettet i hånden fra "Niels Jyde I" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁶⁸ "Niels Jyde I" rettet i hånden fra "Niels Jyde J", som var rettet fra "Niels Jyde I, som igen var blevet rettet fra "Niels Jyde J" (udg. anm.).

⁶⁹ "Niels Jyde J" rettet fra "Niels Jyde K", der var rettet til "Niels Jyde H" (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
111	1021 195	(1277 ⁷⁰) 26/12 1280 29/7	Margrete Sambiria Margrete Sambiria	Thomas E ⁷¹
112	164 170	1277 24/1 1277 13/12	Bisp Peder af Roskilde Trued Romeldsen	
113	167 1089	1277 7/7 1302 25/1	Edel, Aastred R's Hustru Bisp Henrik af Reval	
114	168 173 198	1277 10/9 1278 5/1 1280 10/11	Herluf Thomesen Niels Hermansen Peder Gjordsen	
115	171 172	1277 20/12 1277 20/12	Niels Hermansen Roskilde By	
116	1029	(o. 1277)	Langsom Baardsen	
117	174	1278 27/3	Bisp Tyge af Ribe	
118	175 178 179	1278 12/5 1278 6-11/6 1278 6-11/6	Jakob, Søn af Grev Niels Jakob, Søn af Grev Niels Jakob, Søn af Grev Niels	
119	181	1278 24/10	Ærkebisp Trued	
120	182	1278	Ringsted Kloster	
121	185	1279 29/6	Margrete Sambiria	Thomas F ⁷²
122	186	1279 24/7	Margrete Sambiria	Thomas G ⁷³
123	188 191	1279 13/12 1280 26/2	Bisp Stig af Roskilde Bisp Stig af Roskilde	
124	189	1279 14/12	Bisp Stig af Roskilde	
125	190	1279	Kong Erik 5	Niels Jyde K ⁷⁴

⁷⁰ "(1277)" rettet i hånden fra "1276" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁷¹ "Thomas E" tilføjet i hånden af Skyum-Nielsen, men uden sletning af det oprindelige "Niels Jyde L", som var blevet rettet i hånden til "Niels Jyde K", en rettelse, der dog var blevet slettet (udg. anm.).

⁷² "Thomas F" rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra det oprindelige "Niels Jyde N", der var blevet rettet til først "Niels Jyde L" og siden "Niels Jyde M" (udg. anm.).

⁷³ "Thomas G" rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra "Niels Jyde N", som var blevet rettet i hånden til "Niels Jyde M" (udg. anm.).

⁷⁴ "Niels Jyde K" er rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra "Niels Jyde O", som først var rettet i hånden til "Niels Jyde N" og siden "Niels Jyde J" (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
125 (forts.)	202 241 271	1282 20/3 1287 8/4 1290 22/7	Kong Erik 5 Dronning Agnes Kong Erik 6	Niels Jyde K ⁷⁵
126	192 193 214 224 236 239 240	1280 24/6 1280 4/7 (?) 1283 12/3 1284 29/9 1286 24/6 1287 19/3 1287 30/3 ⁷⁶	Roskilde By Niels Matthiesen Niels Matthiesen Niels Hermansen Niels Hermansen Niels Hermansen Dronning Agnes	Morten A ⁷⁷
127	197 233 259	1280 17/7 1285 16/8 1288 12/9	Bisp Tyge af Ribe Bisp Tyge af Ribe Bisp Niels af Børglum m.fl.	
128	199 1086	1281 28/8 1281 28/8	Bisp Svend af Børglum Bisp Jens af Reval	
129	200	1282 9/2	Esger Mark m.fl.	
130	203	1282 20/3	Olav Tagesen	
131	205	1282 12/6	Bisp Ingvar af Rosk.	
132	206	1282 28/6	Slesvig By	
133	208 209 215 216 217	1282 2/7 1282 5/7 1283 15/7 1283 15/7 1283 20/7	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5	Niels Jyde L ⁷⁸ (= Notaren Jens Jonsen Fod?)

⁷⁵ "Niels Jyde K" er rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra "Niels Jyde O", som først var rettet i hånden til "Niels Jyde N" og siden "Niels Jyde J" (udg. anm.).

⁷⁶ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Atlas Indices s. 9 l. 7: måske koncept eller afskrift" (udg. anm.).

⁷⁷ "Morten A" rettet i hånden af Skyum-Nielsen fra det oprindelige "Niels Jyde P", som først var rettet til "Niels Jyde O", der senere var blevet rettet til "Niels Jyde J" og atter senere til "Niels Jyde L" Fra "Morten A" har Skyum-Nielsen tegnet en pil til notitsen om Atlas nr. 240 (se note 51) (udg. anm.).

⁷⁸ "Niels Jyde L" rettet i hånden fra det oprindelige "Niels Jyde Q", som i hånden var blevet rettet til "Niels Jyde P" og "Niels Jyde K" (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
133 (forts.)	219 225 227 231 254	1283 27/7 1284 29/11 1284 29/11 1285 28/5 1288 24/6	Kong Erik 5 Kong Erik 5 Kong Erik 5 Ærkebisp Jens Dros m.fl. Kong Erik 6	Niels Jyde L ⁷⁹ (= Notaren Jens Jonsen Fod?)
134	211	1282 29/7	Kong Erik 5	Jakob A
135	212	1282	Bisp Tyge af Ribe	
136	218 223	1283 20/7 1284 17/8	Kong Erik 5 Kong Erik 5	Jakob B
137	220	1283 8/9	Kong Erik 5	Jakob C
138	221	1283 19/9	Kong Erik 5	Jakob D
139	1031	(1283-85)	Jon Jonsen Litle	
140	222	1284 2/7	Hertug Valdemar 2	
141	1030	(1284 før 29/11-1285 3/7)	Drost Uffe Nielsen	
142	226	1284 29/11	Kong Erik 5	Jakob E
143	228	1284 29/11	Kong Erik 5	Jakob F
144	229	1284 29/12	Hertug Valdemar 2	
145	230	1284	Bisp Tyge af Aarhus	
146	234	1285 August	Bisp Tyge af Ribe	
147	235	1285 29/9	Cecilie, Aage K.'s Hustru	
148	237 248 251	1285 30/11 1287 31/7 1287 30/11	Hertug Valdemar 2 Hertug Valdemar 2 Hertug Valdemar 2	

⁷⁹ "Niels Jyde L" rettet i hånden fra det oprindelige "Niels Jyde Q", som i hånden var blevet rettet til "Niels Jyde P" og "Niels Jyde K" (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
149	1047 252	(1286) 1288 1/1	Johaniterprior Henrik Antvorskov Kloster	Prior Henrik?
150	238	1287 21/2	Arvid af Lund	
151	242 244 245	1287 28/5 1287 29/5 1287 29/5	Kong Erik 6 Dronning Agnes Kong Erik 6	Morten B ⁸⁰
152	243	1287 28/5	Dronning Agnes	Morten C ⁸¹
153	246	1287 3/6	Ærkebisp Jens Dros	
154	247 249 258	1287 1/7 1287 15/9 1288 19/8	Bisp Ingvar af Roskilde Bisp Ingvar af Rosk. m.fl. Bisp Ingvar af Roskilde	
155	1035 291 303 328 329 330 337	(1287) 21/8 1293 5/2 1294 6/8 1297 17/6 1297 17/6 1297 30/10 1298 16/8	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten D ⁸²
156	250	1287 1/10	Bisp Niels af Børglum	
157	253 1034 262 264	1288 2/1 (1288) 2/1 1288 18/11 1288 18/12	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten E ⁸³
158	254A	1288 29/2	Kong Erik 6	Morten F ⁸⁴

⁸⁰ "Morten B" rettet i hånden fra "Morten A" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸¹ "Morten C" rettet i hånden fra "Morten B" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸² "Morten D" rettet i hånden fra "Morten C" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸³ "Morten E" rettet i hånden fra "Morten D" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸⁴ "Morten F" rettet i hånden fra "Morten E" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
158 (forts.)	255 265 269 311	1288 6/7 1289 6/3 1289 28/4 1294 9/10	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten F ⁸⁵
159	257	1288 18/8	Enkedronning Mechtilde	
160	260	1289 18/9	Ærkebisp Jens Dros	
161	261 263 280	1288 30/0 1288 25/11 1291 6/5	Tuve Arnfastsen Prinsesse Agnes Peder Thrundesen	Abbedisse Margrete (?)
162	266	1289 9/8	Provst Trued	
163	267 276 364 538 581 652 653 1056 726 967	1289 28/12 1291 13/4 1302 15/5 1314 1/11 1317 16/1 1321 28/12 1321 28/12 (o. 1314) ⁸⁶ 1325 21/7 1338	Hertug Valdemar 2 Hertug Valdemar 2 Hertug Valdemar 2 Hertug Erik 2 Slesvig Kapitel Hertug Erik 2 Hertug Erik 2 Hertug Erik 2 Hertug Valdemar 3 Hertug Valdemar 3	
164	268 290 293 298	1289 1293 25/1 1293 22/7 1294 7/5	Ribe By m.v. Ribe Kapitel Knud Degn Ribe Kapitel	Kanniken, Magister Aastred

⁸⁵ "Morten F" rettet i hånden fra "Morten E" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁸⁶ "(o. 1314)" rettet under indskrivningen fra "u. D." af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
164 (forts.)	299 300 305 306 307 312 433 ⁸⁷ 503 558	1294 10/6 1294 12/6 1294 16/9 1294 17/9 1294 17/9 1295 5/2 1306 18/11 1311 25/11 1315 31/7	Ribe Kapitel Peder Brun Bisp Christian af Ribe Bisp Christian af Ribe Peder Brun Peder Brun Bisp Christian af Ribe Ribe Kapitel Raadmændene i Ribe	Magister Aastred Magister Aastred Magister Aastred Magister Aastred Magister Aastred Magister Aastred <i>anden Haand</i> Magister Aastred Magister Aastred
165	270 282 ⁸⁸	1290 17/6 1292 24/4	Olav Bjørnsen m.fl. Bisp Jens af Rosk.	Ærkedeggen Gert? Ærkedeggen Gert?
166	1032	(1290) 1/8	Jens af Haderslev m.fl.	
167	272	1290 20/9	Kong Erik 6	Morten G ⁸⁹
168	273	1290 9/11	Abbed Niels	
169	274	1290	Niels Hermansen	
170	275	1291 6/4	Thord Knudsen	
171	277 315 343	1291 15/4 1295 23/7 1299 8/7	Christine Hvide ⁹⁰ Sevid Knudsen Ærkebisp Jens Grand ⁹¹	
172	278	1291 (før 21/4)	Peder Saksesen	
173	279	1291 29/4	Bisp Jens af Rosk.	
174	281	1291 18/7	Kong Erik 6	Morten H ⁹²
176	283 285	1292 27/4 1292 15/8	Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten I ⁹³

⁸⁷ Til denne række har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet ”anden Haand” (udg. anm.).

⁸⁸ Atlas nr. 282 var oprindelig angivet under skriverhånd nr. 175, men er flyttet af Skyum-Nielsen under indskrivningen. Skriverhånd nr. 175 er ikke medtaget her (udg. anm.).

⁸⁹ ”Morten G” rettet i hånden fra ”Morten F” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹⁰ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”til Roskilde Clarekloster” (udg. anm.).

⁹¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”til Roskilde Clarekloster” samt et par ulæselige ord (udg. anm.).

⁹² ”Morten H” rettet i hånden fra ”Morten G” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹³ ”Morten I” rettet i hånden fra ”Morten H” af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
176 (forts.)	292 302 308 309 319	1293 17/5 1294 6/8 1294 4/10 1294 8/10 1296 15/4	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten I ⁹⁴
177	284	1292 26/5	Bisp Christian af Ribe	
178	286 295 296 316	1292 25/8 1293 9/8 1293 9/8 1295 2/12	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten J ⁹⁵
179	287 288 409 417	1292 1292 1305 22/8 1305 (o. 22/8)	Provincialprior Olav Provincialprior Olav Provincialprior Peder Provincialprior Olav	
180	289	13/1	Kong Erik 6	Morten K ⁹⁶
181	294 401	1293 8/8 1305 18/5	Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten L ⁹⁷
182	297 301 304 317 321 331	1294 29/1 1294 25/6 1294 11/8 1296 30/1 1296 21/6 1297 30/10	Bisp Jens af Roskilde Bisp Jens af Roskilde Roskilde Kapitel Staden København Bisp Jens af Roskilde Bisp Jens af Roskilde	Dekanen Mogens?
183 ⁹⁸	310	1294 9/10	Kong Erik 6	Morten L

⁹⁴ "Morten I" rettet i hånden fra "Morten H" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹⁵ "Morten J" rettet i hånden fra "Morten I" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹⁶ "Morten K" rettet i hånden fra "Morten J" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹⁷ "Morten L" rettet i hånden fra "Morten K" af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

⁹⁸ Denne række er slettet af Skyum-Nielsen under indskrivningen. Senere er i hånden tilføjet "Atlas Indices s. 9 l. 7: Måske koncept eller afskrift" (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
184	313 324 383 475	1295 15/4 1296 1303 12/11 1309 22/8	Ribe Byraad m.fl. Bisp Christian af Ribe m.fl. Ærkebisp Isarn Bisp Christian af Ribe m.fl.	Klærken Mikkel
185	314 325	1295 10/7 1297 16/3	Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten M
186	318	1296 3/4	Bisp Christian af Ribe m.fl.	
187	320 380	1296 28/4 1303 10/10	Peder Thrundesen Jakob Blaafod m.fl.	
188	322	1296 27/7	Erik Eriksen, Herre	
189	1049	(1296 o. 27/7)	Sofie, Frue	
190	323	1296 9/9	Ribe Kapitel	
191	326	1297 8/4	Enken Ingefred	
192	327	1295 5/6	fhv. Drost Peder	
193	332 344 350 368 376 386 387 388 389 394	1298 13/6 1299 8/9 1301 21/1 1302 25/9 1303 10/4 1304 1/7 1304 29/4 1304 1/5 1304 2/5 1304 14/10	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten N = Vicekansler Broder Degn?

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
193 (forts.)	402	1305 18/5	Kong Erik 6	Morten N = Vicekansler Broder Degn?
	407	1305 25/7	Kong Erik 6	
	1088	1305 14/9	Hertug Erik af Sverige	
	429	1306 2/10	Kong Erik 6	
	441	1307 25/7	Kong Erik 6	
	442	1307 25/7	Kong Erik 6	
	444	1307 8/9	Kong Erik 6	
	445	(1307) 15/9	Kong Erik 6	
	451	1308 14/2	Kong Erik 6	
	454	1308 20/2 ⁹⁹	Kong Erik 6	
	462	1308 30/9	Kong Erik 6	
	464	1308 29/10	Kong Erik 6	
	465	1308 29/10	Kong Erik 6	
	468	1309 29/4	Kong Erik 6	
	472	1309 29/7	Kong Erik 6	
	473	1309 17/8	Kong Erik 6	
	474	1309 20/8	Kong Erik 6	
	481	1310 10/4	Kong Erik 6	
	496	1311 21/3	Kong Erik 6	
	507	1312 4/5	Vicekansler Broder Degn	
	509	1312 20/8	Kong Erik 6	
	515	1313 12/3	Kong Erik 6	
	543	1315 15/1	Kong Erik 6	
	544	1315 15/1	Kong Erik 6	

⁹⁹ Rettet af udg. fra 1308 20/1.

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
193 (forts.)	561 563 604 606 1046	1315 8/9 1315 23/11 1318 22/5 1318 25/7 u. D.	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten N
194	333	1298 23/2 (?)	Dekanen Mogens m.fl.	
195	334	1298 8/4	Ribe Kapitel	
196	335 336	1298 13/8 1298 13/8	Trued, Erik 6's Kapellan Trued, Erik 6's Kapellan	Morten O = Kapellan hos Erik 6. Trued (?)
197	338 342 440 ¹⁰⁰	1298 15/11 1299 25/1 1307 4/7	Bisp Christian af Ribe Ærkebisp Jens Grand Kong Erik 6	Morten P
198	339 340	1298 7/12 1298 29/12	Roskilde Clarakloster Roskilde Clarakloster	
199	341	1298	Bisp Berthold af Slesv. m.fl.	
200	345	1300 28/2	Bisp Christian af Ribe	
201	346 392 443 661	1300 11/9 1304 25/8 1307 31/8 1321 11/6	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Christoffer 2	Morten Q
202	347 351 352 353	1300 23/10 1301 5/5 1301 5/5 1301 5/5	Roskilde Kapitel Roskilde Kapitel Roskilde Kapitel Roskilde Kapitel	Kanniken Olav Bjørnsen?

¹⁰⁰ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”måske koncept eller afskrift: Atlas I Indices s. 9 l. 17” (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
203	348	1300 7/11	Grev Henrik	
204	349	1300 11/11	Kong Erik 6	Morten R
205	1017	(Slutn. af 13. Aarh.)	Kolding By	
206	1052	(Slutn. af 13. Aarh.)	(Unævnt Udsteder)	
207	1044	(o. 1300)	Abbed Thure	
208	x)	(o. 1300-1335)	Margrete ¹⁰¹	x) ikke i Atlas; se D.D. II, 5, Nr. 108
209	354 360 363	1301 29/5 1302 13/2 1302 6/5	Provst Peder Olav Lunge Provst Peder m.fl.	
210	355 356	1301 4/6 1301 4/6	Kong Erik 6 Kong Erik 6	Morten S
211	357	1301 28/7	Kong Erik 6	Morten T
212	358 602 794	1301 5/8 1318 14/5 1328 12/11	Kong Erik 6 Kong Erik 6 Kong Christoffer 2	Morten U
213	359	1302 22/1	Provincialprior Olav	
214	361 365 366 367	1302 20/4 1302 19/6 1302 19/6 1302 19/6	Peder Gjordsen Olav Lunge Olav Lunge Olav Lunge	
215	362	1302 1/5	Kong Erik 6	Morten V
216	369	1302 28/9	Udvalgt Bisp Oluf	

¹⁰¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”Er det en original? 12/11 52” (udg. anm.)

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
217	370	1302 29/10	Bisp Christian af Ribe m.fl.	
218	371	1302 28/12	Udvalgt Bisp Oluf	
219	372	1302	Landstingsdommer Sakse.	
220	373 374 420 ¹⁰² 421 422 423	1303 18/1 1303 18/1 1306 17/4 1306 17/4 1306 17/4 1306 1/5	Ærkebisp Isarn Ærkebisp Isarn Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde	Munken Bo Brand (?), Nydala, Sverige. ¹⁰³
221	375 377	1303 14/3 1303 20/4	Provst Andreas Fogeden Jens Hvid	Provst Andreas?
222	378	1303 24/4	Ærkebisp Isarn o.fl.	
223	381	1303 19/10	fhv. Foged Jens Hvid	
224	382	1303 25/10	Henrik Falkenhaven	
225	385	1304 12/3	Enken Cecilie	
226	390 391 393 405 416 425 426 430 431	1304 1/7 1304 23/8 1304 11/9 1305 15/7 1305 9/11 1306 25/7 1306 26/7 1306 5/10 1306 10/10	Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Rosk. m.fl. Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde Bisp Oluf af Roskilde	Bisp Oluf?

¹⁰² Til Atlas nrr. 420 og 422 har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet ”dobbelt udfærdigelse” (udg. anm.).

¹⁰³ Herefter er ”(?)” slettet under indskrivningen og i hånden tilføjet ”Nydala, Sverige” (udg. anm.).

Skriverhaand Nr.	Atlas Nr.	Udstedelsestid	Udsteder	Skriver-Navn
227	395	1304 9/12	Præsten Henzæ	
228	396 410 631 730 828 849	1304 19/12 1305 2/9 1320 1/5 1326 27/1 1330 13/1 1331 15/6	Dekan Olav m.fl. Bisp Niels af Børglum Gardianen Peder Jakob Havre fhv. Møntmester Strange Jakob Spegedyne	
229	397	1305 13/1	Provst Godskalk	
230	398	1305 8/3	Grev Jakob	
231	399 434	1305 4/4 1306 23/11	Bisp Oluf af Roskilde Kong Erik 6	(Broder) A
232	400	1305 17/4	Bisp Christian af Ribe	
233	403	1305 5/6	Høvedsmand Esger A.	
234	404	1305 13/6	Ærkebisp Isarn	
235	406	1305 23/7	Bisp Christian af Ribe	
236	408 411	1305 13/8 1305 8/9	Ærkebisp Isarn Bisp Jens af Aarhus	
237	412	1305 8/9	Bisp Peder af Odense	
238	413 414	1305 8/9 1305 8/9	Bisp Peder af Viborg Bisp Niels af Børglum	
239	415	1305 16/9	Ærkebisp Isarn	

Kapel- og Kancelligejstligheden¹⁰⁴ indtil
Aar 1250

I Benævnelser

Kansler 1159 træffes paa dansk Grund for første Gang Titlen "Kansler" som Betegnelse for en kongelig Embedsmand ¹⁾. Titlen havde da Aarhundreder bag sig i Syden og Vesten ²⁾ og betegnede med Tiden dær som fra først af her Lederen af den kongelige Skrivestue eller idetmindste af den kancellimæssige Afdeling i det kongelige Kapel. Titlen er dannet over Ordet "cancelli", der betyder Skranke, nl. den Skranke, der i Embedslokalerne adskilte Embedsmændene fra Publikum. "Cancellarius" var i den senere romerske Kejsertid en underordnet Betjent, der stod opstillet foran Skranken og formidlede Publikums Forbindelse med Embedsmændene ³⁾.¹⁰⁵

Fra 1159 og fremefter strækker sig en Række af Kanslere hele den danske Middelalder igennem. I Førstningen er Kanslertitlen kun sporadisk opdukkende, men senere, fra o.1200 regelmæssigere, saaledes at det er muligt - med visse Lakuner ganske vist - at opstille en nogenlunde sammenhængende Liste over Kanslere fra Aarti til Aarti. Det er i dette Arbejde gjort for Tiden indtil 1305, se Tillæg I.

Den kongelige Skrivestue, hvis Eksistens kan føres adskilligt længere tilbage end til Aar 1159, vil i nærværende Afhandling for Tiden efter 1159 blive benævnt "Kancelli" efter Lederen af den, Kansleren, omend dette Navn for Skrivestuen først forefindes i Kilderne fra 15. Aarh. ⁴⁾. De i Skrivestuen beskæftigede vil tilsvarende blive kaldt "Kancelligejstlige" efter 1159 og "Kapelgejstlige" før 1159. Selvom Kanslertitlens Opkomst 1159 ikke i sig selv /s148/ borger for en fuldstændig Omdannelse af Kapellet til Kancelli, laa der dog formentlig i Anvendelsen af Titlen en Tilkendegivelse af, at der i Kapellet var udskilt en kancellimæssig Afdeling, der alene befattede sig med Kongens Brevvæsen.

"Kancelli" er ogsaa i diplomatarisk Sprogbrug mere en teknisk Betegnelse for et organiseret Brevudstedelsessted end en Benævnelse, der grundes paa Anvendelsen af Ordet i Kilderne ⁵⁾.

Prothonotar & Kapellan I det tyske og i det sicilianske Kancelli kaldtes den Embedsnotar mand, der stod umiddelbart under Kansleren, for "Prothonotar" ⁶⁾. En saadan forefindes ogsaa paa dansk Grund, men kun i eet eneste Tilfælde. ⁷⁾ Provsten Ivar recognoscere¹⁰⁶ i 1216 1/5 et Kongebrev og benævne sig dær Prothonotar. ⁸⁾ Da han imidlertid 4 Aar senere, 1220 8/4 benævnes Kapellan hos Kongen af Danmark ⁹⁾, kunde dette tyde paa, at Prothonotar og Kapellan er synonyme Betegnelser, men da Ivar kaldes "Kapellan" i et Pavebrev, har andre Hensyn antagelig bestemt, at han i de danske Informationer, hvorpaa Pavebrevet hviler, skulde kaldes

¹⁰⁴ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' (udg. anm.).

¹⁰⁵ Hertil har Skyum-Nielsen senere i hånden tilføjet "Tysk indflydelse" samt en henvisning til Engelbert Mühlbacher. "Kaiserurkunde und Papsturkunde" *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband IV* (1893) (= Festschrift til Julius Ficker), 499-518, særligt 502.

¹⁰⁶ Rettet over linjen fra 'skrev' af Skyum-Nielsen. I marginen 'Kapellan'.

”Kapellan” og ikke ”Prothonotar”, (herom nærmere nedenfor). Betegnelserne er derfor næppe synonyme. Kapellan synes mere anvendt om overordnede Skrivere, mens Prothonotar betegner den kongelige Skrivestues Viceleder. Maaske vil det være paa sin Plads her at udrede, hvilke Funktioner en Kapellan ses at have haft i 12. og 13. Aarhundredes Danmark, saaledes at det kan godtgøres, at ”Kapellan” i dette Tilfælde som i andre direkte sigter til en Mand, der er beskæftiget med Brevudfærdigelse hos Kongen, en fyrstelig Person eller hos en Biskop, og at Stillingen som kongelig Kapellan gav Indehaveren – ihvertfald periodevis – den ovenfor antydede som Placering som overordnet Skriver i den kgl. Skrivestue.

Fra 1175 25/6 findes bevaret et Kongebrev udstedt af Valdemar 1., og dette Brev er blevet recognosceret (eller udleveret) af Kongens **/s149/** Kapellan Emer ¹⁰⁾. Fra 1193 22/1 er bevaret et andet Kongebrev, udstedt af Knud 4., og det er recognosceret (eller udleveret) af hans Kapellan, en Magister Niels fra Vestervig ¹¹⁾. Omkring 1180 skrev Paul, der var Kapellan hos Aarhusbispen Svend, dennes Testamente ¹²⁾.

Foruden disse 3 talende Exempler skal der under eet henvises til de ikke faa Tilfælde, hvor en Kapellan hos Kongen, Dronningen d.v.s. eller en Biskop forekommer som Medunderskriver af Breve ¹³⁾, d.v.s. Vidner i snævrere Forstand, egentlige Udstedelsesvidner ¹⁴⁾. Navnlig, hvor Kapellanerne underskriver sammen med Kanslere og Notarer – men ogsaa ellers – viser dette en Forbindelse mellem Brevudstedelsen og Kapellanembedet. Dette rummer saaledes ifølge det foranførte ikke blot den velkendte kirkelige Funktion, men lige saa meget – og vel undertiden udelukkende – en rent verdslig Diktator- eller Skrivervirksomhed.

At denne verdslige Kapellansvirksomhed, forsaavidt angaar den kongelige Skrivestue, rangmæssigt laa over den almindelige skrivervirksomhed, ses antageligt af det følgende. Det antydedes allerede deri, at Radulf, den første danske Kansler, før sin Udnævnelse hertil var Kapellan hos Kongen, mens det lavere Notarembede samtidigt bestod. Og det ses tydeligt i et Par Breves rangmæssige Placering af Vidner og Underskrivere. I et Kongebrev fra o.1140, udstedt af Erik 3. ¹⁵⁾ er Navnefølgen i Vidnelisten denne:

”Biskop”...

”Kongens Kapellan”...

”Kongens Notar...”

At denne Navnefølge ikke er tilfældig, ses overbevisende af det noget senere Kongebrev fra 1180 6/2 16). Der optræder her en lang Række Underskrivere:

”Biskop...”

”Kongens Kansler...”

/s150/ ”Kongens Kapellan...”

”Kongens Klærk...”

”Magister...”

”Kongens Klærk...”

”Kongens Klærk...”

At være Kongens Klærk er ensbetydende med at være ansat ved den kgl. Skrivestue, hvilket vil blive nærmere udført nedenfor. Her, hvor vi har den kgl. Kapellans Rang for Øje, ses Placeringen i Brevet tydeligt at godtgøre den nedadstigende Rangorden fra Kansler over Kapellan til Klærk. At Embedet som saadant dog rangerede betydeligt under Kanslerembedet, ses velsagtens af, at da Ærkebisp Absalon umiddelbart efter, 1180 4/5, gengiver det omtalte kgl. Brev i en Stadfæstelse af Indholdet, nævner han af Underskriverne kun Kansleren af det i Kongebrevet

opregnede Kancellipersonale, mens Kapellanens Underskrift og saa naturligvis Klærkenes ikke findes Omtale værd ¹⁷⁾.

Tilstedeværelsen af en overordnet Hofgejstlig, Kapellanen, som en ledende Kraft i den kgl. Brevudfærdigelse er herved ført et godt Stykke tilbage før Kanslertitlens Opdukken 1159, idet kgl. Kapellaner allerede omtales i Slutningen af 11. Aarhundrede samtidig med Omtale af underordnede Klærke ¹⁸⁾. I Norge var Kapellanen i 12. Aarhundrede at sidestille med Kansleren senere ¹⁹⁾, og Norge var vel nogle Aartier bagefter Danmark paa dette Omraade. En endelig Fastlæggelse af den første Organisering af den kgl. Skrivestue i Danmark paa Basis af Kapelgejstligheden falder dog udenfor denne Afhandlings Rammer.

Notar Under Kansler og Kapellan – og Prothonotar – stod de menige Skrivere, Notarerne. **/s151/** Titlen ”Notar” træffes første Gang i et dansk Brev o.1140 ¹⁵⁾, brugt om en kgl. Skriver. Den træffes fremefter Side om Side med ”Klærk”, baade i kgl., fyrstelige og private Diplomer. Den er dog mindre hyppig end ”Klærk”. Notartitlen synes fra o.1200 at give Indehaveren et rangmæssigt Fortrin for Klærkene, hvilket skal blive behandlet nedenfor.

Klærk Som det ovenfor berøres, har Benævnelsen ”Klærk” det latinske ”clericus”, i det danske Kancelli som i det fordums longobardiske og senere i det franske ²⁰⁾ en særlig Betydning udover sin almindelige som ”gejstlig”, navnlig i Modsætning til ”læg”, ”laicus”. Det mest slaaende Bevis paa, at en Klærks Funktioner ligesaavel som en Kapellans kan være og i mange Tilfælde er dobbelte, dels gejstlige, dels verdslige – eller udelukkende det sidste – findes i Levnedsskildringen af Biskop Gunner af Viborg (1222-51), forfattet mellem 1251 og 1280 ²¹⁾. Dær hedder det: Kap. V ²²⁾: ”Men ingen nok saa udannet Klærk kom til ham og blev fortsat i nogle Aar i Lydighed hos ham, uden at han gjorde Fremskridt paa forbavsende Maade, saavel i Klærkekundskab som i høviske Sæder.... Fremdeles blev nogle af hans Klærke senere Bisper, Provster og Magistre. Selve Hr. Biskop Jens, Børglumsædets Biskop... den ypperste af hans Klærke har jeg set, og jeg har hørt Bispens selv, naar han ønskede noget skrevet, sige til ham: ”Jens, tag dit Penhus og kom”. Men denne tog straks Pergament og Blæk, satte sig for hans Fødder og skrev, hvad han dikterede.”

Den senere Bisp Jens af Børglum (1264-80) var saaledes en af Bisp Gunnars Klærke og skrev for ham efter Diktat.

Fremdeles skal det anføres til Godtgørelse af, at ”Klærk” kan betyde og vel ofte er identisk med ”Skriver”, at Bisp Christian af Ribe 1309 22/8 ²³⁾ lod transsummere et Brev ved sin Klærk, ”Mikkel”, ”der var taget i Ed og særligt beskikket hertil.” Sluttelig skal der **/s152/** i denne Argumentation mindes om, at Forfatteren til Storværket ”Gesta Danorum” efter al Sandsynlighed er at identificere med den Sakse, ”Klærk” hos Biskop Absalon, der omtales i dennes Testamente ²⁴⁾.

Præst Kapellaner og Klærke, men ogsaa andre gejstlige, Præster og vel ogsaa Degne, kunde i givet Fald være Kancelligejstlige. For Præsternes Vedkommende ses dette af et Kongebrev af 1234 6/7, der recognesceredes (eller udeliveredes fra Kancelliet) af ”Hr. Peder, Præst” ²⁵⁾. I Norge benævnes de kgl. Skrivere undertiden slet og ret Præst ²⁶⁾.

Degn Hvad Degnene angaar, findes der vel ikke saa aabenbart et Bevis, men i 3 Tilfælde nævnes en Degn som Underskriver af et kgl. eller privat Brev, og i 2 af Tilfældene sammen med

henholdsvis en Kapellan og en Notar. En kgl. Degn, Niels fra Tofte underskriver 1193¹⁰⁷ et Kongebrev efter en kgl. Kapellan²⁷⁾. 2 Degne hos Ærkebiskop Absalon nævnes ligesaa som Medunderskrivere i to af dennes Breve, den ene Gang sidst i Rækken af Underskrivere og den anden Gang lige efter en ærkebiskoppelig Notar²⁸⁾. Hertil kommer, en Bisp Toke hos Sakse omtales som tidligere Degn hos 3.^{28a)} Men vi træffer netop en Notar Toke i et af 3's Breve^{28b)}. Benævnelsen "Degn" kan saaledes i Tidens Sprog meget vel i givne Tilfælde være identisk med Skriver. Jævnfør ogsaa her Brugen af Titlen "Degn" for Kancelliskrivere i det frankiske Kancelli²⁹⁾. De to ærkebiskoppelige Degnes Placering dels sidst i Underskriverlisten, dels efter en ærkebiskoppelig Notar antyder sikkert deres rangmæssigt lavere Stilling. Hvad den kgl. Degn angaar, placeres han i nævnte Brev vel efter Kongens Kapellan, men dog før Kongens Moders Kapellan, for hvem han saaledes synes at have rangmæssigt Fortrin.

At selv Bisperne, de højeste Gejstlige, ikke ansaa det for under deres Værdighed ved givne Lejligheder at skrive Breve, foreligger der ogsaa Exempler paa. Om den nævnte Bisp Gunner hedder det, at han selv "skrev eller dikterede"³⁰⁾, uden at vi dog direkte **/s153/** ved, at det var Breve, han skrev. Absalon recognoscerede (eller udleverede) engang som Roskildebisp et Kongebrev til Esrom Kloster.³¹⁾ I sit eget Navn recognoscerede (eller udleverede) han et Bispebrev i 1171³²⁾. Og nedenfor skal det paavises, hvorledes Bisp Esger af Ribe (1246-73) dels skrev Breve i eget Navn, dels skrev Breve for Kancelliet.

Det er nu paavist, hvorledes 12. og 13. Aarhundredes Gejstlige fra de højeste til de laveste kunde tage og tog Del i Udfærdigelsen af Breve for Konge og Biskop, og at visse af dem - Kapellan og Klærk under givne Forhold - vel ofte ligefrem har haft dette som Hovedopgave. Med denne Forstaaelse bag os kan vi med større Udbytte vurdere den sparsomme Overlevering fra før 1250 som Baggrund for Udforskningen af den fuldt organiserede Kancelliinstitution, vi finder i Aartierne 1250 - 1305.

II Kapelgejstligheden¹⁰⁸ indtil Aar 1159.

Kongelige Kapelgejstlige. I Sven Aggesens historiske Skrift om Gaardretten fremkommer den første Omtale af kgl. Skrivere. Det hedder i Kapitel IV, at Knud 1. tilkaldte Sjællænderen Øpe den Vise og hans Søn Eskil for at have dem til sine Raadgivere, "hvilke han ogsaa gjorde til sine betroede Skrivere"¹⁾. Det er det latinske "secretarius", der her i Overensstemmelse med M.Cl.Gertz "Vokabular"²⁾ oversættes ved "betroet Skriver"³⁾. Bemærk, at der øjensynlig her regnes med Lægmænd som Skrivere. Imidlertid indkaldtes de to Sekretærer til England, og deres Virksomhed berører saaledes ikke Spørgsmaalet om de første Spor af Skrivere i selve Danmark⁴⁾. Men ogsaa herom synes Sven Aggesen at kunne oplyse os. I hans korte Kongehistorie hedder det, at Kong Knud 1. førte mange Bisper og Præster med sig til **/s154/** Danmark, af hvilke han beholdt nogle hos sig, men sendte andre ud for at prædike"⁵⁾. Forsaaavidt som denne Oplysning ikke er en selvlavet Konstruktion af Sven Aggesen, er den et Vidnesbyrd om Gejstlige, der til Stadighed opholdt sig ved Hoffet og forrettede Sjælesørgervirksomheden dær sammen med eventuelle andre Hverv som Brevudfærdigelse og diplomatiske Sendefærd, der tilfaldt dem i Kraft af deres boglige Viden.

¹⁰⁷ Rettet i hånden fra '1175' af Skyum-Nielsen.

¹⁰⁸ Rettet i hånden til 'Kapellets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Denne Hofgejstlighed var i Udlandet fra først af som ogsaa herhjemme i Slutningen af 11. og i den første Halvdel af 12. Aarhundrede organiseret i eller dog knyttet til en Kapelinstitution ved Hoffet. Den første Brevudstedelse, som vi hører om, foregik nu ikke ved en til Kapellet knyttet gejstlig. Den foregik ved Roskildebispen Vilhelm, der ifølge Adam af Bremen havde været Klærk hos Ærkebisen Adalbert af Bremen, før han indviedes til Biskop 6). Som saadan skal han ifølge Roskilde-Krøniken have bekræftet Sven 2.'s Moders Gave til Roskildeskirken ved en Modtagerakt og beseglet denne med sit eget Segl. Da vi ved, at vort ældste bevarede Brev, Kong Knuds Gavebrev fra 1085, bærer Segl er Aktudfærdigelsen fra Bisp Vilhelms Side meget vel tænkelig i de nævnte Former. Udstedelsesomstændighederne viser, at Akten har været, hvad man i diplomatarisk Sprogbrug kalder for et "Modtagerdiplom", der tilmed i dette Tilfælde (hvilket er usædvanligt 9)), er blevet beseglet med Modtagerens Segl. Af saadanne Modtagerdiplomer har der sikkert været talrige i disse første Aartier, hvor den kongelige Brevudstedelse kun langsomt tog fast Form og formentlig længe maatte støtte sig til de Skrivekyndige i Modtagerinstitutionerne, navnlig Kapitler og Klostre. Først ind i 12. Aarhundrede opnaaede det kgl. Diplom velsagtens Regelmæssighed i Formelopbygning og i Formelindhold, det man i diplomatarisk Sprog **/s155/** kalder "Kancellimæssighed". Det er ikke Opgaven her at efterspore Modtagerdiplomer eller konstatere Gradueringen af Kancellimæssighed for denne Periode før 1250. Det vil blive nævnt nedenfor, at Modtagerdiplomer ikke sjældent forekommer saa sent som i denne Afhandlings Hovedperiode, den sidste Halvdel af 13. Aarh., hvor Kancellimæssigheden i Kongebrevene forlængst er fuldt udbygget. Man har ikke, selv hen mod Aar 1300, kunnet frigøre sig helt fra det kgl. Kancellis Side fra Brug af Lejlighedsskrivere, der enten kunde være fra Modtagerinstitutionerne eller ligefrem udenforstaaende Tredjemænd.

Den første sikre Kapelgejstlige, der kendes, er Svend Nordmand, der havde været Kapellan hos Kong Svend 2., før han blev Bisp ⁷⁾. En Støtte for Antagelsen af en Kapelgejstlighed under Svend 2. er en Meddelelse i Knud den Helliges Martyrhistorie I denne, der er forfattet af Ælnod o. 1122 ¹⁰⁾, hedder det, at Svend 2. skænkede Gaver til "faderløse og Enker, trængende og fremmede og mest til de fattige kongelige Klærke." ¹¹⁾ Mens Opremsningen af faderløse og Enker m.m. har et stereotyp Præg og hører sig til i Lovprisninger over en "rex justus", har Udsagnet om Gaverne til "de fattige kongelige Klærke" absolut intet med et Billede af en Idealkonge at gøre, og man kan derfor muligvis skænke Efterretningen Tiltro.

Under Kong Knud 2. nævnes i hans Martyrhistorie to "Kapellaner ved det kongelige Hof" ¹²⁾ Det er de senere Bisper Arnold og Gerold, der siges at leve som saadanne endnu paa den Tid, da Præsten Ælnod skrev om dem i Martyrhistorien. De kom til at beklæde Sæderne i henholdsvis Roskilde og Ribe.

Ifølge det foranstaaende skulde Eksistensen af en kgl. Kapelgejstlighed være antagelig for Svend 2.' og Knud 2.' Tid. Om man med Hugo Hennings kan føre Oprindelsen tilbage til Knud 1.' **/s156/** Tid ¹³⁾, skal ikke vurderes her, hvor det er en senere Tid, der staar i Brændpunktet; men jeg vil dog udtale min Tvivl herom.

I flere Aartier tier nu Kilderne om Kapelgejstligheden, saa at vi ikke engang kan faa deres Navne og Rang at vide, hvilket er noget af det eneste, der overhovedet lader sig oplyse om Skrivelserne fra disse fjærne Tider. 1135 møder vi imidlertid det første i Original bevarede danske Brev ¹⁴⁾. Samme Aar træffer vi paany en kongelig Kapellan. Det er Rike, Kapellan hos Kong Erik 2. ¹⁵⁾ og Kannik i Lund 16). Han nævnes da som Vidne i et Kongebrev. Samme Aar, 1135, blev Rike af Kongen gjort til Bisp af Slesvig. Han, der som nævnt selv var Kannik i Lund, har efter L. Weibulls Antagelse været Diktator for en anden Lundekannik, der har skrevet omtalte første

bevarede danske Originalbrev, der er et Kongebrev indeholdende en kgl. Gave til Lundekirken¹⁷⁾. Denne Lundekanniks Haand spores iøvrigt i "Necrologium Lundense" fra 1131-1166 26/11¹⁸⁾. Bemeldte Forhold viser Brug af Skriver fra Modtagerinstitutionen ved Udstedelse af Kongebrev. L. Weibull har iøvrigt godtgjort, at Kong Erik 2. har haft en egen Skrivestue med særlige Dokumenteringsregler Skriftfæstelsesregler¹⁰⁹ i nær Afhængighed af de tilsvarende pavelige, og at denne Skrivestue har arbejdet paa Grundlag af Brevskaber, der opbevarede i den¹⁹⁾. Ogsaa under Efterfølgeren Erik 3. var Rike vistnok indtil sin Død 1139 18/10 19a) Leder af Kongens Kapel. Idetmindste dræbtes han omgivet af Skrivere og Seglbevarere 19b), og disse har snarere tilhørt Kongens Skrivestue og ikke Bispens egen, da han næppe har haft en saadan. Hermed stemmer det ogsaa, at vi først efter Rikes Død hører Tale om en ny kongelig Kapellan. Det er Asker, der kendes som kgl. Kapellan fra 1140 21/3²⁰⁾ - 1142 4/1²¹⁾, og 1145-46 21a). Ifølge Hugo Hennings skulde han være Leder af det kgl. Kapel paa denne Tid²²⁾, hvilket er særdeles rimeligt. I et Brev fra o.1140 nævnes sammen med /s157/ ham, men placeret efter ham, en kongelig Notar, Toke, den første Bærer paa dansk Grund af denne i Udlandet saa velkendte officielle Skrivertitel²³⁾. Han blev senere Biskop i Børglum 27a). Kildernes næsten fuldstændige Tavshed tillader os ikke at drage Slutninger om Notarinstitutionens Opkomst og om dens Betydning i de første Aartier. Vi maa nøjes med at konstatere visse enkle Data. Kun 2 kgl. Notarer møder vi endnu i dette det 12. Aarhundredes Breve. 1159 nævnes en Notar Frederik hos Kong 247 Valdemar 1.²⁴⁾ Notaren Gabriel hos Kong Knud 4. nævnes første Gang 1196²⁵⁾. Han vil blive gjort til Genstand for nærmere Omtale nedenfor.

I det ovenfor nævnte Brev fra omkring 1140 er Kapellanen Asker placeret efter en Biskop, saaledes at han ses at rangere efter denne. Et andet Vidne af gejstlig Stand nævnes 2 Gange sammen med Asker. Det er Præsten¹¹⁰ i Eggeslevmagle, Helge¹¹¹, der først er placeret efter, men senere før Kapellanen i de to Kongebreve, hvor de begge optræder som Vidner²⁶⁾. Skønt han ikke tituleres som Kapelgejstlig, har han dog formentlig efter sin Stilling som Vidne i Kongebreve været aktiv ved Brevudfærdigelsen paa en eller anden Vis og ved visse Lejligheder. Dette stemmer med, at det i Ribe Bispekrønike hedder om ham, at han, der var Flamlænding, var kommet til Ribe og var blevet Klokker dær, men at han senere ophøjedes til Bispedømmet, efter at have knyttet sig til "de Store" 26a). Han blev Bisp i Ribe, ligesom den nævnte Kapellan Asker blev det i Roskilde 27a). Muligt er det, at den Herman, der skal omtales nedenfor som Kapellan hos Ærkebisp Eskil, blev tilknyttet Kong Erik 3. og var et fremtrædende Medlem af Kapelgejstligheden. Herpaa tyder det, at Erik 3. omkring 1145 skænkede ham sin Gaard i Brøndby, Halvdelen af Smørumherred samt 10 Mark af Kongens Midsommergæld i Lund o.a.²⁷⁾ Det nævnte Gods m.v. ligger paa Kong Olufs Tid til Kansleren med den Forskel, at Kansleren da faar hele Smørumherred /s158/ og 100 Mark skaansk af Lundeborgerne. Ved Bortskænkningen af disse Indtægtskilder til Herman har Erik 3. muligvis fulgt en Tradition om at overlade dem til en ledende Kapelgejstlig, hvis han da ikke selv indleder Traditionen med sin Gave.

Kong Svend 3.' Kapellan hed ogsaa Asker og var maaske som antaget af A. D. Jørgensen²⁸⁾, den samme som Erik den Tredjes. Han nævnes en enkelt Gang i et Kongebrev fra 1148²⁹⁾.

¹⁰⁹ 'Skriftfæstelsesregler' slettet ved overstregning i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹¹⁰ 'Provsten?' tilføjet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹¹¹ Rettet i hånden til 'Elias' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer Hvad Kapellanembedet hos fyrstelige Personer angaar, træffes et saadant for første Gang under Kong Niels. I 1124 findes Lundekanniken Peder som Kapellan hos Kong Niels' Søn, Prins Magnus, og herfra avancerede han endnu 1124 til Roskildebisp ³⁰⁾. Han stod paa Kong Niels' Side i de indenlandske Stridigheder og faldt sammen med 3 danske Embedsbrødre i Slaget ved Fodevig 1134 4/6 ³¹⁾. Det var takket være denne pludselige Vakance i de danske Bispestole, at Kapellanen hos Sejrherren Erik 2., Rike, kom ind paa Slesvig Bispestol, og herved fik ogsaa Stormanden Peder Botildsen sin allerede 1124 nævnte Kapellan Nothold ³²⁾ indsat som Bisp i Ribe.

Kapelgejstlige hos biskopper En biskoppelig Kapellan finder vi første Gang i 1135, hvor der nævnes en saadan, Herman, hos Roskildebispen Eskil ³³⁾. Herman var en tysk Munk fra Klostrat ved Aachen. Han blev Kannik i Lund ³⁴⁾ og har ifølge Arthur Køcher formentlig dikteret Ærkebisp Assers Breve fra 1133 og sikkert Eskils – der nu blev Ærkebiskop – indtil 1145. Han optræder fra 1139 som Biskop af Slesvig og modtager o. 1145 en stor Gave fra Kong Erik 3., hvilket som ovenfor berørt muligvis hænger sammen med, at han paa en eller anden Vis er knyttet til den kgl. Kapelgejstlighed. Arthur Køcher tillægger ham stor Betydning som Formidler af det nye udefra kommende Syn paa Værdien af ”carta” overfor ”notitia” og som Formidler af tyske **/s159/** og særligt kølnske Formelelementer ³⁵⁾. Ogsaa hos Viborgbispen Svend (før 1153 30/3) findes en Kapellan Henrik, der tillige var Kannik i Viborg Domkapitel ³⁶⁾.

III Kancelligejstligheden 1159-1194.¹¹²

Kansler Radulf, der var Englænder af Fødsel ¹⁾, nævnes i 1158 som Kong Valdemar I's Kapellan i et Kongebrev, der forud opremser 7 Bisper og to fyrstelige Personer som Vidner ²⁾. I et senere Brev, der almindeligvis dateres til 1159 ³⁾, kaldes han Kansler og placeres vel dær efter 2 verdslige¹¹³ og en Bisp, men før en Prior, en Provst og en Notar. Fra 1161 27/3 er hans Kanslertitel med Sikkerhed hjemlet ⁴⁾. Han nævnes her paany som Vidne i et Kongebrev og det efter Ærkebispen og 2 verdslige, men før den kongelige Kapellan, Henrik, der vel er rykket op i Kapellanembedet efter Radulf, da denne blev Kansler, forsaavidt som Kongen ikke paa denne Tid har haft flere Kapellaner samtidigt, som han havde det senere, og Radulf og Henrik begge har været Kapellaner, før den førstnævnte forfremmedes. Radulf var Kongens diplomatiske Udsending i 1159 ved det af Frederik I sammenkaldte Kirkemøde i Pavia ⁵⁾, og 1162 var han Kongens Ledsager paa dennes Rejse til Dole, hvor Kejseren blev hyldet som Lensherre ⁶⁾. Endnu samme Aar eller ikke meget senere blev han Bisp i Ribe ¹⁾. I denne Stilling havde han selv en Kapellan, Vincent, og det er muligt, at han som af Erik Arup antaget ⁶⁾ bevarede sin ledende Stilling i den kgl. Brevudfærdigelse i endnu nogle Aar. 1171 14/2 afgik han ved Døden ⁷⁾. Først omkr. 1175 nævnes en ny Kansler, Karl.

Udfærdigelsen af Kongens Breve – og vel ogsaa de dermed forbundne Embeder – synes i disse Aar endnu at have haft noget tilfældigt og ufærdigt over sig. Herpaa tyder det Forhold, at et Konge-**/s160/**brev fra Radulfs Kanslertid er ”givet ved Hr. Absalon, den hellige Roskildekirkens Biskop og hans Slægting Sunes Haand” ⁸⁾. De to nævnte synes ifølge Formlen i Fællesskab at

¹¹² Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹¹³ 'Verdslige' rettet i hånden til 'kongelige' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

have Ansvar for Udstedelsen, d.v.s. at have recognosceret Brevet (eller eventuelt at have staaet for Udliveringen af Brevet fra Kancelliet).

I Retning af Ufærdighed og Foreløbighed i Brevudstedelsen tyder ogsaa den Omstændighed, at et Kongebrev fra 1175 (?) ¹¹⁴ 9) besegles af en hertugelig Staller, Asser, i Nærværelse af Hertug Valdemar. Her synes Hertugen at have haft Ansvar for Beseglingen, og han har da maaske haft Kongens Segl i sit Værge – hvilket ellers er en af Kanslerens Hovedopgaver – og hans Staller udfører en skrivermæssig Hovedfunktion, Besegling af Brevet. Det nævnte Beseglingsforhold viser en Staller udførende Funktioner, der senere vistnok udelukkende udførtes af de kgl. Kancelliembedsmænd, og dette peger igen hen mod en foreløbig svagt organiseret kgl. Skrivestue.

Hvorom alting er, finder vi dog 1180 6/2 ikke blot den ovenfor nævnte Kansler Karl fungerende som Medunderskriver paa et Kongebrev, men sammen med ham underskriver en Kgl. Kapellan, 3 kgl. Klærke, hvis Tilknytning til Kancelliet er aabenbar, og desuden endnu 3 Gejstlige, hvis Tilknytning vel er antagelig formedelst Placeringen af deres Underskrifter mellem og efter Kancelliembedsmændenes ¹¹⁾ Skrivestuens Eksistens i 1180 med Leder, Viceleder (?) og Skrivere – de sidste i et Mindstetal af 3 – er saaledes en Kendsgerning. Placeringen af Kapellanen efter Kansleren og før Klærkene godtgør vel utvivlsomt hans Stilling som ledende Kraft eller maaske endog som Viceleder af Skrivestuen, af det kgl. Kancelli. Ifølge Sagens Natur **/s161/** maatte en saadan vel paatage sig den daglige Ledelse af Skrivestuen, mens Kansleren som overordnet indtog en friere Stilling, saaledes at han kunde udføre de Hverv i Retning af Forvaltning, Raadgivning eller Sendefærd, som Kongen kunde ønske at paalægge ham. Der er dog intet Tegn paa, at Kanslerens Hovedopgave ikke fremdeles var at have Tilsyn med Udfærdigelsen af Breve. Tværtimod. Kansleren nævnes i Underskriverlisten i omtalte Brev fra 1180 6/2. Underskriverlistens Betydning laa formentlig deri, at den godtgjorde Autenticiteten i Udstedelsen, ligesom den forudgaaende egentlige Vidneliste godtgjorde Autenticiteten af den i Diplomet indeholdte Retshandel ¹²⁾. Saaledes forstaaet stod Kansleren personligt – sammen med en Række andre Kancelliembedsmænd – inde for Udstedelsens Rigtighed og dermed Brevets formelle Gyldighed. Denne hans Deltagelse i Garantien for Udstedelsen af de enkelte Kongebreve viser vel henimod et Kancelli i sin Vorden ikke mod en afsluttet pyramidalsk opbygget Organisation, hvis Leder var højt hævet over slige Hverv. Rangmæssigt, skal det nævnes, synes en Bisp at have Fortrin for en Kansler, idet en saadan underskriver i bemeldte Brev før Kansleren. Jeg har dog ikke Indtryk af, at Rangfølgen altid overholdtes i de danske Kongebreve fra denne Tid, og sikre Slutninger kan vel ikke drages, før en indgaaende Undersøgelse er blevet foretaget med Henblik derpaa.

Kun i de to Funktioner som diplomatisk Sendebud og som Vitterlighedsvidne tillader Kilderne os at træffe Kansleren i denne Periode. De stadig sparsomme Kilder tillader os dog under Kansler Karls Efterfølger at se denne udvide Kanslerens Virksomhed og gøre Embedet til en central Stilling i Hofstyrelsen. Da Andreas Sunesen blev Kansler, var Kanslerembedet ifølge Sakse kun af mindre Betydning.

/s162/

Kapellan Med de lidt talrigere Breve fra denne Periode, 1159-1194, kommer ogsaa flere Oplysninger om det kgl. Kapellanat. Det synes heraf at fremgaa, at Kapellanerne var af megen Betydning for Kancelliets Virksomhed i denne Periode, men af de for de følgende Afsnit bevarede

¹¹⁴ '1175 (?)' rettet i hånden til '1193' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Efterretninger kan vi samtidigt se, at Aarene 1159-1184 blev Slutfasen i Kapellanatets Historie. Efter Radulfs Forfremmelse til Kansler dukker som nævnt en ny Kapellan Henrik op; han er placeret efter Kansler Radulf i 1161 Brevet, hvilket sikkert giver deres indbyrdes Rangplacering. Fra 1175 nævnes en ny kgl. Kapellan, Otto som Underskriver af et Kongebrev efter 2 Bisper og 1 Abbed, men før Kongens Degn” og ”Kongens Moder, Dronningens Kapellan”^{115 13)}. Denne sidste rangerer, forsaavidt som man kan slutte af Placeringen lavest af disse 3 Hofgejstlige. Her har vi i saa Fald Titlerne paa 2 den kgl. Kapellan underordnede. Mens Kongens Broders Kapellans Funktioner maaske snarest har været gejstlige, behøver Benævnelsen ”Kongens Degn” ikke at angive en udelukkende gejstlig Virksomhed. Titlen brugtes tidligere i Udlandet om Skrivere (i det frankiske Kancelli)¹⁴⁾. Begges Underskriven af Kongebrevet viser utvetydigt, at de idetmindste ved givne Lejligheder kunde optræde som Vidner ved Skriftfæstelsen af Kongebreve i Lighed med de sikre Kancelliembedsmænd.

Den nævnte Kapellan Otto nævnes ogsaa i et Kongebrev fra Tiden 1170-82 som Kongens Kapellan og Udsending¹⁵⁾. I sin Egenskab af Udsending for Kong Valdemar 1. har han forhandlet paa Gotland med danske Købmænd og har paa Kongens Vegne modtaget Løfter af dem. Fra 1175 have Navnet paa endnu en kgl. Kapellan. Det er Emer,¹¹⁶ som recognoscerede (eller udleverede) det Kongebrev, hvori han nævnes 16). 1180 6/2 forekommer han i en Underskriverliste i et kgl. Brev lige efter Kansleren Karl¹¹⁾. Mens Kansleren og den i Listen før ham staaende Biskop samt en senere nævnt Abbed (der flere Gange paa-/s163/træffes i Kongebreve) nævnes i Ærkebisp Absalons Gengivelse af Underskriverlisten i et senere af ham udstedt Brev¹⁷⁾, er de underordnede fra Kapellanen og nedefter skaaret fra, aabenbart som mindre betydende. Atter formentlig et Vidnesbyrd om Rangfordeling i Underskriverlister. Samme Emer kan følges fra 1175-86, i hvilken Periode han nævnes i 6 Kongebreve¹⁸⁾. Af disse har han recognosceret de 2 (eller udleveret dem), henholdsvis 1175 og 1183 21/3¹⁹⁾ Han er saaledes kgl. Kapellan baade under Valdemar 1. og Knud 4., og han fik omsider af sidstnævnte Konge 2 Bol Jord for de Tjenester, han har ydet hans Forgænger og Kongen selv²⁰⁾. I Emer har vi det første sikre Exempel paa en Kancelliembedsmands Virksomhed i 2 Kongers Regeringstid, et Vidnesbyrd om at det velsagtens oprindelige personlige Tjenesteforhold til Kongen var ved at vige eller havde vejet for de underordnede Kancelliembedsmænds Tilknytning til Kancelliet som Institution. Sammen med Emer nævnes i 1186 Duke og Niels som bevidnende Kapellaner i et Kongebrev²¹⁾. Interessant er det, at de alle tre betegnes som ”Præste-Kapellaner”, et Tegn paa, at de endnu ansaas for knyttede til Hofgejstligheden som Helhed, hvis Betegnelsen da ikke simpelthen rummer det, at de var Præster af Uddannelse i Modsætning til Degne i Kongens Tjeneste, hvilket da skulde indføre den normale gejstlige Graduering i disse 2 Betegnelser. Emer og Duke kaldes andetsteds udtrykkeligt kongelige Kapellaner, men Niels har ifølge deres Fællesbetegnelse her som ”Præste-Kapellan” sikkert ogsaa været i Kongens Tjeneste. 2 idetmindste – eller velsagtens 3 – kgl. Kapellaner nævnes saaledes samtidigt 1186. Ogsaa 1175 nævnes 2 kgl. Kapellaner samtidigt. Kapellan maa formentlig i disse Aartier fortrinsvis finde Anvendelse paa de ældre Klærke og Notarer, der avancerede hertil, saaledes at der kunde være flere Kapellaner paa samme Tid. At en af Kapellanerne har haft en Fortrinsstilling, fremfor de andre, og at Emer /s164/ muligvis har været den foretrukne, synes ikke altfor usikre Slutninger.

¹¹⁵ Til sidste led tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ’1193’ o: 1193. 22. januar, [DD 1.III.189](#).

¹¹⁶ Hertil har Skyum-Nielsen senere i hånden tilføjet en henvisning til C.A. Christensen. ”Supplement til Liber Daticus Roskildensis” *Kirkehistoriske Samlinger* 6. rk. 6. bd. (1950), 359-382, særligt 368 med n. 1 (udg. anm.).

En Diktatundersøgelse kunde maaske bringe lidt Klaring heri, men det vilde falde udenfor denne Afhandlings Rammer at foretage en saadan.

I 1193 22/1 træffes 2 nye kgl. Kapellaner, Niels fra Waln, der underskriver et Kongebrev sammen med og efter Kongen, og Magister Niels fra Vestervig, der har recognosceret ²³⁾ Brevet (eller staaet for dets Overgivelse til Modtageren).

Notar Notar-Titlen forekommer kun een Gang i Perioden 1159-94. Det er i det førstnævnte Aar 1159, hvor der nævnes en kongelig Notar, Frederik ²⁴⁾. Han blev senere ligesom flere andre kgl. Skrivere Biskop, idet han i 1167 kom til at beklæde Slesvig Bispestol ²⁵⁾.

Klærk Som Betegnelse for Skriverne finder vi ellers ”Kongens Klærk” eller blot ”Klærk”. Saaledes hedder det i Ribe Bispekrønike, der er forfattet engang mellem 1214 og 1230 ²⁶⁾, at Bisp Stefan (1171-77) modsatte sig Præbendeuddeling til bl.a. ”Klærke... der gjorde Tjeneste ved Hoffet” ²⁷⁾. Stefan var ogsaa blevet valgt til Bisp ved frit Valg, mens baade hans Forgængere og Efterfølgere var blevet indsatte mere eller mindre aabenlyst af Kongemagten. Saaданne kongelige Klærke havde aabenbart den gejstlige Uddannelse, der berettigede dem til at blive Kanniker, selvom den Intervention til Fordel for dem, der omtales som sket fra Kongens Side, maaske kunde gennemtvinge, at der ikke toges Hensyn til Kandidatens eventuelt manglende Kvalifikationer. Naar Kannikerne som kgl. Klærke opholdt sig ved Hoffet, kunde de ikke residere ved Domkirken, hvilket formentlig har været en Hovedaarsag til Bispens Indskriden. 1180 6/2 nævnes 3 kgl. Klærke, Anders, Baldvin og Jonas, som Medunderskrivere i førømtalte Kongebrev, rangerende i Underskriverlisten efter Kansleren /s165/ og Kapellanen ¹¹⁾. Samtidigt underskriver en Abbed Thomas fra Ømkloster. Allerede 1175 fandtes Abbeden som Underskriver i et Kongebrev og ogsaa da sammen med kgl. Skrivere 16). Imellem de 3 kgl. Klærke fra 1180 6/2 optræder en Magister Jens som Underskriver, og mon ikke han ligesom Abbed Thomas og en Provst Sakse (der forefindes som Underskriver i 1180 6/2 samt i et andet kgl. Brev af 1183 21/3 ²⁸⁾) har været tilknyttet det kongelige Kancelli – idetmindste periodisk?

Regner vi hermed – og det vil vel ikke være uantageligt – nævnes saaledes i Brevet af 1180 6/2 Kancelliets Leder Kansleren, dets Viceleder eller dog en af de førende Kræfter i det, Kapellanen, 3 faste Skrivere samt endnu 3 løsere tilknyttede. 5 eller flere skulde efter denne Beregning have Del i Brevudfærdigelsen i det kongelige Kancelli i Aaret 1180.

Degn Som ovenfor berørt nævnes der i 1175¹¹⁷ en kgl. Degn Niels fra Tofte som Medunderskriver i et Kongebrev, placeret før Kongens Moders Kapellan ¹³⁾. Det er ligeledes blevet fremført, at den sidstnævnte Kapellan formentlig i højere Grad end de andre Hofgejstlige har været beskæftiget med egentligt gejstligt Arbejde, Sjælesørgervirksomhed, mens den kgl. Degn vel nok er at sidestille med en kgl. Klærk.

Til Fuldstændiggørelse af det her sagte maa tilføjes, at en Englænder, Broder Vilhelm, Prior i Odense, i 1174 udfærdigede et kongeligt Privilegium for Odensekirken, hvilket saaledes kom til at fremtræde som et Modtagerdiplom ²⁹⁾. Dette i Forbindelse med vor Viden om, at Abbed Vilhelm af Æbelholt har skrevet eller konciperet flere Breve for Kongen i dennes Anliggender ³⁰⁾, godtgør, at man

¹¹⁷ Skyum-Nielsen retter i hånden til ’1193’ : 1193. 22. januar, [DD 1.III.189](#).

i denne Periode i ikke ringe Grad fra Kancelliets Side betjente sig af udenforstaa-/s166/ende Skrivekræfter, dels Lejlighedsskrivere, dels ogsaa Skrivere fra Modtagerinstitutionerne.

Spørger man om Forretningsførelsen i Kancelliet, om Løn og Arbejdsforhold for SkrIVERne, maa jeg blive Svar skyldig. Dog kan der maaske oplyses noget om Aflønningen af SkrIVERne. Det hed i 1175 om Kongens Degn, at han var fra Tofte. Tofte er rimeligvis en Kirke, hvis Sognepræst han er (sin mulige manglende Ordination tiltrods ³¹⁾ og formentlig identisk med den Tofte Kirke, som i 1244 23/12 ³²⁾ og 1246 5/11 ³³⁾ omtales som den kongelige Klærk Ubbes Beneficium. Det var formentlig en Kirke, hvor Kongen med et Udtryk fra 13.Aarhundrede – var Patron, og som snart blev givet til een, snart til en anden af Kongens Klærke. Er Jævnførelsen rigtig, og er Præmisserne i Orden, har den kgl. Degn Niels saaledes 1175 siddet inde med Tofte Sognekald og velsagtens bestyret det ved Vikar og saa modtaget Provenuet af Præstetienden samt muligvis Dele af Fabricatienden foruden mulige Afkastelser fra Kirkejord o.a. som Løn for eller som en Del af Lønnen for sit formentlige Arbejde i Kancelliet.

Dette er i og for sig en udmærket Parallel til den ovenfor berørte Efterretning om Aflønning af kgl. Klærke med Præbender. Præbendet var den økonomiske Side af Kannikedømmet, og naturligvis var det en stor Fordel for Kongen (og for Stormændene, der ogsaa nævnes som interesserede i de Ribe Præbender) at faa deres personlige Klærke optaget som Kanniker, saaledes at Indtægterne af den Godsmængde, der laa til hvert Kannikedømme, og som var Præbendet, kunde tilflyde Klærkene, samtidigt velsagtens med at de opholdt sig ved Hoffet eller paa Stormandsgaarden. Dette sidste hindrede dem dog i at faa Del i Udbetalingerne fra Kannikernes Fællesgods, hvilke alene tilflød de residerende Kanniker. Saaledes var Betalingsfordelingen idetmindste under Ribebispen Tue (1214-30) ³⁴⁾.

/s167/

Antallet af sikre Kancelliembedsmænd for dette Tidsrum 1159 1194 kan opgøres til følgende:

2 Kanslere

6 Kapellaner

(forudsat, at 2 Niels'er er identiske; Kongens Moders Kapellan er ikke medregnet).

3 Klærke

1 Degn.

Hertil kommer 3 formentlige Skrivere af forskellig Stand. Maaske har de dog kun været Lejlighedsskrivere i Lighed med Prioren fra Odense og Abbed Vilhelm.

2 overordnede og 10 underordnede bliver saaledes alt, hvad der kan opspores af sikre Kancelliembedsmænd for disse 35 Aar.

IV Kancelligejstligheden¹¹⁸ 1194-1201.

Kansler Det er ikke Opgaven her at give en udtømmende Skildring af Kancelliets Virke i Tiden indtil 1250, og det er knap nok muligt for denne Afhandlings Hovedperiode 1250-1305, da en saadan Skildring forudsætter Undersøgelser dels som den foreliggende i Kancellipersonellet, dels som den foregaaende i SkrIVERhænderne i Originaldiplomerne dels ogsaa en indgaaende Undersøgelse af Brevdiktaten fra Aarti til Aarti for saa slet ikke at tale om Specialstudier i bestemte Brevgrupper.

¹¹⁸ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Det skal blot her forsøges udfra de Oplysninger, som kan samles om Kancellipersonalet for disse Tidsrum – og nu foreløbig for Tiden 1194-1201 – at give et Bidrag til Kancelliets Historie.

1194 er almindeligvis antaget som det Aar, hvor Domprovsten i Roskilde Andreas Sunesen tiltraadte Kanslerembedet hos Kong Knud 4.¹⁾ Nærmere /s168/ end til engang i Begyndelsen af 1190'erne kan jeg ikke her bestemme det 1a). Fra 1196 18/3 er hans Kanslertitel med Sikkerhed hjemlet¹²⁾. Hermed begyndte ifølge Sakse en betydelig Fremgang for Kanslerværdigheden, idet den begavede og studerede Stormandssøn haandhævede sit Embede saaledes, at det, som Sakse beretter, efter hans Afgang attraaedes af Mænd af den højeste Rang, hvilket passer med, at 2 Bisper efter hinanden kom til at beklæde Kanslerstillingen, inden Sakse skrev det nævnte²⁾. Dog ikke uden ”et stort og virksomt Arbejde”, hedder det. Hvad dette store Arbejde har bestaaet i, er ikke let at afgøre. Dog maa utvivlsomt herunder regnes den store Sendefærd til Italien og Frankrig for Dronning Ingeborgs Sag. Kansleren fulgtes her af Abbed Vilhelm, der bistod ham, saaledes som han havde bistaaet Kong Knud og Absalon ved Udfærdigelsen af adskillige Breve. Til Kanslerens Arbejde¹¹⁹ hørte maaske ogsaa Dommerfunktioner. Ihvertfald blev Andreas Sunesen ved en bestemt Lejlighed udsendt af Kongen sammen med sin Broder Ebbe og en af Kongens ”tro Mænd” for at afgøre en Strid mellem ”Kannikerne” i Æbelholt og nogle kongelige Landboer³⁾. Muligvis hænger Andreas Sunesens Kanslervirksomhed sammen med den omkring Aar 1200 i større Grad konstaterbare kongelige Indgriben i Retsdannelsen, saaledes som antaget af Erik Arup. Kansleren skulde ifølge denne Forsker have ledet den kongelige Indgriben⁴⁾. Dette kan vel ikke godtgøres; men Antagelsen stemmer med vor Viden om Andreas Sunesens selvstændige legistiske Virksomhed som Forfatter til en systematisk Kommentar til Skaanske Lov, den saakaldte Andreas Sunesens Parafrase.

Muligvis ligger der i Materialet endnu et Fingerpeg om, paa hvilken Maade Andreas Sunesen iøvrigt kan have hævet Kanslerværdigheden. I et Kongebrev, der ganske vist er fra Aaret efter hans Afgang, 1202, 7.December⁵⁾, hedder det, at Brevet, der er et kgl. /s169/ Privilegium for Lübeck, ”er opnaaet fra os paa vor Kanslers Opfordring”. Der omtales samtidigt et Sendebud fra Lübeck, Gerhard Vriman, der er sendt til Kongen i denne Anledning. Sendebudet har saa aabenbart henvendt sig til Kansleren (i dette Tilfælde Peder Sunesen), der vel har godkendt Ønsket og opfordret Kongen til at billige Udstedelsen i den Form, den kom til at faa. Hvis dette er rigtigt, og dersom man kan generalisere udfra dette Tilfælde, samt fra et tilsvarende fra 1209 23/9, se ndfr., har Kansleren almindeligvis formidlet den kongelige Privilegietildeling og saa vel haft det afgørende Ord om Privilegiernes Indhold, ifald Anmodninger om Opnaaelse heraf var acceptable. Det er en meget vigtig Del af Rigsstyrelsen, der hermed kunde tænkes underlagt Kansleren navnlig i Aartierne før og efter 1200, hvor saa mange Privilegier vistnok udgik for første Gang. Bestyrelsen af Privilegietildelingen til Udlændingene fordrede Viden om de udenrigske politiske og økonomiske Forhold, og det er da nok muligt, at Kansleren har siddet inde med en saadan Viden, ligesaavel som han formodentlig har kendt Kongens Hemmeligheder i samme Udstrækning – eller i højere Grad! – end den almindelige kgl. Klærk, der blev Forræder, idet han begav sig til Kong Valdemar 2.'s Fjender og røbede, hvad han vidste om Kongens Hemmeligheder 6). Han har vel sagtens haft Del i Udfærdigelsen af hemmelige diplomatiske Brevskaber⁷⁾ eller paa anden lignende Maade skaffet sig Oplysninger om Kongens Politik. Denne formodede betydelige Position, som Kansleren har haft ved Privilegietildelingen til Udlændinge i Forbindelse med vor Viden om Kansleren som diplomatisk Udsending, gør det muligt at betragte

¹¹⁹ 'Kanslerens Arbejde' retter Skyum-Nielsen i hånden til 'Anders Sunesens "Arbejde"'. (udg. anm.).

Kanslerposten i Perioder eller lejlighedsvis som Lederpost i udenrigske Anliggender ⁸⁾. Der var dog ikke senere og da allermindst o. 1200 faste Regler for, hvilke Forvaltningsgrene der hørte under Kansleren, naar bortses fra dennes Hovedfunktioner udstedelsen som Leder af Brevudfærdigelsen ¹²⁰ og den vel dermed følgende Stilling /s170/ som kgl. Seglbevarer. Alt i alt maa det vel siges, at Kancelliet som Tidens eneste offentlige Kontor maatte formidle saavel Forholdet udadtil i Privilegiebreve og i diplomatisk Korrespondance som Forholdet indadtil ved Udstedelsen af indenrigske Privilegier og alle andre Arter af kgl. Kundgørelser, men at Kanslerembedet som saadant alt efter Indehaverens særlige Evner og Betydning kunde rumme snart mere udenrigske, snart mere indenrigske Sager og snart vel blot en enkelt Gren af Forvaltningen her eller dær.

Kapellan Af kgl. Kapellaner fra Aarene 1194-1201 kendes kun 1: Magister Niels fra Vestervig, der paatræffes allerede 1193 22/1 9) og nævnes sidst 1196 31/3 ¹⁰⁾. Han har recognosceret det nævnte Kongebrev af 1193 (eller udleveret det til Modtagerne); i dette nævntes desuden den kongelige Kapellan Niels fra Waln. At der 1175, 1186 og 1193 nævnes henholdsvis 2, 3 og 2 kgl. Kapellaner samtidigt, synes at tyde paa, at Embedet i den sidste Fjerdedel af Aarhundredet har været en Avancementsstilling for de ældre, habile Klærke. Naar der i disse Aar 1194-1201, kun findes een, der benævnes Kapellan, er Tilfældigheden i Overleveringen næppe alene Skyld deri.

Først 1271 nævnes igen en kgl. Kapellan i et dansk Brev (mens 2 saadanne nævnes dels 1216, dels 1264 i pavelige Breve). Titlen synes saaledes med Udgangen af 12. Aarh. at forsvinde fuldstændigt i en ca. 75 Aar, idet de pavelige Breves Omtale af Kapellaner vel blot har hvilet paa en Information her fra Danmark, der var tilrettelagt saaledes, at Paven snarest vilde bevilge de paagældende de ønskede økonomiske Fordele m.H.t. Kirkeembeder. Naar man i Ansøgningen til Paven kaldte en kgl. Prothonotar og en ledende Kraft indenfor Kancelliet for kgl. Kapellaner, kunde man vel snarest regne med at faa Bevillingerne, idet denne Titel dog ligesaa fuldt kunde gaa paa en rent gejstlig Virksomhed som paa den verdslige /s171/ Virksomhed, den vistnok i disse to Tilfælde i Virkeligheden dækkede.

Med disse Aar 1194-1201 synes Kapellanatet saaledes at forsvinde fra Kancelliet.

Notar Om Notariatet kan der i Andreas Sunesens Kanslertid gives noget mere Underretning end om Kapellanatet. Der er Tegn paa, at Notarstillingen i Tidsrummet 1194-1201, men ogsaa senere har haft Præference for Klærkehvervet. Der nævnes kun en enkelt Gang 2 Notarer paa omtrent samme Tid i hele det 12. og 13. Aarhundrede. Der har derfor næppe været ret mange Notarer samtidigt i det kgl. Kancelli. I Norge var der en Avancementsgrad fra Klærk til Notar ¹¹⁾, og det er ikke umuligt, at noget tilsvarende har været Tilfældet herhjemme. Notaren Gabriel nævnes i 2 Kongebreve fra 1196, 18/3 og 31/3 ¹²⁾ umiddelbart efter Kansleren i Eskatokollen, mens den kgl. Kapellan, Magister Niels, først faar Plads derefter sammen med 2 andre gejstlige, formentligt i Kongens Tjeneste. Selvom denne Periode synes at indlede Notariatets Dominans over Kapellanatet, kan man maaske ikke af disse 2 Exempler slutte, at Notaren i dette Tidsafsnit har Forrang for Kapellanen, idet Nævnelser af Notaren paa den Maade, det sker i de to Breve, kunde tyde mod et andet særligt Forhold. I det første af Brevene (der i dette Forhold ganske svarer til det andet Brev), hedder det: ”Givet i Vejle i Aaret 1196 for Herrens Kødbliven 18. Marts i Hr. Knud Konges 14. Regeringsaar, med Andreas som Kansler (og) Gabriel fremdeles som Notar.”

¹²⁰ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Brevudstedelsen (udg. anm.).

De øvrige, hvorimellem Kapellanen, staar blot opført som ”nærværende”. Muligvis rummer denne Placering i de to Breve af Kansler og Notar Forholdet mellem Kansleren som Diktator og Notaren som Skriver. Det /s172/ kan dog ogsaa referere sig til andre Forhold, og det kan i denne Forbindelse have Interesse at minde om, at der bestod en Forskel imellem Notaren og de øvrige Skrivere i det tyske kejserlige Kancelli, idet Notarerne kunde recognoscere Diplomerne i en Overordnets Navn, hvilket ikke var de almindelige Skrivere tilladt ¹³⁾. Den mest nærliggende Forklaring er vel den, at Gabriel ligesom Udstedelsen Kansleren var Garant for Brevudfærdigelserne¹²¹ og vel paa Grund af sin underordnede Stilling var mere direkte ansvarlig fremfor Kansleren. En lignende Særstilling for Notaren Gabriel skønnes i et andet kgl. Brev. I bemeldte Brev af 1202, 7/12 ⁵⁾ hedder det: ”Jeg, Gabriel, har paa Hr. Peder Roskildebispens og Kanslerens Vegne været tilstede herved”. Kansleren, Roskildebispens Peder Sunesen, nævnes umiddelbart forud forrest i en Vidnerække, der omfatter Rigets og Kongens højeste Embedsmænd. De paagældende siges dog blot at have været tilstede ved ”Overdragelsen”, hvilket velsagtens vil sige det retsstiftende Øjeblik, da Kongen giver sit Tilsagn om Privilegietildelingen, den egentlige Retsakt. Naar Notaren Gabriel saa antages derefter overfor Kansleren at skulle staa inde for en korrekt Skriftfæstelse¹²² af Naadesbevisningen, og naar man dertil lægger, at Skriveren af Brevet formentlig har været en lybsk Skriver ⁵⁾, overfor hvis Medskrift Gabriel i egentlig Forstand kunde og burde have ”været tilstede”, har man vel fundet Tildragelserne Forklaringen paa Foregangen¹²³ Kanslerens Andel var da Formidlingen, Interventionen til Fordel for den ansøgende Part og dernæst det at have det formelle Ansvar for Skriftfæstelsen¹²⁴ for endelig sammen med de andre høje Embedsmænd i Vidnelisten at garantere for Autenticiteten af Privilegiets Indhold.

Materialet tillader ikke at afgøre med Sikkerhed, hvorvidt Notaren Gabriels Særstilling kun gælder for ham, kun er lejlighedsvis, eller om den rummer Notariatets Funktioner i Almindelighed. /s173/ Det vil dog sikkert ikke være altfor dristigt at slutte, at det sidste meget vel kan være Tilfældet. Om de under Kapellan og Notar rangerende Kancelligejstlige hører vi ikke meget i disse Aar. Vi kender Navnene paa 4 gejstlige, der optræder som Vidner i Kongebrev ind imellem og efter kgl. Kancelliembedsmænd og saaledes velsagtens selv har været knyttede til Kancelliet eller dog for en Tid eller ved bestemte Lejligheder har været virksomme ved den udstedelse kgl. Brevudfærdigelse.¹²⁵ 2 af dem er Provster, 1 er Magister og 1 Præst ¹⁴⁾. Kansleren selv var Domprovst i Roskilde ¹⁵⁾, og han fik vel sit Underhold bl.a. fra Domprovstiet. De kgl. Kancelligejstlige var i det hele, som det ovenfor berørtes, og som det nedenfor skal blive nærmere udført, sikkert ofte benificerede med kongelige Patronatskirker og med Kannikedommer eller Prælaturer, saaledes at Provst, Kannik og Degn meget vel kan bruges om en Mand, der som Indehaver af et kirkeligt Embede samtidigt udfører Hverv i eller for Kancelliet.

Til Slut skal nævnes et lille Resultat fra Skriftsammenligningens Omraade. Der er bevaret et Kongebrev i Original fra Knud 4.'s Tid (16), skrevet af en Haand, der ogsaa har skrevet 2 Kongebreve fra Valdemar 2.'s Tid ¹⁸⁾. Alle 3 Breve er udaterede. Det nærmere Bevis for Samhørigheden mellem

¹²¹ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Brevudstedelsen' (udg. anm.).

¹²² Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Dokumentering' (udg. anm.).

¹²³ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Tildragelsen' (udg. anm.).

¹²⁴ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Udstedelsen' (udg. anm.).

¹²⁵ Skyum-Nielsen retter i hånden til Brevudstedelse' (udg. anm.).

disse 3 Originaler i den fælles Skrivehaand er blevet fremført ovenfor i første Hovedafdeling af nærværende Afhandling. Den paagældende Skriver, Nr.4 (regnet fra den første Original 1135, hvis Haand er Nr.1) eller Andreas A (efter det tyske af Sickel skabte System) har fungeret som Skriver for to Konger, og han har da sikkert været ansat i det kgl. Kancelli. Det er den første i Originalerne paaviselige Skriver, om hvem vi med fuld Sikkerhed kan sige, at han har været Kancelligejstlig. Af de forud for ham kendte 2 /s174/ Skrivere af Kongebreve har den ene, der har skrevet 1135-Brevet, og hvis Haand kan konstateres igennem mere end 30 Aar i "Necrologium Lundense", øjensynlig ikke været Kapelgejstlig. Om den anden, Skriveren af 1140-Brevet, kan intet i Øjeblikket afgøres.

Antallet af sikre Kancelliembedsmænd for Afsnittet 1194-1201 kan opgøres til:

- 1 Kansler
- 1 Kapellan
- 1 Notar.

det er alt.

V. Kapelgejstlige¹²⁶ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1159-1201.

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer og Stormænd Hvad Skriverinstitutionen hos fyrstelige Personer og Stormænd angaar, findes for denne Periode adskillige Oplysninger. I Ribe Bispekrønike findes der paa det ovenanførte Sted ¹⁾ en Bemærkning om, at Bisp Stefan (1171-77) modsatte sig, at der blev givet Præbender ikke blot til de kgl. Klærke, men ogsaa "til Klærke, der gjorde Tjeneste hos Stormænd", og som ved disses Mellemkomst havde søgt at opnaa Præbender. Muligheden for at Stormænds private Klærke kunde blive Kanniker og derved faa Præbende, d.e. Underhold fra Præbendegodset, var saaledes forhaanden, ligesom Tilfældet var det med de kgl. Klærke. Om disse benificerede Stormænds-Klærke se iøvrigt Bemærkningerne ovenfor om de tilsvarende kgl.

En Bemærkning i Levnedstegningen af den efterfølgende Bisp, Omer, (1178-1204) om, at Præbenderne fra da af begyndte at blive uddelt til "fornemme ikke-residerende", kunde maaske forstaas som en Indrømmelse af Adgang til Præbenderne for de kongelige og for Stor-/s175/mændenes Klærke, der sikkert ved deres Virksomhed ved Hoffet og paa Stormandsgaarde fik Del i deres Herrers Anseelse og Ære.¹²⁷ Tolkningen af det paagældende Sted er imidlertid usikker ²⁾.

Hos Sakse omtales en saadan Skriver hos en Stormand. Det er Lambert, Skriver hos Prins Magnus, der var Søn af Kong Erik 3. Dengang da Oprørsforsøget mod Valdemar 1. blev forsøgt af Kongeætlingene i 1170-erne, opsnappede nogle af Valdemars Mænd 2 Breve, der var udstedte af Prins Magnus engang inden 1176 2a). Konfronteret med deres kompromitterende Indhold søgte Magnus at fralægge sig Ophavet til dem; men Bisp Toke af Børglum, der havde været Notar hos hans Fader, genkendte Magnus's Skriver, Lamberts Skriverhaand i Brevene og tillige Lamberts Diktat, "som hans skriver Lambert plejede at bruge ved Koncipering af Breve". Ved denne Lejlighed blev det ogsaa omtalt, at Prinsens Skriver havde dennes Signet 2b).

Fra et Brev af 1183 20/11 ved vi, at Valdemar 1.'s Søstersøn, Knud Prizlaussøn havde en Kapellan Henrik, der tillige var hans Læge ³⁾. Jævnfør her den Petrus af Blois, der i 1160'erne betegner sig som "Seglbevarer og Læge for Kong Vilhelm", d.e. Vilhelm II af Sicilien ⁴⁾. Forholdet er altsaa ikke uden Sidestykke og viser vel i det hele hen til, at Kapellanens

¹²⁶ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' (udg. anm.).

¹²⁷ "og derfor kunde benævnes "fornemme"." tilføjer Skyum-Nielsen i en fodnote (udg. anm.).

Virksomhed kunde være noget afvigende fra Mand til Mand, alt afhængigt af den paagældendes Evner.

I samme brev af 1183 20/11 nævnes dels en Magister Hilarius, dels en Præst Robert som Vidner, førend Knud Prizlaussøns Stallere, der opføres til Slut. Magisteren og Præsten har da muligvis ogsaa været knyttet til ham og kan i saa Fald ogsaa have haft Skriverfunktioner.

Ogsaa den senere Folkehelgen Prins Niels, Søn af Kong Knud 3. skal have haft en Kapellan Hugo, med hvem han levede i al Tilbagetrukkethed paa sin Gaard ⁵⁾. Kapellansvirksomheden hos en saa from Mand har dog sikkert været gejstlig. Hertugerne af Sønderjylland ses ogsaa at have haft skrivekyndige hos sig. Hos Hertug Kristoffer Valdemarsen, der døde 1173 11/4 5a), nævnes en Skriver Lukas 5b). Hos Hertug Valdemar af Slesvig nævnes fra Tiden 1182-93 en Kapellan Egidius 6). Senere, i 1196 31/3 nævnes en anden Kapellan hos samme Hertug, Magister Olav ⁷⁾. Disse to samtidige eller hinanden afløsende Kapellaner er vel idetmindste et Indicium for, at der allerede da fandt Brevudstedelse Sted fra Hertugens Side. Om egentlig, selvstændig /s176/ Kontorvirksomhed i Stil med den kongelige Skrivestues har der sikkert ikke været Tale.

Kapelgejstlige hos Biskopper Med Hensyn til Kapellanatet hos Biskopper synes dette at have været en fast Institution ihvertfald fra nogle Aar før 1171. I 1171 siges det i den da tinglyste sjællandske Kirkeret ligesom ganske tilsvarende i den lidt ældre skaanske Kirkeret ⁸⁾, at Bispens Kapellan skal have en halv Mark af Sogneboerne, naar Bispens indvier deres Kirke. Et Par Navne paa saadanne biskoppelige Kapellaner er ogsaa overleverede os. Hos den tidligere kgl. Kansler Radulf, der 1162-71 var Bisp af Ribe, omtales en Kapellan, Vincent, som Radulf forsøgte at trænge ind som Kannik ved Domkapitlet. Det mislykkedes imidlertid, og Kannikernes selvstændige Valgret bekræftedes ¹⁰⁾. Radulf har ikke her taget sig en Kapellan imellem Riberkannikerne, men har vel haft Vincent som Kapellan forud, og da Radulf forud for sin Forfremmelse til Biskop (og maaske ogsaa som Biskop) var Kansler, har Vincent muligvis som hans Kapellan haft Del i den begyndende Kancellivirksomhed. Jævnfør den senere Kansler Bisp Niels af Viborgs Klærk, der modtager Befaling fra Kongens Side og optræder paa Kongens Vegne som offentlig Forkynder af en kgl. Beslutning, hvorom nedenfor. Ogsaa en senere Ribebisp, Omer, (1178-1204) havde en Kapellan, Amand, der 1196 18/3 bevidnede et Kongebrev, nævnt sammen med, men efter, flere kgl. Kancelliembedsmænd ¹¹⁾. Kapellanen hos Aarhusbispens Svend (1166-91) hed Paul. Det er ovenfor nævnt, at han o. 1180 skrev Bispens Testamente ¹²⁾. Han skrev det, hedder det, ”i hans Nærværelse og paa hans Bud”, hvilket formodentlig indeslutter, at Bispens, som naturligt er, har dikteret ham sit Testamente. Biskop Svends Efterfølger paa Aarhus Bispestol, Peder (1191-1204) havde en Notar, Troels, der i 1195 9/2 recognoscerede et /s177/ Brev for ham ¹³⁾. Absalon siges hos Sakse at have haft sin ”Skriver” med sig paa Vendertogt, og at Absalon en Morgen sang Salmer sammen med ham ¹⁴⁾. Atter et Tegn paa de datidige Skriverses gejstlige Uddannelse og Virksomhed. Fra Absalons Tid som Biskop i Roskilde kender vi en Kapellan hos ham, Magister Walter, der velsagtens ogsaa har udøvet Skrivervirksomhed for Absalon. Han træffes flere Gange som Medunderskriver i dennes Breve i Aarene 1170-76 ¹⁵⁾. Han nævnes ogsaa som saadan i det i Original bevarede, udaterede Absalonbrev fra o. 1176, der som Arthur Köcher har paavist, utvivlsomt er ægte og formentlig efter samme Forskers Antagelse har haft sin Diktator i Abbed Simon fra Sorø. Han nævnes blandt Underskriverne i Brevet og optræder iøvrigt baade som udfærdigende ¹²⁸⁾ Modtager og som

¹²⁸⁾ 'udfærdigende' rettet i hånden til 'udstedende' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Lejlighedsskriver ved Absalonbreve. Magister Walter betænkes i Absalons Testamente sammen med flere andre Klærke ¹⁷⁾. Ifølge Arthur Köcher er fremdeles en Del af Brevene fra Absalons Tid som Roskildebisp udfærdiget af en anden Modtager, Abbed Vilhelm af Æbelholt. Dette i Forbindelse med de førnævnte Modtager- og Tredjemandsudfærdigelser ¹²⁹ viser Løshed i Absalons Brevudfærdigelse ¹³⁰ paa denne Tid og derved Mangel paa en fast Skrivestue, og det samme Forhold gør sig efter Köchers Opfattelse ogsaa gældende i Absalons første Tid som Ærkebisp ¹⁸⁾. Det er nu ikke Walters Navn, der forekommer i Absalons Breve fra Ærkebispetiden. Andre Navne dukker op, og man faar efterhaanden saa smaat Begreb om Størrelsen af den vistnok da opbyggede ærkebiskoppelige Skrivestue. Absalon har som Ærkebisp haft en Notar, Jens, der forekommer 1180 12/5 i et Ærkebispesbrev som Medunderskriver sammen med flere andre gejstlige, bl.a. sammen med ”Hr. Ærkebispens Degn”, Andreas, der nævnes lige efter Notaren ¹⁹⁾. En anden ærkebiskoppelig Degn, Mogens, kender vi Navnet paa ²⁰⁾. Notaren som Leder og Degnene som mere underordnede Skrivere – saa-/s178/dan har Rangfølgen sikkert været i den velsagtens 1180 eksisterende ærkebiskoppelige Skrivestue. At Rangfølgen har været den nævnte, kan dels beregnes ud fra en Paralleliseren med den kgl. Skrivestue, dels direkte formentlig ses af Rangordenen i 1180-Brevet som ogsaa af Rangordenen i et ærkebiskoppeligt Brev fra Absalons Efterfølger, hvori en Notar hos Ærkebiskoppen paa samme Maade placeres foran en Degn hos Ærkebispens ²¹⁾. I Absalons Testamente nævnes fremdeles en Kapellan Thord hos Ærkebispens ²²⁾, og denne træffes senere som Lundekannik og Notar hos Efterfølgeren Andreas Sunesen ²³⁾. Da der ogsaa hos Andreas Sunesen træffes en ærkebiskoppelig Degn, Mogens, er denne muligvis identisk med den under Absalon paatrufne Degn Mogens. Ifald denne sidstnævnte Identifikation holder Stik, har vi saaledes her to faste Embedsmænd i den ærkebiskoppelige Skrivestue, der forbliver i den uanset den Ærkebispens Død, til hvem de vel oprindeligt var knyttede ved et rent personligt Tjenesteforhold. Fra omkring Aar 1180 og fremefter kan man regne med en ærkebiskoppelig Skrivestue som en fast Institution.

Som Absalons Klærk maa ogsaa nævnes Sakse, der forekommer i Testamentet som saadan, og som formentlig er identisk med den berømte Historiker af dette Navn ²⁴⁾. Hans Stilling som Ærkebispens ”Klærk” skulde saaledes borge ikke blot for dette Hvervs Skriversfunktion, men tillige give et Indtryk af den Mangfoldighed af Muligheder, der kunde skjule sig under denne ringe Titel ²⁵⁾.

Endnu 2 lavere gejstlige synes knyttede til Absalon. Det er 2 Sendebud for ham, Klærken Absalon fra Lund, der udsendtes til Frankrig ²⁶⁾, og Magister Tobias, der drager i hans Ærinde til Kurien ²⁷⁾. Om disse 2 har været fast attachederede Ærkebispens, ved vi nu ikke; men med de formentlig faste Skrivekræfter alene kommer hans Skrivestue til at omfatte 3-4 Mand, en Kapellan, en Notar samt 2 Degne. Den ærkebiskoppelige Skrivestue ses saaledes at være /s179/ udbygget under Absalon – og velsagtens ved Absalon (saaledes ogsaa Arthur Köcher 28). 2 af hans Skrivere har antageligt fortsat deres Skrivers virksomhed i Skrivestuen, i det ærkebiskoppelige Kapel, under hans Efterfølger, nu ikke mere knyttede til Virksomheden som Absalons personlige Tjenere, men vel snarere som Embedsmænd fungerende i en Institution.

Endnu skal hertil føjes, at Abbed Vilhelm ogsaa bistod Absalon i hans Ærkebispetid dels ved en Sendefærd for ham til Paven ²⁹⁾, dels ogsaa ved Brevudstedelse. Han skrev (eller konciperede) 2 Breve for ham ³⁰⁾, hvoraf det ene fra o. 1198 ³¹⁾ var stilet til Paven. Absalon har

¹²⁹ I hånden retter Skyum-Nielsen ’udfærdigelser’ til ’udstedelser’ (udg. anm.).

¹³⁰ I hånden retter Skyum-Nielsen ’udfærdigelse’ til ’udstedelse’ (udg. anm.).

saaledes ogsaa i sin Ærkebispetid i givne Tilfælde søgt Hjælp udefra til Brevudfærdigelse, selv om han selv paa det Tidspunkt raadede over egne faste Skrivere.

Samme Abbed Vilhelm synes iøvrigt at have haft en Præst knyttet til sig, Trume, ”en baade belæst og klog Mand” ³²⁾, en Tilknytning, der maaske viser tilbage til Bistand fra samme Mand til Abbedens talrige ægte og fingerede Brevskriverier ³⁴⁾.

Antallet af sikre Kapelgejstlige i den ærkebiskoppelige Skrivestue kan for Tidsrummet 1178-1201 opgøres til:

- 1 Notar
- 1 Kapellan
- 2 Degne.

VI. Kancelligejstligheden¹³¹ 1201-33.

Det bliver nu Opgaven at føre Linjen frem gennem den første Halvdel af 13. Aarh., saaledes at man kan faa den rette Baggrund for at vurdere Efterretningerne om Kancelligejstligheden fra den sidste Halvdel af Aarhundredet, Hovedperioden for nærværende Afhandling.

/s180/

Kansler Ved Valget af Andreas Sunesen til Ærkebisp i 1201¹³² har denne sikkert nedlagt sit Kanslerembede, som Kongen da har overdraget hans Broder, Peder, der var Bisp i Roskilde. Allerede 1202 7/12 nævnes Peder Sunesen som Kongens Kansler ¹⁾, saa han har vel straks efterfulgt sin Broder i Værdigheden. Peder Sunesen havde ligesom sin Broder studeret i Frankrig.

Som ovenfor omtalt var det ham, der som Kansler formidlede –var Intervenient ²⁾ for – Privilegiudstedelsen 1202 7/12 til de Lübecker Borgere. Det er paa dette Grundlag, det ovenfor blev antaget, at Kansleren kan have haft den kgl. Privilegietildeling under sig, en Virksomhed, der i saa Fald vilde give ham en førende Stilling i Rigsstyrelsen baade udadtil og indadtil.

Der findes imidlertid fra Peder Sunesens Kanslertid endnu et Vidnesbyrd, der utvetydigt peger i samme Retning som den her nævnte. I et kongeligt Stadfæstelsesbrev af tidligere meddelte Privilegier til Benediktinermunkene i Næstved hedder det, 1209 23/9 ³⁾: ”idet Peder, vor Biskop og vor Kansler, Styrrer af Roskilde Bispestol, udvirkedes dette Privilegium fra os i Vordingborg til Bestyrkelse og Bekræftelse for Munkene i St. Peder...” Her medvirker Kansleren ved en Privilegietildeling til en hjemlig Institution, idet han paa samme Maade som ved 1202-Privilegiet formidler Ansøgningen fra Institutionen til Kongen og vel netop derved fik det afgørende Ord ved Beslutningen, om Ansøgningen skulde nyde Fremme eller ej – og i givet Fald paa hvilke Betingelser – herunder mod hvilke eventuelle Modydelser.¹³³

Dette sidste Punkt, Modydelserne er det svært at komme til fuldstændig Klarhed over. I sig selv maa det dog forudsættes, at en Gunstbevisning fra Kongens Side maatte opvejes af en Modydelse enten i Form af særlig Hengivenhed og Tjenstvillighed eller mulig politisk Støtte eller endelig i Form af direkte Betaling i Penge **/s181/** eller Jord. Der foreligger en Række Exempler paa saadanne direkte Ydelser i Pengesummer eller i Overdragelse af fast Ejendom til Kongen til Gengæld for Privilegiet ⁴⁾. Og Regnskabsførelsen over saadanne – og vel ogsaa over de andre –

¹³¹ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹³² Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”ærkebisp fra 1202” i overensstemmelse med udredningen i de diplomatariske bemærkninger til DD 1.IV.46 (udg. anm.).

¹³³ Dette afsnit er ved overstregning i hånden slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Indtægter har velsagtens hvilet paa Kancelliet, der som Tidens eneste offentlige Kontor maatte paatage sig og kunde paatage sig at føre de store kongelige Regnskaber og Indtægtslister, paa hvilke der foreligger et saa smukt Exempel i Kong Valdemars Jordebog, hvorom nærmere nedenfor.

I det ofte omtalte Brev af 1202 7/12 ⁷⁾ nævnes Kansleren forrest i en Vidnerække, der ellers bestaar af Drost, Marsk, Mundskænk og Kammermester, alle Kongens højeste Embedsmænd. Peder Sunesen kan have denne Placering som Biskop; muligt er det dog ogsaa, at det er Kanslerværdigheden, der har trukket ham frem for de andre.

1209 23/9 nævnes Peder Sunesen sidste Gang som Kansler ⁸⁾. Den næste i Rækken af Kanslere er Slesvigbispens Niels. Peder Sunesen døde 1214 29/10 9). Allerede 1215 3/1 træffes Bisp Niels /s182/ som Kansler ¹⁰⁾. Han nævnes sidste Gang som saadan i et Brev af 1230 u.D. ¹¹⁾. Han døde 1233 2/7 og kaldes ogsaa i Dødsnotitsen Kong Valdemars Kansler ¹²⁾. Denne Niels er formentlig identisk med den "Bisp Niels, Kansler", der nævnes i Broderskabslisten, og som næppe er en ellers ukendt Kansler fra sidste Fjerdedel af 12. Aarh. som antaget af Steenstrup ¹⁴⁾. Sv. Aakjær mener, at den i Listen nævnte Kansler muligvis ogsaa kan være identisk med Slesvigbispens Efterfølger som Kansler, Bisp Niels Stigsen af Roskilde ¹⁵⁾ de, hvilket ogsaa er muligt. At Kanslerstillingen har givet Bisp Niels af Slesvig en Forrang fremfor de andre Bisper, synes at fremgaa af en Vidneliste i et Kongebrev fra 1229 25/6, hvor han placeres først blandt Bisperne lige efter Opregningen af fyrstelige Personer 16). Interessant er det, at lige paa Overgangen mellem 1214 og 1215, altsaa lige i den Tid, hvor Kanslerskiftet formentlig har fundet Sted, sker en Ændring baade i Seglføringen i Kongebrevene og i den i disse anvendte Intitulationsformel. Et nyt Kontrasegl tages i Brug netop i dette Tidsrum, og Intitulationen skifter da fra: "Waldemarus Dei gratia Danorum Sclauorumque rex, dux Iutie, dominus Northalbingie" til det enklere og siden hen alene anvendte "Waldemarus Dei gratia Danorum Sclauorumque rex" ¹⁷⁾. Disse Ændringers Sammenfald med Kanslerskiftet er næppe tilfældig, men maa velsagtens bero paa et Initiativ udgaaet fra den nye Kansler Bisp Niels. I Slutningen af Bisp Niels' Kanslertid, i 1231, paabegyndes i Kancelliet Førelsen af kamerale Lister over Kongens og Kronens Indtægter i den saakaldte Kong Valdemars Jordebog, hvorom nærmere nedenfor.

Prothonotar I dette Tidsafsnit har vi det eneste Tilfælde i det danske Kancellis Historie i 12.-13. Aarh., hvor Titlen Prothonotar forekommer. 1216 1/5 nævnes Prothonotaren Ivar i et Kongebrev, der er /s183/ bevaret i Original ¹⁸⁾. Det hedder i Teksten, at Brevet er givet ved Prothonotarens Haand, hvilket indeslutter, at denne har varetaget Recognosceringen af Brevet (eller evt. staaet for Udleveringen til Modtageren), en Funktion, der ogsaa i andre Cancellier forbeholdtes overordnede Kancelligejstlige 18a). Denne Prothonotar, Ivar, er vel identisk med den Magister Ivar, Provst paa Falster, der efter Kongens Forbøn dispensereres af Paven for uægte Fødsel 1220 11/11 ¹⁹⁾. Og denne er vel igen identisk med den Magister Ivar, der som Kapellan hos Kongen af Danmark 1220 8/4 dispenseredes af Paven for samme Forhold ²⁰⁾, saaledes som ogsaa antaget af Udgiverne af "Bullarium Danicum". Her har vi i saa Fald en Prothonotar, der ogsaa benævnes Kapellan, hvilket kunde give Anledning til at regne disse to Benævnelser for synonyme. Da denne Periode imidlertid ikke rummer noget andet Exempel paa Kapellanat indenfor den kgl. Skrivestue, maa det Forhold uden al Tvivl paaagtes, at Titlen Kapellan forekommer i et Pavebrev. Ihvorvel dette vel som alle andre Pavebreve hvilede paa Informationer fra Destinatorlandet, har Oplysningerne i dette Tilfælde sikkert været tilrettelagte paa at opnaa Pavens Dispensation lettest muligt. Og det vilde vel være let at opnaa Dispensation for en gejstlig i Kongens Tjeneste, naar

han benævnes Kapellan, der meget vel kunde rumme Sjælesørgervirksomhed for Kongen, lettere end om han benævnedes ved sin egentlige Titel, Prothonotar.

Dette Exempel paa Kapellan-Titel kan jeg derfor ikke tillægge nogen Betydning som Vidnesbyrd om Kapellanatets Existens i det kgl. Kancelli i dette Tidsrum. Jeg vil snarest med Hugo Hennings ²¹⁾ se Prothonotartitlens Opdukken som et slutteligt Vidnesbyrd om Notariatets Sejr over Kapellanatet, Slutfasen i den Udvikling, der **/s184/** syntes indledet med Notariatets voksende Betydning i forrige Tidsafsnit 1194-1201, og som nu endte med en fuldbyrdet indre Overgang fra Kapel- til Kancelligejstlighed. Enhver Forbindelse mellem det kgl. Kancelli og et kgl. Kapel synes brudt.

Notar I denne Periode nævnes 3 kgl. Notarer i Kilderne. 1202 7/12 nævnes den oftere omtalte Gabriel ²²⁾, hvis Virksomhed saaledes ikke blot tilhører Andreas Sunesen, men tillige Peder Sunesens Kanslertid. Det er blevet nærmere udført, hvordan han synes at have indtaget en ledende Stilling i Kancelliets Brevudfærdigelse i Aarene op til og kort efter 1200. Den sidste Gang, han nævnes, er under ovenfor nævnte Dato i 1202, hvor han som omtalt synes at have garanteret Udstedelsens Rigtighed paa Kanslerens Vegne og maaske har været Diktator for den velsagtens nordtyske Skriver, der har skrevet Brevet.

Den næste kgl. Notar, vi kender, er Olav, der nævnes som saadan, da han i 1204 blev Biskop i Ribe efter Omer ²³⁾. Endelig er der Dorstan, der kaldes Notar "fra Kongens Husstand" i et Kongebrev af 1215 29/7 ²⁴⁾. Brevet, der er en Original, er maaske snarest skrevet af en nordtysk Skriver, hvorfor det næppe er Dorstans Haand, men rimeligvis hans Diktat, man kan finde i Brevet.

1229 25/6 recognoscerede Provst Herman fra Strand et Kongebrev ²⁸⁾, og han har da uden Tvivl staaet i Kongens Tjeneste som Kancelligejstlig.

Om andre gejstlige, der var tilknyttede Kongen, kan gives følgende Oplysning.

/s185/ 2 Vidner i et Kongebrev fra 1215 29/7 ²⁴⁾, Mikkell og Magister Ivan, der begge siges at være "fra Kongens Husstand", har vel netop været Kancelliskrivere; de nævnes sammen med en kgl. Notar, men placeret efter denne.

Udkastene til Forligsvilkaarene for Frigivelsen af Kong Valdemar m.v. er bevaret i Original ²⁷⁾; de fire Diplomer, der med Tilføjelser og Indskud er skrevet af fem forskellige Hænder, er formentlig skrevet af nordtyske Skrivere, idet Skriftpræget er et fra det samtidige danske ret forskelligt; se herom nærmere nedenfor.

Antallet af sikre Kancelliembedsmænd for Aarene 1201-33 kan opgøres til:

- 2 Kanslere
- 1 Prothonotar
- 3 Notarer.

Det er alt.

VII. Kancelligejstligheden¹³⁴ 1233-50

Aarene efter 1233 og indtil 1250 betyder for det kongelige Kancelli vigtige Forandringer. I Valdemar 1.'s sidste Aar, i Kansler Niels Stigsens Embedsperiode velsagtens, synes der at foregaa en Konsolidering af de kgl. Klærkes økonomiske Forhold. Efter Kongens Død i 1241 er der Tegn til en

¹³⁴ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Kancelliets Personale' (udg. anm.).

første Organisering af en hertugelig Skrivestue. Økonomisk og organisatorisk set adskiller Kansler disse Aar sig da fra de foregaaende.

Kansler Den første Kansler, der forekommer i dette Tidsafsnit, Niels Stigsen, Roskildebisp siden 1225, nævnes som Kansler 1244 18/9 ¹⁾, men han har vel siddet inde med /s186/ Stillingen fra ikke længe efter den forrige Kanslers Død 1233 2/7 ²⁾. 1234 6/7 ses han at have været tilstede paa Fehmern ved en kgl. Brevudstedelse der, uden at han dog benævnes Kansler ³⁾ 1238 7/6 var han tilstede ved Afslutningen af Stensbyforliget 3a) og 1241 i Marts ligesaa nærværende ved Jyske Lovs Givelse 3b). I hans Kanslertid falder vel de pavelige Bevillingsbreve for ialt 16 kongelige Klærke, der faar Tilladelse til at besidde samtidigt 2 Kirker eller faar Lejlighed til gennem Kongens Indsættelse at blive Kanniker. I 1237 synes denne Politik indledt med Pavens Advarselsbrev til Ærkebisen og de danske Bisper mod at fortrædige Kongen i Udøvelsen af hans Patronatsrettigheder ⁴⁾. Og 1238-39 falder de omtalte Bevillingsbreve, saa det kunde se ud som en bevidst og vel af Kansleren (sikkert Bisp Niels) ledet Politik for at give de kgl. Skrivere et fastere økonomisk Grundlag, og omend Bevillingerne udløb med Indhavernes Død, var dog Vejen dermed vist for fremtidige Bestræbelser i samme Retning. Hele Bestræbelsen 1237-39 kan dog ogsaa simpelthen ses som paatvunget af en Vækst i Antallet af kgl. Skrivere, saaledes at Nødvendigheden af at finde sikret Aflønning til Skrivelserne har gjort sig stærkere gældende. I denne Forbindelse kan det sikkert have Interesse at minde om, at Sandemænd ifølge Jyske Lov (der som bekendt blev givet 1241 i Marts Maaned) skulde lyses til ved Kongebrev ⁵⁾. Saa velunderbygget har Kancelliet saaledes været 1241, at det kunde paatage sig Expeditionen af Lysningsbreve for Sandemænd, hvilket maaske har paahvilet det ogsaa nogle Aar forud. Ogsaa Kongebrevsproceduren med de 3 Kongebreve, der sikkert ogsaa har paahvilet Kancelliet i disse Aartier og muligvis helt fra 12. Aarh. 6), har utvivlsomt stillet betydeligt Krav til Kancelliets Arbejdskapacitet.

Grundet paa den udfordrende Synodalbeslutning fra Odense Kirkemødet i Februar 1245 kom Niels Stigsen i aaben Konflikt med /s187/ Kong Erik 4., og han maatte gaa i Landflygtighed 6a). Han efterfulgtes af en lavere gejstlig. Det blev Kanniken i Roskilde, Peder Ranesen, der havde studeret udenlands og var blevet Magister, der nu forfremmedes til Kansler. Han nævnes første Gang som saadan 1246 21/6 i et Pavebrev, der bevilger ham at maatte modtage andre gejstlige Embeder, saafremt disses Indtægter ikke overskred den ikke ringe Sum af 100 Mark Sølv ⁷⁾. 4/12 samme Aar faar han en ny pavelig Gunstbevisning, idet han i 3 Aar fritages for at kunne bandlyses af nogen Udsending fra Pavestolen eller nogen af samme udvalgt Varetager af gejstlige Interesser ⁸⁾. Det har sikkert ikke været overflødigt med en saadan Fritagelse, thi endnu 1248 2/4 nævnes han som Modstander af Niels Stigsen, idet han tilbageholder dennes Gods og indgiver Appel imod en kurial Dom angaaende Godset ⁹⁾.

Fremtrædende Kancelligejstlig Der er ikke fra denne Periode som fra den foregaaende noget Fremtrædende klart Vidnesbyrd om en Viceleder af Kancelliet. Det skal nedenfor blive berørt, at Prothonotartitlen for Vicelederen eller dog for en Overordnet over almindelige Notarer, Klærke, Præster og Degne, synes at være udgaaet til Fordel for den gængse Notartitel, idet en Notar vistnok kan ses at have fungeret paa samme Vis som en Prothonotar. Det nævnte Forhold kan dog ogsaa alene sigte mod rangmæssige Aftrapninger indenfor Notariatet. Der findes fremdeles en bestemt gejstlig Magister Bo, der, uden at være Notar eller overhovedet at blive betegnet som kgl. Kancelligejstlig, de Gange, han forekommer, ved en enkelt Lejlighed synes at fungere i

Kanslerens Funktioner – og da vel paa hans Vegne. Magister Bo var Domprovst i Roskilde og saaledes tilknyttet Bispen og Kansleren Niels Stigsen. I 1241 2/7 udstedtes et kgl. Privilegium for de Roskildekanniker, hvori det hedder, at Kongen giver Privilegiet dels efter egen Overvejelse, dels ved Mellekomst ”intercessio” **/s188/** af Magister Bo, Provst i Roskilde ¹⁰⁾. Som det ovenfor er paavist, har vi to Exempler paa Kanslerens Formidling af Privilegieudstedelsen, og saafremt man heraf kan slutte til Formidling, Intervention, som en særlig Kanslerfunktion, er Magister Bos Optræden her svarende til en Kanslers, og han har velsagtens optraadt paa Kanslerens Vegne. Han kan saaledes have haft en Stilling lige under Kansleren, svarende til en Prothonotars. Det maa dog ikke glemmes, at det Forhold, at Privilegiet udstedtes til Kannikerne i samme Domkapitel, hvor Bo var Provst, kan have givet ham en rent momentan Stilling som Intervenient, uden at der kan sluttet noget yderligere heraf om hans Stilling i Forhold til Kancelligejstligheden. Provst og Magister Bo træffes iøvrigt i Kongebreve i Perioden 1241 12/7 - 1267 10/8. Engang i 1246 17/8 findes han som Medbesegler i et Kongebrev sammen med den daværende Kansler Peder Ranesen ¹¹⁾. 1255 14/3 kaldes han ”forhenværende Provst” i det paagældende Kongebrev, hvor han ligeledes nævnes sammen med Kansleren, dengang Bisp Niels af Viborg ¹²⁾. Endelig nævnes han i Guidos store Banlysningsbrev af 1267 10/8 over Kongens Tilhængere, og dær findes han mellem flere Kancelliembedsmænd ¹³⁾, hvorom nærmere nedenfor. Hans Tilknytning til Kancelliet er saaledes aabenbar.

Holder man sig for Øje, at 2 Kanslere, Bisp Niels og Magister Peder, var tilknyttede Roskilde Domkapitel som Bisp og Kannik, og at Magister Bo var Domprovst dær, kunde det synes somom Roskildegejstligheden i disse Aar har domineret indenfor Kancelliet og da maaske sat sit Præg paa dets Virksomhed.

/s189/

Notar Først efter Valdemar 1.'s Død 1241 nævnes paany Notarer og nu knyttede til hans Søn, Erik 4.'s Kancelli. 1248 23/4 findes en Hr. Niels som Recognoscent til (eller Udleverer af) et Kongebrev ¹⁵⁾. Det paagældende Brev findes i en meget gammel Afskrift, nl. fra Ribe Oldemoder, og i denne Afskrift har der foran Benævnelsen Notar staaet et ”uice”, der dog ifølge Underpriking skal udgaa 16). Saafremt man kan regne med, at dette ogsaa har staaet i det originale Kongebrev, peger dette hen paa, at Titlen ”Vicenotar” eller Udtrykket ”paa Notarens Vegne” forefandtes som Benævnelse eller Formel indenfor Kancelliet, da en saadan Tilføjelse uden Holdepunkt i Titel- eller Formelbrug ellers vilde være meningsløs. Hvis der skal have staaet ”dengang Vicenotar” (i modsætning til hans nuværende Stilling som Notar,) bliver Udtrykket forklarligt. Der kan dog ogsaa skulle have staaet ”dengang Notar”, som det er os overleveret, og Forstavelsen ”uice” er sat forkert ind og har skullet udgaa. Hvorom alting er, kunde vistnok en Skriver vistnok optræde ”paa Notarens Vegne” eller have Titlen Vicenotar. Dette fører Tanken hen paa Exemplet af 1202, hvor en Notar optraadte paa Kanslerens Vegne, fungerende for en Tid med Kanslerens overordnede Magt. Udtrykket ”paa Notarens Vegne”¹³⁵ sigter tilsvarende mod Notarens overordnede Stilling i Forhold til den, der midlertidigt udfører hans Funktioner eller i Forhold til en fast Vicenotar. Dette kunde i Forbindelse med Prothonotartitlens store Sjældenhed tyde paa, at Notariatet i det danske Kancelli i denne Periode – som maaske ogsaa senere – har omfattet den overordnede Funktion som Prothonotar, idet een Notar har været overordnet de

¹³⁵ Hertil har Skyum-Nielsen senere i hånden tilføjet ”uice: i tyske kejserdiplomer” samt en henvisning til Engelbert Mühlbacher. ”Kaiserurkunde und Papsturkunde” *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband IV* (1893) (= Festschrift til Julius Ficker), 499-518, særligt 502 med note.

andre Notarer samt Klærkene, m.fl. og lejlighedsvis har bemyndiget en Notar til at optræde paa hans Vegne eller maaske til Stadighed haft en saadan Vicensotar. Eventuelle andre Notarer maa da have staaet som Vicensotarer i Forhold til en saadan overordnet "Protho-"Notar.

/s190/1248 3/7 træffes endnu en kgl. Notar, Magister Bent, som Vitterlighedsvidne blandt andre gejstlige ved et Gavebrev til de Riber Kanniker ¹⁷⁾. 2 kgl. Notarer forefindes saaledes samtidigt i 1248, og sandsynligvis har vi endnu en kgl. Notar i den "Hr. Provst Peder fra Vidaaen", der som "dengang Notar" har recognosceret Hertug Abels Brev af 1240 3/8 ¹⁸⁾ (eller staaet for Udleveringen af det). Hvis han havde været Notar hos Hertugen, vilde han vel snarest være blevet betegnet som saadan, idet en Troels, der forekommer i samme Brevs Vidneliste, udtrykkeligt betegnes som "vor Degn". Ogsaa i Hertugens andet Brev af samme Dato, der nærmest er en Genpart af det første, nævnes Provst Peder og nu som Vidne, uden at det denne gang siges, hvem der har recognosceret Brevet. Hvis Slutningen om Provst Peder som kgl. og ikke som hertugelig Notar er rigtig, har vi her et Exempel paa, at Hertug Abel lod et Brev recognoscere ved en kgl. Notar, mens hans egen Skriver kun fungerede som Vidne.

Klærk & Præst 1233-1241 1238 19/3 faar vi Navnene paa 3 kgl. Klærke, Anders, Jakob og Peder, der alle i det Pavebrev, hvori de nævnes, faar Tilladelse til at modtage endnu et Embede med Sjælesorg foruden det af 1241 denne Art, som de hidtil har besiddet. De har øjensynlig haft Præsteembeder og velsagtens ogsaa haft Præsteuddannelsen. Vi kender ogsaa to Hofgejstlige, der udtrykkeligt benævnes Præster. Først en aabenbar Kancelligejstlig, Hr. Præst Peder, der har recognosceret Kongebrevet af 1234 6/7, der blev givet paa Fehmern. ¹⁹⁾ Dernæst en anden kgl. Præst (eller den samme) Peder, nu Præst hos Kong Erik 4. ²⁰⁾; han nævnes i Forbindelse med et gejstligt Løfte, Kongen aflægger.

/s191/ I 1239 3/12 fik 6 Klærke i Kongens Tjeneste Dispensation til at maatte modtage endnu et gejstligt Embede selv med Sjælesorg foruden det, de hidtil har besiddet ²²⁾. Denne de kongelige Klærkes Besiddelse af Præsteembeder har utvivlsomt Sammenhæng med det bekendte 1237-Brev af 4. Februar, hvori Paven indskærper overfor Ærkebisp og Lydbisper, at de paa ingen Maade maa hindre Kongen i Udøvelsen af hans Patronatsrettigheder, men uden at lægge Hindringer i Vejen overdrage Kirkerne til dem, der paa kanonisk Vis præsenteres af Kongen til Kirkerne ²³⁾. Indskærpelsen er foranlediget af "en almindelig Klage" fra Kongens Side, og naturligvis maatte Kongen ogsaa tage det højst alvorligt, om man hindrede ham i at lønne sine Skrivere med Præsteembeder i de kgl. Patronatskirker.

Maaske er det et med hyppigere Brevudstedelse voksende Kancellipersonale (se ovenfor), som har nødet Kongen til at gøre sin Ret gældende i Kirker, hvor den var tvivlsom, eller hvor han kun var Kompatron, og at dette har bevirket Bispernes Reaktion. Thi der skulde vel en direkte Indgriben i Bispernes Rettigheder til, før disse, der ellers var saa loyale overfor Kong Valdemar, optraadte saa afvisende, som Pavebrevets Meddelelser giver Indtryk af, at de gjorde. Formentlig er der dog Tale om en stærkere Hævdelse fra Kongens Side af hans Rettigheder, samtidigt med at Bisperne i højere Grad har bestræbt sig for at faa annekteret Sognekirker til deres Domkirker, saaledes at der er Tale om et egentligt Interessesammenstød. Hal Koch lægger Vægt paa en Udviklingsgang som den sidst beskrevne ²⁴⁾.

Under 1237 havde Kongen nu faaet Pavens Medhold i sine Klager **/s192/** over Bispernes Optraeden overfor hans Klærke, naar han præsenterede dem til sine Patronatskirker. 1238 fik han skaffet 3 navngivne Klærke og 1239 6 andre Klærke i hans Tjeneste Dispensation til at maatte modtage endnu et gejstligt Embede hver. (De 6 Klærke, der modtog Bevilling i 1239, har

formentlig været andre end de 3 i 1238 navngivne, idet disse Bevillinger, om de udnyttedes, gav hver af disse 2 Embeder og saaledes hindrede dem i at faa Del i 1239 Bevillingen, der udtrykkeligt forudsatte, at de paagældende Modtagere kun havde eet gejstligt Embede i Forvejen; om Bestemmelserne i Brevet er blevet overholdt, er dog ikke let at sige, hvorfor nærværende Slutning ikke er ganske sikker). Det var dog ikke blot Præsteembeder, der lod sig udnytte som Aflønning til kgl. Skrivere. Ogsaa Kannikedømmer kom her i Betragtning. Det er ovenfor omtalt, at Præbenderne i Ribe Domkirke allerede under Bisp Stefan (1171-77) efterstræbtes af Kongen og af Stormænd som Aflønning for deres Klærke, og at Bisp Stefan modstod denne Efterstræben, men at hans Efterfølger Omer synes at have accepteret en saadan Præbendetildeling til ikke-residerende Kanniker. Ribebispen Tue (1214-30) bestemte dog, at ikke-residerende Kanniker dels skulde stille en Vikar og dels ikke kunde faa Del i Udbetalinger fra Kapitlets Fællesbord ²⁵⁾. Denne sidste Bestemmelse indføjedes ogsaa i Kapitelstatutterne af 1206 for Aarhus Kapitel ²⁶⁾.

Vi har paa vor Vej fra 1201-1250 allerede mødt 3 kgl. Skrivere, der alle var Prælater. Den ene var Prothonotaren Ivar fra 1216, den anden Herman fra 1229, der begge var Provster over henholdsvis Falster og Strand, og den tredje var Peder fra 1240, der var Provst fra Vidaaen. Mens de to sidste saaledes var Medlemmer af Slesvig Domkapitel, var den førstnævnte Medlem af Roskilde Domkapitel. /s193/ Til samme Kirke hørte ogsaa Kansleren Magister Peder Ranesen som Kannik. Forsaavidt som de paagældende ikke besad Kanonikater før 1238, har de maaske haft Fordel af den Bevilling, som Kongen da opnaaede fra Paven, og som under Dateringen 1238 28/1 gav ham Ret til fra hver af Rigets 7 Kathedralkirker at tage sig en Kannik, der maatte tage Ophold hos ham og dog modtage Præbendeindtægterne, men ganske vist ikke de daglige Distributioner. Kongen maatte knytte Kanniker til sig, der syntes ham egnede til Rigets Tarv eller til hans egne Fornødenheder, hedder det, og der sigtes her uden al Tvivl mod de kongelige Klærke.

Uden Interesse er det ikke i denne Sammenhæng, at det i Bestemmelserne om Kannikevalg for Aarhus Kapitel af 1245 18/1 omtales, at der kan være en Mængde ikke-residerende Kanniker ved Kirken ²⁶⁾. Netop den daværende Bisp, Peder Elafsen (død 1246) havde været Lærer for 2 senere Bisper ²⁷⁾, hvoraf den ene, Esger fra Ribe, senere naaede en høj Stilling i Kancelliet, og dette forbundet med ovenstaaende Oplysning kunde tyde paa, at Aarhuskirken ligesom vistnok Roskildekirken var en Slags Støtte – og Gennemgangsinstitutionen for Kancelliet.

Skriverhænder i Valdemar 2.'s Originaldiplomer Under en Udredning af Kancelliforhold i Kong Valdemar 2.'s Skriverhænder i Kancelli hører ogsaa, hvad der kan oplyses udfra de i Original bevarede Diplomer om Skriverhændernes Antal. Der er bevaret 15 Originaldiplomer med Kong Valdemar som Udsteder (der tages ikke Hensyn til de 5 Originaldiplomer, som er udfærdigede 1223-30 om Forhandlingerne angaaende Betingelserne for Valdemar 2.'s Frigivelse, og hvoraf det ene er udstedt i Kongens Navn. Jeg mener efter Skøn, /s194/ at de snarest er skrevet af nordtyske Skrivere ²⁸⁾. Disse er skrevet af 13 forskellige Skrivehænder. Af disse 13 resterende Skrivehænder synes 3 af dem snarest at maatte henregnes til nordtyske Lejlighedsskrivere ²⁹⁾. En af de 13 Skriverhænder, Andreas A kan som tidligere nævnt spores fra Forgængerens Kancelli; han har skrevet 2 Breve for Valdemar 2. ³⁰⁾ og er saaledes sikker nok som fast Skrivekraft i Kancelliet. Ligeledes maa Skriveren Niels C, der har skrevet Kongebreve 1216 1/5 ³¹⁾ og 1219

u.D. ^{31a)}, anses for at have været fast Kancelliskriver.¹³⁶ 2 Skrivere fra 1230 27/1, der skriver Breve af samme Indhold paa samme Tid og Sted, og da formentlig har arbejdet under Diktat (se herom nærmere nedenfor) synes ogsaa at maatte regnes til Kancelliets faste Stok ³³⁾.

Eet af de 13 Diplomer ³⁴⁾ er desuden skrevet af den samme Skriver (Niels J; Nr.26), der har skrevet et Brev for Kong Erik 4. ³⁵⁾, et udateret, der ifølge Regesta kan ansættes til Tiden 1249-50 ³⁶⁾ Da det førstnævnte (som ogsaa er udateret) er blevet ansat til 1220 ³⁷⁾, ¹³⁷ har vi saaledes her nok en Skriver, der har arbejdet i 2 Kongers Regeringstid, og som vel ogsaa maa anses for at have været en fast Skrivekraft i Kancelliet. 5 af de 13 Skriverhænder kan saaledes paavises som sikre eller formentlige Skrivere i det kgl. Kancelli. Af de resterende 8 dækker nordtyske Skrivere vel nok de 3 og maaske flere, men en sikker Bestemmelse af, hvorvidt de 8 Hænder dækker danske eller tyske Lejlighedsskrivere eller faste Skriverkræfter i Kancelliet, kan, om den overhovedet lader sig gennemføre, kun opnaas ved en indgaaende Undersøgelse af ogsaa Diktaten i de paagældende Breve i Forhold til andre Breve, hvilket jeg ikke her kan paatage mig.

Det fremførte vil vise, at man stadig i nogen Grad maa regne med Brug af Lejlighedsskrivere ved Udfærdigelse af Kongebreve for denne Periode.

/s195/

Klærke 1241-50 Navnene paa enkelte Klærke fra Kong Erik 4.'s Regeringstid er os overleverede. En Magister Ubbe, Provst i Gamtofte, kaldes 1244 for Kongens Klærk ³⁸⁾. Han faar da paa Kongens Forbøn pavelig Dispensation til at maatte have endnu eet Embede foruden dem, han allerede besidder. 1246 21/6 nævnes en anden kgl. Klærk, Peder, fra Odensekirken; han faar ligesaa pavelig Dispensation til Modtagelse af Embeder ³⁹⁾. Fremdeles maa det nævnes, at Ærkebiskop Uffes Klærk, Jens fra Marke, der nævnes som saadan 1243 11/11 ⁴⁰⁾ i 1248 2/4 forekommer som Befuldmægtiget for Kongen og sammen med dennes Kansler appellerer imod en pavelig Udsendings Dom ⁴¹⁾. Dette forudsætter aabenbart, at Jens er gaaet i Kongens Tjeneste (maaske kun for en Tid).

Skriverhænder i Erik 4's Originaldiplomer Hertil kan knyttes nogle Bemærkninger om de Skrivere, som Skriverhænder i Erik 4's Kong Erik 4. ses at have haft i Henhold til det Antal Skriverhænder, der kan konstateres i de i Original bevarede Kongebreve. Det er ovenfor berørt, hvorledes en Skriverhaand (Niels J.Nr.26) lader sig spore fra vistnok et godt Stykke før 1241 til (muligvis) Slutningen af Erik 4.'s Regeringstid ³⁴⁾ ³⁵⁾. Fra hans Medkongetid 1232-41 er bevaret 4 Originalbreve med Erik 4. som Udsteder ⁴⁴⁾. Skriverhaanden i det første af dem (fra 1232,) Niels K., kendes kun fra dette Brev. Det andet af hans Medkongebreve er fra 1235 5/2 og er skrevet af den Skriver, Niels Stigsen A., som har skrevet Breve for Erik 4. fra hans Kongetid under Datoerne 1242 4/5 ⁴⁵⁾ og 1242 1-14/5 ⁴⁶⁾ samt et udateret for ham ⁴⁷⁾, og som i 1245 17/6 i Humleøre skrev et Bispebrev for den hidtidige Kansler Niels Stigsen ⁴⁸⁾. Bispem kaldet sig ikke i dette Brev for Kansler, og det er muligt, at han mistede Kanslerværdigheden kort efter det **/s196/** Synodalmøde i Februar 1245, der vel har bragt Bruddet mellem ham og Kongen. Det er muligt, at det Forhold, at denne Skriver, Niels Stigsen A., 17/6 1245 skriver for Niels Stigsen, der vel allerede da har været i Unaade, har Forbindelse med det, at han i 1250 17/5 har skrevet et

¹³⁶ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden kommentaren "Galt: stor lighed ml. Atlas nr. 8 og 9, men ikke identitet" (udg. anm.).

¹³⁷ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden kommentarerne "Ego 1229-41" og "1003", se [DD 1.VI.102](#) og Atlas nr. 1003 (udg. anm.).

Kongebrev for den usurperede Kong Abel ⁴⁹⁾ og herved synes at have tilhørt dennes Kancelli, endnu før den retmæssige Kong Erik 4., hans tidligere Arbejdsgiver, var død.

Det tredje Brev, der er udfærdiget i Kong Eriks Navn i hans Medkongetid i 1239 28/4 ⁵⁰⁾, er skrevet af samme Skriver, Niels Stigsen B., der har skrevet et Kongebrev af 1241 2/7 ⁵¹⁾.

Skriverhaanden i det 4. af Kong Eriks Medkongebreve kendes kun fra dette ene Brev af 1240 24/7 ⁵⁸⁾. 4 Skrivere ialt har skrevet de af hans Breve, der er bevarede fra Aarene 1232-41, og 2 af disse har fortsat med at skrive Breve for ham i hans Kongetid. Disse 2 har saaledes sikkert været faste Skrivekræfter i det kgl. Kancelli. Hertil kommer den ovenfor nævnte Skriverhaand, Niels J. Nr.26, der findes i udaterede Originaler fra baade Valdemar 2.'s og (formentlig) Erik 4.'s Kongetid som den 3die faste Skrivekraft.

Og muligvis har vi en 4de fast Skrivekraft allerede under Erik 4. i den Haand, der skriver for ham 1250 27/6 ⁵³⁾, og som kommer igen senere, navnlig flere Gange i Abels Kongebreve, og som er Biskop Esgers, der maaske var Kong Abels uformelle Kansler. Her i Begyndelsen af hans Virksomhed i det kgl. Kancelli ser vi ham udfærdige Brev for Kong Erik 4., og han synes herved at have staaet paa dennes Side imod Hertug Abel, Usurpatoren, hvilket ogsaa stemmer med andre Vidnesbyrd om Esgers Stilling i disse Aar ⁵⁴⁾

Antallet af sikre Kancelliembedsmænd fra Aarene 1233-50 kan opgøres til:

2 Kanslere

3 Notarer

5 Klærke.

Det er alt.

/s197/

VIII. Kapelgejstlige¹³⁸ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1201-50.

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer og Stormænd Efterretningerne om Skrivere for fyrstelige Personer og Stormænd er, hvad nærværende Tidsafsnit angaar, mere end sparsomme. Kun for det sidste Tiaar foreligger der Oplysninger.

Der ses her bort fra de allerede omtalte Breve, der er udstedte af Kong Erik i hans Medkongetid. Ganske vist mangler der Sammenligningsmateriale mellem Valdemar 2.'s og Eriks Originalbreve, idet det sidste originalbevarede Brev med Kong Valdemar som Udsteder er fra 1230 u.D.; men da 3 af de 5 Skrivere, der kan konstateres i Eriks Originalbreve fra 1232-41, er genfundne i hans senere Kongebreve og saaledes ihvertfald da tilhører det kgl. Kancelli, synes den Slutning nærliggende, at allerede Eriks Medkongebreve expederedes gennem det kgl. Kancelli. En Diktatundersøgelse kunde sikkert skabe nogen Klarhed her.

Et Exempel, der peger i samme Retning, hvad angaar Hertug Abels Brevudstedelse idetmindste vel indtil 1241, er berørt ovenfor, hvor det omtaltes, at et Hertugbrev fra 1240 3/8, skønt det udtrykkeligt omtaler en hertugelig Degn som nærværende, dog er recognosceret (eller udleveret) af en (formentlig) kgl. Notar, Provst Peder fra Slesvig Kapitel ¹⁾. Den nævnte hertugelige Degn hed Troels, og han var Kannik i Slesvig ²⁾.

1245 18/1 omtales en Provst Peder Kan som Notar hos Hertugen ³⁾. Notartitlens Opdukken kunde tyde paa, at en første Organisering af en hertugelig Skrivestue havde fundet Sted, idet man formentlig kan slutte fra Notarstillingens overordnede Betydning i det kgl. Kancelli til en

¹³⁸ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' (udg. anm.).

lignende overordnet Betydning i en mulig hertugelig Skrivestue, hvor der vel idetmindste har været een Degn som Notarens underordnede. /s198/ Denne Ansats til en Skrivestue for den sønderjydske Hertug forsvinder dog snart igen, idet Hertug Abel, da han blev Konge, kunde støtte sig til det kongelige Kancelli, og ikke havde Brug for en særlig sønderjydsk Afdeling af dette. Efter Abels Død og lige til Valdemar 2.'s Tid synes der ikke at have været noget fast hertugeligt Brevudstedelsessted.

Kapelgeistlige hos Biskopper: Kapellan Mens der i de hjemlige Kilder ikke nævnes en eneste Kapellan hos Konge, fyrstelig Person eller Stormand, og Kapellanatet hos disse saaledes er aldeles forsvundet i denne første Halvdel af 13. Aarhundrede, er Kapellanatet hos Biskopper fremdeles af nogen Betydning. Dette gælder dog ikke m.H.t. den ærkebiskoppelige Skrivestue. I Absalons Testamente fra omkr.1200 nævnes en Kapellan hos ham, Thord ⁷⁾, der er identisk med den Notar Thord, der træffes hos Ærkebisp Andreas Sunesen engang efter 1201 ⁸⁾. Da Kapellantitlen overhovedet ikke forekommer om de til den ærkebiskoppelige Skrivestue knyttede gejstlige 1201-1250 8a), er Titelskiftet for Thord fra Kapellan til Notar formentlig symptomatisk for Kapellanatets fuldstændige Forsvinden i den ærkebiskoppelige saavel som i den kongelige Skrivestue.

En Kapellan Josef underskriver i 1211 et Brev, der er udstedt af Roskildebispen og Kansleren Peder Sunesen 9). Han har formentlig været knyttet til denne som Kapellan, og han har maaske staaet i samme Forhold til denne som 5 navngivne gejstlige, der som Kapellaner i længere Tid opholdt sig hos Bisp Gunner. Fra dennes Levnedsskildring ved vi, at han, der var Bisp af Viborg 1222-51, til Stadighed havde Klærke og Kapellaner omkring sig, som han indførte i høviske Sæder og højere boglig Kunnen. 4 Munke nævnes som hans Kapellaner, Sune, Svend og Jens, senere Abbeder, og Niels, senere Prior ¹⁰⁾.

/s199/

En Kantor og Kapellan Jens nævnes 1248 3/7 vistnok med Sæde i Ribe og velsagtens Kapellan hos Ribebispen Esger ¹¹⁾.

Notar Det er ovenfor nævnt, at der findes en Notar Thord i den ærkebiskoppelige Skrivestue paa Andreas Sunesens Tid, og endnu en Notar Andreas nævnes i Underskriverlisten i et Brev udstedt af samme Ærkebiskop, uden at det dog udtrykkeligt fastslaas, at han har været Notar hos Ærkebispen ¹²⁾. Hans Underskriven af Brevet gør det dog sandsynligt, at han har tilhørt den ærkebiskoppelige Skrivestue.

Det er iøvrigt ikke mange Notarer, der nævnes i dette halve Aarhundrede, kun disse 2, mens der er Efterretninger om et betydeligt større Antal lavere Skrivere og navnlig da Klærke. Dette tyder vel ogsaa i Retning af den tidligere formodede Superioritet for Notariatet over Klærkestillingen.

Klærk & Degn Ogsaa lavere Skriversgrader forekommer i den ærkebiskoppelige Skrivestue. Degnen hos Andreas Sunesen, Mogens, er muligvis identisk med den Degn Mogens, der er knyttet til Ærkebisp Absalon ¹³⁾. Han (de) træffes begge Gange som Underskriver(e) i ærkebiskoppelige Breve, sidste Gang lige efter Andreas Sunesens Notar ¹⁴⁾. Af en pavelig Bevilling fra 1217 25/1 ser vi dernæst, at Andreas Sunesen faar Tilladelse til at udvælge en Munk, der skulde knyttes til hans Husstand eller beskæftiges med Varetagelsen af Kirkens Tarv ¹⁵⁾. Han maatte være Skrifterne mægtig og har sikkert ogsaa skullet bistaa Ærkebispen ved Brevudfærdigelser.

I 1240'erne faar vi paany Oplysninger af Interesse for Udforskningen af Personalet ved den ærkebiskoppelige Skrivestue. 1243 11/11 nævnes en ærkebiskoppelig Klærk, Jens fra Marke, i en pavelig Bevilling, der beretter, at han har været i Rom og dær opnaaet Dispensats til sin uægte Fødsel tiltrods at maatte modtage et gejstligt Embede, selv eventuelt en Dignitet ¹⁶⁾. Han er sandsynligvis identisk med den "Jens Ærkebiskops", der nævnes 1248 12/4¹³⁹ som Befuldmægtiget for Kongen, i hvilken Egenskab han sammen / med Kansleren indgiver en Appel til Paven imod en pavelig Udsendings Dom angaaende Niels Stigsens Gods ¹⁷⁾. Her synes han – maaske kun midlertidigt – at være gaaet i Kongens Tjeneste. Han er sandsynligvis igen identisk med den Roskildekannik Jens Ærkebiskops, der 1278 8/9 faar et paveligt Hverv ¹⁸⁾, og som 1288 27/7 endnu nævnes blandt Kannikerne i en Underskriverliste, men da maa lade en anden underskrive for sig paa Grund af Blindhed ¹⁹⁾. 1245 18/1 faar vi Navnene paa endnu 2 ærkebiskoppelige Klærke, Niels Tysker, der var Kannik i Lund ²⁰⁾, og allerede er paatruffet 1241 15/10 som Vidne i et Brev udstedt af Ærkebiskop Uffe ²¹⁾ og Magister Sasser, hvilke begge var Vidner i dette 1245-Brev, der ligeledes var udstedt af Ærkebiskop Uffe. Sasser er sikkert identisk med den senere saa bekendte Dekan og siden Domprovst hos Jakob Erlandsen ²²⁾. I denne Forbindelse maa vel ogsaa nævnes den "Kapellan" hos Ærkebisp Uffe, Niels, der var Præst og havde Sogne kaldet Thorløse og under 1248 2/12 fik pavelig Dispensats til at maatte modtage endnu et gejstligt Embede, selv et med Sjælesorg ²³⁾. Det er i Noterne (Note 8a) blevet fremhævet, at han vel snarest har været Klærk hos Ærkebisp, men blot i Informationer til Paven kaldes Kapellan.

1245 5/8 fik Ærkebisp Uffe fremdeles pavelig Bevilling til at maatte meddele Dispensation til 10 Klærke til at modtage hver ind-/s201/til 3 embeder, selv med Sjælesorg. Uffe har anmodet herom med den udtrykkelige Begrundelse, at han maatte have erfarne Klærke. til at bistaa sig med sin Virksomhed som Ærkebisp, og at disse følgelig maatte have et anstændigt Underhold. Man kan vist uden større Betænkning regne med, at et Flertal af disse 10 Klærke skulde fungere som Skrivere, dels ved Brevudfærdigelser, dels vel ogsaa ved Regnskabsførelsen for Ærkebispestolens meget omfattende Ejendomme. Et Exempel paa et saadant Regnskab fra den ærkebiskoppelige Skrivestue er vel utvivlsomt Listen fra 1250'erne over Fødevarer leverede til Gælkeren, hvilken Liste fik Plads i Ærkebispens Akter imod Kongen i en dertil tilpasset Form ²⁵⁾. Den ærkebiskoppelige Skrivestue har sikkert rummet 2-3 faste Skrivere og sikkert haft en lignende organisatorisk Opbygning som det kgl. Kancelli.

Af sikre Kapelgejstlige i den ærkebiskoppelige Skrivestue for Aarene 1201-50 kendes følgende:

- 1 (2) Notar(er)
- 3 (4) Klærke
- 1 Degn

Ogsaa om Aarhusbisp ved vi, at han havde Klærke. 1249 6/2 omtales en Klærk Peder Aaby hos Bisp Peder Ugotsen, og denne Klærk fik som saa mange andre paa den Tid pavelig Dispensation til at maatte modtage et gejstligt Embede, foruden dem han allerede besad ²⁶⁾. Peder Aaby forefindes 1267 10/9 som Befuldmægtiget for Kongen ²⁷⁾. Han synes saaledes at have haft en lignende Karriere som Jens Ærkebiskops, der som nævnt var Klærk hos Ærkebisp Uffe, men

¹³⁹ Skyum-Nielsen tilføjer i hånden '?' (udg. anm.).

senere paatræffes som befuldmægtiget for Kongen. Formentlig har ogsaa Klærken Ugod, der indførtes af Aarhusbispens Peder Elafsen, engang før 1244 6/4 i et Kanonikat og Præbende imod Kapitlets Vilje, været Klærk for Bispens ²⁸⁾. Han er vel identisk med den Provst /s202/ Ugod, der dræbtes som Sognepræst i Hundslund Kirke af Kirkens Patroner engang før 1284 6/5 ²⁹⁾.

Endelig skal her mindes om Ribekanniken, Magister Esger, der 1245 15/9 og 16/9 skrev Breve for Bisp Gunner af Ribe ³⁰⁾, som tidligere paavist, og som 1249 skrev et nyt Bispebrev, nu med sig selv som Udsteder ³²⁾. En Kapellan har Bisp Esger vistnok haft i den ovenfor nævnte Kantor og Kapellan Jens fra 1248 3/7 ¹¹⁾.

IX Status ved Aar 1250.

Der skulde med den foregaaende historiske Indledning være trukket nogle Linjer op i Skriverinstitutionens Historie indenfor dansk Brevvæsen indtil Aar 1250 med særligt Henblik paa den kongelige Skrivestues Opkomst og Udvikling.

Der henstaar nu at gøre Status ved Aar 1250, at give et samlet Indtryk af Udviklingen indtil da som Baggrund for og som Forudsætning for en Udredning af Skriverinstitutionens Historie 1250-1305 som en Hovedlinje af dansk Brevvæsens Historie i disse 55 Aar.

Kansleren Siden 1201 var Kanslerembedet blevet givet til en Biskop med den Undtagelse, at en simpel Magister kom til at beklæde det fra 1245 efter Kongens Brud med den forrige Biskekansler. Alene deri laa en tydelig Tilkendegivelse af Embedets høje Rang, idet Bisperne var blandt Rigets førende Mænd og som gejstlige rangsmæssigt gik forud for de verdslige Stormænd. Desværre har vi ikke bevaret nogensomhelst direkte Efterretninger fra 12. eller 13. Aarh. om Kanslerens Funktioner. Først saa sent som fra Kong Olufs Tid (1376-87) foreligger der direkte Oplysninger herom. Paa det Tidspunkt tilkommer det Kansleren at opbevare alle sekrete eller almindelige Segl baade dem, der bruges ved Privilegiestadfæstelser og ved Retssager og, naar det passer ham, uden nogen Tvang at tage Del i eller forlade Kongens Raad ¹⁾. Et saadant sekret, kongeligt Segl findes først fra Erik 6.'s Tid, hvor det paatræffes første Gang 1301 4/6 ²⁾. Det egentlige Retteringssegl til Retssager findes vistnok først fra Interregnet 1332-41 ³⁾. Det almindelige kgl. Dobbeltsegl, der i 14. Aarh. specielt anvendtes til Privilegiestadfæstelser, kendes imidlertid saa tidligt som fra Knud 2.'s Gavebrev fra 1085. Allerede 1341 30/9 omtales Kansleren (sammen med Vicekanslerne) som Seglbevarer ⁴⁾, og Seglbevarer /s204/ har han sikkert været fra sin første Fremtræden i 12. Aarh. ¹⁴⁰⁾, ligesom han vel utvivlsomt har været det 1250 som senere 1341 og o. 1380, ogsaa under Hensyn til Kanslerens Stilling i Udlandet omkring Aar 1250 eller ikke meget senere ⁵⁾. Skriveren hos Prins Magnus (der døde 1190) opbevarede som nævnt ovenfor Prinsens Signet.

Foruden denne sandsynlige seglbevarende Virksomhed maa vi vistnok tillægge Kansleren Stillingen som Formidler ved Privilegieudstedelser. Hele denne vigtige Side af Rigsstyrelsen, der angik baade inden- og udenlandske Korporationer og Institutioner, har antageligt sorteret under Kansleren. Han skulde i saa Fald afgøre, hvilke Petitioner der skulde nyde Fremme (og paa hvilke Betingelser), og han maatte saaledes være fortrolig med eller dog have Overblik over alle

¹⁴⁰⁾ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”jfr. Efterretningen om Rikes Død p. 156.” (udg. anm.).

de Omstændigheder af politisk, fiskal og erhvervsmæssig Art, der knyttede sig til hver enkelt Privilegieudstedelse. I hans Kontor, Kancelliet, blev Privilegiet dernæst udfærdiget, og Beseglingen der fordrede paany hans eller dog hans underordnedes Virksomhed. Saavidt man kan skønne af det bevarede Materiale, har der ikke i Perioden indtil 1250 eksisteret nogen fuldkommen fast Stilling som Viceleder af Kancelliet enten med Titlen Kapellan, Prothonotar eller Notar. De fra Tid til anden optrædende sikre eller formentlige Viceledere har vel nok faktisk aflastet Kansleren i den daglige Ledelse af Kancelliets Arbejde, men de ses dog aldrig at have erstattet ham, saaledes at hans Forbindelse med Brevudfærdigelsen¹⁴¹ blev rent titulær, hvilket var Tilfældet paa denne Tid med den øverste Embedsmand for Kancelliet i Tyskland, Ærkekansleren i Forhold til hans oprindelige Stedfortræder, Kansleren 6). Først fra 15. Aarhundrede findes en lignende Ordning for Danmarks Vedkommende⁷⁾.

Som Del af Kanslerens Virksomhed maa endnu nævnes hans Funktion som kongelig Raad. Han har sikkert indtaget en betydende Stilling imellem Kongens fortrolige fra først af. Radulf, den /s205/ første Kansler, og Andreas Sunesen var paa vigtige diplomatiske Sendefærd til Udlandet.

Kansleren her i Landet har velsagtens ogsaa som den norske Kansler været pligtig til at lade føre Bog over Kronens Jordegods, lade opsætte Lister herover og lade disse supplere 9). Et smukt Exempel paa saadanne Lister fra det kgl. Kancelli paa denne Tid har vi i Kong Valdemars Jordebogs kamerale Lister.

Nok er det, at Kanslerens Stilling som Leder af Tidens eneste offentlige Kontor maatte give ham en Overvægt over Kongens andre Embedsmænd og tendere mod at placere ham midt i Styrelsen. Som den øverste Ansvarshavende for alle skriftlige Ytringer af den kongelige Befalingsmyndighed, som øverste Seglbevarer (?) og som Chef for Listeføringen over Kronens Gods og Indtægter, som Privilegietildelingens Hovedinstans (?) og som Kongens Fortaler i Udlandet (?), som lærd endelig juridisk kyndig¹⁰⁾ og berejst¹¹⁾ maatte Kansleren vel uvægerligt indtage en Hovedplads i Datidens Embedsvæsen.

Aflønning af Kansleren Vi kender ikke Aflønningen af Kansleren paa denne Tid. Til Aflønning af Kansleren (og til Kancellipersonalet) er de Gebyrer indgaaet, som man utvivlsomt her som i andre europæiske Lande betalte for Brevudstedelsen¹²⁾ Først 1329 hører vi om saadanne Gebyrer i det danske Kancelli¹³⁾. Af Gebyrer kunde Kansleren imidlertid ikke leve. Fra den ovenfor nævnte Embedsbeskrivelse fra Kong Olufs Tid ved vi, at han da fik Indtægten af alle Rigets Færgesteder, af alt kongeligt Gods i Brøndbyøster og af hele Smørumherred samt 100 nye /s206/ Mark ved hver ny Møntslagning, 100 Mark skaansk af Lundeborgerne og endnu andet¹⁾. Det er i denne Forbindelse interessant, at Smørumherred i Kong Valdemars Jordebog vel opføres imellem Herrederne¹⁴⁾, men at der ikke angives nogen Indtægt herfra til Kongens Kasse. Ogsaa Brøndbyøster nævnes i Jordebogen, hvor det opregnes mellem Kongelevet¹⁵⁾. Hvad Færgestederne angaar, er det bemærkelsesværdigt, at der i Jordebogen kun nævnes Indtægter af Overfarterne ved Fehmern 16), Varnæs¹⁷⁾ og Vordingborg¹⁸⁾, mens Overfarten ved Øresund, Storebælt og Lillebælt m.fl. ikke er nævnte. Umuligt er det da ikke, at Kansleren allerede o.1250 har haft Indtægterne af Rigets Færgesteder. Men sandsynligt er det dog, at han paa Jordebogens Tid og o. 1250 har haft Smørumherred under sig tilligemed Brøndbyøster og en Afgift fra Lundeborgerne. Dette støttes paa, at Kapellanen hos Ærkebispem, Herman, o. 1145 som ovenfor

¹⁴¹ I hånden rettet til 'Brevudstedelsen' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

berørt faar Kongens Gaard i Brøndby og Halvdelen af Smørumherred samt 10 Mark af Lundebergernes Midsommergæld ¹⁹⁾ Arthur Köcher ser med Rette en mulig Forbindelse herfra til Kanslerens Rettigheder paa Olufs ²⁰⁾ Tid. Forudsat at denne Jævnførelse holder Stik, kan vi regne med, at Kongens Gaard i Brøndbyøster, Halvdelen af Smørumherred og en Afgift af Lundeborgerne hele Perioden fra o. 1145 til o. 1375 har ligget til en kongelig Kapel- eller Kancelligejstlig og maaske tidligt til selve Kansleren. Hvornaar alt kgl. Gods i Brøndbyøster, den anden Halvdel af Smørumherred samt Indtægten af Færgestederne m.v. er kommet til, og Forandringen af Lundebergernes Afgift er sket, kan jeg ikke sige noget om udover det allerede fremførte om Muligheden for, at Ændringerne m.H.t. Smørumherred og Færgestederne kan have fundet Sted før Opsættelsen af Jordebogens Lister i Begyndelsen af 1230'erne.

/s207/

Kancelliets Viceleder Notar Under Kansleren stod vel temmelig konstant en Viceleder af Kancelliet, en Kapellan og senere en Prothonotar eller Notar – simpelthen. Naar Kansleren var paa Rejse eller i det hele optaget af Statsanliggender, var en Stedfortræder paakrævet som den daglige Leder af Forretningsførelsen. En af Vicelederens Hovedfunktioner var utvivlsomt Recognoscering af Brevene, og 1216 ses en Prothonotar i Virksomhed paa dette Felt og 1240 og 1248 paa samme Maade 2 Notarer. Der er Grund til at hæfte sig ved denne Notarernes Recognosceringsvirksomhed, da dette antageligt viser, at de har været Prothonotarer de facto, idet Recognosceringen (eller evt. Udleveringen fra Kancelliet) i udenlandske Kancellier var forbeholdt overordnede Kancelligejstlige ²¹⁾). Formlen ”dengang Notar”, der forefindes ved de 2 Tilfælde fra 1240'erne, hvor Notarerne optræder som Recognoscenter, kunde tyde paa, at den overordnede (Protho-)Notarstilling ikke laa særlig fast til en enkelt Notar, men at den kunde overføres til en anden Notar (2 Notarer fandtes samtidigt i Foraaret 1248), naar dette fandtes belejligt ved den vistnok temmelig tilfældige Forretningsførelse i Kancelliet paa denne Tid.

Baade Notaren Gabriels Virksomhed omkring Aarhundredskiftet og Notarernes Optræden som Recognoscenter i 1240'erne synes at godtgøre, at Notarstillingen indenfor Skrivestuen rangmæssigt havde Fortrin fremfor Klerikatet og andre Skrивerstillinger. I Norge avancerede man fra Klærk til Notar ²²⁾, og ogsaa i Tyskland hævdede Notaren sig over det underordnede Kancellipersonale ²³⁾.

Kirkelig Rang Med Hensyn til Kancelligejstlighedens kirkelige Rang i Aarene 1201-50 kan meddeles følgende: 3 Bisper har fungeret i Kancelliet, alle som Ledere, som Kanslere. 5 Provster er paatruffet. Af disse har de 2 øjensynligt indtaget ledende Stillinger, den ene som /s208/ Prothonotar, den anden som Formidler (ihvertfald ved een bestemt Lejlighed) ved Privilegietildeling. En tredje Provst har som Notar sandsynligvis ogsaa indtaget en højere Stilling end de kongelige Klærke. Interessant er det, at de to Provster, Prothonotaren og Notaren samt endnu en 3die Provst fra disse Aar har recognosceret Kongebreve (eller dog udleveret disse fra Kancelliet), hvilket tydeligt viser deres overordnede Stilling i Kancelliet.

Forbavsende faa er de Tilfælde, hvor kgl. Skrivere paatræffes som Kanniker, maaske snarest et Vidnesbyrd om Tilfældighed i Overleveringen. Peder Ranesen, Magister og Kannik i Roskilde og tillige Kongens Kansler er det eneste sikre Exempel. Men naturligvis kan der under eet henvises til den pavelige Bevilling af 1238, der gav Kongen Tilladelse til fra hver af Rigets 7 Kathedralkirker at maatte udtage en Kannik til Udførelse af Hverv for ham og Riget. Af Præster knyttede til den kgl. Brevudfærdigelse i dette Tidsrum kendes een sikker.

Nogen kongelig Degn kendes ikke fra Perioden. Derimod kendes 2 Magistere, hvoraf den ene var kgl. Notar, mens den anden som Medlem af Kongens Husstand velsagtens ogsaa har taget Del i Kancelliets Arbejde.

Hvad fyrstelige Personers Skrivere angaar, nævnes hos Hertug Abel dels en Provst som Notar, dels en Kannik som Hertugens Degn. Rangforskellen i gejstlig Henseende svarer øjensynligt her til Rangforskellen skrivermæssigt set.

Vender man Blikket mod Bispens Skrivere, findes een Prælat, nemlig en Kantor, som formentligt tilknyttet en Bisp som Skriver. Af Kanniker nævnes der 4 som biskoppelige Skrivere. Af disse er de 3 ansatte hos Ærkebisen som Notar, Klærk og Degn. mens en fjerde er /s209/ Klærk hos Aarhobisen. En Præst endelig nævnes ogsaa i Forbindelse med Ærkebisen som dennes Klærk ²⁴⁾.

Som Slutpunkt i denne Sammenhæng kan det være af Interesse at anføre, at Kongen i 11. og navnlig i 12. Aarh. ses at have besat Bispestolene med sine Klærke. I 11. Aarh. skal 2-3 kgl. Klærke være avancerede til Bisper. Fra 12. Aarh. kendes 5-6 saadanne Avancementer (for 1 Kansler, 2 Kapellaner, 2 Notarer og 1 Provst (?)) foruden 2 tilsvarende for Kapellaner hos Stormænd. Fra Tiden 1201-50 kendes kun eet sikkert Tilfælde, hvor en kgl. Notar avancerede til Ribebisp.

Aflønning af Skrivelne Det er blevet berørt, at Klærkenes og i det hele Skrivernes Aflønning for det første bestod af Gebyrer, om hvilke vi paa dansk Grund kun har een Efterretning før 1350. I Haandfæstningen af 1326 7/6 hedder det i § 31, at alle Slags Privilegier skal fornyes gratis ”den fra gammel Tid tilvante Skriverløn dog undtaget” ²⁶⁾. Der er her for første Gang konstateret det i andre Landes samtidige og i Danmark senere Kancellihistorie saa almindelige Gebyr til den Skriver, der førte Pennen. Vi kan sikkert regne med lignende Gebyrer til Skrivelne i Kancelliet o. 1250.

Men dernæst bestod Skrivernes Aflønning i Provenuet fra de Præsteembeder, Kanonikater og Prælaturer, som Kongen – eller deres Arbejdsgiver iøvrigt – kunde skaffe dem i de gejstlige Embeder, hvor Patronatsretten tilkom ham, eller hvori han ved pavelig Bevilling kunde indsætte dem. Dette sidste Forhold er blevet udførligt behandlet ovenfor.

Uddannelsen af Skrivelne Vedrørende Uddannelsen af Skrivelne og særligt Klærkene kan vi for en Gangs Skyld fremlægge nogenlunde fyldige Oplysninger. Ingen Kancelliinstruks er bevaret før Kristian II's Tid, og først /s210/ 14. Aarhundredes Slutning og det sene 15. Aarh. byder Oplysninger af større Betydning om Kanslere og Skrivere. Men her i Spørgsmaalet om Uddannelsen er vi nogenlunde heldigt stillede.

En Antydning af Uddannelsesforholdet ligger allerede i Oplysningen om 2 ”Ynglinge”, der omtales blandt Abbed Vilhelms Undergivne, og hvoraf den ene 1203 studerede i Hildesheim, mens den anden da var i Sorø ²⁷⁾. De direkte Oplysninger findes i den mellem 1251 og 1280 forfattede Levnedstegning ²⁸⁾¹⁴² af Bisp Gunner af Viborg, der var Bisp 1222-51. Gunner havde studeret i Paris og havde erhvervet sig en betydelig Viden i ”de frie Kunster” og i ”Viden om de hellige Skrifter” ²⁹⁾. Velkendt er hans Disputer med de fra Pariseruniversitetet nyligt hjemvendte, hvor han hævdede sig ordentligt overfor disse lærde Karle. I denne Forbindelse skal der særligt peges paa, at der ogsaa tales om ”hans Klærke”, med hvem han ogsaa disputerede. Og videre

¹⁴² Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”3-1-63 + endnu 1 ms i Vatikanets bibliotek fra Suhm!” (udg. anm.).

hedder det: Kap. V ³⁰⁾: ”Men ingen nok saa udannet Klærk kom til ham og forblev fortsat i nogle Aar i Lydighed hos ham, uden at han gjorde Fremskridt paa forbavsende Maade saavel i Klærkekundskab som i høviske Sæder. Thi nu 3 Munke, som for en Tid var hos ham som Kapellaner, blev senere fornemme Abbeder... Ogsaa nogle andre Munke, som opholdt sig hos ham for en Tid, blev Priorer eller ogsaa udmærkede Forkyndere. Fremdeles blev nogle af hans Klærke senere Bisper, Provster og Magistre. Selve Hr. Biskop Jens, Børglumsædets Biskop, en Mand, der i alle Henseender var rosværdig og baade berømmelig i Klærkekundskab og i Sæder, den ypperste af hans Klærke, har jeg set, og jeg har hørt Bispen selv, naar han ønskede noget skrevet, sige til ham: ”Jens, tag dit Penalhus og kom”. Men denne tog straks Pergament og Blæk og satte sig for hans Fødder og skrev, hvad han dikterede.”

Der skelnes her mellem 2 Stillinger hos Abbeden: som Kapellan og som Klærk. De i det foregaaende omtalte Munke var hos Bi-/s211/spen som Kapellaner, og ogsaa en 4de Munk omtales senere hen som tidligere Kapellan hos Bisp Gunner ³¹⁾. De nævnte Munke fortsatte deres Virksomhed indenfor den regelbundne Gejstlighed, idet de 3 førstnævnte blev Abbeder, mens den 4de blev Prior. De øvrige Munke, der havde opholdt sig hos ham, blev senere ”Priorer eller udmærkede Forkyndere” – det sidste formentlig ogsaa indenfor Klostergejstligheden. I Modsætning hertil tales om Bispens Klærke, der avancerede indenfor Sækulargejstligheden til Bisper, Provster og Magistre. Baade Kapellaner og Klærke synes imidlertid at have faaet samme Skoling dels i ”Klærkekundskab” og dels i ”høviske Sæder”. Kapellanerne har da velsagtens ligesom den nævnte Klærk Jens ved givne Lejligheder bistaaet Bispen med Skrivning efter Diktat. Hos en saadan bog- og skriftlærd Biskop (der ogsaa selv lejlighedsvis skrev ³²⁾), fik vel de fremmeligste af de unge gejstlige fra Kapitler og fra Klostre deres Viden om Bog og Skrift. Bisp Gunner har haft idetmindste een senere kongelig Kancelligejstlig hos sig som Klærk, idet den nævnte Jens, som Bispen aabenbart foretrak som sin særlige Skriver, nævnes som saadan senere ³³⁾. Han blev sidenhen Bisp af Børglum. Ogsaa den senere Kancelligejstlige Biskop Esger af Ribe havde en Tid lang, 3 Aar, været knyttet til en Biskop, mens han var ”i et lavere Embede” ³⁴⁾. Han og den senere Bisp Niels af Slesvig havde saaledes opholdt sig hos Aarhusbispen Peder Elavsen, førend de henholdsvis 1246 og 1255 selv blev Bisper. Da de i 3 FASTER er kommet med Bispen til Ømkloster, synes deres Ophold at have strakt sig over netop de 3 Aars Vikartid, som et Bispebrev fra Aarhus 1310 foreskriver for de promoverede Præster ³⁵⁾.

2 betydende kgl. Kancelligejstlige har saaledes faaet en (videregaaende) Uddannelse hos en anset Biskop, og Omtalen af de /s212/ mange andre, som havde opholdt sig navnlig hos Bisp Gunner, borger for denne Indretnings almene Gyldighed. Ved Bispesæderne fik da sikkert de danske Kancelli- og Kapelgejstlige deres Klærkeuddannelse. Enkelte fik desuden en bredere og mere dybtgaaende Uddannelse ved udenlandske Universiteter, men det har sikkert kun været et Faatal.

Klærkevirksomhed iøvrigt Bogskrivning Udsendelse Regnskabsføring Foruden Skrivning af Breve kunde særlige Skrivere naturligvis beskæftiges ved Bogskrivning. Dette er belagt fra Aarhusbispen Svends Tid (1166-91), idet det hedder, at denne lejede Skrivere til at skrive og udsmykke Ømklosters Bøger ³⁶⁾. Der kan ogsaa her mindes om Absalons Klærk Sakse. Men dernæst kunde Klærkene blive sendt med Brev og Budskab i Kongens, Kirkens eller Klosterets Ærinde. 1244 27/2 omtales en Subdiakon og Magister, der udsendtes til Kurien i Bispen af Odenses Ærinde, og som havde Tilladelse til i givet Fald at eftergøre dennes Segl ³⁸⁾ Til Udsendelse i Udlandet behøvede man sprogkyndige og studerte Folk, og man har vel ofte dær

benyttet sig af sine Klærke. Til en helt anden Virksomhed fordredes derimod givetvis Skrivere, og det var til Regnskabsføring. Fra det kongelige Kancellis Regnskabsførelse fra før 1250 er der bevaret Lister ganske vist i en noget senere Afskrift fra omkr. 1300 i den saakaldte Kong Valdemars Jordebog.

Som det er blevet paavist af C. Weeke ³⁹⁾ og videreført af /s213/ V. Dahlerup ⁴⁰⁾ og nu sidst viderebehandlet af E. Kroman ⁴¹⁾, er Haandskriftet i sin nuværende Form formentlig blevet til i Sorø Kloster o. 1300. Til Grund for denne senere Afskrift laa et Haandskrift, der vistnok var skrevet i et noget større Format end Afskriftens foreliggende Oktav ⁴²⁾, og som var skrevet med gammeldags Diplomskrift, d.v.s. Diplomskrift fra første Halvdel af 13. Aarh. ⁴³⁾ Haandskriftet bestaar af theologiske, annalistiske og kameralistiske Optegnelser, og disse sidste, der alene her har Interesse, er overførte fra Forlægget og betegner sig selv i Indledningen til Hovedstykket som anlagte Aar 1231. Hovedstykket indeholder en Fortegnelse over Kongens og Kronens Indtægter ført fra Land til Land, fra Syssel til Syssel og Herred til Herred. I de første Aar efter 1231 er der gjort Tilføjelser ihvertfald indtil Aar 1234 ⁴⁴⁾ Dernæst følger en Kongelevsliste, der synes at være af lidt ældre Affattelsestid end Hovedstykket ⁴⁵⁾. Saa kommer en Øliste, en Vinternatholdsliste, en Hallandsliste og en Grænseliste. Hallandslisten synes noget yngre end Hovedstykket og har vistnok endnu i 1250'erne modtaget Tilføjelser, paa hvilket Tidspunkt Forlægget da endnu har befundet sig i Kancelliets Varetagt ⁴⁵⁾. Fremdeles følger Lister over estlandske Forhold, Plovtalet og Købstæder m.v., Indtægter fra Falster og Fehmern etc. De forskellige Problemer, der knytter sig til denne højst interessante Afskrift af et Kancelliarbejde, kan dog ikke berøres her, hvor det ikke er Kancelliet som Regnskabsinstitut, men derimod som Brevudfærdigelsescentrum, det drejer sig om. Det faar være nok her at fastslaa, at man i det kgl. Kancelli i Bisp Niels af Slesvigs Kanslertid, som det synes, i Aaret 1231, har paabegyndt en Opførelse af Kongens og Kronens Indtægter dels paa Basis af ældre Optegnelser, dels fra ny af, og at man indenfor Kancelliet i de følgende Aar har suppleret Listerne op og tilføjet enkelte andre kameralistiske Stykker.

/s214/

Der skal til Slut anføres andre, mere spredte Iagttagelser om Kancelliets Virke iøvrigt.

Diktat Det er af Interesse at faa konstateret, hvordan Brevudfærdigelsen foregik. Fra de faste Formler i Kongebrevene kan vi skønne, at der i Kancelliet har foreligget Formularlister, der vel gav hver særlig Art af kongeligt Brev sit særlige Formeludstyr. Skriveren kan da selv med Formularen som Forlæg have opbygget Brevet, eller han kan have skrevet efter Diktat. Foreligger der nu paa dansk Grund Exempler paa Diktat i Kongebreve og andetsteds? Ja, maa man sige, visse Efterretninger viser tydeligt nok Diktat dels ved Forfatterskab ⁴⁶⁾, dels ved Brevskrivning for en Biskop ⁴⁷⁾, men intet tydeligt Udsagn godtgør paa samme Maade, at Diktat fandt Sted i Kancelliet, omend man let nok kan antage dette. Dog synes et bestemt Forhold imellem 2 Kongebreve at pege i Retning af, at de er skrevne samtidigt efter Diktat. 1230 27/1 udstedte Valdemar 2. paa Vordingborg 2 Kongebreve af samme Ordlyd. Brevene er bevarede i Original ⁴⁸⁾, og enhver Mulighed for, at de er skrevet af samme Haand er udelukket. Brevene stemmer ordret overens, naar undtages, at det ene eet Sted har "necesse habuerint", hvor det andet har "opus habuerint". Der findes imidlertid 5 smaa Afvigelser i Skrivningen af de samme Ord.

Atlas Nr. 19:
"Sclauorum"
"Clareu^ualle"
"Warthinburg"

Atlas Nr. 20:
"Slauorum"
"Clarau^ualle"
"Warthingburgh"

Atlas Nr. 19:
"incarnatiōnis"

Atlas Nr. 20:
"incarnaciónis"

Hvis Brevene er skrevet samtidigt af 2 Skrivere efter Diktat, bliver den forskellige Stavemaade i disse 5 Tilfælde fuldt forstaaelig, idet begge har skrevet rigtigt efter Øret, men hver har **/s215/** stavet det efter sin personlige Sædvane, der var en Smule afvigende fra-Medskriverens ⁴⁹⁾.

Hvad private Diplomer angaar, synes der ogsaa at foreligge Diktat fra det af Esger skrevne Diplom af 15/9 1245 til det ogsaa af ham skrevne fra 16/9 s.A. ⁵⁰⁾. Henimod 25% af Forkortelserne i Brevet fra 15/9 er forandrede i hans Brev af 16/9. Ved en simpel Afskrift vilde han formentlig i højere Grad have overført sine Forkortelser nogenlunde uændret. Forskellen mellem det første Brevs Skønskrift og det andet Brevs mere kursiverede Skrift med nedenforstaaende Underskrifter viser dog henimod forskellig Funktion for de to Breve, og dette modificerer betydningen af den nævnte Forskel i Forkortelserne.

Skrivestilling Skrivedskaber Om Skrivestillingen ved vi, at den i eet Tilfælde var den, at Skriven sad ved Diktatorens Fødder og skrev efter Diktat. Med Hensyn til Skrivedskaber ved vi fra en Notits i en Officiebog for Helgen-Hertugen Knud, at man i 1130'erne brugte Gaasefjer, og Faarepergament ved Skrivers ⁵¹⁾. Fra den saa hyppigt paakaldte Levnedsskildring af Bisp Gunner ved vi, at der da fandtes et Slags Penaltus med Pergament i og Blæk (og Fjer?), et Sæt Skrivetøj tilhørende den enkelte Skrivers ⁵²⁾.

Der er ovenfor taget Forbehold m.H.t. en Del af de nævnte Gejstliges Virke, idet Kildernes mere end sparsomme Efterretninger ofte kun antyder saadanne Gejstliges Forbindelse med Brevudfærdigelse **/s216/**sen i Kancelliet og andetsteds og ingenlunde tillader os med Sikkerhed at henføre de paagældende til de egentlige Skrivere. Ogsaa hvad disse angaar findes ofte kun een Gang en Titel, der godtgør hans Forbindelse med Brevudfærdigelse, mens den samme andetsteds omtales uden Titel. Usikkerhedsmomentet er saaledes ikke helt lille og skal ogsaa her fremhæves paany.

Mobilt kongeligt Arkiv Til Slut skal det anføres, at der synes allerede i 1230'erne at have eksisteret en Art kongeligt Arkiv. I Vinternatholdslisten i Kong Valdemars Jordebog nævnes en "Kapellets Vogter"¹⁴³, til hvem der i Nathold skal udredes en øre Sølv. Han placeres efter Dragerne og efter de kendte høje kgl. Embedsmænd (og disses Stedfortrædere) Marsk og Undermarsk, Store Drost og Lille Drost, Store Skænk og Lille Skænk, men før Fadebursfolkene, Kælder- og Køkkenfolkene samt Diske- og Dugsvende m.fl. ⁵³⁾ At han nævnes sammen med de Tjenestefolk, der fulgte Kongen paa hans Rejser, tyder ligesom det Forhold, at han faar et fast Vederlag af Kongens Nathold, paa, at han hørte til Kongens faste Rejsestab. Titlen "Kapellets Vogter" synes at udelukke en eventuel gejstlig Funktion, og den mest nærliggende Tolkning bliver da den, som ogsaa Sv. Aakjær ⁵⁴⁾ og A. D. Jørgensen ⁵⁵⁾ har anlagt, at han var Brevgemmer, en Arkivar for den Del af Kongens og Rigets Brevskaber, som førtes med paa Rejserne ⁵⁶⁾. Kancelliet var i 13.Aarh. ikke nogen stationær Institution. Det konstitueredes, hvor Skrivers fik Rum i hver enkelt Kongsgaard og i hver enkelt Borg, og det var derfor nødvendigt at føre ihvertfald de vigtigste Brevskaber med sig fra Sted til Sted, hvorhen Kongen nu drog.

¹⁴³ Hertil har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet *custos cancellarie apostolice* og en henvisning til Michael Tangl. *Die päpstlichen Kanzleiordnungen von 1200-1500* (1894), 423f.

Først langt ind i 15. Aarh. fik Kancelliet en fast Bygning i København ⁵⁷⁾. Ogsaa Paven og de frankiske og (senere)de tyske Kejsere førte deres Arkiver helt eller delvist med sig paa deres Rejser ⁵⁸⁾.

HOVEDSTYKKET
KAPEL-OG KANCELLIGEJSTLICHEDEN¹⁴⁴
1250-1305.

¹⁴⁴ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

/s218/

Introduktion.

Det er i Indledningen om Kapel- og Kancelligejstligheden¹⁴⁵ indtil Aar 1250 blevet betonet, at der er et ikke ringe Usikkerhedsmoment tilstede, naar man som her vil konstatere og gøre Rede for de i Kilderne nævnte Personers Forbindelse med Brevvæsenet. Aarsagerne til Usikkerheden er disse:

For det 1ste forbyder Materialets Sparsomhed, det ringe Antal bevarede Breve, meget ofte videregaaende Slutninger.

For det 2det rummer Materialet fra 1250-1306 ikke nogensomhelst Art af Dokumenteringsformler (Relations-, Recognitions- eller Subscriptionsformler ¹⁾, der kunde give Oplysning om de ved Dokumenteringen virksomme.

For det 3die har en Del Kapel- og en Del Kancelligejstlige uden Tvivl staaet i en forholdsvis løs Tilknytning til deres Arbejdsgiver og kun temporært eller periodisk været beskæftigede ved Brevudstedelsen.

For det 4de er Tituleringen af de i Materialet forekommende Personer højst tilfældig.

For det 5te er det med det forhaandenværende Materiale umuligt at afgøre Forholdet mellem Brevudstedelsens forskellige Trin og de til Udstedelsen knyttede Personer, ligesom visse Betegnelser for Kapel- og Kancelligejstlige (Kapellan og Klærk) ikke i ethvert Tilfælde rummer noget aldeles sikkert Vidnesbyrd om den paagældendes Forbindelse med Brevudstedelsen.

/s219/ Vanskelighederne ved at udskille de udenforstaaende fra de egentlige Kapel- og Kancelligejstlige og ved at gøre Rede for dissers Virke er derfor store ²⁾. Alligevel maa det dog anses for væsentligt at faa de Oplysninger frem, som Kilderne gemmer, da Efterretninger om Kapel- og Kancelligejstligheden¹⁴⁶ er et nødvendigt Grundlag for en fuldstændig Udforskning af Brevvæsenet.

/s220/

I. Kancelligejstligheden¹⁴⁷ 1250-1253.

Kansler I Kong Abels Regeringstid, 1250-1252, nævnes ingen Kansler. Det er derfor blevet antaget, at Bisp Niels af Viborg, der forekommer som Kansler hos Kong Kristoffer 1253 8/3 ¹⁾ og fremefter, skulde have været Kansler allerede under Abel ²⁾. Som Ellen Jørgensen imidlertid gør opmærksom paa ³⁾, nævnes Bisp Niels ikke blandt den Række Personer, der i Aarene 1250-52 forekommer om Kongen.

Der er nu en anden Bisp, hvis Navn nævnes et Par Gange i Vidnelisterne i Kong Abels Breve, ogsaa naar disse udstedtes fjærnt fra hans Stiftsby, og som desuden ved flere Lejligheder ses at have skrevet eller konciperet Breve for Kong Abel. Det er Bisp Esger af Ribe. Han træffes første Gang ved Kancelliets Brevudstedelse som Diktator til et Kongebrev udstedt 1250 8/11 paa Søborg ⁴⁾. Dagen efter, 9/11, konciperede og skrev han et Kongebrev i Roskilde ⁵⁾, og næste Dag igen, 11/11, nævnes han som nærværende i det Kongebrev, der da udgik fra Roskilde 6). 1251 8/8 var han sammen med 4 andre Bisper og Rigets førende Mænd tilstede i Nyborg og han nævnes da i Vidnelisterne i 2 Kongebreve ⁷⁾. I den samme Maaned skrev han 24. og 25.

Kongebreve i Skanør ⁸⁾. 1252 4/4 nævnes Kong Abel som nærværende i et Brev udstedt af Esger i Ribe 9), ligesom Esger nævnes i et Kongebrev, udstedt samme Dag og Sted ¹⁰⁾. Næste Dag, 1252

¹⁴⁵ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁴⁶ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

¹⁴⁷ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

5/4 dikterede Esger derpaa et Kongebrev i Ribe ¹¹⁾. Esger har saaledes været **/s221/** virksom ved Udstedelsen af Kongebreve 1250, 1251 og 1252, og da han de 2 førstnævnte Aar ved de paagældende Brevudstedelser opholdt sig fjærnt fra sin Stiftsby, har han øjensynlig været tilknyttet Kong Abel som ledende Kraft i dennes Kancelli. Hertil kommer, at Bispen synes at have staaet i et særligt aktivt Tjenesteforhold overfor Kong Abel ¹²⁾¹⁴⁸. Endelig maa tilføjes, at Esger havde 2 Klærke, nævnte 1252 4/4 og 29/7 ¹³⁾, ganske paa samme Maade som Kansleren Bisp Niels af Viborg senere havde idetmindste een Klærk ¹⁴⁾, og naar man hertil lægger, at 2 Kanniker fra hans Kapitel var Hofgejstlige hos Kong Abel ¹⁰⁾, kan man vist roligt antage, at Bisp Esger var Kong Abels uformelle Kansler, Lederen af Kancelliet i Abels Kongear, og at Ribegejstligheden har været talstærkt repræsenteret indenfor Kancelligejstligheden 1250-52 ¹⁵⁾.

Ogsaa forud for Abels Tid havde Esger ved en enkelt Lejlighed arbejdet ved den kongelige Brevudstedelse. Det var 1250 27/6, hvor han skrev et Kongebrev for Erik 4. i Ribe 16). Det er det sidste Brev, vi har bevaret med Kong Erik 4. som Usteder, og det er udgaaet paa et Tidspunkt, hvor Fjendskabet mellem Erik 4. og Abel var blusset stærkt op paa Grund af Abels Usurpation af Kongemagten ¹⁷⁾. 1250 10/8 fandt Striden sin Afslutning ved Drabet paa Erik 4. paa Slien ¹⁸⁾. I denne Strid har Bisp Esger aabenbart staaet paa Erik 4.'s Side, hvilket han synes at have gjort allerede i 1247 ¹⁹⁾. Maaske var dette medvirkende til, at han ikke fik den Kanslertitel, som han dog efter sin Forbindelse med Kong Abels Brevudstedelse kunde synes berettiget til at indehave. Bemærkelsesværdigt er det, at Esger **/s222/** allerede 9/11 1250, knap 3 Maaneder efter Drabet paa Erik 4., arbejdede for Kong Abel. Ogsaa senere ses Esger iøvrigt at have indtaget en højst vaklende og hurtigt skiftende Holdning i de store politiske Stridigheder ²⁰⁾.

Efter Abels Død 1252 29/6 ²¹⁾ var Esger ogsaa en Tid virksom ved Udstedelsen af Kongebreve, nu for Broderen, Kristoffer 1. Det skete i Dagene 1252 31/7-5/8, hvor Esger dikterede 3 Kongebreve, mens Kristoffer opholdt sig i Ribe ²²⁾. Maaske viser dette, at Esger først efter 5. August 1252 fratraadte som Leder af Kancelliet. Da Brevene imidlertid alle er udstedte i Ribe, behøver Esgers Medvirken kun at være det første Exempel paa, at han, naar Tid og Sted tillod det, arbejdede i Kristoffer 1stes Kancelli, og Esger har da fratraadt sin ledende Stilling straks efter Abels Død 1252 29/6. En Ting, der tyder paa, at Esger ihvertfald fra Efteraaret 1252 ikke mere stod som Kancelliets Leder, er det Forhold, at de 2 Personer, der 1252 4/4 var blevet kaldt for Bispens Klærke, 4/10 samme Aar blot benævnes henholdsvis Kapellan hos Esger og Degn ²³⁾.

Andre Kancelligejstlige Kanslerens (?) Klærke I denne Periode findes ingen Spor af en Kancelliets Viceleder, saalidt som der nævnes nogen kongelig Notar eller Klærk. Derimod forefindes som ovenfor berørt 2 Klærke, Absalon og Mourids i den formentlige Kanslers Tjeneste 9). Udover disse 2, rens der sikkert ogsaa har været tjenstgørende i Kancelliet, findes (?) Klærke i Aarene 1250-53 kun ganske faa Kancelligejstlige.

Hofgejstlige 4 underordnede Gejstlige har imidlertid været knyttet Hofgejstlige til Abels Hof, idet de i et Kongebrev af 1252 4/4 nævnes under **/s223/** Betegnelsen ”fra vort Hof” ¹⁰⁾, og imellem disse har der sikkert ogsaa været Kancelligejstlige.

2 af disse, Adolf og Regner, var Munke. Den sidstnævnte, som var Franciskaner, blev ved Kong Abels Protektion Bisp i Odense ²⁴⁾. De 2 andre Hofgejstlige var 2 Ribekanniker Aage og

¹⁴⁸ Helsætningen 'Hertil kommer-Kong Abel' er slettet ved gennemstregning af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Magister Simon. Disse 2 kan meget vel have været Kancelligejstlige, da Lederen af Kancelliet og 2 Klærke derfra ligesom disse hørte hjemme i Ribe.

Skriverhænderne i de originale Kongediplomer 1250-53 En Undersøgelse af Skriverhænderne i Periodens originale Kongediplomer giver følgende Oplysninger:

Fra 1250-53 8/3 er der bevaret ialt 16 originale Kongediplomer. Af disse er 1 udstedt af Erik 4.,¹⁴⁹ 11 er udstedte af Abel og 4 af Kristoffer 1. I disse 16 Originaler findes 7 Skriverhænder. 2 af disse kendes fra Tiden forud for 1250, hvor de har skrevet 8 Originaldiplomer. Den ene af disse 2 forud kendte Hænder forekommer desuden sammen med en anden Haand fra denne Periode i 5 originale Kongebreve fra 1253-67. Af de 7 Hænder er een, (Esger) D, formentlig en fremmed, nordtysk Haand²⁵⁾. Af de 6 øvrige kendes 2, (Esger) C og (Esper) F, kun fra hver 1 Original²⁶⁾. Både (Esger) C's²⁷⁾ og (Esger) F's²⁸⁾ Skrifttræk minder dog i den Grad om Skrifttrækkene i andre samtidige Hænder, at Sandsynligheden taler for, at de begge har været knyttede til Kancelliet. De resterende 4 Hænder tilhører alle mere eller mindre faste Skrivekræfter i Kancelliet.

Fra før 1250 genfindes først Niels Stigsen A, der var forefunden som Kancelliskriver i både Valdemar 2's og Erik 4's **/s224/** Kancelli²⁹⁾. 1250 17/5 skriver han for den usurperede Kong Abel³⁰⁾, hvilket maaske som nævnt i Indledningen har Forbindelse med, at han arbejder for Kansleren Niels Stigsen på et Tidspunkt i 1245, hvor denne vistnok var faldet i Kongens Unåde²⁹⁾.

Sidste Gang Haanden forefindes er 1252 9/8, hvor den forekommer i et Kongebrev med Kristoffer 1. som Udsteder³¹⁾. Skriveren kendes saaledes fra 1235 5/2 - 1252 9/8. Han har skrevet Breve i 3 Kongers Navn samt i en Kanslers. Den anden fra før 1250 kendte Haand er Esger, hvis Virke i Kancelliets Brevudstedelse er gennemdrøftet ovenfor. 2 nye Hænder findes for første Gang i denne Periode. Den ene er (Esger) B, der kendes fra 5 originale Kongebreve fra Tiden 1250 20/2 - 51 25/4³²⁾. Den anden er (Esger) E, hvis Haand kendes fra 6 Kongebreve (heraf 5 udstedte af Kristoffer 1., 1 af Erik 5.), der strækker sig over Aarene 1252 2/8 - 1259 29/12³³⁾. 1250 forefandtes saaledes 3 faste Skrivere i Kancelliet, hvoraf den ene gled ud efter 1251 og den anden efter 1252, mens en ny kom til 1252.

Itinerarbetragtninger I Begyndelsen af August Maaned 1252 var 2 af de ovenfor nævnte Skrivere, (Esger) E og Niels Stigsen A sammen i Ribe, hvor Kancelliet aabenbart da havde Station, og henholdsvis 2. og 9. August skrev de Breve dær for Kong Kristoffer³⁴⁾.

Antallet af Kancelligejstlige for Perioden 1250-53 er:

/s225/

- 1 Leder
- 2 Klærke hos denne
- 2 Hofgejstlige?

Af sikre Skrivekræfter i Kancelliet kendes fra denne Periode ialt 4, hvoraf dog kun 3 forekommer i samme Aar. Af formentlige Kancelliskrivere kendes desuden 2.

¹⁴⁹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”= Esgers Hd.” (udg. anm.).

II. Kancelligejstligheden¹⁵⁰ 1253-1267.

Kansler Den første, der tituleres med Kanslerværdigheden i Aarene 1250-1305, er Bisp Niels af Viborg, der i et Kongebrev af 1253 8/3 nævnes først blandt Vidnerne som ”vor elskede Kansler”¹⁾. Han forekommer derpaa i Aarene fremefter²⁾ – omend ikke særligt hyppigt – i de temmelig faatallige Kongebreve indtil 1267 21/4. Sidste Gang, han forekommer i Brevene, er 1266 (2-17/8), hvor han udsteder 2 Vidisser og dær kalder sig Kansler³⁾. 1267 døde han⁴⁾, engang før 21/4, hvor den nye Kansler, Magister Niels Jyde, forekommer for første Gang⁵⁾. I den store Strid mellem Konge og Ærkebisp var Bisp Niels en af de førende paa Kongens Side. I et Pavebrev af 1259 4/6 hedder det ligefrem, at Kong Kristoffer lyttede til Bisp Niels' Raad⁶⁾. 1257 var han i Paasken med Kongen paa Lunde Landsting, da denne opfordrede til at fremføre Klager mod Jakob Erlandsen⁷⁾. Saavidt det kan ses, var det Kansleren, der skulde lede Forhandlingerne herom fra Kongens Side. Ogsaa ved Stridens Genopblussen efter Kristoffers Død stod han paa den unge Konges Side. Sammen med Aarhusbispens Tyge og Ribebispens Esger (som forøvrigt snart efter nærmede sig Prælaterne⁸⁾) nævnes han som nærværende i Ribe 1266 27/8 ved Kongens da afgivne Appel mod en af Kardinallægaten Guidos Kendelser⁹⁾. Særlig Betydning har Kansler Niels rimeligvis haft i de vanskelige Aar efter Slaget paa Lohede og det derpaa følgende Fangenskab for den unge Konge og Enkedronningen. Som Følge /s227/ af dette udstedtes der 1261-1264 5/10¹⁰⁾ ingen Breve med Kongen som Udsteder. (1262) Oktober udstedtes de første Kongebreve med Margrete Sambiria som Eneudsteder¹¹⁾, og fra da af udsendte hun regelmæssigt Kongebreve baade i inden- og udenrigske Anliggender¹²⁾. I 1263 optraadte Kansler Niels som Mægler imellem Bisp Tyge af Aarhus og Ømkloster¹³⁾, og 1264 2/1 fik han af Pave Urban 4. overdraget de biskoppelige Forretninger i Lunde Stift under Ærkebispens Fravær¹⁴⁾. Da den anden sikre Støtte for Kongemagten, Bisp Tyge af Aarhus, samtidigt fik overdraget Udførelsen af de biskoppelige Forretninger i Roskilde Stift¹⁵⁾, har de Informationer, som er tilgaaet Paven som Grundlag for de 2 Overdragelser af Bispeforretninger aabenbart udpeget Bisp Niels, der som nævnt fik Udførelsen af Ærkebispens Forretninger, som den betydeligste af de 2 Bisper.

Interessant er det, at Bisp Niels i et Brev af 1264 16/8, der er udstedt af Enkedronningen, udtrykkeligt kaldes ”Hr. Kongens Kansler”¹⁶⁾, og hermed stemmer det smukt, at han iøvrigt i Kristoffers og Erik 5's Breve kaldes ”vor Kansler”¹⁷⁾. I eet Tilfælde kan det konstateres, at han maa have haft det kongelige Segl hos sig og dermed været Seglbevarer, personligt eller ved en Klærk. I 1257 8/6 udstedtes et Kongebrev i København og tiltrods for, at Retshandelen, der indeholdtes i Brevet, udtrykkeligt siges at være foregaaet i Kongens Nærværelse, har Kong Kristoffer ikke været tilstede ved Udfærdigelsen af Brevet, der forudsatte hans personlige Nærværelse som Subscibent¹⁸⁾. Da Kongens Segl imidlertid er vedhængt, maa Kansleren, der var tilstede ved Udfærdigelsen og medunderskrev og medbeseglede Brevet, /s228/ have haft Seglstemplet til det kongelige Segl. Hvad Rangfølgen mellem Bisperne angaar, ses Bisp Niels ikke at have haft noget rangmæssigt Fortrin for sine Embedsbrødre i Kraft af sin Kanslerværdighed¹⁹⁾.

Det er bemærkelsesværdigt, at der etsteds tales om en Kanslerens Klærk, Kjeld, der 1257,13 el. 14/4, paa Kongens Befaling oplæste et Kongebrev paa Lunde Landsting. Vi har ovenfor set, at Lederen af Kancelliet i Abels Tid, Biskop Esger, selv havde 2 Klærke, og dette

¹⁵⁰ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Forhold, at Lederen af Kongens Kancelli saaledes havde egne Klærke, leder Tanken hen paa det norske Kancelli, hvor Kansleren ifølge Hirdforordningen af 1308 havde egne Klærke i Modsætning til de i Kongens Tjeneste staaende Notarer ²⁰⁾. Muligvis har Ordningen været en lignende her tillands.

Fremtrædende Kancelligejstlige Heller ikke i denne Periode forekommer nogen Person tituleret som Viceleder af Kancelliet (en saadan findes iøvrigt først kort før Aar 1300), og jeg maa derfor nøjes med istedet at fremhæve dem, som efter al Sandsynlighed har været ledende indenfor Kancelliet, med Benævnelsen: fremtrædende Kancelligejstlige.

Her er der nu først og fremmest Tale om Bisp Esger af Ribe. Selvom han ikke er saa fremtrædende i denne Periode som i den foregaaende, har han dog utvivlsomt ogsaa under Kongerne Kristoffer 1. og Erik 5. lejlighedsvis arbejdet for Kancelliet. Det hedder senere om Esger, at han havde tjent Kristoffer 1. "altfor meget" ²¹⁾, og i enkelte Tilfælde kan vi se, at Esger har virket for Kancelliet, omend dette maaske ikke har været den vigtigste Del af hans Arbejde for Kongen. 1255 16/8 skrev **/s229/** han et Kongebrev paa Søborg ²²⁾, og 1256 10/3 nævnes han som nærværende i et Kongebrev udstedt i Nyborg ²³⁾. 1257 16/9 dikterede Esger et Kongebrev i Ribe ²⁴⁾, og 1259 11/3 nævnes han som Vidne i et Kongebrev, der da udstedtes i Ribe ²⁵⁾. Som det ses, er hans Virke tydeligvis mere tilfældigt i Aarene 1253-59 end 1250-52.

Under Efterfølgeren, Erik 5., hedder det ved en bestemt Lejlighed, at Bisp Esger havde tjent Kronen og Kongen mange Gange og til meget Besvær for ham ²⁶⁾. Heri indbefattedes vel ogsaa Esgers Arbejde for Kancelliet, thi ogsaa under Erik 5. har han lejlighedsvis arbejdet ved Brevudstedelsen i Kancelliet. 1259 29/12 nævnes han blandt Vidnerne i et Kongebrev udstedt i Viborg ²⁷⁾, og 5 Dage derefter, 1260 2/1, nævnes han igen i et Kongebrev, nu som eneste gejstlige Vidne ²⁸⁾. 1260 6/7 dikterede ¹⁵¹ han et Kongebrev, der udstedtes i Middelfart, og hvori han desuden nævnes som Besegler ²⁹⁾. I Overensstemmelse hermed er det, at han 1266 30/9 i Kardinallegaten Guidos Brev kaldes for Kongens (Raad og) betroede Skriver ³⁰⁾. Ogsaa under Erik 5. syntes Esger at have indtaget en vaklende Holdning i de da paagaaende Stridigheder med Ærkebispem ³¹⁾.

I Retning af Virksomhed for Kancelliet fra Esgers Side tyder ogsaa den Omstændighed, at Esger i 1260'erne havde 2 Kapellaner, Tue og Svenning, som nævnes henholdsvis 1263 10/12 ³²⁾ og 1266 17/12 ³³⁾. Der skal erindres om de 2 Klærke, som han havde, mens han var Kancelliets Leder, og hvoraf den ene dog efter Esgers formentlige Fratræden stadig var knyttet til ham, medens den anden da, som ogsaa senere ³⁴⁾, ikke mere nævnes i hans Tjeneste.

/s230/Endnu en fremtrædende Kancelligejstlig forekommer baade under Kristoffer 1. og Erik 5. Det er Magister Bo, fordums Domprovst i Roskilde. Han er i Indledningen ³⁵⁾ konstateret som formentlig Kancelligejstlig under Kong Erik 4. Han nævnes ikke under Kong Abel. Under Kristoffer 1. derimod forekommer han 2 Gange. Første Gang er 1255 14/3, hvor han findes som Vidne i et Kongebrev sammen med Kongens Embedsmænd, herunder Kansleren ³⁶⁾. Han kaldes her "fordums Provst", han er sikkert identisk med den Dominikanerprior Bo, der i 1256 blev udpeget af Kong Kristoffer, sammen med Gælkeren og Drostens samt Hertugen af Pommern, til at paahøre og behandle de Sager, der verserede mellem Kongen og Jakob Erlandsen ³⁷⁾. Af dette vil ses, at han havde en høj Stjerne hos Kong Kristoffer. 1265 13/5 (?) nævnes han dernæst i sin Egenskab af Dominikanerprior som Vidne i et Kongebrev, ogsaa denne Gang sammen med

¹⁵¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Nej" (udg. anm.).

Kansleren ³⁸⁾. Hans Stilling som Vidne ved Udstedelsen ³⁹⁾ af Kongebreve godtgør utvivlsomt sammen med vor Viden om ham under Erik 4. og senere under Erik 5. ⁴⁰⁾, at han har været en fremtrædende Kancelligejstlig.

Under Kong Erik 5. findes endnu en fremtrædende Kancelligejstlig foruden de ovennævnte, Bisp Esger og Magister Bo, der tillige forefandtes under Kristoffer 1. Det er Bisp Jens af Børglum, der 1264 23/7 i et Pavebrev kaldes "Kongens og Dronningens Kapellan" ⁴¹⁾. Da han desuden nævnes som Vidne i en lang Række Kongebreve fra 1265 13/4 - 1272 14/5 ⁴²⁾, har han uden Tvivl været Kancelligejstlig, selvom "Kongens og Dronningens Kapellan" næppe har været den Titel, han har båret i Kancelliet ⁴³⁾. Dronningen vides tilmed paa netop dette Tidspunkt at have haft en /s231/ anden Kapellan ⁴⁴⁾. 1266 27/8 var han Kongens særlige Sendebud til Kardinallægaten Guido ⁴⁵⁾. Han havde faaet sin Uddannelse hos Bisp Gunner af Viborg, hvis Klærk han var; han var, som det synes, den af Bispen foretrukne Skriver ⁴⁶⁾.

Underordnede Kancelligejstlige Af underordnede Kancelligejstlige fra Tiden 1253-67 kendes følgende, idet jeg bemærker, at der ikke forekommer nogen Notar i dette Tidsafsnit:

Kongens Klærk Subdiakonen Troels, Præst ved Saltum Kirke (Børglum Stift), og Kantoren i Slesvig, Niels, der begge var kongelige Klærke. Troels nævnes som saadan i et Pavebrev af 1264 1/7 ⁴⁷⁾ hvorved han fik Thysyssels Provsti paa Forbøn af den pavelige Kapellan Herman, der var udsendt hertil, og som iøvrigt var venligt stemt mod den danske Konge ⁴⁸⁾. Kantoren Niels nævnes i et Brev, udstedt af Guido 1266 30/9, og han kaldes dær "Kongens Klærk og særlige Sendebud" ⁴⁹⁾. Samtidigt med den ovennævnte Bevilling til den kongelige Klærk Troels udstedtes ved Kurien en anden pavelig Bevilling til en dansk Gejstlig, som den nævnte Dominikaner og pavelige Kapellan, Herman, ligeledes var gaaet i Forbøn for ⁵⁰⁾. Det var Subdiakonen Peter fra Lund, som da fik bevilget Kanonikat og Præbende i Lund. Han har sikkert som Troels været kongelig Klærk. Klærk hos Kongen var vistnok ogsaa Roskildekanniken, Magister Jens Stejle, der var blevet bandlyst af Erkebispen engang før 1256, og som vel har været en af de kongelige Klærke, der som bandsatte fik Absolution af Paven ⁵¹⁾.

Kongens Kannik 1255 31/12 dør "Kongens Kannik i Roskilde", Peder ⁵²⁾. /s232/ Han havde sikkert opnaaet Kanonikatet gennem den pavelige Bevilling, der 1238 28/1 gav Valdemar 2. Tilladelse til, bl.a. i Roskilde, at indsætte en Kannik, der kunde være nyttig for Riget og ham selv ⁵³⁾. Peder har da rimeligvis været Kancelligejstlig, saafremt han da ikke paa anden Maade, f.Ex. ved Sjælesørgervirksomhed, var til Nytte for Kongen.

Andre Kancelligejstlige Kancelligejstlig var uden Tvivl Roskildekanniken Jon Fod, der nævnes som eneste Vidne i et Kongebrev af 1266 25/4 ⁵⁴⁾. Aaret efter forekom han mellem de bandsatte Tilhængere af Kongen ⁵⁵⁾. Endnu flere gejstlige Personer forekommer i Aarene 1253-67, paa den ene eller anden Maade tilknyttede Kongen, uden at det dog kan ses, at de har været virksomme for Kancelliet ⁵⁶⁾.

Dronningens Kapellan Mens man ikke kan regne med, at den ovenfor nævnte Bisp Jens af Børglum har været kaldt "Kapellan" i Kancelliet, findes der en saadan Kapellan hos "Fru Dronningen", Margrethe Sambiria. Han hed Thomas, og han nævnes som eneste Vidne i det første Brev, der udstedtes af Erik 5, efter dennes Fangenskab. Erik 5. løslodes i Slutningen af

Sommeren 1264 ⁵⁷⁾, og 1264 5/10 er det Kongebrev udstedt, hvori Thomas nævnes ⁴⁴⁾. Maaske har denne Dronningens Kapellan da haft Del i Udfærdigelsen af de Kongebreve, som Margrethe Sambiria udstedte 1262-64, mens Kongen endnu sad fangen ¹²⁾. Herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at den sikre Kancelligejstlige, Bisp Jens af Børglum, i de Informationer til Paven, der resulterede i Pavebrevet af 1264 23/7, er blevet kaldt "Kongens og Dronningens Kapellan". De under Kongens Fangenskab virksomme Kancelligejstlige kan saaledes baade reelt og formelt **/s233/** have staaet i Dronningens Tjeneste.

Kancelliarbejder I Førstningen af Bisp Niels' Kanslertid er der endnu føjet Oplysninger til i Hallandslisten i Kong Valdemars Jordebog, som saaledes paa det Tidspunkt stadigvæk fandtes i Kancelliet i sin oprindelige Skikkelse ⁵⁸⁾. I Kancelliet er utvivlsomt ogsaa de Akter blevet til i Aarene 1255-57, som indeholdt Kongens Klager og Artikler imod Ærkebispem ⁵⁹⁾.

Skriverhænderne i de originale Kongediplomer 1253-1267 Fra Perioden 1253 8/3 - 1267 21/4 er der bevaret 23 Kongebreve i Original. Af disse er 6 udstedte af Kristoffer 1., 17 af Erik 5. og Margrethe Sambiria. I disse 23 Kongebreve findes 9 Skriverhænder. 2 af disse kendes fra Perioden 1250-53. I nærværende Periode har disse 2 Hænder skrevet 5 Originaler. 4 Hænder repræsenteres hver kun af een Original; det er Hænderne Niels af V. C og Niels af V. D, Niels af V. G ¹⁵²⁾ samt Niels af V. H ¹⁵³⁾ ⁶⁰⁾. Efter de paagældende 4 Originalers Skriftkarakter synes der intet til Hinder for, at de kan repræsentere Kancelliskrivere. Den sparsomme Overlevering tillader dog ikke nogen Slutning herom. En formentlig fast Skrivekraft har vi i Niels af V. B, der har skrevet 2 Kongebreve fra 1259, fra 2/9-December ⁶¹⁾. Af sikre Skrivekræfter fra Kancelliet findes kun 3:

Den første er Esger, der som nævnt ovenfor forefindes som Skriver til et Kongebrev af 1255 16/8, der er udstedt paa Søborg ⁶²⁾. Det er sidste Gang Esgers Haand findes i noget Originalbrev.

Den anden er den ligeledes fra Tidsafsnittet 1250-53 **/s234/** kendte Skriver (Esger) E, der har skrevet 4 originale Kongebreve i nærværende Tidsafsnit ⁶³⁾; de 4 Breve strækker sig over Tiden 1253 30/3 - 59 29/12; det sidste er udstedt med Erik 5. som Udsteder. Med 1259 forsvinder (Esger) E imidlertid som Skriver, og en fast Skrivekraft træffer vi derpaa først fra (1262) Oktober. Indimellem ligger det oftere omtalte Fangenskab for Konge og Dronning, der bevirkede, at der fra Foraaret 1261 til Oktober 1262 ingen Kongebreve udstedtes, og at Breve i Erik 5.'s Navn først igen udstedtes fra 1264 5/10.

Den faste Skriver, der dukker op fra Oktober (1262), er Niels af V. E ¹⁵⁴⁾. Han kendes fra 10 originale Kongediplomer, der spænder over Aarene (1262) Oktober - 1266 13/5 ⁶⁴⁾. Han skrev først Breve for Margrethe Sambiria (1262) Okt. - 64 16/8 ⁶⁵⁾ og dernæst for Erik 5. i 1265 fra 13/4 - 10/8 ⁶⁶⁾ og saa igen for Margrethe 1265 13/8 - 66 13/5 ⁶⁷⁾. Med Brevet af 1266 13/3 ophører hans Virksomhed i Kancelliet. Han havde da i 4 Aar alene besørget Renskrivningen af samtlige Kongebreve. Først 1266 findes en ny Haand i Kongebrevene og først fra 1267 en ny fast Kancelliskriver.

¹⁵²⁾ Skyum-Nielsen har i hånden (iflg. en marginnotits 15/2 1966) rettet 'G' til 'E' (udg. anm.).

¹⁵³⁾ Skyum-Nielsen har i hånden (iflg. en marginnotits 15/2 1966) rettet 'H' til 'F' (udg. anm.).

¹⁵⁴⁾ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. E' til 'Thomas A' (udg. anm.).

Noget anderledes forholder det sig med den sidste af de fra denne Periode kendte Skriverhænder i Kongebrevene. Det er Haanden Niels af V. A, der givet repræsenterer en udenfor Kancelliet staaende Lejlighedsskriver. Niels af V. A har skrevet december 2 Kongebreve af 1257 8/7 og af (1256 1/8 - 57,5-17/1¹⁵⁵)⁶⁸). Men dernæst har han skrevet 4 Breve udstedte af Ærkebisp Jakob Erlandsen 1258 10/9 - 59 11/8⁶⁹), samt 2 Breve udstedte af Roskildebispen Peder Skjalmsen 1258 3/11 - 59 10/3⁷⁰), og 1 Brev **/s235/** udstedt 1264 u. D. af Hertug Erik 1. af Sønderjylland⁷¹). Denne tilsyneladende Forvirring klares hurtigt, naar man betragter Brevenes Indhold. De 2 Kongebreve omhandler Stiftelsen af Sct. Clara Kloster i Roskilde. Ærkebispens 4 Breve omhandler ligeledes Clara Klosteret, hvilket ogsaa gælder det ene af Roskildebispens Breve, mens hans andet Brev og Hertugens Brev vedrører henholdsvis Roskilde Kirken og Bispen dær. Der kan herefter ingen Tvivl raade om, at Niels af V. A hører hjemme i Roskildegejstligheden og ikke er nogen Kancelliskriver. De 2 Kongebreve er saaledes Vidnesbyrd om Udfærdigelse i givet Fald ved Lejlighedsskriver, mens Hertugbrevet og Ærkebispbrevene snarest er Vidnesbyrd om Modtagerudfærdigelse. Naar dette er opklaret, bliver det forstaaeligt, hvorfor det ene Kongebrev, Atlas Nr. 63, er affattet paa en lidet kancellimæssig Maade, idet Eskathokollen omfatter Subscriptioner af samtlige i Sagen engagerede lige fra Kongen og Dronningen til Arvingerne. Denne Corroborationsform er ganske enestaaende for et dansk Kongebrev fra 13. Aarhundrede, og saaledes som Underskrivningen her er forbundet med Beseglingen, findes heller ingen Sidestykker i danske Kongebreve fra 12. Aarh. Subscription forekommer derimod endnu af og til i 13. Aarh. i danske Privatdiplomer, og særligt i Roskilde har denne Corroborationsform holdt sig, hvor den findes helt ind i 14. Aarh.⁷²). Niels af V. A kan muligvis identificeres med Roskildebispen Peder Skjalmsen. Han var i høj Grad interesseret i Roskilde Clara Kloster⁷³), og de 2 Breve, som ikke vedrører Klosteret, angaar netop ham.

Af disse er det ene, Atlas Nr. 104, af ganske særlig In-**/s236/**teresse, idet Brevet indeholder Hertug Erik 1stes Forsikring om, at han og ikke Bisp Peder var Ophavsmand til Angrebet paa Sjælland 1259. Denne Brevudstedelse forudsatte givetvis personlige Forhandlinger mellem Hertugen og Bispen, og saadanne var netop mulige, da Bispen i 1264 var landflygtig. I Lübeck opholdt de landflygtige Prælater sig i 1266⁷⁴), 1267 var de i Slesvig⁷⁵). Bisp Peder Skjalmsen har desuden udstedt 2 af de af Niels af V. A skrevne Breve, ligesom han nævnes i 2 andre af denne Skrivers Breve foruden i Hertugbrevet. Subscriptionstegnet for Peder Skjalmsen i Atlas Nr. 63 staar ogsaa nærmest Niels af V. A's Subscriptionstegn i Vidissen af Nr. 63, Atlas Nr. 73.

Af sikre Kancelligejstlige fra Perioden 1253-67 kendes følgende:

- 1 Kansler
- 2 Klærke hos Kongen
- 1 Klærk hos Kansleren
- 6 andre Kancelligejstlige
- 1 Kapellan hos Dronningen

Af sikre Skrivekræfter i det kongelige Kancelli i samme Tidsrum kendes 3.

¹⁵⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet '57 5-17/1' til december' ɔ: 1257. December (udg. anm.).

III. Kapelgejstlige¹⁵⁶ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1250-1267.

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer Vi har kun een Efterretning om Kapelgejstlige i fyrstelige Personers Tjeneste i Tiden 1250-67.

Hertugens Degn 1261 25/11 omtales en Degn, Helmerik, i Vidnelisten i et Brev udstedt af Hertug Erik 1. af Sønderjylland (1259-72) ¹⁾. Efter sin Placering her har han rimeligvis staaet i Hertugens Tjeneste. Degn Benævnelsen Degn brugtes tidligere ligeledes om en hertugelig Kapelgejstlig ²⁾, og den anvendes ogsaa sidenhen om en hertugelig Kansler ³⁾. Selvom Overleveringen iøvrigt er sparsom, tyder denne enlige Efterretning om Kapelgejstlige hos Hertugerne unægteligt paa, at man ikke kan tale om nogen hertugelig Skrivestue i dette Tidsrum.

Modtagerdiplomer i Hertugbrevene I samme Retning peger det Forhold, at man kan konstatere Tilfælde af Medvirken fra Udenforstaaende ved Udstedelsen af de hertugelige Diplomer fra disse Aar.

Ikke mindre end 2 Hertugbreve, der fordeler sig over vene Aaret 1260, er blevet dikterede af den ved den kongelige Brevudstedelse ligeledes virksomme Bisp Esger af Ribe ⁴⁾.

Skriverhænderne i de originale Hertugdiplomer 1250-67 Ogsaa Resultaterne af en Skriftsammenligning mellem de Original bevarede Hertugdiplomer peger mod Udfærdigelse ved Modtagere og andre Udenforstaaende.

/s238/

Fra 1250-67 21/4 er der bevaret 6 Hertugdiplomer i Original. Heraf er et dog udstedt af Enkedronning Mechtilde sammen med Hertugen. De spænder over Aarene 1260 14/3 - 65 5/8. De er alle udstedte i Slesvig og alle skrevne af forskellige Skrivere. Dette sidste viser afgjort henimod Modtagerudfærdigelse, selvom vi kun i eet Tilfælde kan fastslaa, at der er Tale om en Modtagerhaand. Det er ved Atlas Nr. 104, der som fremstillet i foregaaende Afsnit er skrevet af en Roskildeskriver, Niels af V. A. Endnu et hertugeligt Originaldiplom, Atlas Nr. 107, viser henimod en Roskildeskriver, idet Skrifttrækkene i meget minder om en senere i Roskilde forekommende Haand ⁵⁾. Noget bestemt kan dog ikke siges herom.

Om nogen fast Skrivekraft hos Hertugen i disse Aar er der saaledes aldeles ikke Tale.

Kapelgejstlige hos Stormænd Kapellan I Vejlekonstitutionen af 1256 6/3 forudsættes det, at fornemme Folk havde en Præst eller Kapellan, som holdt Messe for dem paa Gaardene ⁶⁾. Saadanne Kapelgejstlige kunde sikkert i givet Fald varetage de paagældendes Brevudstedelser, og det kan derfor have Interesse at opregne de faa, der nævnes i Kilderne.

Peder Ødensen, der 1253 17/5 nævnes som Kannik i Roskilde, havde før 1246 17/5 været Kapellan hos Jakob Sunesen ⁷⁾. 1257 u. D. var han Vidne ved Datteren, Grevinde Ingerd af Regensteins Testamente ⁸⁾. Greven af Regenstein, Albert, havde selv haft en Kapellan, en Præst kaldet Peder Mild fra Holbæk ⁹⁾. Ogsaa Grevinden havde en Kapellan, Paul, der nævnes i hendes Testamente ⁸⁾

¹⁵⁶ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.)

/s239/

Kapelgejstlige hos Biskopper Om den ærkebiskoppelige Skrivestue i disse Aar er vi ganske godt underrettede takket være Oplysninger fra Procesakterne.

Den ærkebiskoppelige Skrivestue 1256 13/3 og 24/3 nævnes 2 Notarer Bent og Jakob som da sammen med 2 Kapellaner og 3 Lundekanniker var nærværende ved Opsættelsen af et Aktstykke om Stridighederne mellem Konge og Ærkebisp ¹⁰⁾. Ifølge Tendensen i Aktstykket har Forfatterne hertil, der vel er at søge blandt Vidnerne, staaet paa Ærkebispens Side. De 2 Notarer og de 2 Kapellaner har da sikkert været i Ærkebispens Tjeneste. Aktstykket er utvivlsomt, ligesom de forudgaaende og efterfølgende Stykker ¹¹⁾ og ligesom Ærkebispens Klager af 1256 ¹²⁾ og Svar af 1257 ¹³⁾, blevet til i Ærkebispens Skrivestue. Ogsaa den Regnskabsliste, der befinder sig mellem Akterne ¹⁴⁾, er uden Tvivl opsat i den ærkebiskoppelige Skrivestue. De i Akterne nævnte Gejstlige kan derfor regnes for at have tilhørt Skrivestuen mere eller mindre konstant. Notarerne – og vel ogsaa Kapellanerne – maa regnes for de faste Skrivere i Skrivestuen. Notaren Jakob er maaske identisk med en Klærk af samme Navn hos Jakob Erlandsen, mens denne var Biskop i Roskilde ¹⁵⁾. Jakob Erlandsen skulde i saa Fald have ført en Klærk med til Lund fra Roskilde.

Ogsaa de 1256 13/3 og 24/3 nævnte Kapellaner, Peder og Unne, har rimeligvis hørt til i Skrivestuen ¹⁰⁾. Ærkebispens havde ogsaa Kapellaner i sin Landflygtighed. Af de ved samme Lejlighed nævnte 3 Lundekanniker vides den ene af dem, Sasser, at have været Klærk hos den tidligere **/s240/** Ærkebisp Uffe ¹⁷⁾. Han var Magister og Dekan ¹⁸⁾, blev senere Provst ¹⁹⁾; han hørte til Jakob Erlandsens trofaste Tilhængere og blev taget til Fange med denne ²⁰⁾, med hvem han ogsaa delte Landflygtigheden ²¹⁾.

Ogsaa andre Gejstlige ses at have staaet Jakob Erlandsen nær, uden at det kan ses, om de har været virksomme i hans Skrivestue ²²⁾.

Efter Ærkebispens Flugt i 1262, og indtil en ny Ærkebisp konsekres 1278, synes der efter Materialet at dømme at have været betydelig Tilbagegang i den ærkebiskoppelige Skrivestues Virksomhed. De bevarede Originaldiplomer kan desværre ikke afgive noget Vidnesbyrd, da de er meget faa i Tal.

Af Kapelgejstlige i Ærkebispens Skrivestue 1250-67 findes

2 Notarer

2 Kapellaner

1 Kannik?

Kapelgejstlige hos andre Biskopper Mens Bisp Esger var Kancelliets Leder, havde han som ovenfor omtalt 2 Klærke, og af disse forekommer den ene som hans Kapellan efter hans formentlige Fratræden som Kancelliets Leder før 1252 4/10 ²³⁾. 2 andre Kapellaner nævnes siden hos ham, Tue og Svenning, henholdsvis 1263 10/12 ²⁴⁾ og 1266 17/12 ²⁵⁾. At Forekomsten af disse underordnede Gejstlige i Esgers Tjeneste sikkert staaer i Forbindelse med hans Arbejde for Kancelliet, er fremhævet ovenfor.

Skrivere iøvrigt I Akterne fra Dominikanernes Provinskapitel i Odense 1252 **/s241/** er der en interessant Passus, der omhandler Dominikanerbrødrenes Arbejde som Skrivere udenfor Klosteret ²⁶⁾. Det hedder her: ”Fremdeles har vi bestemt, at det skal overholdes omhyggeligt, at Brødrene viser deres Prior de Breve, som de modtager udenfor Huset, og en Afskrift af dem, som de skriver udenfor; de, der overlagt skjuler Breve, skal faste 3 Dage paa Brød og Vand”.

Udtrykkene ”de Breve, som de modtager udenfor Huset” og ”Breve, som er sendt til dem” betyder vel ikke saa meget personlige Breve til Brødrene som Breve, der var rettede til Lægfolk, men som disse gav Munkene i Hænde til Udlægning for dem. Klosteret var da en Art offentlig Skrivestue, hvor Breve modtoges, forklaredes og blev skrevet.

Undersøgelsen af Hænderne i de originale Privatdiplomer vil vise, at ogsaa Franciskanere var virksomme ved Brevudstedelse for Private.

Hvad Cisterciensermunkene angaar, skal der endelig henvises til Aarhusbispens Tyges Bemærkning om Ømklosters ”dygtige Skrivere”, der jo ganske vist efter Bispens Udsagn var saa dygtige, at de kunde skrive Brevene paa den Maade, der lige passede dem ²⁷⁾. Ogsaa andetsteds omtales Skrivere i Ømkloster i denne Tid ²⁸⁾.

Skriverhænderne i de originale Privatdiplomer 1250-67 Fra Tiden 1250-67 21/4 er der foruden de allerede omtalte originale Hertugbreve bevaret 62 Privatdiplomer i Original. Disse er skrevet af 31 Skriverhænder. Originalerne fordeler sig efter Udstedelse eller Tilhør omkring de forskellige gejstlige Centrere – Kapitler og Klostre – paa følgende Maade:

/s242/

- 2 (skrevet af 2 Hænder) omkring Lund;
- 50 (skrevet af 20 Hænder) omkring Roskilde.
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Odense.
- 3 (skrevet af 2 Hænder) omkring Ribe.
- 2 (skrevet af 2 Hænder) omkring Slesvig.
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Aarhus.
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Viborg.
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Franciskanerordenen.
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Esrom Kloster.

Af alle disse Hænder skal kun 2 fremmede samt de vigtigere Roskildehænder omtales.

1266 u. D. udstedtes i Perugia et Brev af Jakob Erlandsen, hvilket indeholdt en Vidisse af et Pavebrev. Dette Jakob Erlandsens Brev, Atlas Nr. 114, er skrevet af en pavelig Skriver, som iøvrigt kendes fra 2 Pavebuller til Danmark i Aaret 1258 ²⁹⁾ samt fra 1 af 1265 22/11 til Sct. Clara Ordenen 29a).

1266 u. D. udstedte Bisp Niels af Viborg, Kongens Kansler et Brev i Viborg, Atlas Nr. 116. Dette Brev har en usædvanlig Titulering af Kansleren, nemlig: ”.. illustris Regis Dacie cancellarius..”. Ellers hedder Kongen altid ”.. Danorum .. rex ..”, og denne Benævnelse i Forbindelse med Kanslertitlen bruges da ogsaa i et Kongebrev om Kansler Niels ³⁰⁾. Betragter man imidlertid Originalen, Nr. 116's Skrift, løser Problemet sig af sig selv, idet Skriveren af Brevet uden Tvivl har tilhørt Kardinallægaten Guidos Kancelli ³¹⁾. Dette stemmer fortrinligt med, at et andet Brev, som ligeledes 1266 u. D. udstedtes af Kansler Niels i Viborg ³²⁾, og som er konciperet af samme Diktator som /s243/ Atlas Nr. 116 ³³⁾, indeholder en Vidimering af et Guido-Brev. Der kan herefter ingen Tvivl være om, at Guidos Skrivestue ³⁴⁾ har været i Viborg i 1266; at Guido saa ogsaa har været der siger sig selv. Da det ene af de 2 i Viborg udstedte Breve er udgaaet efter 8. Juni 1266 ³⁵⁾, maa Opholdet i Viborg ligge paa Guidos Tilbagerejse fra de skaanske Landsdele, hvor han opholdt sig fra 8/6 - 17/7 ³⁶⁾. 2/8 var han i Roskilde og 17/8 i Ribe, hvorpaa han rejser sydpaa ³⁷⁾. Hans Ophold i Viborg maa herefter ligge imellem 2. og 17. August, og i det Tidsmelleum er de 2 Breve da udstedte i Viborg i Kanslerens Navn, men ganske vist

dikteret og skrevet af Gejstlige fra Guidos Skrivestue. Nævnte Forhold viser saaledes, at selv Kansleren i givet Fald kunde betjene sig af Lejlighedsskriver, og det giver tilmed et Bidrag til Guidos Itinerar.

Ogsaa det Brev, der vedrører Franciskanerordenen, er muligvis skrevet af en fremmed Haand³⁸⁾.

Af Roskildeskriverne skal følgende fremhæves:

Skriverhaand Nr. 37:

kendt fra 1251 11/12, 1254 13/3 i 2 Originaldiplomer ³⁹⁾; han har været knyttet til Roskildebispen Jakob Erlandsen.

Skriverhaand Nr. 40:

kendt fra 1253 18/5 - 1268 22/6 igennem 4 Originaldiplomer ⁴⁰⁾; Skriveren har staaet i Roskildebispens Tjeneste; i 2 Roskildebispens Navne er 3 af Brevene udgaaede, mens det 4de er udstedt i Ærkebisp Jakob Erlandsens Navn ⁴¹⁾. Skriveren har fulgt Peder Skjalmsen i Landflygtighed, idet det sidste Brev er udstedt 1268 22/6 i Slesvig ⁴²⁾. Samme Skriver har iøvrigt /s244/ skrevet den bagpaa nævnte Brev staaende Paaskrift om Jakob Erlandsen ⁴³⁾. Skriveren kan have været en af Bispernes Kapellaner ⁴⁴⁾ eller muligvis en landflygtig Roskildekannik, f.Ex. Niels Gødesen ⁴⁵⁾. Skriveren anvender en gammeldags, snørklet Diplomskrift ⁴⁶⁾.

Skriverhaand Nr. 41:

kendt fra 1253 26/7, 30/9 i 2 Originaldiplomer ⁴⁷⁾.

Skriverhaand Nr. 44:

kendt fra 1256 1/8 - 1285 1/6 igennem 12 Originaldiplomer ⁴⁸⁾. Disse omhandler alle Gaver til Sct. Clara Kloster i Roskilde, og Skriveren har saaledes gennem en lang Aarrække været særligt knyttet til det. Han har desuden gjort Tilføjelser til et Testamente, der iøvrigt er skrevet af en anden Haand, engang før 1268 18/11 ⁴⁹⁾, og han har derpaa skrevet et nyt Testamente af samme Indhold og med den vigtigste af sine tidligere Tilføjelser i 1268 18/11 ⁵⁰⁾. Fremdeles har denne Skriver skrevet en Række Paaskrifter paa en Serie Pavebreve til Sct. Clara Kloster fra 1257 3/1 - 17/1 ⁵¹⁾. Han har saaledes sikkert en Tid haft Tilsynet med Klosterets Brevskeer og da skrevet de vejledende Paaskrifter paa Brevene.

Skriveren kan muligvis identificeres:

Af de i Brevene nævnte Gejstlige, der kunde være Tale om som Skriveren, er Rane, Dekan i Roskilde Kapitel, den, som synes nærmest til at være det. Han er Udsteder til det sidste af Brevene, fra 1285 1/6 ⁵²⁾, hvori han giver sin Svoger Fuldmagt til at skøde en Gaard til Clara Kloster. Han taler her i 1ste person /s245/ Pluralis (L. 2-6, ⁸⁾, men falder dog etsteds (L. 7) ud af Persontallet, idet han dær taler om "heredibus meis". Maaske peger dette mod, at han selv har været Skriver til Brevet, idet et Diktatforhold mellem ham og Skriveren vel snarest vilde give Lejlighed til at korrigere denne aabenlyse Fejl. Skrev han derimod selv, maaske uden Konzept, kunde Fejlen vel lettere løbe med. Rane kendes fremdeles i en lang Aarrække svarende omtrent til denne Skrivers Forekomst, nl. fra 1266 24-30/9 1288 19/8 ⁵³⁾. 1288 30/9 døde han ⁵⁴⁾.

Skriverhaand Nr. 45:

kendes fra (1256 1/8 – 57 5-17/1) - 1264 u. D. i 9 Originaldiplomer ⁵⁵⁾. Han er identisk med den tidligere omtalte Skriver af 2 Kongebreve, Niels af V. A, se Afsnit II ⁵⁶⁾.

Skriverhaand Nr. 46:

kendt fra (1256 o. 1/8) - (før 1260 15/7) i 4 Originaldiplomer ⁵⁷⁾. Heraf er de 3 udaterede. Alle 4 Breve indeholder Gaver til Sct. Clara Kloster i Roskilde. Brevet fra (før 1260 15/7), Atlas Nr. 1014, indeholder den Oplysning, at 3 i Brevet nævnte Franciskanere (fra Roskilde) har ”skrevet” Brevet, d.v.s. staaet for Udstedelsen. Navnene er Karl, Lars og Aastred. Af en Paaskrift paa Bagsiden fremgaar det, at Karl ikke har været tilstede ved selve Udfærdigelsen ⁵⁸⁾. Enten Lars eller Aastred maa da være Skriven. Men Aastred nævnes nu i en anden Original skrevet af Skriven til Nr. 1014, nl. Atlas Nr., 66, og heri betænkes han tillige af Udstederen med en testamentarisk Gave. Udstederen er Grevinde Ingerd, for hvem samme Skriver desuden har skrevet Atlas Nr. 1008. Det er saaledes temmelig sandsyn-/s246/ligt, at Skriverhaand Nr. 46 repræsenterer Franciskaneren Aastred fra Roskilde. Denne forekommer i Diplomerne fra 1257 u. D. 1268 28/5 ⁵⁹⁾.

Skriverhaand Nr. 48:

kendes fra 1258 15/9 - 1288 14/8 fra 5 Originaldiplomer ⁶⁰⁾. 4 af Brevene indeholder Gaver til Sct. Clara i Roskilde. Skriven er da formentlig hjemmehørende her, skønt det Forhold, at 1 af Brevene er udstedt i Lund, 1 i Egholm og 1 i Børringe og at et 4de omhandler Kirken i Drängsryd, kunde pege mod, at Skriven havde hjemme i Lund. Denne maatte da snarest være den i Brevet af 1288 14/8 omtalte Dekan i Lund, Bent ⁶¹⁾.

Skriverhaand Nr. 60:

kendt fra 2 Originaler fra 1261 22/3 og 1267 12/11 ⁶²⁾ som begge indeholder Gaver til Sct. Clara Kloster i Roskilde. Fremdeles kendes han fra en Paaskrift bagpaa en Original fra 1268 18/11 ⁶³⁾, hvori ogsaa indeholdes en Gave til Klosteret. Ogsaa herved ses Skriven at have været særligt knyttet til Sct. Clara. Af de i Brevene nævnte gejstlige, der har særlig Tilknytning til Sct. Clara, kan der kun være Tale om Franciskaneren Aastred eller Franciskaneren Lars som Skriver Nr. 60. Da Aastred imidlertid, som antaget ovenfor, maa identificeres med Skriver Nr. 46, bliver det sandsynligt, at Lars er Skriver Nr. 60. Lars nævnes i Diplomer fra 1261 22/3 og (1262) ⁶⁴⁾. Da Franciskanerne havde Ret til at indsætte 2 Sjælesørgere for Sct. Clara Kloster ⁶⁵⁾ hvis Orden var en Søsterorden til Franciskanerordenen, er det saaledes meget naturligt, at 2 Franciskanerbrødre som antaget ovenfor arbejdede som Skrivere for Klosteret.

/s247/

Skriverhaand Nr. 66:

kendes fra 2 Originaler fra 1263 17/5 og 19/11, begge omhandlende Gaver til Sct. Clara ⁶⁶⁾.

Skriverhaand Nr. 67:

kendes fra 2 Originaler fra 1263 4/7 og 1283 5/1, der begge angaar Roskildeforhold ⁶⁷⁾

Da 4 af de omtalte Skrivere forefindes i Roskildebispens Breve 1250-60, kunde det maaske vise henimod en fast Skrivestue for denne. Ingen af Skriven forekommer dog samtidigt med hinanden. En Diktatundersøgelse kunde skabe Klarhed over Spørgsmaalet, om Bispens Breve

udfærdigedes efter faste Regler, udfærdigedes kancellimæssigt – eller ej, og om man følgelig kunde tale om en egentlig Skrivestue hos Bispen i Roskilde.

IV. Kancelligejstligheden¹⁵⁷ 1267 - 1282.

Listen fra 1267 10/9 over Kongens Tilhængere Fra 1267 10/9 findes der et Bandlysningsbrev udstedt af 1267 Kardinallegaten Guido med Bandlysning af Kongen og Dronningen og disses Tilhængere ¹⁾.

Betragter man nu Listen over Tilhængerne, der omfatter 21 navngivne Personer, falder det straks i Øjnene, at alle 21 er Gejstlige. Ikke een af Kongens verdslige Raader eller Tilhængere er nævnt. Det viser sig nu, at der imellem de bandsatte forekommer flere Kancelligejstlige, og det kan derfor i denne Forbindelse have en særlig Interesse at betragte Listen nøjere. Begrundelsen for Bandlysningen er den, at de paagældende ikke overholder Guidos Interdikt, som var paalagt i Overensstemmelse med dennes Dom af 1266 30/9 ²⁾, og at de opfordrer og forleder andre til heller ikke at overholde det. Aarsagen er dog sikkert først og fremmest den, at de er Kongens og Dronningens Tilhængere, ”fautores”, som det udtrykkeligt hedder, saaledes at den ovennævnte Begrundelse er en rent formel.

Virkningen af en Bandlysning var bl.a. den retslige Ugyldighed af de Bandlystes Handlinger ³⁾; herunder faldt ogsaa Ugyldigheden af ethvert Brev, der var udstedt af (eller udfærdiget af) en bandlyst, og som paa en eller anden Maade omhandlede en retslig Handling ⁴⁾. Det kunde derfor være af Betydning at ramme dem af Kongens Tilhængere med Band, som gennem Brevudfærdigelsen i Kancelliet formidlede Kundgørelsen af Kongens Regeringshandling-
/s249/ ger. Under denne Synsvinkel skal Listen betragtes, saavidt jeg kan se, idet jeg dog vil fremhæve, at der sikkert mellem de i Listen nævnte bandsatte har været Gejstlige, der var knyttede til Kongen, som Kapelgejstlige, saaledes at de forrettede Sjælesørgervirksomhed for ham og hans Hus, ligesom der sikkert er andre Gejstlige nævnte, hvis Tilhørsforhold ikke bestod i, at de arbejdede ved den kongelige Brevudstedelse.

Af sikre Kancelligejstlige fra Listen kendes følgende:

- 1) Bisp Jens af Børglum ⁵⁾,
- 2) Dominikanerprioren Bo, fhv. Domprovst ⁶⁾,
- 3) Magister Niels Jyde, Kongens Kansler ⁷⁾,
- 4) Ærkedegnen i Aarhus, Magister Peder Aaby ⁸⁾,
- 5) Roskildekanniken Jon Fod ⁹⁾.

Følgende af de i Listen nævnte Gejstlige er formentlig Kancelligejstlige:

- 1) Prioren i Antvorskov, Henrik af Hogenscheid ¹⁰⁾,
- 2) Lundekanniken Niels Torkilsen ¹¹⁾
- 3) Fhv. Provst paa Fehmern, Jens ¹²⁾.

8 af Listens 21 Gejstlige har saaledes været sikre eller formentlige Kancelligejstlige. Af Listens resterende 13 Personer har Bisp Tyge af Aarhus, Provincialprioren for Dominikanerne Aage samt Dominikaneren, Abbed Peder fra Västerås ¹³⁾, næppe været Kancelligejstlige. De 2 førstnævnte vides derimod at have været særligt trofaste Tilhængere af Kongen i Striden mod Ærkebisen ¹⁴⁾.

¹⁵⁷ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Om de resterende 10 kan intet nærmere siges. De omfatter /s250/ 1 Ærkedegne i Lund, 1 Prior i Dalum, 1 Kannik i Lund, 1 Dominikanerlektor ¹⁵⁾, 2 andre Dominikanere, 2 Johannitter, 1 Degne ¹⁶⁾ samt endnu 1 med unævnt Titel. Et Par af dem har rimeligvis som ovenfor berørt i Egenskab af Kapelgeistlige været Sjælesørgere ved Hoffet.

At vi finder Dominikanerordenen saa talstærkt repræsenteret, at lige ved hver 4de er Dominikaner, kan næppe undre, da den afgjort stod paa Kongemagtens Side i disse Aartier og i høj Grad favoriseredes af denne ¹⁷⁾. At ogsaa Johannitterordenen er repræsenteret, skyldes uden Tvivl den nysnævnte Prior Henrik fra Antvorskov, der spillede en betydelig Rolle som Kongens Raad ¹⁸⁾.

Kansler 1267 27/4 nævnes Magister Niels Jyde for første Gang og da som Kongens Kansler ¹⁹⁾. Det er blevet antaget ²⁰⁾, og sikkert med Rette, at han før sin Udnævnelse til Kansler var en simpel kongelig Klærk. Dette stemmer med, at da han 1267 10/9 sættes i Band som ovenfor nævnt, opregnes han i Listen over de bandsatte ikke, som venteligt var efter hans nye Værdighed, først blandt de underordnede Geistlige; han placeres derimod langt nede paa Listen og kaldes ikke engang Kansler ²¹⁾. I sin Egenskab af Kansler fik han sammen med Ærkedegne i Aarhus, Peder Aaby 1269 2/4 Fuldmagt fra Kongen til at indgaa Forlig med de landflygtige Prælater ²²⁾. At de 2 paagældende var blevet bandlyste af Guido, kom ikke til at betyde noget, da Bandlysningen standsedes ²³⁾ lodes kunde de 2 paagældende meget vel beskikkes til at indgaa retsligt bindende Overenskomster ²⁴⁾

1272 6/11 nævnes Kansleren som tilstedeværende i Rom, /s251/ ²⁵⁾. hvor han modtog Ærkebispens Forligstilbud

1274 29/5 var han sammen med Peder Aaby og endnu en kongelig Klærk nærværende ved Generalkonciliet i Lyon ²⁶⁾. 1274 12/11 nævnes han i et paveligt Brev om Vilkaarene for det endelige Forlig ²⁷⁾. Først 1277 20/3 forekommer han igen i et dansk Kongebrev ²⁸⁾. Fra da af nævnes han nogenlunde regelmæssig i Kongebrevene indtil sin Død i 1282 28a). ¹⁵⁸

I Tiden mellem 1274 13/3 ²⁹⁾ og 1277 ³⁰⁾ indtraadte der Vakance ³¹⁾ i en af de kongelige Patronatskirker, Sct. Mikkel i Slagelse. Denne var mellem 1249 og 1254 5/4 ³²⁾ blevet inkorporeret i Roskildekirkens Domprovsti af den daværende Bisp i Roskilde, Jakob Erlandsen, hvilket Kirkens Patron, Kongen, 1255 ¹⁵⁹ protesterede imod ³³⁾, og Domprovsterne dær havde besiddet den lige siden indtil den ovennævnte Vakance ³⁴⁾. Da denne indtraadte, indførtes Kansleren, Niels Jyde, imidlertid i Besiddelsen, efter at denne ”paa Kongens Magtbud” ³⁴⁾ var blevet frataget Jens Grand.

Niels Jyde skulde derpaa præsentere en Vikar for Bisp Ingvar ¹⁶⁰ af Roskilde, og denne skulde overdrage Kirken til Vikaren, ¹⁶¹ som saa havde at svare Niels Jyde Kirkens Indtægter, af hvilke denne saa lønnede ham og vedligeholdt Kirken ³⁵⁾, mens Niels Jyde kunde beholde Provenu.

¹⁵⁸ Håndskreven tilføjelse i margin ”15/2-66 Ændres efter disp. s. 285, 328 n. 69-77” (udg. anm.).

¹⁵⁹ I hånden retter Skyum-Nielsen ’1255’ til 1257’ (udg. anm.).

¹⁶⁰ I hånden retter Skyum-Nielsen ”præsentere en Vikar for Bisp Ingvar” til ”have kollats af Peder Bang eller Stig” (udg. anm.).

¹⁶¹ I hånden retter Skyum-Nielsen ”den skulde overdrage Kirken til Vikaren” til ”siden give Kirken til en Vikar” (udg. anm.).

Skt. Mikkelskirke var særligt værdifuld at besidde, fordi der laa et meget stort Jordareal til den ³⁶⁾, og de paa Jorderne boende Bryder og Landboer svarede ogsaa Afgifter til Besidderen af Kirken ³⁷⁾.

Denne resolute Indgriben under Vakancen fra Kongemagtens Side behagede ingenlunde Domprovsten, Jens Grand, og den førte **/s252/** til, at han i Tiden efter 1277 13/1 og velsagtens endnu i 1277 ³⁸⁾ førte Sagen frem for en Forsamling af Notabiliteter, nemlig Kongen, Kansleren, Ærkebispens og Roskildebispens ³⁹⁾. Da Jens Grand imidlertid ved Sammenkomsten optraadte fornærmeligt overfor Kongen ⁴⁰⁾, opnaaede han ved denne Lejlighed kun at paadrage sig dennes Vrede, og Kansleren besad Kirken i Ro til sin Død i 1282 mellem 2. og 29. Juli ⁴¹⁾.

Fremtrædende Kancelligejstlige Under Kanslerens Fravær i Rom og Lyon, synes Bisp Jens af Børglum, der ogsaa kendes som fremtrædende Kancelligejstlig opimod Aar 1267, en Tid at have varetaget Kanslerens Funktioner. Indenfor de 8 Aar, hvor Niels Jyde ikke forekommer i danske Kongebreve, fra 1269 2/4 - 1277 20/3, omtales Bisp Jens i Aarene 1271-72 ikke sjældent i Kongebrevenes magre Vidnelister ⁴²⁾. Særlig Interesse har det, at han 1271 23/7 nævnes i Vidnelisten sammen med en kongelig Notar, mens selve Kongebrevet omtaler en kongelig Klærk ⁴³⁾, og at han 1271 29/10 nævnes i Vidnelisten sammen med den nysnævnte Notar og en kongelig Kapellan, der sikkert ogsaa har været Kancelligejstlig ⁴⁴⁾. At Bisp Jens 1271 har fungeret som Kansler, Notaren som Prothonotar og Kapellannen iøvrigt som overordnet Kancelligejstlig, er antageligt ikke en altfor usikker Slutning. Under dem stod saa igen underordnede Kancelligejstlige af fastere Tilknytning, særlig kongelige Klærke, hvis Betydning dog har været for ringe til, at de (undtagen rent undtagelsesvis) skulde forekomme i Kongebrevenes Vidnelister. Efter 1272 14/5 ⁴⁵⁾ og indtil sin Død 1280 (el. 1281) ⁴⁶⁾ forekommer Bisp Jens ikke mere i Kongebrevene. At dømme herefter er han **/s253/** saaledes efter 1272 14/5 løsnat fra sin Tjeneste i Kancelliet.

Et andet fremtrædende Medlem af Kancelligejstligheden synes Prioren i Antvorskov, Henrik af Hogenscheid, at have været efter det store Antal Gange, han i Aarene 1267-93 forekommer som Vidne i Kongebreve, navnlig i Tiden efter 1282 ⁴⁷⁾. Han ses at have haft politisk Indflydelse ⁴⁸⁾.

Et tredje fremtrædende Medlem af Kancelligejstligheden var vist stadig Bisp Esger af Ribe indtil hans Død 1273 14/2 ⁴⁹⁾ Endnu 1268 13/6 dikterede han et Kongebrev ⁵⁰⁾, ligesom han sikkert har været virksom ved Opsættelsen før 1269 26/6 af Ribe Stadsret ⁵¹⁾¹⁶²⁾.

1272 20/6 nævnes fremdeles en ny Kapellan hos ham, Præsten Vide ⁵²⁾, der maaske er identisk med den Degn Vide, som 1270 19/7 nævnes som Vidne i et Kongebrev ⁵³⁾. Ihvertfald er samme Kapellan Vide identisk med den Kannik i Ribe og senere Provst, Vide, der 1296 5/5 fik Kongens Fuldmagt til sammen med Kansleren Morten Mogensen at føre Proces ved Kurien mod Jens Grand ⁵⁴⁾. Esgers Tilknytning til Kancelliet personligt, og gennem de Gejstlige i hans Tjeneste, synes saaledes at kunne godtgøres ogsaa for hans sidste Aar. Ialt har Esger fra 1252 4/4 - 1272 20/6 haft 5 Klærke og Kapellaner i sin Tjeneste, uden Tvivl et Vidnesbyrd om hans Virksomhed i Kancelliet i samme Tidsrum. Efter hans Død 1273 14/2 samledes Kannikerne imidlertid og vedtog en Række Bestemmelser, der skulde hindre saadanne Misbrug overfor Kirken og dens Gejstlighed, som Esger aabenbart havde gjort sig skyldig i ⁵⁵⁾. Det har i denne Forbindelse Interesse, at det bl.a. fastsættes, at Bispen ikke maatte blande **/s254/** sig i Overdragelsen af Digniteter, Præbender og Kannikegaarde (§ 3), og at ingen maa optages som

¹⁶²⁾ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Nej se p. 261" (udg. anm.).

Kannik uden i Nærværelse af dem, som efter Loven skulde tilkaldes hertil (§ 24). Allerede i 12. Aarh. havde der været Strid om Præbenderne i Ribe, idet Bisp Stefan (1171-77) modsatte, at disse uddeltes til Kongens og Stormændenes Klærke ⁵⁶⁾, mens Efterfølgeren Bisp Omer (1178-1204) synes at have givet Adgang for de omtalte Klærke ⁵⁷⁾. Muligvis har Forholdet været det, at Esger som i sin Tid Ribebispen, Kansler Radulf ⁵⁸⁾, favoriserede eller søgte at favorisere sine egne Klærke og Kapellaner (og muligvis andre kongelige Kancelligejstlige) ved Besættelsen af Kanonikater, Præbender og Kannikegaarde.

Notar For første Gang siden 1248 møder vi i denne Periode igen en kongelig Notar. Det sker i et Kongebrev af 1271 29/10, hvor et Vidne, Provsten paa Falster, Jens, benævnes ”vor Notar” ⁵⁹⁾. Samme Jens forekommer i Tiden indtil 1282 29/7 endnu 2 Gange som Vidne i Kongebreve. Det er i 1271 23/7 og 1273 23/6 ⁶⁰⁾ hvor han dog begge Gange nævnes uden Notartitel. Som Provst paa Falster var han Kannik i Roskilde. En Kannik dør, Jens Fod, nævnes 1297 som Søn af den Kancelligejstlige, Kanniken Jon Fod ⁶¹⁾. Da Faderen saaledes var Gejstlig, maatte Sønnen have Dispensation for selv at kunne blive Gejstlig og opnaa Embede, og en saadan erhvervede Jens Fod fra Bisp Tyge I. af Aarhus engang mellem 1263 3/10 ⁶²⁾ og 1273 før 13/1 ⁶³⁾. Senere erhvervede han flere Kirker og inden 1271 23/7 Kanonikatet i Roskilde. Den ovenfor nævnte Notar og Kannik Jens er sikkert identisk med den /s255/ her omtalte Kannik Jens Fod, Søn af Jon Fod hvilket ogsaa støttes af, at der 1284 29/11 i 3 Kongebreve til Slut nævnes en ellers ukendt Jens Jonsen som Vidne ⁶⁴⁾. Dette stemmer ogsaa med, at der mellem de Kirker, som Jens Fod erhvervede, var 2 kongelige Patronatskirker samt en Købstadkirke, hvorover Kongen rimeligvis ogsaa havde Patronat ⁶⁵⁾. Er Identifikationen rigtig – og det er den sikkert – har vi her Fader og Søn, som begge var Kanniker i Roskilde og begge var Kancelligejstlige.

Det er berørt ovenfor, at Jens Jonsen Fod paa et vist Tidspunkt besad flere Kirker. Oplysningen stammer fra et Pavebrev af 1295 27/4 ⁶⁶⁾, hvoraf det fremgaar, at han først erhvervede Egebjerg Kirke og dernæst Kirken i Brøndbyøster og endelig Brede Kirke; efter at have afstaaet Brede kirke fik han Helsingør Kirke istedet, og omsider fik han Kanonikatet i Roskilde ⁶⁷⁾. Brede Kirke var en kongelig Patronatskirke ⁶⁸⁾. Brøndbyøster Kirke var det formentlig ogsaa, eftersom Brøndbyøster hørte til Kongelevet ⁶⁹⁾ og iøvrigt kan antages at have ligget til Kansleren (eller en Kancelligejstlig) paa denne Tid, eftersom det gjorde det o. 1145 og senere, o. 1375 ⁷⁰⁾. Notaren Jens Fod har paa een Gang besiddet 3 Kirker, hvoraf 2 vistnok begge var kongelige Patronatskirker, og det siger sig selv, at han ikke har forrettet Præstegerning i dem, men ladet dem betjene af Vikarer, som han har lønnet med en Del af Kirkeindtægterne, hvorpaa han har ladet Resten af disse tilflyde sig selv. Efter at have opgivet 1 Kirke fik han en anden istedet og tillige et Kanonikat, og han har en Tid lang modtaget Provenuet af 3 Kirker og 1 Kanonikat. Ved Pavebrevet af 1295 27/4 fik han Tilladelse /s256/ til at beholde Købstadkirken sammen med Kanonikatet. Notarens Aflønning med Kirkeembeder er sikkert et Skoleeksempel paa Aflønning af Kancelligejstlige.

Før Notaren kunde komme i Besiddelse af Brede Kirke, havde der været Rivninger om den mellem Løgumkloster og Kongemagten. Dette var foranlediget af, at Kong Abel i sin Tid, 1252 5/4 havde skænket Kirken til Klosteret ⁷¹⁾. Abels Efterfølger, Kristoffer 1., vilde imidlertid ikke stadfæste Abels Donation ⁷²⁾, før han tvunget af den politiske Situation saa sig nødsaget hertil ⁷³⁾. Her svarede hans Holdning ganske til hans Optræden med Hensyn til Skt. Mikkel Kirke. Denne Kristoffer 1.'s kraftige Politik fortsattes under Erik 5., baade som nævnt ovenfor ved Skt. Mikkel og her ved Brede Kirke. Det lykkedes Kongen, formentlig i Forbund med de andre Patroner til

Kirken, at erhverve Kardinallegaten Guidos Støtte imod Løgumkloster ⁷⁴⁾; efter Bruddet mellem Guido og Kongen lykkedes det samme derpaa for Klosteret ⁷⁵⁾. Omsider indtraadte det afgørende Øjeblik i 1272 før 20/5 ved Vakance i Kirken ⁷⁶⁾. Fra Kongens Side blev der da grebet resolut ind, idet en ny Indehaver præsenteredes for Stiftsbispen Esger, og han fik Kirken overdraget og indsatte sin Vikar i denne før 10/7 1272 ⁷⁷⁾. En senere Proces herom, indledt 1276 20/3, faldt ud til Kongens Fordel ⁷⁸⁾. Da Notaren Jens Fod formentlig erhvervede sin Dispens fra Bisp Tyge før 1271 29/10 ⁵⁹⁾ kan han meget vel have været den, der i 1272 præsenteredes til Kirken og fik indsat sin Vikar dær ⁷⁹⁾.

Den ledende Kraft i Kongemagtens kraftfulde Politik i disse Aar overfor Roskilde Domprovsti og Løgumkloster i Stri-/s257/dighederne om de kongelige Patronatskirker har sikkert været Kanslerne ⁸⁰⁾, først Niels af Viborg og siden Niels Jyde, af hvilke den sidste jo ogsaa fik en personlig Interesse i Hævdelsen af Kongens Ret i Skt. Mikkel. Det vilde være mere end rimeligt, om Administrationen af Kronens Patronatskirker laa under Kansleren, til hvis Undergivne i Kancelliet de blev overdraget.

Kapellan For første Gang i 13. Aarhundrede møder vi i 1271 29/10 Titlen Kapellan anvendt i en dansk Kilde om en Gejstlig i Kongens Tjeneste ⁸¹⁾. I et Kongebrev, der da udgik, nævnes i Vidnelisten en Lundekannik Erik som ”vor Kapellan”. Da de 2 andre Gejstlige, som han nævnes sammen med, Bisp Jens af Børglum og Notaren Jens Jonsen Fod, er Kancelligejstlige, har han selv uden Tvivl ogsaa været det. En kongelig Kapellan fra o. 1300 bliver senere Kongens Kansler ⁸²⁾. Denne Kapellan og Lundekannik Erik er sikkert identisk med Ærkedegnen i Lund Erik, der forekommer 1277 28/3 ⁸³⁾. Efter Placeringen af Kapellanen i Kongebrevet af 1271 efter Notaren, synes denne at have Rang foran Kapellanen.

Klærk Den fra forrige Tidsafsnit, 1253 - 1267, kendte kongelige Klærk, Kantor Niels fra Slesvig, nævnes ogsaa i dette Tidsafsnit, idet han 1274 29/5 beseglede et Diplom sammen med Kansleren Niels Jyde og den Kancelligejstlige Peder Aaby, der da var udvalgt Bisp til Aarhus ²⁶⁾.

Peder Aaby havde i sin Tid været Klærk ⁸⁴⁾ hos Aarhus-/s258/ bisp Peder Ugodsen (1249-60), og han stod ogsaa i Efterfølgeren, Tyge 1.'s Tjeneste ⁸⁵⁾. Som Ærkedegn i Aarhus havde han 1266 været Befuldmægtiget for Kongen under Forhandlingerne med Guido ⁸⁶⁾, og han var som ovenfor nævnt blevet bandlyst af denne 1267 10/9 sammen med en Række andre af Kongens og Dronningens gejstlige Tilhængere. 1269 2/4 fik han Fuldmagt fra Kongen og Dronningen til sammen med Kansleren at indgaa Forlig med de landflygtige Prælater ⁸⁷⁾. 1271 23/7 var han dog hjemme igen og nævnes da i et Kongebrev sammen med 2 andre Kancelligejst ⁸⁸⁾. 1273 14/2 valgtes han til Bisp i Aarhus ⁸⁹⁾. 1274 29/5 lige opholder han sig som omtalt i Lyon, hvor han var endnu 1274 18/8 ⁹⁰⁾. Han døde inden 1276 ⁹¹⁾.

I Lyon opholdt Lundekanniken Niels Torkilsen sig ogsaa i 1274, hvor han 16/8 opsatte sit Testamente ⁹²⁾. Det var næppe tilfældigt, at han da var i Lyon sammen med Kansleren og 2 kongelige Klærke. Han har sikkert selv været Kancelligejstlig, hvilket støttes af, at han som tidligere berørt bandsattes af Guido i 1267 10/9.

Endnu en af de da bandsatte formentlige Kancelligejstlige nævnes senere. Det er den forhenværende Provst paa Fehmern Jens, der 1272 3/5 optraadte sammen med en Række Embedsmænd og Riddere som Forlover for Kongen ⁹³⁾.

Udover de her nævnte Personer kendes der en Række andre Gejstlige, som vides at have staaet Kongen nær, uden at det dog kan ses, at de har gjort Tjeneste i Kancelliet ⁹⁴⁾.

/s259/

Skriverhænderne i de originale Kongediplomer 1267-1282 Fra Perioden 1267 21/4 - 1282 29/7 er der bevaret 42 originale Kongediplomer ⁹⁵⁾. Af disse er 32 udstedte af Erik 5. og 10 af Margrethe Sambiria. De 42 Diplomer er skrevet af 18 Hænder. 2 af de fra denne Periode kendte Hænder genfindes i de næste Tidsafsnit fra 1282 - 1287 og 1287 - 1305, hvor de har skrevet 10 Originaler ⁹⁶⁾. 8 af de 18 Hænder repræsenteres hver kun af en enkelt Original. Det er Hænderne Niels af V. J., ¹⁶³ Niels Jyde A, ¹⁶⁴ Niels Jyde B, ¹⁶⁵ Niels Jyde G, ¹⁶⁶ Niels Jyde H, Niels Jyde I, ¹⁶⁷ Niels Jyde M ¹⁶⁸ og Niels Jyde N ^{169 97)}. Af disse 8 Originaler, der repræsenterer hver sin Haand, er 3 udstedte af Margrethe Sambiria, 5 af Erik 5. Af de 3 førstnævnte er det ene sikkert en Modtagerudfærdigelse. Det er Atlas Nr. 146, der er skrevet af Haand Nr. 101, som skriver en højst fremmedartet Diplomskrift. Skriveren er formentlig nordtysk, idet Modtageren er det hellige Kors's Nonnekloster i Rostock. Af de nævnte 5 Kongediplomer, der repræsenterer hver sin Haand, synes Atlas Nr. 152, skrevet af Skriverhaand Nr. 104, ogsaa at repræsentere en Modtagerhaand. Brevet er udstedt i Ringsted 1272 u. D., og det minder i Skriftføring paafaldende om et Diplom af 1278 u. D., der er udstedt af Ringsted Kloster ⁹⁸⁾. Skriverhænderne Niels af V. J ¹⁷⁰ og Niels Jyde B ¹⁷¹ har antageligt været Skrivere i Kancelliet, da Skriverhænderne hver for sig i Skriftductus minder meget om samtidige sikre Kancellihænder ⁹⁹⁾

De øvrige 35 originale Kongediplomer er skrevet af 10 Hænder, om hvilke det gælder, at de alle periodisk har arbejdet som fast Skrivekraft i Kancelliet.

/s260/

Niels af V. F. ¹⁷² Haand Nr. 73:

Denne Skriver kendes fra 4 Originaldiplomer, alle udstedte af Margrethe Sambiria og alle vedrørende Estland. De dækker Tiden 1273 29/8 - 1282 22/7 ¹⁰⁰⁾. De 3 af Brevene, der har Datumsformel, har Nykøbing som Udstedelsessted ¹⁰¹⁾. ¹⁷³

Interessant er det nu, at næsten alle Dronningens Breve i en lang Aarrække udgik fra Nykøbing. Fra 1267 1/8 - 1282 22/7 er der i Original eller Afskrift bevaret 12 Kongebreve udstedte i hendes Navn. Af disse er de 11 udstedte i Nykøbing ¹⁰²⁾. Forud for 1267 1/8 kendes hun imidlertid som Udsteder i Aarene (1262) Oktober - 1266 13/5 igennem 7 Breve, der alle har andre, indbyrdes forskellige Lokalteter som Udstedelsessted ¹⁰²⁾. Efter 1282 22/7 (og efter Haandfæstningen af 1282 29/7!) findes hun som Udsteder i et Brev af 1282 4/12, der udgik i Rostock ¹⁰³⁾. Dronningen ses saaledes at have haft fast Kvarter i Nykøbing i 15 Aar, og indenfor disse 15 Aar er ogsaa de 3 Originaler udgaaet, som er skrevet af Niels af V. F. ¹⁷⁴ Hans Breve

¹⁶³ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. J' til 'Niels Jyde B' og tilføjer i margin 'Rettet 15/2-66' (udg. anm.).

¹⁶⁴ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'A' til 'C' (udg. anm.).

¹⁶⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'B' til 'D' (udg. anm.).

¹⁶⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde G' til 'Thomas B' (udg. anm.).

¹⁶⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde I' til 'Thomas D' (udg. anm.).

¹⁶⁸ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde M' til 'Thomas F' (udg. anm.).

¹⁶⁹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde N' til 'Thomas G' (udg. anm.).

¹⁷⁰ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. J' til 'Niels Jyde B' (udg. anm.).

¹⁷¹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'B' til 'D' (udg. anm.).

¹⁷² Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. F' til 'Thomas C' (udg. anm.).

¹⁷³ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "NB Samtidigt m. kanslerskiftet = forringelse af Niels Jydes kompetence" (udg. anm.).

¹⁷⁴ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. F' til 'Thomas C' (udg. anm.).

spænder over 9 Aar, og han har saaledes været fast Skriver for hende. Man kan med andre Ord tale om, at en Afdeling af Kancelliet i Aarene 1267-1282 havde fast Station i Nykøbing.

Niels af Viborg I,¹⁷⁵ Haand Nr. 79:

kendes fra 2 originale Kongebreve fra 1267 27/4 og 1272 14/5 ¹⁰⁴).

Niels Jyde C,¹⁷⁶ Haand Nr. 88:

Denne Haand kendes fra 3 Kongediplomer fra 1268 5/7 – 1272 u.D. ¹⁰⁵). Niels Jyde C¹⁷⁷ har fremdeles skrevet en Tilføjelse paa Originalen til Ribe Stadsret af 1269 26/6 ¹⁰⁶). Mens hele **/s261/** Indledningen og selve Teksten med alle Paragrafferne er skrevet af samme Haand, er der i Slutningen med Niels Jyde C's¹⁷⁸ Haand tilføjet: ”Has autem leges et iura suprascripta nos Ericus dei gracia Danorum Sclauorumque rex dictis ciuibus Ripensibus indulgemus et tenore presencium confirmamus presentes litteras sub sigillo nostro eisdem in huius rei testimonium concedentes. Datum anno die et loco supradictis” ¹⁰⁷). At Skrивeren af denne Tilføjelse virkelig er Niels Jyde C,¹⁷⁹ ses evident ved en Skriftsammenligning mellem Tilføjelsen og de 3 ovennævnte Diplomer, som Niels Jyde C¹⁸⁰ har skrevet ¹⁰⁸). Da han uden al Tvivl har været fast Skrivekraft i Kancelliet i Aarene 1268-1272, er det hermed godtgjort, at Ribe Stadsret i sin originale Form fik sin Stadfæstelse af Erik 5. gennem en Paategning i det kongelige Kancelli. Aktstykket har sikkert været opsat af Ribeborgerne og renskrevet, som det nu foreligger (dog uden Paategning), før det Hof, hvor Retten stadfæstedes, og Tidspunktet for Stadfæstelsen har været aftalt i Forvejen, saaledes at Datoen for Stadfæstelsen kunde indføres i Indgangsordene, dengang da Aktstykket opsattes hjemme i Ribe. Ved Opsættelsen af Aktstykket har Bisp Esger vistnok været virksom ¹⁰⁹)¹⁸¹. Den Haand, som skrevet hele Stykket indtil Paategningen, er ikke nogen fra Kongediplomerne kendt Haand, saalidt som den forekommer i noget Privatdiplom fra denne Tid. Haanden repræsenterer sikkert en lokal Ribeskriver. Dens Skriftkarakter afviger meget fra Kancellihændernes.

Niels Jyde E,¹⁸² Haand Nr. 98:

kendes fra 10 Originaldiplomer, der spænder over Aarene **/s262/** 1271 6-11/4 - 1282 1/7 ¹¹⁰). Interessant er det, at mens Erik 5. 1279 29/6, da han opholdt sig i Nykøbing, anvendte denne Skriver til sit da udstedte Kongebrev, saa benyttede Margrethe Sambiria samme Dag og Sted en anden Skriver, Niels Jyde M,¹⁸³ til et Brev af samme Indhold og til samme Modtager som Erik 5.'s. Bortset fra de naturlige Ændringer, der beror paa, at der er 2 forskellige Udstedere, afviger Brevene saa meget fra hinanden (i Salutatio og Corroboratio), at hver af Skrивerne har haft sin Diktator, der har konciperet de nævnte Formler selvstændigt, mens begge har fælles Narratio og Dispositio, der vel stammer fra en fælles Koncept. Ogsaa dette Forhold skulde tale for, at der i

¹⁷⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af Viborg. I' til 'Niels Jyde A' (udg. anm.).

¹⁷⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁷⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁷⁸ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁷⁹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁸⁰ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁸¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”Nej = s. 253” (udg. anm.).

¹⁸² Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'E' til 'F' (udg. anm.).

¹⁸³ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde M' til 'Thomas F' (udg. anm.).

Nykøbing i denne Tid var en selvstændig Kancelliafdeling, der arbejdede som saadan – ogsaa naar Kongens Kancelli kom tilstede.

Niels Jyde F,¹⁸⁴ Haand Nr. 99:

kendes fra 3 Originaldiplomer fra 1271 21/7 - (1272, Foraar)¹¹¹⁾. Niels Jyde F¹⁸⁵ har virket i Kancelliet i 1271-72 sammen med de 3 Kancelliskrivere Niels af V. I,¹⁸⁶ Niels Jyde C¹⁸⁷ og Niels Jyde E.¹⁸⁸ Niels Jyde F¹⁸⁹ og de 2 førstnævnte glider dog ud efter 1272. De erstattes imidlertid i 1273 af den ovenfor nævnte Niels af V. F¹⁹⁰ (der kun arbejder i Nykøbing) og Niels Jyde J¹⁹¹ og Niels Jyde K,¹⁹² hvilke nu skal omtales.

Niels Jyde J,¹⁹³ Haand Nr. 107:

kendes fra 3 Kongebreve fra Aarene 1273 27/9 - 1282 9/3¹¹²⁾.

Niels Jyde K,¹⁹⁴ Haand Nr. 108:

kendes fra 3 Kongebreve, der spænder over Aarene 1273 /s263/ 10/10 - 1279 30/7¹¹³⁾.

Niels Jyde L,¹⁹⁵ Haand Nr. 111:

kendes fra 2 Originaler fra (1276) 26/12 og 1280 29/7¹¹⁴⁾. Han skriver begge Gange for Margrethe Sambiria i Nykøbing, og han har rimeligvis været fast knyttet til hendes Kancelliafdeling i Nykøbing i Lighed med den ovenfor omtalte Niels af V. F.¹⁹⁶

Niels Jyde O,¹⁹⁷ Haand Nr. 125:

kendes fra 4 Originaler, der er udstedte over Aarene 1279 - 1290 22/7¹¹⁵⁾. De 2 første er udstedte 1279 og 1282 20/3 af Erik 5. Det 3die er udstedt 1287 8/4 af Enkedronningen Agnes, mens det 4de er udstedt 1290 22/7 af Erik 6. Niels Jyde O¹⁹⁸ har saaledes fungeret under 2 Konger og 3 Kanslere.

Niels Jyde Q,¹⁹⁹ Haand Nr. 133:

kendes fra 9 Kongediplomer og 1 Privatdiplom fra Tiden 1282 2/7 - 1288 4/6¹¹⁶⁾. Hans Skrift minder meget om Skrивeren Nr. 154's Skrift. Denne er hjemmehørende i Roskilde, og

¹⁸⁴ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'F' til 'G' (udg. anm.).

¹⁸⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'F' til 'G' (udg. anm.).

¹⁸⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. I' til 'Niels Jyde A' (udg. anm.).

¹⁸⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

¹⁸⁸ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'E' til 'F' (udg. anm.).

¹⁸⁹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'F' til 'G' (udg. anm.).

¹⁹⁰ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. F' til 'Thomas C' (udg. anm.).

¹⁹¹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'J' til 'I' (udg. anm.).

¹⁹² Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'K' til 'J' (udg. anm.).

¹⁹³ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'J' til 'I' (udg. anm.).

¹⁹⁴ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'K' til 'J' (udg. anm.).

¹⁹⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde L' til 'Thomas E' (udg. anm.).

¹⁹⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. F' til 'Thomas C' (udg. anm.).

¹⁹⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'O' til 'K' (udg. anm.).

¹⁹⁸ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'O' til 'K' (udg. anm.).

¹⁹⁹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Q' til 'L' (udg. anm.).

muligvis har Niels Jyde Q²⁰⁰ haft Tilknytning til Roskilde, f.Ex. gennem fælles Skoling dær sammen med Skriver Nr. 154.

Niels Jyde Q²⁰¹ forekommer 1282 før 29/7 sammen med Niels Jyde J²⁰² og Niels Jyde O.²⁰³ Paa et Par Tidspunkter i Perioden 1267-1282 (1271-72 og 1282 før 29/7) ses 3-4 Skrivere saaledes at have arbejdet samtidigt i Kancelliet.

Itinerar-Betragtninger 1271 i Dagene fra 6.-11. April var 2 af de nævnte Skrivere, Niels Jyde C²⁰⁴ og Niels Jyde E²⁰⁵ i Aalborg sammen, hvor Kancelliet da havde Station ¹¹⁷). 1279 29/6 var Niels Jyde E²⁰⁶ som omtalt ovenfor sammen med Niels Jyde M²⁰⁷ i Nykøbing, hvor hver **/s264/** efter sin Diktat skrev det samme Kongebrev for henholdsvis Erik 5. og hans Moder ¹¹⁸). 14. Juli 1280 udstedtes 3 Kongebreve til fremmede Handelsstæder ¹¹⁹). Skønt de alle er givet samme Dag, er 2 af dem udstedt i Nakskov, mens det 3die er udstedt i Vordingborg. Det kunde tænkes, at der samme Dag var udleveret Breve til Modtagerne fra Kancelliet, før og efter Sejladsen fra det ene Sted til det andet. Da der imidlertid er samme Modtager for 2 af Brevene, nl. 1, der er udstedt i Nakskov, og 1, der er udstedt i Vordingborg, vil det være sandsynligst, at disse er udleveret samtidigt til Modtageren eet af de 2 nævnte Steder. Saafremt man ikke antager, at Brevene har været renskrevet hvert sit Sted, bliver det nævnte Forhold Vidnesbyrd om Koncept, idet Brevene med Nakskov som Udstedelsessted er dikterede af en anden Diktator end Brevet med Vordingborg som Udstedelsessted ¹²⁰) og Koncepten(-erne) ført fra det ene Sted til det andet Sted, hvor de 3 Breve i Fællesskab er blevet renskrevne og udleverede.

1282 1. og 2. Juli var Kancelliskriverne Niels Jyde E²⁰⁸ og Niels Jyde Q²⁰⁹ sammen i Roskilde, hvor de hver skrev et Brev for Kongen ¹²¹).

Af sikre Kancelligejstlige fra Perioden 1267 - 1282 kendes følgende:

- 1 Kansler
- 1 Notar
- 1 Kapellan
- 1 Klærk
- 8 andre Kancelligejstlige.

²⁰⁰ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Q' til 'L' (udg. anm.).

²⁰¹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Q' til 'L' (udg. anm.).

²⁰² Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'J' til 'I' (udg. anm.).

²⁰³ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'O' til 'K' (udg. anm.).

²⁰⁴ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'C' til 'E' (udg. anm.).

²⁰⁵ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'E' til 'F' (udg. anm.).

²⁰⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'E' til 'F' (udg. anm.).

²⁰⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels Jyde M' til 'Thomas F' (udg. anm.).

²⁰⁸ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'E' til 'F' (udg. anm.).

²⁰⁹ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Q' til 'L' (udg. anm.).

/s265/

Af sikre Skrivekræfter i det kongelige Kancelli kendes i samme Tidsrum 10.

/s266/

V. Kancelligejstligheden²¹⁰ 1282 - 1287.

Kansler Niels Jyde døde som ovenfor omtalt i Juli 1282, før 29. Fra 29. Juli 1282 dateres da den næste Periode, skønt en ny Kansler først nævnes 1283 8/9 ¹⁾. 1282 29/7 betød imidlertid en afgjort Vending i Forholdet mellem Konge og Adel, og det førte ogsaa den Mand frem, som blev Kansler efter Niels Jyde, Bisp Jakob af Slesvig. Før han blev Bisp i 1282 ²⁾, havde han været Provst i Barvedsyssel ³⁾. Den første Gang, han nævnes i Forbindelse med Kongemagten, er netop som Medbesegler af Haandfæstningen af 1282 29/7, hvor han endnu er udvalgt Biskop ⁴⁾.

Erik Arup antager, at han overtog Kanslerembedet straks efter Niels Jydes Død ⁵⁾, hvilket sikkert er rigtigt. 1282 9/12 udstedte han Brev sammen med bl.a. Marsken Stig Andersen og Jakob Nielsen ⁶⁾, to ledende Mænd i den sejrende Opposition ⁷⁾. Først 1283 8/9 betitles Jakob af Slesvig udtrykkeligt Kansler ¹⁾. Han forekommer nu regelmæssigt i Kongebrevene og ved de store politiske Forlig i Aarene fremefter ⁸⁾. Sidste Gang han nævnes som Kansler er 1286 31/3 ⁹⁾. 1287 døde han, vistnok i April ²⁾. I Kongebrevene overholdes regelmæssigt den Rangfølge, at Bisp Jakob staar lige efter Ærkebisen foran ældre Kolleger ¹⁰⁾, hvilket utvivlsomt skyldes hans Kanslerværdighed.

Fremtrædende Kancelligejstlig, En fra foregaaende Periode kendt fremtrædende Kancelligejstlig, Prior Henrik af Antvorskov, forekommer ogsaa i denne /s267/ Periode temmelig ofte i Kongebrevene ¹¹⁾. Ved en bestemt Lejlighed synes han at have været Diktator for et Kongebrev, se nedenfor. Han omtales blandt Kongens Raader og synes at have haft megen politisk Indflydelse ¹²⁾.

Notar Den fra Tidsafsnittet 1267 - 1282 kendte kongelige Notar Jens Jonsen Fod findes ogsaa i denne Periode. Han nævnes til Slut i Vidnelisterne i 3 Kongebreve af 1284 29/11, alle udstedte i Odense ¹³⁾. Samme Dag udstedtes paa samme Sted endnu et Kongebrev, hvor Jens Fod imidlertid ikke nævnes ¹⁴⁾. Dette er næppe tilfældigt, idet det viser sig, at de 3 Breve, hvori Notaren forekommer, viser Diktatfællesskab overfor det 4de l5). Jens Fod har da uden Tvivl dikteret de 3 første Breve, der er skrevet af 2 forskellige Skrivere ¹⁶⁾, mens Prior Henrik, der nævnes i det 4de og i et af de 3 Breve, kan have været Diktator for det 4de ¹⁷⁾. Det er fremdeles muligt, at hans Haand²¹¹ findes i 2 af Brevene, og at han er at identificere med den anonyme Skriver Niels Jyde Q. ¹⁷⁾.

Slagelse Skt. Mikkels Kirke Striden mellem Kongemagten og Domprovstiet i Roskilde om Besiddelsen af Slagelse Skt. Mikkels Kirke blussede op efter Kansler Niels Jydes Død. Straks derefter velsagtens havde Kongen paa "sin Drosts indtrængende Opfordring" lovet Kirken til en anden ¹⁸⁾. Da Kansleren jo lige var død, betyder denne Foregang antageligt ikke, at Administrationen af Kronens Patronatskirker ellers laa under Drogen; han optraadte sikkert her

²¹⁰ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

²¹¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "nl. J. J. Fods" (udg. anm.).

istedetfor Kansleren ¹⁹⁾. Drostens Optræden betød imidlertid, at **/s268/** Kirken var besat med en ny Besidder, da Domprovsten Jens Grand sikkert efter 1282 29/7 henvendte sig til Kongen og ligefrem bearbejdede denne for at komme i Besiddelse af Kirken. Det lykkedes ikke for ham ¹⁸⁾. Nu som under Kanslerne Niels af Viborg og Niels Jyde stod man fra Kongemagtens Side fast paa sine Rettigheder i Kronens Patronatskirker, og disse kom utvivlsomt nu som før Kongens Gejstlige fra Kancelli og Kapel tilgode.

Skriverhænder i de originale Kongediplomer 1282-1287 Fra Perioden 1282 29/7 - 1287 25/5 er der bevaret ialt 15 originale Kongediplomer. Heraf 2 udstedt af Dronning Agnes, mens 13 er udstedte af Erik 5. De 15 Originaler fordeler sig paa 9 Skriverhænder. Af disse kendes 2 Hænder fra den foregaaende Periode, hvor de har skrevet 4 Originaler ²⁰⁾; i nærværende Periode har de skrevet 8 Originaler (hvoraf 1 er et Privatdiplom). Begge disse Hænder genfindes efter 1287 25/5, i næste Periode, hvor de har skrevet hver 1 Original.

De fleste af de i nærværende Periode kendte Hænder er kun repræsenteret af een Original hver. Det gælder 7 Hænder: Niels Jyde O (der imidlertid kendes som Kancelliskriver baade før og efter denne Periode), Niels Jyde P (der er en privat Lejlighedsskriver, se ndf.), Jakob A, Jakob C, Jakob D, Jakob E, og Jakob F ²¹⁾.

Niels Jyde P, der har skrevet et Kongediplom for Dronning Agnes 1287 30/3 ²²⁾, er uden Tvivl en privat Lejlighedsskriver fra Roskilde. ²¹² Han kendes fra 6 originale Privatdiplomer fra Tiden 1280 24/6 - 1287 19/3 ²³⁾; disse er alle udstedte i Roskilde for forskellige Borgere og Institutioner og omhandler **/s269/** alle Gaver til Sct. Clara Kloster, i hvis Tjeneste Skriveren maa have staaet. Det Kongediplom, som Niels Jyde P har skrevet for Dronning Agnes, omhandler estniske Forhold. Ogsaa dette er udstedt i Roskilde. Det er et Exempel paa Brug af Lejlighedsskriver ved den kongelige Brevudstedelse, parallelt med de tidligere omtalte Enkeltilfælde af Udfærdigelse af Kongebreve ved Modtager- eller Lejlighedsskrivere under Kanslerne Niels af Viborg og Niels Jyde.

Af de øvrige Skrivere, der kun repræsenteres ved eet Originaldiplom, hører Skriverne Jakob E og Jakob F uden Tvivl til Kancelliskriverne ²⁴⁾. De har skrevet deres Diplomer i Odense 1284 29/11 ²⁵⁾ samtidigt med, at den sikre Kancelligejstlige Niels Jyde Q (der maaske som nævnt var selve Notaren Jens Jonsen Fod) samme Dag og Sted skrev 2 Kongebreve. De har formentlig arbejdet efter den nævnte Notars og den fremtrædende Kancelligejstlige Prior Henriks Diktat ¹⁷⁾

Een af de resterende 5 Skrivere, der kun er repræsenteret ved eet originalt Kongediplom, Niels Jyde O, Haand Nr. 125, er uden Tvivl som berørt kongelig Kancelligejstlig, idet han i det hele kendes fra 4 Originaler fra Tiden 1279 - 1290 22/7 ²⁶⁾. I nærværende Periode har han skrevet i 1287 8/4 for Enkedronning Agnes ²⁷⁾

En anden fast Skrivekraft fra Kancelliet har vi i

Niels Jyde Q, Haand Nr. 133:

Han har været Hovedskriveren af Kongebreve i Tidsrummet 1282 29/7 - 1287 25/5, saavidt man kan dømme efter Materialet. I denne Periode har han skrevet 6 af de 9 Kongediplomer, som **/s270/** han ialt har skrevet ²⁸⁾, foruden 1 Privatdiplom ²⁹⁾. I Perioden forud har han skrevet 2 Kongediplomer ³⁰⁾, og i Perioden efter har han skrevet 1 saadant ³¹⁾. I det hele strækker hans Virksomhed sig fra 1282 2/7 - 1288 24/6. Han er som tidligere anført antageligt identisk med Notaren Jens Jonsen Fod, der nævnes i 2 af Niels Jyde Q's Breve fra 1284 29/11, hvilke Jens

²¹² Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Atlas I, Indices, s. 9, L. 7: måske koncept el. afskrift" (udg. anm.).

Jonsen sikkert har konciperet ³²⁾. Niels Jyde Q findes ogsaa i denne Periode i et Privatbrev. Det er et Brev af 1285 28/5 udstedt af hele det danske Bispekollegium forsamlet til Danehof i Nyborg ³³⁾. Brevet omhandler den Dom, som Bisperne afsagde angaaende Herredømmet over Als og Krongodset i Sønderjylland, og hvorved de tildømte Danmarks Krone de omstridte Rettigheder. Da Brevet er (idetmindste) renskrevet af en kongelig Skriver (Notar?), og da Brevet sikkert skulde indgaa imellem Kronens Brevskaber og vigtige Dokumenter, kan man her tale om Modtagerudfærdigelse ved Kancelliet.

Den 3die faste Skriver fra Tidsrummet 1282 29/7 - 1287 25/5 er

Jakob B, Haand Nr. 136:

Han har skrevet 2 Kongediplomer fra 1283 20/7 og 1284 17/8 ³⁴⁾.²¹³ Han var i 1283 20/7 i Hedeby sammen med den lige omtalte Kancelliskriver Niels Jyde Q, og dær skrev de et Brev hver ³⁵⁾. Hans Skriftductus minder meget om Niels Jyde Q's og om den Skriftductus, som findes hos de 1284 29/11 sammen med Niels Jyde Q arbejdende formentlige Kancelliskrivere, Jakob E og Jakob F. Da en Roskildeskriver fra 1287-88, Haand Nr. 154, har en lignende Ductus, er det muligt, at Oprindelsesstedet for **/s271/** denne Kancelliductus er at søge i Roskilde, og at den er grundfæstet hos de forskellige Skrivere gennem fælles Skoling dær.

Itinerar-Betragtninger Fra Aaret 1283 er der bevaret adskillige Kongebreve, og stiller man Udstedelsesstederne sammen, kan man for Maanederne Juni og Juli faa et Indtryk af Kancelliets Itinerar ³⁶⁾. 13. Juni var Kancelliet i Lund, 25. i Holbæk og 30. i Taarnborg. 15. Juli var det i Ribe, hvor Kancelliskriveren Niels Jyde Q skrev 2 Breve. 20. Juli var det i Hedeby, hvor baade Niels Jyde Q og Kancelliskriveren Jakob B skrev Kongebreve (et hver). 26. og 27. Juli var Kancelliet dernæst i Sønderborg; ogsaa dær skrev Niels Jyde Q et Kongebrev. 1284 29/11 var Niels Jyde Q i Odense, hvor han sammen med 2 formentlige Kancelliskrivere, Jakob E og Jakob F, skrev Kongebreve, saaledes at han skrev 2 og de andre 1 hver.

Af sikre Kancelligejstlige fra Tidsrummet 1282 - 1287 kendes følgende:

1 Kansler

1 Notar

1 anden Kancelligejstlig.

Af sikre Skrivekræfter i det kongelige Kancelli i samme Periode kendes 3.

²¹³ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "NB hos bisp Jakob" (udg. anm.).

/s272/

VI. Kapelgejstlige²¹⁴ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1267 - 1287.

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer Der er ikke fra Perioden 1267 21/4 - 1287 25/5 nogen Efterretning om Kapelgejstlige hos Hertugen af Sønderjylland eller andre fyrstelige Personer.

Skriverhænderne i de originale Hertugdiplomer 1267-1287 Derimod er der bevaret nogle Hertugdiplomer i Original, 7 i Antal, der kan sige os lidt om Hertugens Brevudstedelse. Alle de 7 Stykker er skrevet af hver sin Haand. Af en af Hænderne, Skriverhaand Nr. 148, er desuden skrevet 2 Hertugdiplomer fra Tiden efter 1287 25/5 ¹⁾. En anden af de 7 Hænder, Skriverhaand Nr. 95, er kendt fra et Privatdiplom fra nærværende Tidsrum ²⁾. Af de 7 Breve er 1 udstedt af Enkedronning Mechtilde ³⁾ mens 3 er udstedte af Hertug Erik 1. (1259-72) ⁴⁾ og 3 af Hertug Valdemar 2. (1283-1312) ⁵⁾. Brevet, der er udstedt af Enkedronning Mechtilde ⁶⁾, er uden Tvivl udfærdiget af en Modtager- eller Lejlighedsskriver, baade med Hensyn til Skrift ⁷⁾ og Diktat ⁸⁾

En fast Skriver for Hertugen har vi formentlig i Skriverhaand Nr. 95. Denne har skrevet et Hertugbrev af 1272 25/2 9) og tillige et Privatdiplom af (1269 16/3 - 1/4) ¹⁰⁾. Udstederen er Peder Jensen, men da Brevet indeholder en Skødning til Hertugen, og det iøvrigt er udstedt paa Gottorp, har Skrивeren, der jo kendes fra et Hertugbrev, rimeligvis staaet i Hertugens Tjeneste.

/s273/

Skriverhaand Nr. 148:

har uden Tvivl en Tid staaet i Hertugens Tjeneste, idet han i Tidsrummet 1286 30/11 - 1287 30/11 har skrevet 3 Diplomer for Hertug Valdemar 2. ¹¹⁾, hvilke alle udgik til forskellige Modtagere.

Maaske har ogsaa den Skriver, der repræsenteres af Atlas Nr. 229, Skriverhaand Nr. 144, været knyttet til Hertugen, da hans Produkt i Skrifttræk, og iøvrigt ogsaa med Hensyn til Pergamentets Konsistens, ganske svarer til Nr. 148's første Brev, Atlas Nr. 237.

Om de 3 resterende kan intet nærmere siges. Det store Antal Hænder i Forhold til Diplomernes Antal peger mod, at flere end den ene Haand i Mechtildes Diplom repræsenterer udenfor Hertugens Tjeneste staaende Skrivere. Først i næste Tidsafsnit faar vi fastere Hænder at se i Hertugdiplomerne. Endnu i Tiden 1267 - 1287 er sikkert de fleste af Hertugernes Diplomer skrevet af Udenforstaaende. Kun o. 1270 og 1286 - 1287 findes Hænder, der repræsenterer Skrivere i Hertugens Tjeneste. Om nogen egentlig Skrivestue før 1286 kan man næppe tale, se Afsnit VIII.

Kapelgejstlige hos Stormænd Om Kapelgejstlige hos Stormænd haves ingen Efterretninger fra denne Periode.

Kapelgejstlige hos biskopper Den ærkebiskoppelige Skrivestue Ligesom Kilderne kun giver meget faa Oplysninger om den ærkebiskoppelige Skrivestue i Slutningen af foregaaende Periode, hvor Ærkebispens var i Landflygtighed siden 1262, yder de /s274/ yderst faa Efterretninger herom i Tidsafsnittet 1267 - 1287, der prægedes af Landflygtighed for Ærkebispens indtil 1274 og iøvrigt af unormale Tilstande indtil 1278, hvor der igen findes en ny konsekreret Ærkebisp. Om den

²¹⁴ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

landflygtige Jakob Erlandsen ved vi, at han ligesom Roskildebispen Peder Skjalmsen i Efteraaret 1267 havde Kapellaner med sig ¹²⁾. 1278 8/9 nævnes en Jens Ærkebiskops Kannik i Roskilde; han faar da et paveligt Hverv sammen med Roskildebispen ¹³⁾. 1288 27/7 forekommer han igen, men er da blind, og maa underskrive det paagældende Brev ved en andens Haand ¹⁴⁾. Han var øjensynlig gammel dengang. 45 Aar forinden, i 1243, var han forekommet første Gang og senere 1248 ¹⁵⁾. Han var da Klærk hos Ærkebisp Uffe (deraf Navnet) og har vel ogsaa været Klærk hos senere Ærkebisper.

En af de Kanniker, som fordums stod Jakob Erlandsen nær ¹⁶⁾, Haagen, forekommer i denne Periode som Ærkedegn i Lund, og det omtales i hans Testamente af 1283 1/8, at han havde 2 Klærke, Degnen Brand samt Jakob, af hvilke den sidste bl.a. betænkes med en Bog med Landets Love ¹⁷⁾. Ogsaa Dekanen i Lund ¹⁸⁾, Bent, havde 1285 23/8 en Klærk, Olav ¹⁸⁾

Nogen sikker Kapelgejstlig fra den ærkebiskoppelige Skrivestue kendes imidlertid ikke fra nærværende Periode.

Kapelgejstlige hos andre Biskopper 1267 25/5 nævnes en Kapellan, Bent, hos Bisp Tyge 1. af Aarhus; han optraadte som Bispens Befuldmægtigede i Processen mellem denne og Ømkloster ¹⁹⁾.

1278 7/1 el. 10/7 omtales en Kapellan Ove hos Bisp Tyge af Ribe ²⁰⁾.

I Bispens af Slesvigs Tjeneste stod velsagtens Kanniken Peder Biskops, der nævnes i en Vidneliste i et Brev af 1267 3/8 ²¹⁾.

Selvom det ikke om disse underordnede Gejstlige i Bispens Tjeneste udtrykkeligt siges, at de har taget Del i Bispens Brevudfærdigelser, har dette dog sikkert været Tilfældet.

Skriverhænderne i de øvrige originale Privatdiplomer 1267-1287 Fra 1267 21/4 - 1287 25/5 er der foruden de allerede omtalte Hertugdiplomer bevaret ialt 73 Privatdiplomer i Original. Disse er skrevet af 47 Skriverhænder. I de 73 er medregnet 11 Diplomer, som er skrevet af 4 fra Perioden 1250 - 1267 21/4 kendte Skrivere ²²⁾. 1 af de 4 forud kendte forekommer desuden sammen med 6 fra nærværende Periode kendte Skrivere ²³⁾ i næste Periode 1287 25/5 - 1305 med ialt 9 Originaler.

De 73 Stykker fordeler sig omkring de forskellige, (mest) gejstlige Centre paa følgende Maade:

- 2 (skrevet af 2 Hænder) omkring Lund,
- 54 (skrevet af 29 Hænder) omkring Roskilde,
- 5 (skrevet af 4 Hænder) omkring Ribe,
- 2 (skrevet af 2 Hænder) omkring Slesvig,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Aarhus,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Ringsted Kloster,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Antvorskov Kloster,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Dominikanerordenen,
- 1 (skrevet af 1 Haand) for et Bispekollegium,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Slesvig By,
- 4 (skrevet af 4 Hænder) omkring Privatpersoner.

/s276/

Af alle de 47 Hænder skal kun de vigtigere Roskildeskrivere samt enkelte andre omtales.

Som ovenfor berørt har Skriverhaanden Nr. 95 skrevet et Privatdiplom, men samtidigt et Hertugdiplom, og han er ovenfor blevet bestemt som Skriver for Hertugen. Om Nr. 95 henvises der følgelig til Stykket om de originale Hertugdiplomer.

Hvad angaar Skriverhaand Nr. 133, er den i forrige Afsnit (V) blevet fastslaaet som repræsenterende en kongelig Skriver, den hyppigt forekommende Niels Jyde Q²¹⁵. Dær er det ogsaa omtalt og drøftet, at han har skrevet et Privatdiplom, hvorfor der om dette henvises dertil.

Fremdeles er de 4 ovenfor nævnte Skrivere, der kendes fra Perioden 1250 - 1267 21/4 blevet behandlet tidligere i Afsnit III. Det er Skriverhænderne Nrr. 40, 44, 60 og 67, og om disse henvises der til nævnte Afsnit.

Af de fra denne Periode kendte Skrivere fra Roskilde skal følgende fremhæves:

Skriverhaand Nr. 80:

kendes fra 3 Originaldiplomer, der spænder over Tiden 1267 26/5 - 1282 18/5 ²⁴). Fremdeles kendes den fra en Paaskrift bagpaa et Brev af Pave Clemens 4. fra 1265 22/11, hvori det hedder, at Jakob Erlandsen har udvirket den i Brevet indeholdte Begunstigelse ²⁵). Da Skriveren 1267 26/5 opholdt sig i Slesvig og skrev Brev dær for den landflygtige Jakob Erlandsen, passer dette fortrinligt med, at han omkring den Tid ogsaa har paaført Paaskriften om Jakob Erlandsens Indsats. Han er ligesom Skriver Nr. 40, der ogsaa er fra Roskilde, virksom med Brevudstedelse **/s277/** for de landflygtige Prælater; men mens Nr. 40's sidste Brev netop er et i 1268 22/6 i Slesvig udstedt Brev for Bisp Peder af Roskilde ²⁶), er Nr. 80's første Brev det nævnte Brev fra 1267 26/5, skrevet for Jakob Erlandsen. Senere træffes Nr. 80 paa Hjortholm, hvor han 1278 19/6 skriver for den næste Roskildebisp, Stig ²⁷), og endelig træffes han 1282 24/5 i København, hvor han skriver for Roskildebisp Ingvar ²⁸). Nr. 80 har uden Tvivl staaet i Roskildebispens særlige Tjeneste.

Skriverhaand Nr. 100:

kendes fra 3 Originaler, hvoraf det første er fra 1272 4/4 og de 2 andre fra 1303 u. D. ²⁹).

Skriverhaand Nr. 103:

har skrevet 3 næsten enslydende Originaler i 1272 u. D.; de er udstedte paa Fyn og omhandler samme Skødning til Sct. Clara Kloster i Roskilde ³⁰). Der foreligger her en 3-dobbelt Udstedelse.

Skriverhaand Nr. 105:

kendes fra 2 Originaler, fra 1273 (efter 9/4) og 1275 12/6 ³¹).

Skriverhaand Nr. 109:

kendes fra 2 Originaler, fra 1275 20/2 og (1298) ³²). Han ses at have været knyttet til Roskildebispen.

Skriverhaand Nr. 112:

kendes fra Aaret 1277 fra Datoerne 24/1 og 31/12 igennem 2 Originaldiplomer ³³). Ogsaa han synes knyttet til Roskildebispen.

/s278/

Skriverhaand Nr. 113:

²¹⁵ Skyum-Nielsen retter i hånden 'Q' til 'L' (udg. anm.).

kendes fra 2 Originaldiplomer, der er udstedte 1277 7/7 og 1302 25/1 ³⁴⁾. Det sidste er udstedt i København af Bisp Henrik af Reval, men det omhandler en Vidimering af et Brev fra en Roskildebisp.

Skriverhaand Nr. 114:

kendes fra 3 Originaler fra Aarene 1277 10/9 - 1280 10/11 ³⁵⁾.

Skriverhaand Nr. 115:

kendes fra 2 Originaldiplomer, begge udstedte 1277 20/12 ³⁶⁾.

Skriverhaand Nr. 118:

kendes fra 3 Originaldiplomer fra 1278,12/5 - 6-11/6 ³⁷⁾. De er alle udstedte af Jakob, Søn af Grev Niels. Da 2 af dem omhandler Gaver til Sct. Clara, er Skriveren formentlig hjemmehørende i Roskilde.

Skriverhaand Nr. 123:

kendes fra 2 Originaldiplomer, fra 1279 13/12 og 1280 26/2 ³⁸⁾. Begge Breve er udstedte af Roskildebispen Stig, og Skriveren har maaske været særligt knyttet til ham.

Skriverhaand Nr. 126:

kendes fra 7 Originaldiplomer, der spænder over Tiden 1280 24/6 - 1287 30/3 ³⁹⁾. Det sidste af Brevene er udstedt for Enkedronning Agnes, mens 5 af de øvrige er udstedte af Borgere eller Institutioner i Roskilde; og mens alle 6 øvrige Breve omhandler Sct. Clara, indeholder Kongebrevet et Paabud til nogle **/s279/** Estlændere. Forholdet er omtalt ovenfor i Afsnit V, hvor Skriverhaanden er benævnt Niels Jyde P.²¹⁶

Skriverhaand Nr. 128:

kendes fra 2 Originaler, udstedte 1281 28/8 i Roskilde af Bisp Jens af Reval og Bisp Svend af Børglum ⁴⁰⁾. Da begge Breve indeholder et Afladsprivilegium til Helligaandshuset i Roskilde, stammer Skriveren sikkert derfra.

I alle de ovennævnte Tilfælde af Breve, der er regnede ind under Skrivere, som er hjemmehørende i Roskilde, er Udstederne Borgere fra Roskilde eller andetsteds fra, eller Institutioner i Roskilde eller København o.s.v. Kun i fåa Tilfælde er Udstederen en Gejstlig fra Roskilde. Alligevel har jeg hele Tiden regnet Skrivere for Roskildegejstlige, eftersom der har været en fælles Modtager for de forskellige Udsteders Breve (som Regel Sct. Clara Kloster), eller eftersom Brevene har angaaet Roskildeforhold. Det nævnte Forhold er Vidnesbyrd om, at Private anvendte Modtagerinstitutionens Skrivere ved Brevudstedelser. Særligt synes de Skrivere, der har været knyttet til Sct. Clara, at have været virksomme, ikke alene ved Brevudstedelser fra Privates Side, men ogsaa ved Udstedelser for Raadmænd, Kapitel og andre Institutioner.

Fra Ribe kendes 1 Haand fra mere end 1 Diplom. Det er

Skriverhaand Nr. 127:

²¹⁶ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Morten A" (udg. anm.).

denne kendes fra 3 Diplomer, der er udstedte i Tidsrummet 1280 17/7 - 1288 12/9 ⁴¹⁾. De 2 første fra 1280 17/17 og 1285 16/8 er udstedte i Ribe af Bispen dær, Tyge. Det 3die er udstedt **/s280/** i Horsens 1288 12/9 af Bisperne af Børglum, Slesvig, Viborg og Aarhus. Imidlertid bevidner Bisperne en Skødning fra en Ribekannik til Ribebispen, saa der kan ikke være nogen Tvivl om, at Skrивeren hører hjemme i Ribe.

Fra Antvorskov Kloster kendes en Haand fra 2 Originaldiplomer. Det er

Skriverhaand Nr. 149:

der har skrevet 2 Diplomer af (1286) og 1288 1/1 ⁴²⁾. Begge Brevene er udstedte af den fremtrædende Kancelligejstlige, Prior Henrik af Antvorskov. Det daterede Brev er udstedt i Antvorskov. Det udaterede Brev er et lukket Brev af konfidentiel Karakter.

Endnu skal nævnes, at 3 Breve, udstedte i denne Periode af en forhenværende Drost, en Drost, samt af Jon Jonsen Litle, i deres Skriftkarakter minder meget om samtidige Kancelliskriveres ⁴³⁾, hvilket maaske betyder, at de paagældende har faaet Breve expederede gennem Kancelliet eller dog faaet dem udfærdigede af Skrivere, der stod Kancelliet nær eller var skolet samme Sted som Kancelliskriverne.

VII. Kancelligejstligheden²¹⁸ 1287 - 1305.

Kansler 1288, Aaret efter Kansler Jakobs Død, træffes en ny Kansler i et Kongebrev af 14. April ¹⁾. Det er den theologiske Doktor og Magister ²⁾ Morten Mogensen. 1288 19/7 og 27/7 nævnes han som Kannik i Roskilde ³⁾, og senere fik han Kanonikater i Lund ⁴⁾ og Paris ⁵⁾, samt Provstiet i Slesvig ⁶⁾. 1289 var han i Rom for at medvirke til Jens Grands Udnævnelse til Ærkebiskop ⁷⁾. Efter Roskildebispen Ingvars Død 1290 23/4 ⁸⁾ søgte Morten Mogensen at blive Biskop i Roskilde; dette lykkedes ham dog ikke, da den nye Ærkebisp, som forinden havde været Domprovst i Roskilde, ikke vilde hjælpe ham hertil ⁹⁾. Dette foraarsagede efter Jens Grands Mening, at Kansleren blev hans Fjende og en Kirkens Angriber, hvilket gav sig Udslag overfor Jens Grand allerede før Tilfangetagelsen af ham i 1294 ¹⁰⁾. Morten Mogensen nævnes regelmæssigt i Kongebrevene fra Aarene 1288 - 1292 ¹¹⁾. Han nævnes mellem Kongens Raader 1288 24/6 ¹²⁾ og kaldes snart Kongens Kansler ("vor Kansler" ¹³⁾), snart "Rigets Kansler" ¹⁴⁾ uden at dette dog ser ud til at betyde noget særligt. 1296 5/5 fik han, sammen med Provsten Vide fra Ribe, Fuldmagt til at føre Proces i Rom paa Kongens Vegne imod Jens Grand ¹⁵⁾. Ifølge denne var Morten Mogensen Ophavsmanden til de mange nedværdigende Beskyldninger, som under Processen blev rejst imod ham fra Kongemagtens Side ¹⁶⁾. Processen afsluttedes 1297 23/12 ved Pavens Dom ¹⁷⁾, men Morten Mogensen synes ikke at være rejst tilbage /s282/ til Danmark. Idetmindste nævnes han ikke i Danmark efter 1296, mens han i Begyndelsen af 1299 igen forekommer i Rom, hvor han da opnaaede forskellige pavelige Begunstigelser for Kongen ¹⁸⁾. Mens han var i Rom, havde han gennem Udsendinge Forbindelse med Danmark ¹⁹⁾. I den nye Proces ved Kurien fra 1299 - 1302 var Kansleren dog ikke mere Kongens Befuldmægtigede ²⁰⁾. 1304 10/8 døde han i Paris, hvor han blev begravet i Notre Dame ²¹⁾.

Vicekansler I Perioden 1287 - 1305 forefindes for første Gang i Kancelliets Historie en Kancelligejstlig med Titlen Vicekansler. Det er Provsten i Aarhus, Broder Degn, der 1299 6/3 tituleres saaledes ²²⁾. Denne Titel anvendtes ogsaa i det tyske Konge - Kejserkancelli paa denne Tid, hvor den som Regel kun brugtes om Prothonotaren, naar Kanslerembedet stod vakant eller ikke udøvedes af sin Indehaver ²³⁾. Prothonotaren skulde da, som Titlen "Vicekansler" siger, repræsentere Kansleren. At Titlen har været anvendt i samme Betydning om Broder Degn, kan der ikke være nogen Tvivl om, da Kansleren som nævnt 1299 opholdt sig i Rom, og vistnok fra 1296 og til sin Død 1304 slet ikke opholdt sig i Danmark og saaledes ikke kunde udøve sit Embede. Foruden Provstiet i Aarhus besad bemeldte Broder Degn Kirken i Niløse, samt et Kanonikat i Roskilde ²⁴⁾. 1304 29/12 og 1305 5/12 betitles han i 2 Kongebreve som "vor elskede Klærk" ²⁵⁾, mens han et svensk Kongebrev, der er udstedt 1309 11/3 i Viborg, kaldes for Kansler ²⁶⁾. I danske Kongebreve af 1311, 2/2 og 9/3, 1312 12/3, samt 1320 4/10 kaldes han paany "Vicekansler" ²⁷⁾, og saa ledes benævner han ogsaa sig selv i et af ham selv 1312 4/5 ud- /s283/stedt Brev ²⁸⁾. Han forekommer saaledes som Vicekansler fra 1299 - 1320. Han har utvivlsomt været Kancelliets faktiske Leder under Morten Mogensens Fravær i Rom og senere i Paris, og han har sikkert fortsat hermed, lige til der 1314 22/11 fore kommer en ny Kansler, Vide ²⁹⁾. Maaske har han ogsaa haft selve Kanslertitlen en Tid lang, skønt det nævnte Tilfælde, hvor

²¹⁷ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Atlas I, Indices, s. 9, L. 7: måske koncept el. afskrift" (udg. anm.).

²¹⁸ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

han kaldes Kansler i et svensk Kongebrev, vel snarest blot viser hans faktiske og ikke hans formelle Lederstilling i Kancelliet.

Det er ret sandsynligt, at Broder Degn er at identificere med Kancelliskriveren Morten N, der har skrevet en lang Række Kongediplomer fra 1298 - 1318, se nedenfor.

Notar Den fra Perioden 1267 - 1287 kendte kongelige Notar Jens Jonsen Fod forekommer ogsaa i denne Periode, uden at han dog nu benævnes Notar. 1295 27/4 fik han pavelig Dispens til at beholde Helsingør Kirke sammen med Kanonikatet i Roskilde ³⁰⁾. 1297 nævnes han som Ejer af noget Jord ³¹⁾, hvilket han i 1307 tilskødede Sorø Kloster ³²⁾. Skødningen foregik paa Kongens Retterting, og den Kancelligejstlige, Kapellan hos Kongen, Provst Herman, medvirkede hertil ³²⁾. 1307 30/4 døde Jens Jonsen Fod ³³⁾

En anden kongelig Notar fra Tidsafsnittet 1287 - 1305 har vi i Peder Degn, der nævnes som saadan i et Kongebrev af 1301 25/2 ³⁴⁾. Han optraadte da paa Vicekanslerens Vegne ved en Skødning paa det kongelige Retterting.

Endelig nævnes der i Jens Grands Fængselskrønike en vistnok kongelig Notar, som fulgte Bisp Jens af Roskilde og nogle af Kongens Raader, da de 1294 30/12 gik til Jens Grand **/s284/** paa Søborg ³⁵⁾. Meningen var øjensynlig, at Notaren i givet Fald skulde opsætte et Brev om Forlig.

Kapellan. Ogsaa i dette Tidsrum forekommer Gejstlige som Kongens Kapellaner, og vi kan sikkert uden Tvivl regne dem for overordnede Kancelligejstlige i Lighed med Notarerne.

1298 13/8 nævnes en kongelig Kapellan Trued, der da leder et Par Landstingsforretninger paa Getinge Landsting ³⁶⁾. Muligvis har Trued skrevet de 2 derom udgivne Breve, der er skrevet af samme Haand ³⁷⁾. Muligvis har den, 1304 6/4 i et Pavebrev, med Kapellan hos Kongen titulerede Gejstlige, Herman Provst paa Fehmern, virkelig baaret denne Benævnelse herhjemme ³⁸⁾. Under Hensyn til Kongen fik Provst Herman da pavelig Tilladelse til, foruden Provstiet, at maatte besidde 2 Sognekirker, en dansk og en tysk. Da han 1307 optraadte paa den Kancelligejstlige, Jens Jonsen Fods, Vegne paa Kongens Retterting ³²⁾, har han rimeligvis tilhørt Kongens Kancelli og ikke hans Kapel. En sikker Kancelligejstlig (idetmindste sidenhen) har vi imidlertid i den kongelige Kapellan Vide fra Halland, Kannik i Lund, nævnt 1305 31/1 og 12/5 ³⁹⁾. Under de nævnte Datoer udstedtes Breve, der henlagde Väsby Kirke til hans Præbende med Samtykke af Kirkens Patroner, som var Kong Erik 6., Ærkebisp Isarn og Jon Jonsen Litle. 1309 13/1 valgtes Vide til Dekan i Lund ⁴⁰⁾, og som Indehaver af denne Værdighed blev han Kongens Kansler, i hvilken Egenskab han forekommer for første Gang i 1314 22/11 ⁴¹⁾. Ogsaa de følgende Aar nævnes han som Kongens Kansler ⁴²⁾.

/s285/

Klærk. Flere kongelige Klærke nævnes i denne Periode. Sognepræsten fra Malmø Kirke, Niels Svendsen, var kongelig Klærk. Foruden Malmø Kirke havde han besiddet endnu en Kirke, skønt han endnu ikke var præsteviet. 1292 8/2 fik han Dispens til at beholde den ene af Kirkerne mod at lade sig præstevie ⁴³⁾.

Domprovst Jakob Lange i Lund, der 1294 6/4 toges til Fange paa Kongens Befaling sammen med Jens Grand, var forud Kongens ”fortrolige og hengivne Klærk”, der havde været ”den mest beredvillige overfor ham” ⁴⁴⁾. Som saadan velsagtens fik han 1292 1/1 Dispens til at modtage endnu et gejstligt Embede, foruden Provstiet og det Ribekanonikat, han sad inde med ⁴⁵⁾.

Ogsaa ved hans Død omtales det, at han havde siddet inde med flere Embeder ⁴⁶⁾. Jakob Lange havde iøvrigt studeret udenlands og var blevet Magister og Doktor i kanonisk Ret ⁴⁷⁾.

Esger Jul, der 1291 og 1294 17/9 forekommer som Kannik i Ribe ⁴⁸⁾, kaldes 1299 6/7 i et Kongebrev Kongens Klærk ⁴⁹⁾. Netop da blev han af Kongen beskikket til at være hans Befuldmægtigede under de forestaaende Forhandlinger med Jens Grand i København, og i denne Egenskab nævnes Esger Jul 1299 19/6 ⁵⁰⁾. Under den nye Proces i Rom blev Esger Jul ogsaa Kongens Befuldmægtigede, og som saadan forefindes han 1300 4/3 ⁵¹⁾. 1305 13/10 fik Esger det Præbende i Lund, som Kongen havde oprettet dær 1305 22/9 ⁵²⁾. Aaret efter blev han Bisp i Aarhus ⁵³⁾ og 1310 omsider Ærkebisp i Lund ⁵⁴⁾. Til denne smukke Karriere havde Kongen givet ham den kraftigste Støtte ⁵⁵⁾.

1302 2/7 nævnes fremdeles i et Kongebrev en Præst Knud som Kongens Klærk ⁵⁶⁾.

/s286/

Ogsaa den ovenfor omtalte Vicekansler Broder Degn kaldes i Kongebreve fra 1304 - 05 for Klærk, endda "vor elskede Klærk" ²⁵⁾

Endelig skal det nævnes, at Kongen 1299 18/3 og 1304 20/3 opnaaede pavelige Bevillinger for ialt 6 Klærke i hans Tjeneste, saaledes at hver af dem maatte modtage et Kanonikat i Roskilde, Ribe eller Slesvig, selvom de havde andre kirkelige Beneficier i Forvejen ⁵⁷⁾. Kongen skulde præsentere de paagældende for Isarn, der skulde overdrage dem Kanonikaterne. Det vil heraf ses, hvor almindeligt det var, at Kongen aflønnede sine Klærke med kirkelige Embeder, som han selv havde Raadighed over, eller som han lejlighedsvis kom til at disponere over.

Præst Ogsaa Præster stod i Kongens Tjeneste og anvendtes af ham til andet end Sjælesørgervirksomhed ⁵⁸⁾; dog omtales ikke deres Forbindelse med Brevudstedelsen i Kancelliet i flere Tilfælde end de ovenfor nævnte Præster, der var Kongens Klærke.

Andre Kancelligejstlige Den fra begge de foregaaende Tidsafsnit kendte fremtrædende Kancelligejstlige og kongelige Raad, Prior Henrik fra Antvorskov, forekommer ogsaa i Begyndelsen af nærværende Tids afsnit. Han forefindes som Vidne i Kongebreve i Tiden 1288 17/3 - 1293 8/8 ⁵⁹⁾. I 1288 21/2 hedder det i et kongeligt Privilegium til Antvorskov Kloster, at Kongen til Gengæld for Priorens og Brødrenes Tjenester tildeler dem Privilegiet ⁶⁰⁾. 1288 24/6 nævnes Prioren mellem "Kongens og Rigets Raader" i et Kon-/s287/gebrev ⁶¹⁾. 1293 5/2 benævnes han forhenværende Prior ⁶²⁾.

Den tidligere Kapellan hos Bisp Esger af Ribe, Præsten Vide, forefindes i denne Periode, i 1291, som Provst i Ribe ^{62a)} i hvilken Egenskab han 1296 5/5 sammen med Kansleren faar Kongens Fuldmagt til at føre Proces ved Kurien mod Jens Grand ⁶³⁾. Allerede 1297 25/8 døde han dog, og Kansleren kom til at optræde alene under det meste af Processen ⁶⁴⁾. Efter sin Tilknytning til Esger og til Kongen har Vide rimeligvis været Kancelligejstlig.

Under Forhandlingerne med Jens Grand i København i Sommeren 1299 nævnes en Del Gejstlige i de da opsatte Akter, hvilke sikkert har været Kancelligejstlige. Dette gælder vel utvivlsomt om Provsten Niels, der ihvertfald siden 1291 ^{64a)} var Provst ved Sejerslev Kirke paa Mors og dertil Kannik i Ribe, og som en Tid havde besiddet ikke mindre end 4 Kirker (der laa i 3 af Landets Stifter). Provst Niels nævnes 1299 19/6, 13/7 og 15/7 i Akterne ⁶⁵⁾. Den 1299 19/6 sammen med ham nævnte Provst, Ermin fra Aarhus ⁶⁶⁾, var vel ogsaa ligesom den 1299 13/7 og 15/7 forefundne Roskildekannik Jens Thott ⁶⁷⁾, knyttet til Kongen som Kancelligejstlig

Ogsaa de Gejstlige maa sikkert regnes for tjenstgørende i Kancelliet, som sad inde med de kongelige Patronatskirker, i Lighed med Kansleren Niels Jyde og Notaren Jens Fod. Af saadanne skal nævnes Provst Henrik fra Tofte, der forekommer 1303 4/7 og 22/11 som studerende i Rom ⁶⁸⁾, Degnen Erik fra Stenløse Kirke, nævnt 1291 13/9 ⁶⁹⁾, samt Provst Mogens, der nævnes 1293 7/6, og som tidligere havde besiddet Nr. Sundby Kirke ⁷⁰⁾.

/s288/

En 3die Kategori af formentlige Kancelligejstlige har vi i de underordnede Gejstlige, som nævnes i Kongebreve, der omhandler kongelige Klærkes Besiddelser. 1301 25/2 nævnes en Tyge Degn, hvis Jord ved en kongelig Notar, Peder Degn, skødes til Kongens Vicekansler, Broder Degn ⁷¹⁾. Det samme gælder Provsten paa Langeland, Torkil, der 1304 29/12 sammen med en konge- lig Klærk bevidner en pantsættelse til Vicekansleren ⁷²⁾.

Endnu en Række Gejstlige kendes fra denne Periode, som vides at have staaet Kongen nær, uden at det dog ses eller an tydes, at de paagældende har gjort Tjeneste i Kancelliet ⁷³⁾.

Skriverhænderne i de originale Kongediplomer 1287-1305 Fra Perioden 1287 25/5 - 1305 er der bevaret ialt 60 Kongebreve i Original ⁷⁴⁾. Heraf er 3 udstedte af Dronning Agnes, 57 af Kong Erik 6. Disse 60 Originaler er skrevne af 21 Skriverhænder. 2 af Originalerne er skrevne af 2 Skriverhænder, der kendes fra andre originale Kongebreve fra Perioderne 1267 21/4 - 1282 29/7 og 1282 29/7 - 1287 25/5 ⁷⁵⁾, og disse 2 Hænder er ogsaa medregnede i Tallet 21 Skriverhænder. 1 af de øvrige 19 Hænder har desuden skrevet 1 fremmed Kongediplom fra nærværende Periode ⁷⁶⁾. Denne Haand og 2 andre Hænder, der kendes fra nærværende Periode, har desuden skrevet 30 originale Diplomer i den efterfølgende Tid fra 1306 til 1328 12/11, hvor- af 1 Privatudplom samt 29 Kongediplomer (27 med Erik 6. og 2 med Christoffer 2. som Udsteder) ⁷⁷⁾.

Af de 21 Skriverhænder repræsenteres 9 kun af hver 1 Diplom. 2 af disse er de ovenfor nævnte, fra forrige Periode kend- /s289/te, Hænder, Niels Jyde O og Niels Jyde Q ⁷⁵⁾ der begge var faste Kancelliskrivere. De 7 andre er Morten B, Morten F, Morten G, Morten J, Morten R, Morten T, og Morten V ⁷⁸⁾. Af disse 7 Hænder repræsenterer de 3, Morten R (med Sikkerhed), Morten F og Morten T (formentlig), Modtagerdiplomer.

Morten R har skrevet et Kongediplom af 1300 11/11, Atlas Nr. 349, der baade efter Diktat ⁷⁹⁾ og Skrift ⁸⁰⁾ viser Modtagerudfærdigelse. Brevet omhandler nogle af Grev Gerhard af Holstens Rettigheder i Danmark, og Brevet er uden Tvivl dikteret og skrevet fra hans Side ^{80a)}.

Morten R ²¹⁹ har skrevet et Kongediplom af 1290 20/9, Atlas Nr. 272, der efter Diktat ⁸¹⁾ og Skrift ⁸²⁾ peger mod Modtagerudfærdigelse. Brevet er udstedt til Gudvillaklosteret i Estland; da det er udstedt i Lund, maa man tænke sig en Udsending fra Klosteret som Konkipient og Skriver.

Morten T har skrevet et Kongediplom 1301 28/7, Atlas Nr. 357. Brevet er udstedt i Warnemünde til 3 Rostockborgere. Brevet er udstedt paa en Rejse i Nordtyskland, hvor Kongen udelukkende anvendte Modtager- og Lejlighedsskrivere til sine Diplomer (se nedenfor), og desuden peger Skriften mod Modtagerudfærdigelse ⁸³⁾. Brevet er da antageligt skrevet af en Skriver fra Warnemünde.

De 4 øvrige Hænder, Morten B, Morten G, Morten J og Morten V synes nok at kunne være Skrivere, tjenstgørende i Kancelliet. Dette gælder mindst Morten G, mens de 3 andre Skriveres Skriftræk minder om samtidige Kancelliskriveres ⁸⁴⁾.

²¹⁹ Skyum-Nielsen retter i hånden til 'F' (udg. anm.).

Af de resterende 12 Hænder, der hver er repræsenterede **/s290/** af 2 eller flere Originaldiplomer, kan 3 Hænder med Sikkerhed klassificeres som Modtagerhænder. Det er Hænderne Morten S, Morten U og Morten K. Morten S har skrevet 2 Kongediplomer for Erik 6. i Rostock 1301 4/6, Atlas Nrr. 355-356 ⁸⁵⁾. Brevene er udstedte til Klosteret Doberan, og Brevene er af ganske samme Ordlyd med Undtagelse af faa uvæsentlige Ændringer, samt af en Detaille i Corroboratio ⁸⁶⁾. Teksten stemmer næsten ordret overens med et tilsvarende Brev til Doberan Kloster, udstedt af Fyrst Nicolaus af Rostock en Uge efter, 1301 7/6 ⁸⁷⁾. Diktatet i Brevene ⁸⁸⁾ og deres Skrift ⁸⁹⁾ viser utvetydigt mod Modtagerudfærdigelse, sikkert foregaaet ved en af Klosters Skrivere.

De nysnævnte Breve er udstedte i Rostock 1301 4/6. Paa samme Rejse i Nordtyskland er Kongens ovenfor nævnte Brev af 1301 28/7 skrevet, mens Kongen da var i Warnemünde. Ogsaa dette Brev maa anses for en Modtagerudfærdigelse eller dog for at være udfærdiget²²⁰ udenfor Kongens Kancelli. Endnu et Brev fra denne Rejse er efter alt at dømme en Modtagerakt.²²¹ Det er et af Morten U skrevet dansk Kongebrev fra 1301 5/8, der omhandler en Strid i Rostock. Skriften i Diplomet ⁹⁰⁾, Atlas Nr. 358, og en Detaille i Diktaten ⁹¹⁾ peger afgjort mod Udfærdigelse udenfor Kancelliet, ved en nordtysk Koncipist og Skriver. Af Morten U er imidlertid ogsaa skrevet 2 andre danske Kongediplomer, dels for Erik 6. 1318 14/5, dels for Kristoffer 2. 1328 12/11, Atlas Nrr. 602 og 794. Det første indeholder en kongelig Forlening til en Borger i Rostock, og det andet indeholder en Vidisse af et Gælds brev fra Erik 6. til Rostocker Raadmændene, og denne Vidisse er udstedt i Rostock. Der kan saaledes ikke **/s291/** være den mindste Tvivl om, at Skriveren til alle 3 danske Kongediplomer er hjemmehørende i Rostock. Samtlige 4 bevarede Originaler, som blev udstedte af Erik 6. paa hans Rejse i Nordtyskland i 1301 fra 4/6 - 5/8, er saaledes udfærdigede uden- for Kancelliet ved Modtager- eller Lejlighedsskrivere.

Den 3die fremmede Skriver, der er repræsenteret ved mere end 1 dansk Kongediplom fra denne Tid, er Morten K. Han har skrevet 2 Kongebreve, dels 1293 8/8, dels 1305 18/5, Atlas Nrr. 294, 401. Begge Breve er udstedte til Hansestæderne, det første til de Gæster, der kommer til Ribe, det andet til alle Søstædernes Købmænd efter Opfordring fra Rostocks Borgere. Det første findes nu i Bremen, det andet i Rostock. Efter Skriften at dømme har vi her en fremmed, nordtysk Haand for os ⁹²⁾, og der er her uden Tvivl Tale om Modtagerudfærdigelse.

Alt i alt bliver der nu 11 Skrivere tilbage, som alle periodisk har været faste Skrivere i Kancelliet.

Her skal først erindres om Skriverne Niels Jyde O og Niels Jyde Q, der hver forekommer med 1 Diplom i nærværende Tidsafsnit. Niels Jyde O findes 1290 22/7 med sit sidste Kongediplom ⁹³⁾. Hans første Forekomst som Kancelliskriver var i Aaret 1279. Niels Jyde Q skriver sit Brev, der ogsaa er hans sidste i 1288 24/6 ⁹⁴⁾. Hans første Forekomst som Kancelliskriver var i et Kongebrev af 1282 2/7.

Af nye Skrivere, der har været fast knyttede til Kancelliet, og som først kendes fra denne Periode, er der 9. Disse er følgende:

/s292/

Morten A, Haand Nr. 151:

²²⁰ I hånden retter Skyum-Nielsen til "renskrevet" (udg. anm.).

²²¹ I hånden retter Skyum-Nielsen til 'Modtagerudfærdigelse' (udg. anm.).

kendes fra 3 originale Kongebreve, der er udstedte 1287, 28-29/5 i Nyborg under det da afholdte Danehof ⁹⁵⁾. Det første af denne Skriver skrevne Diplom, Atlas Nr. 242, udstedt 1287 28/5, indeholder samme Privilegiestadfæstelse som et Brev, udstedt samme Dag og Sted af Enkedronning Agnes, men hendes Brev er skrevet af en anden Skriver, Morten B. Denne kendes vel kun fra dette ene Brev, Atlas Nr. 243, men hans Skrift- ductus minder i den Grad om Morten A's, at man sikkert kan tale om dem begge som Kancelliskrivere og bemærke sig, at Kongen og Enkedronningen 28/5 benyttede hver sin Kancelliskriver. Næste Dag derimod, 29/5, benyttede de begge Morten A til deres da udstedte Breve.

Morten C, Haand Nr. 155:

kendes fra 7 originale Kongediplomer, der spænder over Aarene (1287) 21/8 - 1298 16/8 ⁹⁶⁾. Morten C er den 3die faste Skriver, der forekommer i 1287. De 2 andre er de ovenfor nævnte Morten A og Niels Jyde O. Regner man Morten B med, kan man tale om 4 Kancelliskrivere i Kongebrevene i Aaret 1287. Af disse forsvinder Morten A og Morten B dog med Aaret 1287, mens Niels Jyde O endnu findes 1290 og Morten C lige til 1298.

Morten D, Haand Nr. 157:

kendes fra 4 Kongebreve fra 1294 i Tiden 2/1 - 28/12 ⁹⁷⁾.

Morten E, Haand Nr. 158:

kendes fra 5 Kongebreve, der fordeler sig over Aarene 1288 29/2 - 1294 9/10 ⁹⁸⁾. Sammen med Morten D og den ovenfor omtalte Niels Jyde Q forekommer Morten E i 1288, hvor der **saa-/s293/**ledes ogsaa forefindes 3 faste Kancelliskrivere samtidigt. Med 1288 forsvinder dog baade Niels Jyde Q og Morten D, mens Morten E findes indtil 1294.

Morten H, Haand Nr. 176;

kendes fra 7 originale Kongediplomer, der spænder over Tiden 1292 7/4 - 1296 15/4 ⁹⁹⁾.

Morten I, Haand Nr. 178:

kendes fra 4 Originaler, der er udstedte i Tiden 1292 25/8 - 1295 2/12 ¹⁰⁰⁾. Morten I og Morten H findes saaledes samtidigt i 1292 og indtil 1295, hvor Morten I glider ud. Morten E forekommer i 1294 sammen med Morten C og Morten H, hvorpaa Morten E forsvinder.

Morten M, Haand Nr. 185:

kendes fra 2 Originaler fra 1295 10/7 og 1297 16/3 ¹⁰¹⁾. 1295 forekommer han sammen med Morten I, og mens denne derpaa glider ud, og Morten H glider ud med 1296, forefindes Morten M og Morten C sammen i 1297, hvorpaa Morten M forsvinder.

Morten N, Haand Nr. 193:

Denne Haand kendes fra ikke mindre end 37 originale Kongediplomer, udstedte af Erik 6. i Tiden 1298 13/6 - 1318 25/7 ¹⁰²⁾. Fremdeles kendes den fra et Brev udstedt af Hertug Erik af Sverige og Hertug Valdemar af Finland 1305 14/9 i Klosteret Herrisvad ¹⁰³⁾. Det er interessant, at den da mellem Hertugerne sluttede Overenskomst er blevet skriftfæstet af en dansk Kancelliskriver. Fremdeles har Morten N skrevet Brev i 1312 4/5 for Kongens Vicekansler Broder Degn ¹⁰⁴⁾. Det er ganske sandsynligt, at Skriveren Morten N har været selve denne **/s294/**

Vicekansler, dels udfra dette af ham udstedte Brev, dels fordi Broder Degn forekommer som Vicekansler netop i samme Periode, i hvilken Morten N skriver, 1298 - 1318, og Broder Degn forekommer som Vicekansler 1299 - 1320. 1298 forefindes Morten N sammen med Morten C, der derpaa glider ud, og Morten N bliver da Hovedkraften i Kancelliets Skrivevirksomhed i en lang Aarrække.

Morten Q, Haand Nr. 201:

findes i 4 Originaldiplomer, der spænder over Aarene 1300 11/9 - 1321 11/6 ¹⁰⁵⁾. 1304 forekommer han sammen med Morten N, men hans sporadiske Forekomst viser, at hans Indsats paa ingen Maade kan maale sig med Morten N's. Han er den sidste faste Skrivekraft, der dukker op inden 1305, og i Aarene 1300 - 1305 synes Morten N da ogsaa at have været særlig virksom.

Endnu skal nævnes 2 Skrivere fra Privatdiplomer, hvilke sikkert har været Kancelliskrivere.

Morten O, Haand Nr. 196:

kendes fra 2 Originaler, udstedte 1298 13/8, der begge har den kongelige Kapellan Trued som Udsteder ¹⁰⁶⁾. Saaframt Skriveren er Trued selv, hvilket er sandsynligt, har vi her nok en Kancelliskriver.

(Broder) A, Haand Nr. 231:

kendes fra Tiden inden 1305 kun gennem et Privatdiplom, der er udstedt 1305 4/4 i Roskilde af Bispen dær ¹⁰⁷⁾. Brevet indeholder en Vidimering af et Kongebrev. Imidlertid forefindes **/s295/**des (Broder) A 1306 23/11 som Skriver til et Kongebrev udstedt i Vordingborg ¹⁰⁸⁾, og Indholdet vedrører ikke i fjerneste Maade Roskildeforhold ¹⁰⁹⁾. Det nysnævnte Privatdiplom udstedtes 1305 4/4 i Roskilde. Men 1305 3/4 var Kancelliet i Slangerup ¹¹⁰⁾ og det er saaledes meget sandsynligt, at det Dagen efter har været i Roskilde, og at en af dets Skrivere da har vidimeret Kongebrevet for Bispen, en Foregang, der ikke savnes Sidestykke ¹¹¹⁾. Er det nævnte rigtigt, har (Broder) A saaledes været Kancelliskriver i Aarene 1305-06.

Itinerar-Betragtninger I Dagene 28-29/5 1287 var 2 af de ovenfor nævnte Skrivere, Morten A og Morten B, begge i Nyborg, hvor der da var Danehof, og hvor de skrev Kongebreve. Fra Aaret 1288 er der bevaret saa mange Kongebreve, at det er muligt ved Sammenstilling af de i Brevene nævnte Udstedelseslokaliteter at faa et Indtryk af Kancelliets stadige Færden om i Landet.

3. Februar var Kancelliet i Lund, 21. i Slagelse, men 29. i Helsingborg; 17. Marts var det endnu (eller paany) i Helsingborg, for 22. at være i Roskilde. 14. April var Kancelliet i Skelskør og 23. og 28. Maj i Nyborg. 14. Juni var det i Sakskøbing og 23.-24. i Nykøbing. 4. Juli var Kancelliet i Køge, 6. i Roskilde og 20. i Haderslev. 18. Oktober var det paany i Helsingborg, 25. i Roskilde og 27. i Sorø. 18. og 23. November var Kancelliet i Odense for 13. December at være i Nyborg og 28. i Ribe ¹¹²⁾.

Rækkefølgen efter Landsdele var da følgende: Skaane – Sjælland – Skaane – Sjælland – Fyn – Lolland – Falster – Sjæl-**/s296/**land – Jylland – Skaane – Sjælland – Fyn – Jylland.

Som man ser, var Kancelliet overordentligt mobilt, og det rejste aabenbart hele Aaret rundt. 1293,8-9/8, var Skriverne Morten I og Morten K begge i Roskilde. 8/8 skrev Morten K et Kongebrev, mens Morten I skrev 2 9/8. 1294 6/8 var Skriverne Morten C og Morten H begge i Ribe, hvor de hver skrev et Kongebrev. 1294 var Kancelliet i Nyborg i Dagene 4.-9. Oktober, og

her arbejdede 2 Skrivere i det, Morten E og Morten H, saaledes at Morten H skrev 2 Breve henholdsvis 4. og 8., mens Morten E skrev et Brev 9/10. Paa Erik 6.'s Rejse i Nordtyskland i 1301, fra 4/6 - 5/8, benyttede han udelukkende fremmede Skrivere til (Koncipering og) Renskrivning af sine Breve. Derimod havde Kongen paa en senere Rejse i Nordtyskland i Aaret 1304, fra 29/4 - 2/5 ¹¹³⁾, sin egen Skriver, Morten N med sig (Vicekansleren Broder Degn?), og denne skrev 3 Breve for ham paa Rejsen ¹¹⁴⁾. 1305 endelig, 18/5, var Morten N i Vordingborg, hvor han da skrev et Kongebrev. Alligevel lod Kongen samme Dag og Sted et Brev skrive af en fremmed Skriver, Morten K.

Af sikre Kancelligejstlige fra Perioden 1287 - 1305 kendes følgende:

- 1 Kansler
- 1 Vicekansler
- 2 Kapellaner
- 2 Notarer
- 4 kongelige Klærke
- 4 andre Kancelligejstlige.

/s297/

Af sikre Skrivekræfter i det kongelige Kancelli i samme Tidsrum kendes 11.

/s298/

VIII. kapelgejstlige²²² hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1287 - 1305.

Kapelgejstlige hos fyrstelige Personer Hertugen af Sønderjyllands Skrivestue 2 Gejstlige nævnes i denne Periode som staaende i fyrstelige Personers Tjeneste. 1292 9/1 nævnes Karl, Provst paa Langeland, i et Pavebrev, hvorved han faar Dispens til foruden Provstiet at sidde inde med 3 navngivne Kirker samt 1 Kanonikat ¹⁾. Da Hertug Valdemar 2. af Sønderjylland (1283-1312) har anmodet Paven om Bevilling af Dispensen, kan man uden Tvivl regne Provsten for tjenstgørende hos Hertugen som Kapelgejstlig.

Nogle Aar efter 1305, i 1314 11/11, nævnes en Kansler hos Hertugen af Sønderjylland ²⁾, og 1324 22/8 nævnes en Notar hos denne ³⁾.

1325 24/6 forefindes dernæst den første (formentlige) Rettertingskansler hos Hertugen ⁴⁾. Dette kan, i Forbindelse med Oplysningen om Provst Karl og om den fra 1289 - 1338 forekommende faste Skrivekraft hos Hertugen (se nedenfor), sige os, at en hertugelig Skrivestue er under Udvikling fra det sidste Tiaar i 13. Aarh. og i Udbygning i de første Par Aartier i 14. Aarh., et Forløb, der ganske svarer til Dannelsen af og Væksten i lignende fyrstelige Skrivestuer i Tyskland ⁵⁾.

Kapelgejstlige hos andre fyrstelige Personer Hos Erik Eriksen, Herre til Langeland, nævnes 1300 16/7 en Klærk, Magister Henrik ⁶⁾.

/s299/

Skriver hænderne i de originale Hertugdiplomer Af originale Hertugdiplomer fra Perioden 1287 25/5 - 1305 findes der ialt 6. Disse er skrevet af 3 Hænder. 5 af dem er udstedte af Hertug Valdemar 2., mens det 6te er udstedt af Enkedronning Mechtilde. Dette sidste, der er udstedt i Cismar 1288 18/8, Atlas Nr. 257, er uden Tvivl skrevet af en frem med Skriver, baade efter Diktat ⁷⁾ og Skrift at dømme ⁸⁾. De 5 resterende egentlige Hertugbreve er skrevne af 2 Hænder, der repræsenterer 2 Skrivere, som begge i kortere eller længere Tid har staaet i Hertugens Tjeneste.

Den første af disse er Skriverhaand Nr. 148, der kendes fra Perioden forud fra et Brev af 1286 30/11 ⁹⁾, og som har skrevet 2 Breve for Hertugen i 1287, 31/7 og 30/11 ¹⁰⁾. I Aarene 1286 - 1287 har han saaledes arbejdet for Hertugen.

Den anden faste Skriver er Skriverhaand Nr. 163, der i Tiden indtil 1305 kendes fra 3 Hertugdiplomer, udstedte 1289 28/12 - 1302 15/5 ¹¹⁾. Desforuden kendes han fra 6 andre originale Hertugbreve, der spænder over Tiden 1314 1/11 - 1338 u. D. ¹²⁾. Desuden kendes han fra et Privatdiplom, udstedt 1317 16/1 af Slesvig Kapitel og Dominikanerne og Franciskanerne sammesteds ¹³⁾. Skriveren har saaledes arbejdet for Hertugen i en Periode af 49 Aar, og han har skrevet Breve for Hertugerne Valdemar 2. (1283-1312), Erik 2. (1312-1325) og Valdemar 3. (1325-26, 30-64). Hans Virksomhed er saaledes et vægtigt Vidnesbyrd om Kontinuitet i Arbejdet i den hertugelige Skrivestue fra det sidste Aarti af 13. Aarh. og fremefter.

/s300/

Kapelgejstlige hos Stormænd Af Kapelgejstlige hos Stormænd kendes i dette Afsnit 2:

²²² Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Præsten Jens var Kapellan hos Grev Albert af Gleichen, og han nævnes som saadan 1294, 8. el. 10/2 ¹⁴⁾. En Gejstlig ved Navn Torkil havde tidligere, d.v.s. før 1304 10/3, været Kapellan hos Cecilie, Enke efter den fordums Marsk, Jens Kalv ¹⁵⁾.

Kapelgejstlige hos Biskopper Af Kapelgejstlige, der formentlig gjorde Tjeneste hos Ærkebispens af Lund, kan fremhæves følgende:

Den ærkebiskoppelige Skrivestue Klærkene Hertug Jensen og Jens Hvid, der begge 1293 1/3 paa Jens Grands Anmodning fik Dispens til at modtage 2 gejstlige Embeder ¹⁶⁾, og Klærken i Lunde Stift, Lars fra Tranebjerg, der forekommer 1299 7/7 som Vidne til en Retshandel, hvori Jens Grands Befuldmægtigede er handlende Part, og som skriftfæstes i et Notarialinstrument ¹⁷⁾. Disse 3 Klærke har rimeligvis staaet i Jens Grands Tjeneste.

Hos Ærkebisp Isarn kendes 2 Klærke:

Tue Tuesen, der 1297 15/12 forekommer som Klærk i Ribe ¹⁸⁾, nævnes 1303 17/12 som Klærk hos Isarn ¹⁹⁾. Han var da Kannik i Lund, og han fik Dispens ved den Lejlighed til at maatte modtage endnu et gejstligt Embede.

Italieneren Bertrandus de Canavellis nævnes 1304 18/8 i Isarns Rejsefølge paa Vej mod Danmark ²⁰⁾, og ogsaa han var Klærk hos Isarn, idet han nævnes som saadan 1310 6/9 ²¹⁾. 1308 11/3 fik han Tilladelse til, udover de 2 Kanonikater, han besad, at maatte modtage endnu 2 gejstlige Embeder ²²⁾. Fra Aarene 1288 - 1304 kendes desuden 9 Lundekanniker og 1 Præst, som alle stod i et særlig nært Forhold til en Ærke-/s301/bisp, 1 Kannik til Isarn, de øvrige til Jens Grand.

7 af de 8 Kanniker, som var knyttede til Jens Grand, fik pavelige Dispenser til at modtage 2 (i 1 Tilfælde 1) gejstlige Embeder foruden det Lundekanonikat (i 1 Tilfælde desuden det Roskildekanonikat), som de i Forvejen sad inde med ²³⁾. Dette peger mod, at de har staaet i Tjenesteforhold til Jens Grand. Ogsaa den Kannik, som var knyttet til Isarn, fik (senere) Dispens til Modtagelse af andre gejstlige Embeder ²⁴⁾. Den ovenfornævnte Præst, som rimeligvis stod i Jens Grands Tjeneste ²⁵⁾ var Præst ved en Kirke, som vistnok hørte under Ærkebispens Patronat ²⁶⁾.

En Kannik nævnes dernæst som Lundekirkens særlige Sendebud, udsendt af Jens Grand i Kirkens Anliggender ²⁷⁾.

Det ses dog intetsteds, at de paagældende har været beskæftigede i den ærkebiskoppelige Skrivestue, saalidt som dette muliggøres gennem Titulering af dem (som f.Ex. Kapellan eller Klærk). Deres Navne og Levnedsløb skal derfor ikke fremdrages her, hvilket af samme Grund heller ikke sker med den Række Gejstlige, som i Aaret 1299 og deromkring optraadte paa Jens Grands Vegne eller nævnes som hans Tilhængere eller ydede ham forskellige Tjenester ²⁸⁾

Kapelgejstlige hos andre Biskopper 1288 19/7 omtales det, at Bispen af Roskilde kunde have 2 eller flere Kanniker i sin særlige Tjeneste ²⁹⁾. I samme Brev nævnes en Kannik, Niels Biskops, som uden Tvivl har staaet i Bispens særlige Tjeneste, i hvilken han sikkert ogsaa har været eller kunde være virksom ved Bispens Brevudstedelse. (1288 /s302/ efter 24/6) forekommer en Tysker, Johannes fra Verden, som Kapellan hos Roskildebispen Ingvar ³⁰⁾. Han skulde da være Brevfører for Vasallerne i Estland til den danske Konge.

Ogsaa Oluf Kock, der forefindes 1304 18/3 som Klærk i Roskilde Stift, og som da paa Roskildebispens Anmodning faar Dispens for uægte Fødsel, har sikkert staaet i Bispens (nu Olufs) Tjeneste ³¹⁾

Hos Ribebispen Kristian nævnes 1293 21/12 en Kapellan Niels ³²⁾ og hos samme fandtes en Klærk Mikkell, der skrev Breve for ham i 1296 og 1309 22/8 ³³⁾. 1295 15/4 skrev han ogsaa for Ribe Byraad og 1303 12/11 for Ærkebisp Isarn ³⁴⁾. 1309 22/8 nævnes han i Bispens Brev som Skrивeren til dette (et ganske usædvanligt Forhold) i følgende Ord: "... predictum originale ... transscribi fecimus per Michaellem clericum nostrum iuratum et, ad hoc specialiter deputatum..." ³⁵⁾

Ogsaa den offentlige Notar, som forekommer i Danmark fra de sidste Aar af 13. Aarh., var taget i Ed ³⁶⁾, hvilket ogsaa gælder de i Norge forekommende Notarer og Klærke i Kongens Tjeneste ³⁷⁾. De tidligere i Perioden 1250 - 1305 forekommende Klærke hos Bisper har maaske ogsaa været edsvorne og særligt beskikkede til Skrivevirksomhed. Et saadant Tjenesteforhold er rimeligvis en Efterligning paa hjemlig Grund af den offentlige Notars Tjenesteforhold, saaledes som de i Udlandet studerende kunde lære dette at kende dær, indtil Notariatet i Slutningen af Aarhundredet selv overførtes til Landet, og derpaa hertil lands kunde danne Forbillede for andre Skrivers Tjenesteforhold.

/s303/

Andres Klærke 1299 7/7 forekommer en Klærk, Niels Tetmay, som Klæk hos Dekanen i Københavns Kapitel ³⁸⁾. I Københavns Stadsret af 1294 29/1 hedder det i § 20, at Fogden paa Bispens Borg havde en Klærk ³⁹⁾, som sammen med Fogden skulde have den ene Nøgle til det Seglgemme, hvor Stadens Segl opbevaredes, og at intet Brev maatte forsegles hermed, før det var undersøgt af ham og Fogden. Tidligere havde 2 Kanniker (samt nogle Borgere) haft Seglet i deres Værge ⁴⁰⁾.

Skrivere iøvrigt Omkring Aar 1300 fandtes der i Sorø Kloster 3 Skrivere, som kendes gennem Haandskriftet "Kong Valdemars Jordebog" og gennem et Harpestrængshaandskrift ⁴¹⁾. 2 af disse kender vi Navnene paa, Munkene Jens Jyde og Knud Jul ⁴²⁾. Jens Jyde nævnes i et Brev af 1298 24/1, hvor han optræder paa Klosterets Vegne ⁴³⁾, mens Knud Jul optraadte som Befuldmægtiget for Klosteret 1310 24/9 ⁴⁴⁾

2 Skrivere kendes fra Franciskanerklosteret i København fra omkring 1300. I Aarene 1297 - 1307 skrev Munken Jens Paaske en Række bibelske og teologiske Skrifter for Franciskanerklostre rundt om i Landet ⁴⁵⁾. I Aaret 1301 arbejdede Munken Peder Kjeldsen ogsaa dær med Bogskrivning ⁴⁵⁾

Det offentlige Notariat Efter Forskrifterne for Processen efter kanonisk Ret skulde offentlige Notarer fungere som Skrivere ved de gejstlige Retter ⁴⁶⁾, og dette var rimeligvis en Hovedaarsag til Receptionen af Notarinstitutionen i Tyskland og Danmark. 1287 optræder i Tyskland den første Notar med kejserlig Udnævnelse ⁴⁷⁾, /s304/ og 1292 forefindes den første med pavelig Udnævnelse ⁴⁷⁾. Fra Begyndelsen af 14. Aarh. og fremefter bliver saadanne offentlige Notarer almindelige overalt i Tyskland ⁴⁸⁾. 1299 paatræffes den første offentlige Notar i Danmark ⁴⁹⁾. Han havde pavelig Udnævnelse. I det sidste Tiaar af 13. Aarh. var der da ogsaa udgaaet pavelige Bevillinger til danske Bisper, omhandlende Udnævnelsesret for disse af et mindre Antal Notarer. 1290 15/3 fik Ærkebisp Jens Grand efter Anmodning Bevilling til at udnævne 3 Notarer i Lunde Stift ⁵⁰⁾.

Jens Krag af Roskilde fik 1291 25/12 paa samme Maade efter Anmodning Bevilling til Udnævnelse af 2 Notarer i sit Stift ⁵¹⁾. 1298 31/5 fik Jens Grand igen efter Ansøgning Bevilling til at udnævne 3 Notarer i sit Stift ⁵²⁾, ligesom hans Efterfølger Isarn paa samme Maade fik samme Bevilling i 1303 27/11 ⁵³⁾. Endelig fik Jens Krag's Efterfølger i Roskildestolen, Oluf, efter Ansøgning paa samme Vis som Forgængeren Ret til at udnævne 2 Notarer i Roskilde Stift ⁵⁴⁾. Ialt blev der saaledes i Aarene 1290 - 1304 givet pavelig Bevilling til Udnævnelse af 13 offentlige Notarer i Lunde og Roskilde Stifter, alle tilknyttede Stiftsmyndigheden hvert Sted.

Ifølge Bevillingsbrevene var den enkelte Notars Virkeomraade indskrænket til det Stift, i hvilket han var udnævnt. De efter Bevillingerne udnævnte Notarer betegnede sig selv som udnævnte ved apostolisk Myndighed ⁵⁵⁾, og de maatte før Udnævnelsen sværge Troskab mod Paven og den romerske Kirke og dennes Rettigheder, særligt i det Stift i hvilket de virkede ⁵⁶⁾. De forpligtede sig ved Udnævnelsen til at bestride Notariatet **/s305/** hæderligt efter begge de kontraherende Parters Vilje, dog forudsat, at de fik deres "retmæssige og tilvante Salær"⁵⁶⁾.

Meningen var, at de offentlige Notarer skulde udfærdige offentlige Dokumenter af selvstændig Retskraft, at sidestille med Brevskaber udgaaede fra verdslige Myndigheder, saasom Konge og Fyrste, eller fra gejstlige, saasom Bisp, Kapitel og Kloster ⁵⁷⁾. Der var imidlertid en væsentlig Forskel imellem Notarialinstrumentet og Brevskaber udgaaede fra de nævnte verdslige og gejstlige Myndigheder, og det var den, at Notarialinstrumentet var ubeseglet, manglede det, der gav de andre Stykker deres Retskraft ⁵⁸⁾. Istedetfor Segl forsynedes Notarialinstrumentet med en Underskriftslinje og et for den enkelte Notar særegent Tegn ⁵⁹⁾.

I Tyskland synes Notarialinstrumentet dog kun ved de gejstlige Retter at have faaet egentlig Beviskraft ⁶⁰⁾, og noget lignende har maaske været Tilfældet her.

Fra Tiden indtil 1305 har vi kun Efterretning om 1 offentlig Notar fra dansk Omraade. Det er Notaren Kjeld Jensen fra Slagelse, der forekommer første Gang 1299 6/7 ⁶¹⁾. Han betegner sig som udnævnt ved apostolisk Myndighed ⁵⁵⁾, og etsteds endda ved apostolisk Skrivelse ⁶²⁾, og da han benævnes "Klærk i Roskilde Stift" ⁶²⁾ og selv tilføjer "Roskilde stift" ved Angivelsen af sin Hjemby ⁶³⁾, har han uden Tvivl faaet sin Udnævnelse af Roskildebispen i Kraft af en apostolisk Bevilling, rimeligvis den fra 1291 25/12 til Roskildebispen Jens Krag. Under Forhandlingerne i København i Sommeren 1299 fungerer Kjeld Jensen paa forskellig Maade. 1299 6/7, 16/9, 6/10, 13/10 (bis) og **/s306/** 17/10 optræder han som Vidne ⁶⁴⁾. 17/10 var han tilstede ved Oplæsning og Overrækkelse af en Del Breve, og den Ribekannik, som havde Ansvaret for Brevene og deres Viderebefordring, anmodede da Bisp Jens af Roskilde, til hvem Brevene skulde overgives, om at tilkalde flere Vidner til Overrækkelsen. Dette afslog Bispen imidlertid under Henvielse til, at Kjeld Jensen som offentlig Notar var tilstede ⁶⁵⁾. Vi kan heraf se, at der tillagdes den offentlige Notar en ganske særlig Myndighed som Vidne ved Retshandler, men ogsaa at en saadan Særstilling paa det Tidspunkt ikke var anerkendt eller forstaaet af alle Gejstlige. Notaren Kjeld Jensen har dernæst selv skrevet Breve ⁶⁵⁾ ligesom han har givet andre Mandat til at skrive for sig ⁶⁵⁾. Endelig optræder han ogsaa som Oplæser af Breve i en Forsamling ⁶⁶⁾. Det Notarialinstrument, som Kjeld Jensen opsatte, er kommet istand paa Jens Grands Anmodning ⁶⁷⁾, sikkert til Brug ved Genoptagelsen af Processen ved Kurien ⁶⁸⁾.

Skriverhænderne i de øvrige originale Privatdiplomer 1287-1305 Fra 1287 25/5 - 1305 er der foruden de allerede omtalte Hertugdiplomer bevaret ialt 122 Privatdiplomer i Original. Disse er skrevet af 73 Skriverhænder. I Tallet 122 Privatdiplomer er medregnet 9 Originaler, som er skrevet af 7 forud kendte Hænder, hvoraf 2 kendes helt fra Perioden 1250 - 1267 og gen findes

1267 - 1287 og i nærværende Periode har skrevet 3 Originaler ⁶⁹⁾, mens de 5 andre Hænder kun kendes fra Perioden 1267 - 1287; disse har i nærværende Periode skrevet 6 Originaler ⁷⁰⁾. 7 af de fra denne Periode 1287 - 1305 kendte Hænder har desuden skrevet 16 originale Privatdiplomer samt 2 origi-/s307/nale Kongediplomer fra Tiden 1306 - 1331 15/6 ⁷¹⁾.

De 122 Originaler fordeler sig omkring de forskellige, (mest) gejstlige Centre paa følgende Maade:

- 17 (skrevet af 12 Hænder) omkring Lund,
- 53 (skrevet af 23 Hænder) omkring Roskilde,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Odense,
- 22 (skrevet af 11 Hænder) omkring Ribe,
- 1 (skrevet af 1 Haand), omkring Slesvig,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Antvorskov Kloster,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Esrom Kloster,
- 5 (skrevet af 2 Hænder) omkring Dominikanerordenen,
- 1 (skrevet af 1 Haand) omkring Byer,
- 17 (skrevet af 16 Hænder) omkring Privatpersoner.

5 Roskildeskrivere (Skriverhænderne Nrr. 44, 48, 100, 109, 113), 1 Ribeskriver (Skriverhaand Nr. 127) samt 1 Skriver fra Antvorskov Kloster (Skriverhaand Nr. 149) er kendte fra den (de) foregaaende Periode(r) og beskrevne dær i Afsnit (tene III og) VI med de 9 Diplomer, som de har skrevet i indeværende Periode. 2 Skrivere af Privatdiplomer fra denne Periode, Morten O og (Broder) A repræsenterer antageligt Kancelliskrivere, hvorfor de er beskrevne med deres 3 Privatdiplomer i Afsnit VII.

Tilbage bliver 64 Skrivere. Et Antal af disse, 5, kan straks bestemmes som udenlandske Skrivere og deres Skriftstyk ker som Udfærdigelser ved fremmede Modtager- eller Lejligheds- skrivere for danske Udstedere.

Disse 5 er følgende:

/s308/

- 1) Skriverhaand Nr. 156, der har skrevet et Brev 1287 1/10 i Lübeck for Bisp Niels af Børghlum, Atlas Nr. 250. Brevet indeholder et Afladsprivilegium til Nonneklosteret i Rhena, og efter Skriften at dømme, har vi her en fremmed, nordtysk Haand for os ⁷²⁾.
- 2) Skriverhaand Nr. 191, der er repræsenteret ved et Brev af 1297 8/4, udstedt i Schaprode ⁷³⁾ af Anders Erlandsens Enke og Søn, Atlas Nr. 326. Brevet omhandler disses Besiddelser paa Hiddensee og er stilet til Fyrst Wizlaus 2. af Rügen. Den ejendommelige Skrift viser uden Tvivl mod Renskrivning ved en fremmed Skriver ⁷²⁾.
- 3) Skriverhaand Nr. 197; denne kendes fra 3 Originaldiplomer, udstedte af danske Udstedere. 1298 15/11 skrev han for Bisp Christian af Ribe (Atlas Nr. 338), 1299 25/1 for Ærkebisp Jens Grand (Atlas Nr. 342) og 1307 4/7 for Kong Erik 6. (Atlas Nr. 440).²²³ De 2 første Breve er udstedte i Lübeck; det 3die er udstedt i Odense, men indeholder et Privilegium til Lübeckerne. Der kan derfor ikke være nogen Tvivl om, at Haanden Nr. 197 repræsenterer en lybsk Skriver ⁷⁴⁾.
- 4) Skriverhaand Nr. 220 er Repræsentativ for Munken Bo Brand fra Nydala Kloster i Sverige, der har skrevet 2 Breve af 1303 18/1 for Ærkebisp Isarn (Atlas Nrr. 373-374) og 3 Breve af 1306

²²³ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”jf. herom Atlas I Indices s. 9 l. 7: Måske koncept eller afskrift.” (udg. anm.).

17/4 og 1 af 1/5 for Bisp Oluf af Roskilde (Atlas Nrr. 420-423). Der er tidligere gjort Rede for Forekomsten af og Identificeringen af denne Skriver ⁷⁵⁾.

- 5) Skriverhaand Nr. 233, der har skrevet et Brev af 1305 5/6, som er udstedt af Høvedsmanden i Rostock, Esger Apesen, Atlas **/s309/** Nr. 403. Brevet er udstedt i Rostock og omhandler 2 Rostocker-Borgeres Rettigheder. Efter Skriften har vi her en fremmed Skriver for os ⁷²⁾, og denne har formentlig været hjemmehørende i Rostock.

Tilbage bliver nu 59 Skriverhænder, af hvilke kun de vigtigste skal omtales.

Lundeskrivere Følgende Skriverhænder repræsenterer vigtigere Lunde hænder:

Skriverhaand Nr. 171:

kendt fra 3 Originaldiplomer fra Aarene 1291 15/4 - 1299 8/7 ⁷⁶⁾.

Skriverhaand Nr. 221:

kendt fra 2 Originaldiplomer fra 1303, 14/3 og 20/4 ⁷⁷⁾. Da Provsten Andreas udsteder det ene og nævnes i det andet, er han muligvis Skriveren.

Skriverhaand Nr. 236:

kendt fra 2 Afladsprivilegier af 1305 13/8, hvoraf det ene er udstedt i Lund af Ærkebisp Isarn, det andet i Helsing- borg af Bisp Jens af Aarhus ⁷⁸⁾. Skriveren er formentlig hjemmehørende i Lund, og Aarhusbispen har da benyttet en stedlig Skriver ved sin Brevudstedelse.

Roskildeskrivere Af vigtigere Roskildeskrivere skal følgende omtales:

Skriverhaand Nr. 154:

kendt fra 3 Originaler, udstedte i Roskilde i Tiden 1287 1/7 - 1288 19/8 for Bisp Ingvar, til hvem Skriveren øjensynlig har været knyttet ⁷⁹⁾.

/s310/

Skriverhaand Nr. 161:

kendt fra 3 Diplomer fra Aarene 1288 30/9 - 1291 6/5 ⁸⁰⁾. De 2 første Breve omhandler Gaver til Sct. Clara, og det 3die er udstedt af Abbedissen i samme Kloster, Margrete. Det sidste er et meget kort og uformelt Brev, muligvis skrevet af Abbedissen selv, der i saa Fald bliver at identificere med Skriverhaand Nr. 161. Her kan man maaske ogsaa henvise til de sirlige, letskrevne Træk, der karakteriserer Haanden, Træk, der - i Analogi med en af O. Posse fremsat Formodning ⁸¹⁾ - kunde berettigede en Antagelse af, at en Kvinde har ført Pennen.

Skriverhaand Nr. 165:

kendes fra 2 Originaldiplomer, der er udstedte 1290 17/6 og 1292 24/4 i Roskilde, det første af 2 Kanniker derfra, det andet af Bispen sammesteds ⁸²⁾. Denne Haand, Nr. 165, genfindes i det meste af det Fragment, der er bevaret af Roskildebispens Dombog fra Aarene 1291 - 1300 ⁸³⁾. Han har der skrevet Indførsler over Aarene 1291 19/11 ⁸⁴⁾ - (efter 1299 28/7) ⁸⁵⁾. I 1292 har han skrevet 1 Indførsel, i 1293 9 og 1295 (-96) 1 Indførsel ⁸⁶⁾. Han har saaledes ført Bogen i 1290'erne. Kun 2 Notitser er skudt ind imellem hans Indførsler ⁸⁷⁾, og disse er skrevne af hver sin Haand. Den ene af disse har Datoen

1299 28/7. Derpaa følger Nr. 165's sidste Indførsel, der er skrevet efter ovennævnte Dato ⁸⁸⁾. Haanden kendes saaledes som Skriver for Roskildebispen i Tiaaret 1290 — 1300. Haanden kan maaske ogsaa identificeres. 1293 6/4 skrev Nr. 165 et Stykke i Dombogen ⁸⁹⁾ om en Forhandling, der da havde fundet Sted, og hvorved Bispen, Roskilledekanen og Ærkedegnen sammesteds, Gert, havde /s311/ været nærværende. Forhandlingen fandt Sted i Roskilde ⁹⁰⁾. Men denne Gert var ogsaa tilstede i København 1293 18/2, da der fandt en anden Forhandling Sted ⁹¹⁾.²²⁴ Her nævnes han ved Siden af Bispen som eneste gejstlige Vidne. Denne Gert er da muligvis Skriveren til de 2 Diplomer og til Indførslerne i Dombogen. Gert kendes som Kannik i Roskilde i Aaret 1288 19/7, 27/7 ⁹²⁾. Efter 1291 26/6 var han vel blevet Ærkedegn ⁹³⁾.

Skriverhaand Nr. 182:

kendes fra 6 originale Privatdiplomer fra Aarene 1294 29/1 - 1297 30/10 ⁹⁴⁾. I 2 Breve fra 1294 11/8 og 1297 30/10 nævnes Dekanen Mogens dels som Udsteder, dels som Part i Sagen ⁹⁵⁾. Da de 2 Breve er udstedte henholdsvis Slagelse og Lellinge, og da der saa vel ikke har været mange Gejstlige fra Roskilde tilstede ved nogen af Brevudstedelserne, har Mogens muligvis været Skriver Nr. 182. Denne har været knyttet til Roskildebispen.

Skriverhaand Nr. 187:

kendes fra 2 Originaler fra 1296 8/4 og 1303 10/10 ⁹⁶⁾ Brevene er begge udstedte paa sjællandske Herredsting; men da Sct. Clara i Roskilde er Modtageren i begge Brevene, har Skriveren uden Tvivl været knyttet til Klosteret.

Skriverhaand Nr. 192:

Denne Haand kendes fra 1 Diplom, udstedt 1297 5/6 i Roskilde af en fhv. Drost til en Borger i Byen ⁹⁷⁾. Denne Haand er vistnok identisk med den næstsidste (4de) Haand, der forekommer i Roskildebispens Dombog, og som o. 1300 har indført en Formel for et Pantebrev i Dombogen ⁹⁸⁾. Hvis Nr. 192 saaledes er en /s312/ gejstlig Skriver fra Roskilde, bliver den fhv. Drost's Brev- udstedelse saaledes et Exempel mellem mange paa, at Privat personer betjente sig af de gejstlige Skrivere.

Skriverhaand Nr. 198:

kendes fra 2 Breve, udstedte af Sct. Clara i Roskilde i December 1298 under Datoerne 7. og 29 ⁹⁹⁾.

Skriverhaand Nr. 202:

kendes fra 4 Originaler fra Tiden 1300 23/10 – 1301 5/5 ¹⁰⁰⁾. Alle Brevene er udstedte i Roskilde af Kapitlet dær. Skriveren er muligvis Kanniken Olav Bjørnsen, hvis Underskrift kendes fra et Originaldiplom af 1310 11/6 ¹⁰¹⁾. Olav Bjørnsen kendes som Kannik helt fra 1285 5/6 ¹⁰²⁾. Engang efter 1304 7/10 blev han Dekan, og 1313 2/10 døde han ¹⁰³⁾.

Skriverhaand Nr. 209:

kendes fra 3 Originaler fra Tiden 1301 29/5 - 1302 6/5 ¹⁰⁴⁾.

Skriverhaand Nr. 226:

²²⁴ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”der ligeledes er indført af Haand Nr. 165 i Dombogen.” (udg. anm.).

kendes fra 9 Originaldiplomer fra Aarene 1304 1/7 - 1306 10/10 ¹⁰⁵). De 8 af dem er udstedt af Roskildebisp Oluf alene, mens 1 er udstedt af ham sammen med Grev Gerhard af Holsten og Bisp Henrik af Reval ¹⁰⁶). Det sidstnævnte Brev er udstedt i Næstved, mens 6 af de øvrige er udstedt i Roskilde og 2 i Stralsund. Den paagældende Skriver har saaledes staaet i Bispens Tjeneste, siden han har fulgt ham paa Rejse i Nordtyskland. Den Mulighed kan dog ikke udelukkes, at Skriveren er Bisp Oluf selv.

/s313/

Skriverhaand Nr. 228:

kendes fra 6 Originaldiplomer, der spænder over Aarene 1304 9/12 - 1331 15/6 ¹⁰⁷). 1 af Brevene har Udstedelsessted angivet, og det er Roskilde. Imidlertid er samme Brev udstedt af Bisp Niels af Børglum ¹⁰⁸), men ikke alene omhandler det selv et Afladsprivilegium til Sct. Clara, men 4 af denne Skrivers andre Breve omhandler ligervis Roskildeforhold, saaledes at Skriveren uden Tvivl er at søge her. Bisp Niels af Børglum har saaledes 1305 2/9, ligesom den tidligere Bisp Niels af Børglum i 1287 1/10 og i Lighed med Bisp Jens af Aarhus i 1305 8/9, anvendt en lokal Skriver til Udfærdigelse af et Afladsprivilegium.

Ribe skrivere Skriverhaand Nr. 164:

kendes fra 13 Originaldiplomer, udstedte over Aarene 1289 - 1315 31/7 ¹⁰⁹). De vedrører alle Ribeforhold, og de 3 af dem, der har angivet Udstedelsessted, har her Ribe ¹¹⁰). I 6 af dem nævnes Ribekanniken, Magister Aastred, som Part i den i Brevet omhandlede Sag ¹¹¹). Denne Haand genfindes i Haandskriftet "Ribe Oldemoder" i en meget lang Række Indførsler, der viser, at Skriveren Nr. 164 har været den egentlige Grundlægger af Haandskriftet og Pennefører i det igennem 30 Aar ¹¹²). Denne Skriver har o. 1290 anlagt Listerne over Privilegierne for Biskoppen og i 2 Tempi skrevet dem alle. Det samme gælder om Privilegierne for Kapitlet (med Undtagelse af et yngre "Privilegium fra 1455 6/3). Dog har han vistnok her arbejdet i 3 Tempi. 1291 anlagde samme Skriver Præbendelisten, hvori han tillige har foretaget en Del Indførsler. Fremdeles har han ført Listen over **/s314/** Kannikernes Fællesgods, anlagt Listen over Messerne, grundlagt og ført Listen over Kirkens Kostbarheder i 1312, samt anlagt og ført Listen over Indtægterne til Kirkens Bygningsfond i 1317. Ved denne Lejlighed navngav han sig med følgende Ord:

"Scriptum anno domini M^o. CCC^o x vij^o. ante festum beati iohannis baptiste per astratum canonicum ripensem et tutorem ecclesie" ¹¹²).

Skriver Nr. 164 er saaledes Kanniken, Magister Aastred. Efter 1317 har han endnu ført noget ind i Haandskriftet i 1322. 1323 4/5 afgik han derpaa ved Døden. Aastred har saaledes anlagt Avia Ripensis og grundlagt alle de systematiske Lister med Undtagelse af 2, ført de fleste af Listerne fremefter og indføjet Skriftstykker o. 1300, 1312, 1322. Efter de 13 Originaldiplomer forefindes han i Aarene 1289 - 1315 og efter sine Indførsler i Ribe Oldemoder fra o. 1290 - 1322. Der er saaledes en meget smuk Overensstemmelse mellem hans Forekomst i Originalerne og i Haandskriftet (se nærmere i "Excurs om Skriverhaanden Nr. 164's Forekomst i Ribe Oldemoder" = Note 112).

Skriverhaand Nr. 184:

er den tidligere omtalte Klærk Mikkell hos Bisp Kristian af Ribe. Han kendes som nævnt fra 4 Originaldiplomer fordelt over Aarene 1295 15/4 - 1309 22/8 ¹¹³). Det 1ste af Brevene er skrevet for Byraadet og Franciskanerne i Ribe og udstedt dær 1295 15/4 ¹¹⁴). Det 2det og det 4de af Diplomerne er skrevne for Bisp Christian 1296 og 1309 22/8, og de er begge udstedte i Ribe ¹¹⁵). Det 3die fra 1303 12/11 er derimod udstedt i Ribe i Rom af Ærkebisp Isarn ¹¹⁶). Isarns Brev er imidlertid stilet **/s315/** til 2

danske Prælater, hvoraf den ene var Kantoren i Ribe, og det er udgaaet samtidigt med en Serie Pavebreve, hvoraf 1 omhandler et lokalt Ribeanliggende ¹¹⁷⁾, mens 1 er stilet til Bispen i Ribe bl.a. ¹¹⁸⁾, og 1 vedrører en tidligere Ribe-Klærk, som nu var blevet Klærk hos Isarn ¹¹⁹⁾. Der har saaledes rimeligvis været en Fortaler for Ribegejstligheden med Isarn paa dennes Rejse til Rom. 1303 18/1 var Isarn endnu i Lund ¹²⁰⁾, men 18/4 og 24/4 var han i Ribe ¹²¹⁾ hvorfra han da er rejst til Rom, hvor han var 12/11 ¹²²⁾. Han kan have haft sin Klærk Tue Tuesen med, som stammede fra Ribe ¹⁸⁾, og som faar pavelig Dispens under Isarns Ophold i Rom ¹¹⁹⁾; men han har givet haft Klærken Mikkell med sig og ladet denne skrive Brev for sig i Rom 1303 12/11. Mens Tue Tuesen imidlertid forblev i Isarns Tjeneste som Kannik i Lund ¹¹⁹⁾, vendte Mikkell efter sin Romerrejse tilbage til Ribebispen Kristians Tjeneste.

Dominikanerskriver Skrivershaand Nr. 179:

kendes fra 4 Originaldiplomer fra Tiden 1292 u. D. - 1305 22/8 ¹²³⁾. De 2 første Breve fra 1292 u. D. er udstedt paa Dominikanernes Provinskapitel i Lund 1292 ¹²⁴⁾, mens de 2 sidste fra 1305 u. D. og 1305 22/8 er udstedt paa sammes Provinskapitel i Skeninge 1305 ¹²⁵⁾, og Ordenens Provincialprior er Udsteder for dem alle 4. Skriversen er uden Tvivl en Dominikanerbroder.

/s316/

IX. Status ved Aar 1305

Kancelliet

Kansler Rang Mens Kanslerværdigheden i første Halvdel af 13. Aarhundrede gennemgaaende overdroges Biskopper, kan dette ikke siges at have været Reglen i Aarhundredets anden Halvdel. Ganske vist forefindes her 3 Bisper som Kanslere (Esger medregnet), men 2, som det synes, kongelige Klærke ¹⁾ blev Kanslere indimellem, og en 3die kongelig Klærk var fra Aarhundredskiftet, som Vicekansler i mere end et Decennium, Kancelliets Leder. Det maa dog bemærkes, at de 2 formentlige Klærke, som fik Kansler værdigheden, begge havde erhvervet Magistergraden ved Studier i Udlandet, og at den ene af dem tilmed var Kannik i Paris og blev en europæisk kendt Grammatiker ²⁾. En Hovedaarsag til, at det ikke udelukkende var Bisper, der blev Kanslere, var vel de langvarige og bitre Stridigheder mellem Kirke og Konge, der nødte Kongen til at have en absolut paalidelig Gejstlig paa denne vigtige Post ³⁾. I Tyskland var de til den danske Konges Kanslere svarende (Hof-) Kanslere, indtil Rudolf 1stes Tid, udelukkende Bisper, mens det fra Rudolfs Tid (1273-91) ogsaa beklædtes af Gejstlige af lavere Rang ⁴⁾. Udviklingen var saaledes noget lignende som i Danmark. I Norge avancerede Kanslerne gerne til Biskopper, men de havde ikke Rangen, naar de blev Kanslere ⁵⁾. I Sverige blev det efter o. 1250 Reglen, at Kansler-**/s317/**embedet ikke indehavedes af Biskopper i Modsætning til tidligere ⁶⁾

Funktion Vi ved intetsomhelst om Kanslerens Forhold til Brevudstedelsen i Kancelliet i dette Tidsrum, andet end netop dette, at han var Chefen herfor. Hvorvidt han tog Del i Brevudstedelsen ved Recognoscering eller under Beseglingen eller – hvilket er mere sandsynligt – ved Overbringelsen af Dokumenteringsordren til Kancelliet, ved vi ikke. Thi Brevene indeholder ikke nogen Form for Subscriptions-Recognitions- eller Relationsformler saalidt som nogen Form for Kancellipaaskrifter ⁷⁾, hvorigennem vi kunde oplyses om slige Forhold. Da der heller ikke fra andre Kilder foreligger Oplysninger om sligt, maa vor Viden for det meste baseres paa Frem- og

Tilbageslutninger fra Forholdene før og efter 1250 - 1305, samt paa Analogislutninger fra Forholdene i Udlandet paa denne Tid.

En af Kanslerens Hovedfunktioner var sikkert den at være Seglbevarer. Der findes intet direkte Vidnesbyrd om en saa dan Funktion fra Kanslerens Side i Tidsrummet 1250 - 1305, mens saadanne Vidnesbyrd findes fra det følgende Aarhundrede, fra 1341 og fra Tiden o. 1375⁸⁾. Ligeledes er en saadan Slutning nærliggende under Hensyn til Forholdene i Udlandet paa denne Tid⁹⁾. Ved een bestemt Brevudstedelse, i 1257 8/7, synes Kansleren dog givet, som omtalt tidligere¹⁰⁾, at have haft Kongens Segl hos sig. Det almindelige Segl for Kongebreve var det dobbelte Majestætssegl. Erik 6. anvendte det meste af sin Regeringstid 2 forskellige Dobbeltsegl samtidigt, og ialt anvendte han 3 for-/s318/skellige Dobbeltsegl¹¹⁾. Ved Siden heraf tog han imidlertid som den første danske Konge et Sekret i Brug.

I 1301 4/6 anvendtes det for første Gang paa et Kongebrev – tydeligvis som noget rent ekstraordinært¹²⁾. Det er interessant, at Sekretet dukker op samtidigt med Vicekansler- titlen, der forekommer første Gang 1299 6/3¹³⁾, idet Vicekansleren, ifølge Taranger¹⁴⁾, netop var Seglbevarer for Sekretet, mens Kansleren havde Seglet i sit Værge. Vicekanslertitlens Opdukken 1299 og Anvendelsen af den i Aarene herefter havde dog en særlig Begrundelse hertilands, idet Kansleren var udenlands og siden døde, saaledes at der ingen Forbindelse behøver at være mellem den samtidige Opdukken af Sekret og Vicekanslerembedet.

Kansleren var dernæst rimeligvis Formidler ved Privilegietildelinger til inden- og udenlandske Personer og Institutioner, saaledes som han maa antages at have været det i 13. Aarhundredes første Halvdel¹⁵⁾. En lignende Myndighed laa hos de tyske Kanslere¹⁶⁾.

Medens Kompetencefordelingen mellem de forskellige Rigsembedsmænd iøvrigt var meget svingende¹⁷⁾, laa Administrationen af Kronens Patronatskirker sikkert fast under Kansleren. Udbyttet af disse og andre Kirkembeder var en væsentlig Indtægtskilde for Kansleren selv og for hans Undergivne i Kancelliet. Ogsaa Førelsen af Lister over Kronens Jordegods laa velsagtens her som i Norge under Kansleren¹⁵⁾. Endnu i 1250'erne har de kamerale Lister i Kong Valdemars Jordebog befundet sig i Kancelliet, hvor de har modtaget Tilføjelser¹⁸⁾.

/s319/

Disse nævnte Kanslerfunktioner hørte vel til Embedet som saadant. Hvad der derimod afgang af den øjeblikkelige Indehaver af Embedet, var den politiske Betydning, som Kansleren havde. Det er tidligere fremhævet, at Kansler Niels af Viborg uden Tvivl har haft en meget betydelig politisk Indflydelse, og han nævnes ogsaa udtrykkeligt som Medlem af Kongens Raad¹⁹⁾. Hverken han, Niels Jyde eller Jakob af Slesvig nævnes dog i Kongebrevene som Kongens Raad. Ifølge Niels Jydes og Jakob af Slesvigs Forekomst i Kongebrevene sammen med andre Rigsembedsmænd og med betydende Stormænd har de dog tilhørt Inderkredsen omkring Kongen. Den sidste af Kanslerne i nærværende Periode, Morten Mogensen, nævnes derimod i et Kongebrev udtrykkeligt mellem Kongens og Rigets Raader. I Udlandet spil lede Kansleren en stor Rolle politisk set²⁰⁾.

Det paahvilede ogsaa Kansleren i givet Fald at være Kongens Fortaler i Udlandet, og 2 Kanslere fra Tiden 1250 - 1305 fik da ogsaa Lejlighed til at føre Kongens Sag ved Kurien. Muligvis var Ordningen af de Kancelligejstliges Tjenesteforhold en lignende som i Norge, hvor disse stod i Kanslerens Tjeneste og kun middelbart i Kongens²¹⁾. Herpaa tyder det, at Bisperne Esger og Niels havde personlige Klærke, af hvilke Esgers kom (idetmindste formelt) til at staa i et andet Tjenesteforhold til, ham efter at han var ophørt med at være Kancelliets Leder. I samme Retning peger det, at Sendebud fra Erik 6. til Kurien kaldes Kongens og Kanslerens Sendebud²²⁾.

Sluttelig skal der henvises til den sammenfattende Karakteristik af Kanslerens Virksomhed, som findes i Indledning-/s320/gens Afsnit IX, p. 205m, og som stort set har Gyldighed ogsaa for nærværende Periode.

Aflønning af Kansleren Hvad angaar Aflønningen af Kansleren, kan der igen henvises til det i Indledningens Afsnit IX, p. 205-06 sagte, der gælder og saa for denne Tid. Her skal blot endnu tilføjes, at ogsaa Kansleren kunde aflønnes gennem gejstlige Embeder. Det gælder om de 2 Kanslere og den Vicekansler, som ikke var Bisper, at de alle nød Indtægter fra gejstlige Embeder, Niels Jyde specielt fra en kongelig Patronatskirke.

Kancelliets Viceleder I Lighed med Forholdene i Perioden indtil 1250, maa det fremhæves, at der heller ikke i Tiden 1250 - 1305 synes at have været nogen fast Stilling som Kancelliets Viceleder – idetmindste viser den sig ikke i en fast Titel eller gennem en Række Kancelligejstlige, der efter deres Funktioner kunde konstateres som Viceledere.

Under Kanslerens Fravær maatte der imidlertid nødvendigvis være en Stedfortræder for ham. Under Niels Jydes Ophold i Rom synes Prior Henrik fra Antvorskov at have indtaget en ledende Stilling i Brevudfærdigelsen i Kancelliet. Under Morten Mogensens Fravær udnævntes ligefrem en Viceleder, en Vicekansler, som kom til at fungere en længere Aarrække i Kanslers Sted, da Morten Mogensen afgik ved Døden. Udnævnelsen af en saadan Stedfortræder og Tituleringen af en saadan med Titlen Vicekansler havde tilsvarende Forbilleder i det tyske Konge - Kejserkancelli paa samme Tid ²³⁾.

/s321/

En overordnet Stilling har Notarerne rimeligvis haft, at dømme efter de faa, der nævnes, og muligvis har Notaren i Kongens Kancelli haft Prothonotarens Funktioner uden at have dennes Titel ²⁴⁾.

Notar Kun 2 Notarer forekommer i disse 55 Aar indenfor Kancelliet, og som lige berørt og som tidligere fremhævet ¹⁵⁾ har Notaren uden Tvivl haft en overordnet Stilling indenfor Kancellipersonalet. I et enkelt Tilfælde nævnes i et Kongebrev en Notar foran en kongelig Kapellan, hvilket sikkert giver Rangfølgen mellem disse.

Kapellan Enkelte kongelige Kapellaner nævnes i Perioden 1250 - 1305 i Forbindelser, der tydeliggør deres Tilknytning til Kancelliet. 1 af dem var Kapellan hos Dronningen, mens 3 var i Kongens Tjeneste. Den ene af disse avancerede sidenhen til Kansler.

Klærk Mere konstant end Efterretningerne om Notarer og Kapellaner indløber Oplysninger om Klærkene i Kongens Tjeneste. Der synes til Stadighed at have været (idetmindste) 2-3 kongelige Klærke, og om disses Forbindelse med Brevudstedelsen kan vi ikke tvivle. 1250-53 findes der 2 Klærke hos Kancelliets Leder, og 1253-67 findes der, foruden en saadan hos Lederen 2-3 andre Klærke hos Kongen. 1267-82 genfindes 2 af disse. 1287 - 1305 findes 4 andre kongelige Klærke. Klærkene er sikkert de Skrivere, der forefindes som faste Skrivere i en Aarrække i Kongebrevene, de /s322/ egentlige Kancelliskrivere. De nævnte Tal maa anses for Minimumstal, da Kilderne i det hele giver saa faa Oplysninger om Kancelligejstlige, hvilket sikkert skyldes, at de ikke nød tilstrækkelig Anseelse til at nævnes i Kongebrevenes Vidnelister ²⁵⁾.

Med Betragtninger over det kongelige Klerikat er vi nu naaet ned til det underordnede Kancellipersonale, og gennem Kendskab til dettes talmæssige og tidsmæssige Forekomst kan vi udsige noget væsentligt om Kancelliets Organisation. Det skal da straks understreges, at det Indtryk af Løshed i Organisationens Opbygning, som uvægerligt paatrænger sig en ved en Gennemgang som den nu foretagne af Vidnesbyrdene om Kancellipersonalet, bekræftes paa det tydeligste ved en Gennemgang af de Oplysninger om Kancelliskrivere, som kan arbejdes frem ved Skriftsammenligning mellem de bevarede Originaler.

Kancelliskriver I Perioden 1250-53 forekommer der kun 4 faste Skrivere ialt. I Aaret 1250 arbejdede 3 faste Skrivere i Kancelliet, Niels Stigsen A, Esger samt (Esger) B. Allerede 1251 forsvinder (Esger) B imidlertid, og 1252 forsvinder Niels Stigsen A. Dette Aar dukker derpaa en ny fast Skriver op, (Esger) E, og han kendes lige til 1259. 1252 kendes 2 Skrivere samtidigt. Den 3die faste Skriver, der kendes fra 1250, Esger, har sidst skrevet Brev i 1255. I Perioden 1253-67 kendes 3 faste Skrivere: Esger og (Esger) E, der kendtes fra før 1253, samt Niels af V. E, der har skrevet 1262-66. I Midten af 1250'erne kendes saaledes igen kun 2 faste Skrivekræfter. Fra 1259-62 kendes /s323/ slet ingen saadanne, i hvilken Periode der ganske vist heller ikke udstedtes mange Breve, grundet paa Kongens og Dronningens Fangenskab fra 1261. 1262-66 bestrider Niels af V. E alene hele Renskrivningen af Breve i Kancelliet. De Breve, han skrev 1262-64 5/10, udstedtes alle af Dronning Margrethe Sambiria. Først 1264 5/10 udstedtes paany et Kongebrev. Men ogsaa de originale Kongebreve fra 1265 er skrevet af Niels af V. E. Først 1266 møder vi nye Hænder i Kongebrevene og først 1267 en ny fast Skriverhaand.

I Perioden 1267-82 forandres dette Forhold ganske. 1267 begynder en ny fast Haand, Niels af V. I, og hertil kommer 1268 Niels Jyde C. 1271 slutter sig hertil Niels Jyde E og sammen med Niels Jyde F har disse 4 Skrivere alle virket i Aarene 1271-72 i Kancelliet. Med Aaret 1272 glider derpaa Niels af V. I, Niels Jyde C og Niels Jyde F ud; men de erstattes 1273 af Niels af V. F (der alene arbejder for Margrethe Sambiria), Niels Jyde J og Niels Jyde K, der alle virker i dette Aar. Niels af V. F kendes lige til Juli 1282, hvilket ogsaa gælder den ovenfor nævnte Niels Jyde E; Niels Jyde J kendes til Marts 1282. Niels Jyde K forekommer sidst i 1279 og endnu en fast Skriver, Niels Jyde L, der forefindes første Gang i 1276 (og som ogsaa kun arbejder for Margrete Sambiria) glider ud med 1280. Det er bemærkelsesværdigt, at ingen af disse Skrivere forekommer efter Systemskiftet 1282 29/7. Kun een fast Skriver fra Aarene før 1282 29/7 forefindes efter denne Dato. Det er Niels Jyde O, der kendes fra 1279 og igen fra 1282. Men først 1287 8/4 dukker han op igen, d.v.s. paa et /s324/ Tidspunkt, hvor Kongemagten havde brudt med den i Mellemtiden herskende Stormandsopposition. Dette Forhold kan ikke være tilfældigt, men det maa betyde, at der er sket et Skifte i Kancelligejstligheden samtidigt med Systemskiftet – imellem Hænderne kunde der jo ogsaa være Gejstlige med politisk Indflydelse, hvis Identitet blot ikke kan opklares.

For Tidsrummet 1282-87 var Niels Jyde Q Hovedskriveren, der vistnok er at identificere med Notaren Jens Fod. Han fore kommer første Gang som Skriver i Juli 1282, og han kendes derpaa lige til 1288. Han og Jakob D var i disse Aar de eneste, der arbejdede fast ved Renskrivningen af Breve. Dog var Niels Jyde Q 1284 29/11 i Odense sammen med Skrivelserne Jakob E og Jakob F, som ifølge deres Skriftductus²⁶⁾ og Skriftpræget i de af dem skrevne Breve formentlig ogsaa har været faste Skrivere i Kancelliet. Endelig skal det nævnes, at den fra før Juli 1282 kendte Niels Jyde O genfindes 1287 30/3.

Af de fra Perioden 1282-87 kendte Skrivere forekommer kun 1, Niels Jyde Q, i Perioden 1287 - 1305, idet han genfindes i 1288. Hermed glider han dog ud, og nye kommer til. Af faste Skrivere i 1287 efter 25/5 findes baade Morten A og Morten C. Med Niels Jyde O findes der saaledes 3 faste Skrivere i 1287, foruden Niels Jyde Q, der forekommer før og efter 1287. I 1288 findes Niels Jyde Q sammen med Morten D og Morten E, af hvilke Morten D og Niels Jyde Q glider ud med 1288, mens Morten E findes lige til 1294. 1292 dukker Morten H op, der kendes til 1296, og Morten I, der kendes til 1295, og den allerede 1287 forefundne Morten C findes nu igen fra 1293-98. /s325/ 1293 findes der saaledes 4 faste Skrivere i Kancelliet og end nu 1 forekommer forud for og efter 1293. 1295-97 kendes derpaa Morten M og hertil kommer saa fra 1298 - 1305 - 1318 Morten N, der er fast Skriver i en lang Aarrække. 1300 begynder Morten Q, han findes endnu 1304 og senere, og han og Morten N var de eneste faste Skrivere i Aarene 1300 - 1305. Af disse har Morten N dog skrevet langt de fleste Breve, og han synes saaledes alene at have besørget en stor Del af Renskrivningen. Han er muligvis identisk med Vicekansleren Broder Degn.

Selvom de endnu bevarede Originaler kun er en forsvindende Del af den i sin Tid udstedte Brevmængde (se nærmere nedenfor), tror jeg dog, at de heraf vundne Resultater kan udsige noget væsentligt om det underordnede Kancellipersonale.

Det er nu for det første konstateret, at der ikke kan være Tale om en fast Stab af Kancelliskrivere. Tallet paa disse er højst vekslende, nemlig fra 1-4, og Forekomsten af Skriverne meget skiftende, idet nogle kun forefindes i 1 Aar, andre i flere og atter andre igen i en længere Aarrække. Dernæst skifter Skriverne meget hurtigt. Der er vel ingen Tvivl om, at Materialets Ufuldstændighed for en Del er Skyld i, at man saaledes maa faa Indtryk af en betydelig Løshed i Kancelliets Organisation og særlig i Skrivernes Virkeforhold. Alligevel kan man roligt gaa ud fra, at en saadan Løshed har eksisteret i Kancelliet i denne Tid, hvilket finder sin Bekræftelse, dersom man betragter Forholdene i det tyske Konge-Kejser-Kancelli i samme Periode. Ogsaa dær var Kancelliet ganske løst organiseret ²⁷⁾.

/s326/

Kirkelig Rang Med Hensyn til Kancelligejstlighedens kirkelige Rang i Aarene 1250 - 1305 kan meddeles følgende:

4 Bisper har fungeret i Kancelliet, hvoraf 3 som dettes Leder og den 4de som fremtrædende Kancelligejstlig. 5 Provster har gjort Tjeneste i Kancelliet. Af disse indtog 1 som Notar en overordnet Stilling, mens en anden, en Domprovst, var kongelig Klærk. Endnu 3 formentlige Kancelligejstlige var Provster. 1 Kantor forefindes fremdeles som Kongens Klærk og 1 Ærkedegn som Kancelligejstlig. 2 Priorer, 1 fra Dominikanerordenen og 1 fra Johannitterordenen, har dernæst været fremtrædende Kancelligejstlige. Fremdeles har 2 Magistre fungeret som Kanslere. 8 Kancelligejstlige har været Kanniker. Overordnede var af disse 1 Vicekansler og 2 kongelige Kapellaner og af de 5 øvrige var 1 Klærk; hertil kommer desuden 3 formentlige Kancelligejstlige, der ogsaa var Kanniker. Endelig paatræffes 3 Præster, hvoraf 2 var Kongens Klærke.

Uddannelse Hvad angaar Uddannelsen af de Kancelligejstlige, kan der under eet henvises til det i Indledningen sagte ¹⁵⁾. Dær omtales netop 2 i Tiden 1250 - 1305 fremtrædende Kancelligejstliges Uddannelse, der foregik hos ansete Biskopper. At Bispesæderne var Centrene for den hjemlige Skoling i alle gejstlige Kundskaber, ligger i Sagens Natur og antages ogsaa af Hal Koch ²⁸⁾

Det blev i Indledningen ligeledes paapeget ¹⁵⁾, at Roskilde- og Aarhuskirkerne særligt maatte anses for Støtte og Gennemgangsinstitutioner for Kancelliklærkene i Tiden opimod Aar 1250. Noget lignende synes at gælde for Tidsrummet 1250 -/s327/1305. Her kan særligt peges paa, at der i Roskilde Kapitel fra Tid til anden sad en Kongens Kannik, en almindelig Kancelligejstlig, en Notar, en Vicekansler og en Kansler.

Ifølge den betydelige Lighed, som findes mellem Skrift- trækkene hos en Roskildeskriver fra 1287-88 og en fast Kancelliskriver fra 1288-94 maa man fremdeles antage fælles Skoling, der saa uden Tvivl er foregaaet i Roskilde. Hvad Aarhus angaar, maa man pege paa den Kancelligejstlige Peder Aaby, der avancerede fra Bispens Klærk til Ærkedegn og videre til Biskop. Og saa Ribe synes i Esgers Tid idetmindste at have været en Støtte- og Gennemgangsinstitution for Kancelliklærkene. Her skal særligt mindes om de 2 Ribekanniker, som hørte til Abels Hof og om de 2 Klærke, Esger havde, mens han i Abels Tid var Kancelliets Leder, samt om de 3 underordnede Gejstlige, der senere stod i hans Tjeneste, og hvoraf 1 siden formentlig blev Kancelligejstlig. 2 kongelige Klærke fra Erik 6.'s Tid var endelig Kanniker i Ribe, hvilket ogsaa gjaldt en formentlig Kancelligejstlig fra samme Tid.

Nogle enkelte Kancelligejstlige vides at have studeret i Udlandet. Det gælder Kanslerne Niels Jyde og Morten Mogensen, den kongelige Klærk Jakob Lange samt Peder Aaby og Dominikanerprioren Bo, der alle var Magistre. Ogsaa den formentlige Kancelligejstlige, Roskildekanniken Jens Stejle, var Magister. I 12. Aarhundrede var det de tyske Universiteter og Højskoler, som for en stor Del tiltrak de Studerende fra Danmark ²⁸⁾, hvilket da ogsaa har sat sig tydelige Spor i de danske Originalers Skriftkarakter i denne Tid, der synes at have deres umiddel-/s328/bare Forbillede skriftmæssigt set i de tyske Diplomer²⁹⁾. I 13. Aarhundrede var det Frankrig og da særligt Paris, som de danske Studerende søgte imod ³⁰⁾. Dette har da ogsaa sat sig tydelige Spor i de danske Diplomers Skriftpræg i 1ste Halvdel af Aarhundredet ³¹⁾. Men ogsaa Skriftpræget i de danske Diplomer fra 1250 - 1305 er i høj Grad præget af franske Forbillede og saaledes, at Skriftkarakteren i de franske og danske Skriftstykker paa samme Tid er ganske ens eller næsten ganske ens ³²⁾, hvorfor det er fejlagtigt at tale om den tidligere antagne Forskel paa 50 Aar (!) imellem Skriftudviklingen i Frankrig og Norden – herunder Danmark ³³⁾. Denne den franske Skrifs Indflydelse paa den danske er uden Tvivl at føre tilbage til de franske Universiteter og da særligt det parisiske. Paavirkningen derfra spores i alle europæiske Lande ogsaa i fjernereliggende østeuropæiske ³⁴⁾.

Aflønning Først 1326 7/6 nævnes i en dansk Kilde Sportler til Kongens Skrivere. I den da udgaaede Haandfæstning for Valdemar 3. hedder det i § 31, at alle Slags Privilegier skal fornyes gratis ”den fra gammel Tid tilvante Skriveløn dog undtaget” ³⁵⁾. Det betones her, at Sportler til Skrивeren har været Sædvane fra gammel Tid, og vi kan utvivlsomt antage saadanne for Perioden 1250 - 1305 ogsaa. Sportlerne har sikkert i denne Periode som samtidigt i Udlandet ³⁶⁾ og senere hertilandsindkommet tilfældigt og meget varierende. v. Buchwald antager ³⁸⁾ at de Beløb paa 200 og 300 Mark, som Abel som Hertug og senere som Konge lod sig betale for Privilegier til gejstlige Institu-/s329/tioner ³⁹⁾, var en Betaling for Brevene og ikke for Frihederne, hvilket næppe er rigtigt. Det Beløb paa 53 Mark, som Abel i 1237 tog for et Privilegium til Ryd Kloster ⁴⁰⁾, har snarere været en Betaling for Brevets Udfærdigelse saasom Sportelydelser til Kancellifunktionærerne.

Udover Sportlerne kunde Kancellifunktionærernes Aflønning som i Udlandet bestaa i Naturalydelser, dær tilfaldt dem som Hofgejstlige ⁴¹⁾, samt i Indtægter fra kirkelige Indtægter,

som Kongen kunde skaffe dem, hvilken sidstnævnte Aflønningsform kendes fra danske Forhold – ligesom den var meget almindelig i Udlandet ⁴²⁾. Det er tidligere omtalt, at Kansleren Niels Jyde og Notaren Jens Fod indehavde kongelige Patronatskirker, og at Kansleren Morten Mogensen og Vicekansleren Bro der Degn hver havde flere gejstlige Embeder i Kirker og Kapitler. Dette er Exempler, der bringes i Erindring. Flere kongelige Klærke kender vi kun fra pavelige Bevillinger af Embedsdispenser, og i det hele maa man mene, at Besiddelsen af flere gejstlige Embeder var særdeles almindeligt blandt de Kancelligejstlige.

Desto vigtigere var det ogsaa for Kongen at kunne sikre sine Skrivere og andre Kancellifunktionærer Adgangen til gejstlige Embeder. Imidlertid var der, som fremhævet i Indledningen en Bevægelse i Gang fra Bispens Side allerede fra Slutningen af Valdemar 2.'s Tid med det Formaal at inkorporere saa mange Kirker som muligt i deres Kapitlers Præbender – herunder ogsaa Kirker, hvori Kongen var Ene- eller Konpatron – og da Stridighederne mellem Kirke og Konge brød ud i 1250'erne, kom dette **/s330/** Punkt da ogsaa paa Dagsordenen. En af de Kirker, som Striden kom til at staa om, var, som tidligere omtalt, den kongelige Patronatskirke Skt. Mikkel i Slagelse, som Jakob Erlandsen, da han var Bisp i Roskilde, havde inkorporeret i Kirkens Domprovsti. Kristoffer 1. protesterede herimod i 1257, og han hævdede fremdeles, at der var andre Kirker, hvor Ærkebisen gik Kongens Ret for nær ⁴³⁾. Aabenbart som Modtræk mod Ærkebispens Fremfærd rejstes der fra Kongens Side Krav om Præsentationsret til de 16 Præbender i Lunde Domkirke ⁴⁴⁾. Allerede 1256 gik man fra Kongens Side videre, idet man pr. Magtbud uden biskoppelig Overdragelse lod indsætte Præster i de Kirker, hvortil Kongen mente at have Præsentationsret ⁴⁵⁾ ligesom man forsøgte at lade andre Bisper foretage Overdragelserne af de nævnte Kirker indenfor Lunde Stift ⁴⁶⁾. Kongens Krav om Udøvelsen af sine Rettigheder i Kirkerne i et Omfang som hidtil og hans Fordring om Præsentationsret til Lundepræbenderne opretholdtes i 1257 ⁴⁸⁾, og Kongens kraftige Optræden her syntes heller ikke uden Virkning paa Ærkebisen ⁴⁹⁾. Ogsaa overfor Løgummunkenes Forsøg paa at inkorporere den kongelige Patronats kirke Brede stillede man sig fra Kongens Side ganske afvisende. Denne kraftige Hævdelse af Kongens Rettigheder i Patronatskirkerne fortsattes af Efterfølgerne Erik 5. og Erik 6. Under Erik 5. drejede Striden sig navnlig om Kirkerne Brede og Skt. Mikkel i Slagelse, og mens den første blev holdt fast i Kongens Haand, og alle Munkenes Forsøg paa at erhverve den slog fejl, lykkedes det ligefrem at generobre Skt. Mikkel fra Roskilde Domprovsti. Lederne af Politikken paa dette Felt var uden Tvivl Kanslerne **/s331/** Bisp Niels af Viborg og Niels Jyde, der havde en naturlig Interesse i at hævde disse for deres Undergivne saa vigtige Rettigheder. Under Stridighederne mellem Erik 6. og Jens Grand dukkede Tvisten om de kirkelige Embeder atter op. Ligesom tidligere hævdedes det nu fra Kongemagtens Side, at Ærkebisen gik Kongens Ret for nær med Hensyn til hans Rettigheder i Kirkerne ⁴⁹⁾, mens Ærkebisen paastod, at der fandt Overgreb Sted fra Kongens Side ved Besættelsen af Kirker og Kapitelpræbender ⁵⁰⁾. Det tidligere Krav om Præsentationsret til Lundepræbenderne havde man imidlertid ladet falde fra Kongens Side, omend det principielle Grundlag fastholdtes ⁵¹⁾. Hvad der fremdeles med Hensyn til Lundepræbenderne var Kongemagten særligt ubehageligt, var Jens Grands Krav om, at Kannikerne skulde residere ved Domkirken. De Kancelligejstlige, som var eller maatte blive Kanniker i Lund, skulde jo gerne samtidigt kunde gøre Tjeneste i Kancelliet, og da Jens Grand var blevet fanget og havde været fængslet i nogen Tid, søgte man fra Kongemagtens Side at faa ham til at give efter paa bl.a. dette Punkt, hvilket dog ikke lykkedes ⁵²⁾. Sammenfattende maa det da siges at der ikke, hvad angaar Rettighederne til Besættelsen af Kirker og Præbender, skete

nogen Ændring i 13. Aarhundredes 2den Halvdel. Stillingen var 1300 og 1305 status quo i Forhold til Stillingen i 1250. Kongemagten havde intet bortgivet, men heller intet vundet.

Brevudstedelsen i Kancelliet Brevudstedelsen i Kongens Kancelli har sikkert været ganske betydelig i Tidsrummet 1250 - 1305, og de endnu beva-/s332/rede 470 Kongebreve fra denne Tid er uden Tvivl kun en Brøkdelen af den oprindeligt udgaaede Brevmængde. I denne Retning tyder den Brug af Kongebreve i Retsplejen, som havde udviklet sig i Aartierne før 1250 ⁵³⁾. Af særlig Betydning var her Kongebrevsproceduren med 3 (og senere 4) Kongebreve, der omtales flere Gange i politiske Aktstykker og juridiske Samlinger fra Tiden 1250 – 1305 ⁵⁴⁾. Stadig betydningsfuldere blev Kongebrevenes Plads i Retsplejen, efterhaanden som Kongens Ting voksede frem og kom frem i forreste Række som et Tingsted, der kunde søges af Folk fra alle Lande ⁵⁵⁾. Med selve Tinget havde Kansleren og hans Klærke dog intet at skaffe. Først i 14. Aarhundrede henimod Aarhundredets Midte fremstod en særlig Rettertingskansler ⁵⁶⁾.

Det skal nu forsøges at faa noget frem om enkelte af Brevudstedelsens Trin, saaledes som disse kan belyses udfra de hidtil gjorte Iagttagelser. Først en Diktatundersøgelse vil vel kunde klare Problemerne endeligt; men alligevel vil det ikke være uden Interesse at se, hvor meget man kan faa frem paa nærværende Trin af Udforskningen af Brevvæsenet.

Koncept Hvad angaar Spørgsmaalet om Brug af Koncept i Kancelli et, skal der først erindres om, at det ovenfor ⁵⁷⁾ er blevet paavist, at et skævt Dateringsforhold mellem 3 Kongebreve peger mod, at der har foreligget Koncept for 1 eller 2 af Brevene. Koncept har der vistnok ogsaa foreligget til et Kongebrev af 1272 16/3, hvori der i Originalens Eskatokol er afsat Plads til Navnet paa et Vidne ⁵⁸⁾. Navnet er imidlertid ikke indføjet. Da Vidnerne i Kongebrevene maa betragtes som Dokumenterings-/s333/vidner og ikke som Handlingsvidner ⁵⁹⁾, kunde det, da man konciperede Brevet (som det antages), være usikkert, hvem der skulde være Vidne, og man lod da Plads staa aaben, og denne Plads blev heller ikke udfyldt ved Renskrivningen af Brevet.

Diktat Det er i Indledningen blevet antaget, at Diktat fandt Sted i Kancelliet før 1250, og et formentligt Exempel herpaa blev fremført. Det samme har naturligvis fundet Sted i Tiden 1250 - 1305, og et Exempel herpaa fra kort efter 1305 skal her anføres.

Fra 1308 14/8 findes 3 originale Kongebreve af ganske samme Indhold, alle udstedte paa Søborg af Kong Erik 6., Atlas Nrr. 458, 459 og 460. Der maa saaledes her foreligge Mulighed for Diktat. Af disse 3 Breve er Nrr. 459 og 460 skrevet af samme Haand ⁶⁰⁾, mens Nr. 458 er skrevet af en anden Haand ⁶¹⁾. 2 Skrivere opholdt sig saaledes paa Søborg 1308 14/8 og skrev Breve dær for Kongen. De af samme Skriver skrevne Nrr. 459 og 460 har i 3 Tilfælde fælles Stavemaade af Egennavne overfor Nr. 458:

Nrr. 459, 460:
"slauorum"
"Rozstocen-"
"Rozstoch"

Nr. 458:
"sclauorum"
"Rozstocgen-"
"Rozstoc"

De 2 Skrivere har saaledes hver personlig Stavemaade af disse Navne. Men Skriftfæstelsen i begge Former er i og for /s334/ sig lige rigtig, og man kunde da tænke sig, at begge Skrivere, dersom

de har arbejdet sammen efter Diktat, begge har skrevet efter Diktatet, men brugt hver sin Stavemaade. Det vilde unægteligt være mest praktisk, naar der nu var 2 Skrivere tilstede den Dag, og det samme Brev skulde skrives 3 Gange, da at sætte Skrивererne i Gang samtidigt efter Diktat. Skrивereren af de 2 Breve har da skrevet Nr. 460 samtidigt med, at Skrивereren til Nr. 458 har skrevet sit Brev. Derpaa har den første Skrивer skrevet Nr. 459, der er prydet med flere Slyngninger og i Skriften er mere anseelig end Nr. 460 ⁶²⁾, og saaledes har taget længere Tid at skrive end dette, der med sit enklere Udstyr passende kunde skrives lige saa hurtigt som Nr. 458. Der behøver iøvrigt ikke at have foreligget Diktat ved hver eneste Brevudstedelse i Kancelliet, da Koncipient og Skrивer ofte vil have været den samme ⁶³⁾.

Modtagerudfærdigelse Et vigtigt Punkt med Hensyn til Kancelliets Brevudstedelse er Spørgsmaalet om Modtagerudfærdigelse.

Mens det i det tyske Kancelli i Tiden før 1250, og maa ske endnu i Tiden efter 1250, var almindeligt med Anvendelse af Modtager- og Lejlighedsskrivere ved Brevudfærdigelserne ⁶⁴⁾ var dette aldeles ikke Tilfældet i Danmark med Kongens Kancelli. Paa dette Punkt har den eneste Diplomatariker, som nogen sinde har berørt dansk Brevvæsens Historie 1250 - 1305, Tyskeren G. v. Buchwald, taget grundigt fejl, idet han etsteds hævder – aabenbart som et samlet Indtryk af dansk Brevvæsen i denne Periode –, at Brevudstedelse ved Modtageren spillede en endnu større Rolle i Danmark end i Tyskland ⁶⁵⁾. Denne v. Buchwalds **/s335/** Opfattelse gentages af O. Redlich i hans Bog om Privatdiplomer ⁶⁶⁾. Da Opfattelsen kommer til Orde i Værker om Privatdiplomer, skal den vel i første Række gælde disse; Redlich synes dog at tage den til Indtægt for samtlige danske Diplomer fra denne Tid, hvilket vistnok ogsaa har været v. Buchwalds Opfattelse. I denne Form er Opfattelsen imidlertid ganske fejlagtig, eftersom Reglen har vist sig at være, at de danske Kongediplomer i 2den Halvdel af 13. Aarhundrede udgik fra et organiseret Kancelli, havde faste Formler og var blevet skrevet af faste Skrivekræfter i Kancelliet. Det danske Kongediplom fra 1250 - 1305 er derfor kancellimæssigt. Dette er Reglen. Ovenfor er fremstillet nogle Undtagelsestilfælde, og disse skal samlet vurderes her.

Det sønderjydske Hertugdiplom derimod naaede først i Aarhundredets sidste Tiaar at blive skrevet af faste Skrivere, og dermed velsagtens at udgaa fra en fast Skrivestue. Hvad endelig de andre Privatdiplomer angaar, er det uden Tvivl rigtigt at regne med en stor Del Modtagerudfærdigelser i Breve, udstedte af Privatpersoner, men vedrørende Kapitlers eller Klosters Interesser.

Det ovenfor sagte om Modtagerudfærdigelsen i Kancelliet skal nu uddybes og begrundes.

Fra Tidsrummet 1250 - 1305 er der bevaret 470 Kongebreve. Af disse er 89 i Regest. Af de resterende 381 er 156 bevaret i Original; lige en Tredjedel af hele Materialet foreligger saaledes i Original. Da de 470 Kongebreve uden al Tvivl kun udgør en Brøkdelen af samtlige i sin Tid udstedte Kongebreve, **/s336/** er de endnu bevarede Originaler en talmæssigt set meget ringe Repræsentation for disse. Alligevel vil det være berettiget at grunde Vurderingen af Spørgsmaalet om Modtagerudfærdigelser paa disse 156 Originaler, eftersom de i det hele synes repræsentative udgaaede, som de er, til alle Slags Modtagere og nogenlunde ligeligt til inden- og udenlandske Modtagere. Dog synes de udenlandske Modtagere noget i Overtaal indenfor Modtagerne af disse Originaldiplomer, hvorfor de netop ved disse talrigst forekommende Modtagerudfærdigelser kommer til at tælle for meget, naar man vil naa til en generel Bedømmelse af Forholdet mellem Kancelli- og Modtagerudfærdigelser.

Før jeg fremfører de Resultater, som man naaer til med Hensyn til dette Spørgsmaal ved en Granskning af Skrивerhænderne i Originaldiplomerne, vil jeg dog stærkt betone ikke alene det ovenfor anførte Forbehold angaaende Repræsentationsevnen af det bevarede Originalmateriale, men i lige saa

høj Grad understrege, at Spørgsmaalet om Modtagerudfærdigelse eller ej lige saa meget afgøres ud fra Diktatundersøgelsen af de bevarede Breve, som gennem den i nærværende Afhandling foretagne palæografiske Undersøgelse ⁶⁷⁾. Dette tiltrods giver Studiet af Skriverhænderne utvivlsomt Basis for en Forhaandsbedømmelse af Spørgsmaalet.

De 156 originale Kongebreve er ialt skrevet af 58 forskellige Skrivere. Dette temmelig store Tal modificeres dog straks noget, naar man heraf udskiller de Hænder, som ses at have arbejdet regelmæssigt i Kancelliet. Af saadanne faste Skrivere kendes fra hele Perioden ialt 26, og disse har skre-/s337/vet Størstedelen af samtlige Originaler, nemlig 120 Stykker. Hver af disse Hænder er saaledes gennemsnitligt repræsenteret af næsten 5 originale Kongebreve. Af de resterende 32 Skrivere maa dernæst 15 endnu formentlig regnes for at have været tilknyttet Kancelliet – idetmindste for en Tid –, skønt de gennemgaaende kun repræsenteres af hver 1 Original, hvilket kan skyldes rene Tilfældigheder. Disse 15 formentlige Kancelliskrivere har skrevet 16 Originaler. Tilbage bliver nu 17 Skrivere, der har skrevet 20 Originaler. Af disse er 11 uden Tvivl fremmede Skrivere, og disse har skrevet 14 Originaler. Endelig er der 6 Skrivere, hver repræsenteret af 1 Original, om hvem intet bestemt kan udsiges. Omsat i Procent vil det sige, at 87,1 % af Diplomerne er skrevne af Kancelliskrivere, medens 9 % er skrevet af fremmede Skrivere, og 3,9 % af Skrivere med ukendt Tilhørsforhold.

Til Sammenligning kan tjene, at kun 88 af 190 tyske Kongebreve fra 1212 - 1220 kunde tilskrives faste Skrivekræfter (46,3 %), og af disse 88 syntes endda 26 at maatte tilskrives Modtager- eller Lejlighedsskrivere ⁶⁴⁾. Ifølge Posse var fremdeles omtrent 2/3 af de tyske Konge- og Kejserdiplomer i Tiden 1150 - 1250 skrevet af Modtagerhaand ⁶⁸⁾.

Den fremmede Haand ⁶⁹⁾ spiller saaledes sammenligningsvis en meget ringe Rolle i det danske Kancellis Brevudfærdigelse. Den forekommer vel i (knap) hver 5te Haand, men kun i (knap) hvert 11te Diplom. Af de fremmede Hænder er 2 indenlandske Lejlighedsskrivere, mens 1 er en udenlandsk Lejlighedsskriver; 1 er indenlandsk Modtagerskriver og 7 udenlandske Modta-

/s338/

ORIGINALE KONGEBREVE 1250-1305	1250-1253	1253-1267	1267-1282	1282-1287	1287-1305	1250-1305
Antal Breve	16	23	42	15	60	156
Antal Skrivere	7	9	18	9	21	58
Antal faste Skrivere	4	3	11	3	11	26
Ant. Br. skr. af faste Skriv.	13	15	35	9	48	120
Ant. Skr. kendt fra forr. Per.	2	2		2	2	
Ant. Br. skr. af Skr. fra forr. Per.	6	5		7	2	
Ant. Skr. fra denne P. kendt senere	2		2	2	3	
Ant. Br. skr. sen. af Skr. fra d. P.	5		7	2	29	
Ant. formentlig faste Skrivere	2	5	2	2	4	15

ORIGINALE KONGBREVE 1250-1305	1250-1253	1253-1267	1267-1282	1282-1287	1287-1305	1250-1305
Ant. Br. skr. af form. faste Skr.	2	6	2	2	4	16
Ant. fremmede Skrivere	1	1	2	1	6	11
Ant. Br. skr. af. fremm. Skriv.	1	2	2	1	8	14
Ant. ubestemmelige Skrivere			3	3		6
Ant. Br. skr. af ubestemm. Skr.			3	3		6
Ant. Udstederud- færdigelser	15	21	37	11	52	136
Udst.-udfærdig. i %	93,7	91,3	88,1	73,3	86,7	87,1
Ant. Modtagerud- færdigelser			2		8	10
Modt.-udfærdig. i %			4,8		13,3	6,4
Ant. Lejlighedsskriverud- færdig.	1	2		1		4
Lejl.-skr.-udf. i %	6,3	8,7		6,7		2,6
Ant. ubestemmel. Udfærdigelser			3	3		6
ubest. Udf. i %			7,1	20,0		3,9

/s339/

gerskrivere.

Den foretagne Konstatering af Skrivers Tilhørsforhold vil vel endnu kunne modificeres noget; men Hovedresultatet ligger fast. En Diktatundersøgelse vil formentlig kunne kaste Lys over hjemlige kirkelige Institutioners Deltagelse i Kancelliets Brevudfærdigelse ved Udarbejdelse af Koncept o.lign.⁷⁰⁾; hvad angaar hjemlige Lejligheds- og Modtagerskrivers Virksomhed ved Renskrivningen af Kongebrevene, er den ihvertfald saa ringe, at den næsten er lig Nul.

Paa vedlagte Skema er opført Fordelingen af Skrivers efter Art og Forekomst over de 5 Tidsafsnit, som Tiden 1250 - 1305 er opdelt i, og med Angivelse af Antallet af de af de forskellige Skriversgrupper skrevne Originaler.

Kancellipaaskrifter Desværre savnes næsten ganske Paaskrifter fra Kancelliets Funktionærer paa de af dem udfærdigede Breve. En saadan er uden Tvivl Paaskriften "io" paa Plicas højre Hjørne paa Kongebrevet Atlas Nr. 76⁷¹⁾. Det er maaske en Forkortelse af Navnet Jens²²⁵, men den nærmere Betydning af den kan jeg ikke bringe. Kongebrevene Atlas Nrr. 1020 og 1022 har begge

²²⁵ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "sikkert antageligt" og en henvisning til Rudolf Thommen & Ludwig Schmitz-Kallenberg. *Urkundenlehre I-II. Teil. 2. Aufl.* (Grundriss der Geschichtswissenschaft 1. Bd, 2. Abt.) Leipzig, 1913, 102, 5. afsnit (under "Schreibervermerke") (udg. anm.).

Paaskrifter, der angiver, til hvem de er rettede ⁷²⁾. Desværre er Paaskrifterne, der er skrevet paa vedhængende Pergamentsflige ikke medafbildede i Atlas; efter deres Karakter stammer de fra Kancelliet. Endelig har Atlas Nr. 1088, der ganske vist er udstedt af svenske Hertuger, men skrevet i Danmark af en dansk Kancelliskriver (Morten N, Skrivershaand Nr. 193), bagpaa en Paaskrift af denne, der lyder saaledes: "Scripta" ⁷³⁾ Maaske /s340/ betyder denne i sig selv saa selvfølgelige Paaskrift, at Brevet er færdigt fra Skrivers Haand og klart til Recognoscering.

Besegling Beseglingen var det, der gjorde et Brev autentisk, gav det Retskraft ⁷⁴⁾. Kongens Segl var det dobbelte Majestætssegl. Kong Erik 6. anvendte i sin Regeringstid, som ovenfor berørt, ialt 3 forskellige Dobbeltsegl, saaledes at han næsten hele Tiden anvendte 2 forskellige samtidigt. Hans første Segl findes gennem Aarene 1287 - 1304, og hans andet fra 1290 - 1317. 1290 - 1304 brugtes disse 2 ved Siden af hinanden, og senere fra 1313 (1308?) - 14 brugtes det andet sammen med et 3die ⁷⁵⁾. I et Kongebrev af 1290 22/7 omtales det, at Kongen ikke havde sit Segl hos sig ved Givelsen, men da det alligevel var paa hæftet Brevet, maa Beseglingen være foregaaet senere ⁷⁶⁾. Dette betød dog ikke, at Kongen personligt havde Seglet hos sig ⁷⁷⁾. Som ovenfor antaget var Kansleren Seglbevarer. Ved en anden Lejlighed i 1301 4/6, da Kongen var i Nordtyskland, savnedes ogsaa hans Dobbeltsegl, hvorfor der istedet besegledes med et kongeligt Sekret, der her toges i Brug for første Gang, tydeligvis som noget ekstraordinært ⁷⁸⁾. Da Kongen beseglede et samme Dag og Sted udstedt Brev med sit Majestætssegl, kan Brevene ikke være beseglede samme Dag ⁷⁹⁾. Maaske inden 1305, men utvivlsomt inden 1319 er det Seglstempel endelig gjort, som er blevet fundet ved Dorpat, og som stemplede et kongeligt Sekretsegl ⁸⁰⁾. Seglstemplet menes at have tilhørt den danske Statholder i Estland ⁸⁰⁾, der saaledes skulde have haft Ret til i givet Fald at /s341/ anvende Kongens Sekretsegl.

Arkiv Det er i Indledningen blevet omtalt ⁸¹⁾, at der i Valdemar 2.'s Tid kan paavises en (formentlig) Brevgemmer hos Kongen. Denne skulde vaage over den mobile Del af Arkivalierne, som førtes med paa Kancelliets Rejser, Hertil hørte sikkert Koncepterne til, eller Kopierne af, de udgaaende Breve, som senere fandtes i den gamle Rigsbrevbog: "Cancellariæ veteris episcopalis liber". Det første Brev i Rigsbrevbogen er fra 1238; saa følger 1 fra 1255, og fra da af findes Breve og Akter lige til 1319 ⁸²⁾. Muligvis har der ligefrem været Registraturer, som kunde bruges ved Udarbejdelsen af Rigsbrevbogen, der fandt Sted efter Erik 6.'s Død i 1319 ⁸²⁾.

Et stationært Arkiv for Kongens og Kronens Brevskaber er paaviseligt for denne Periode. 1299 19/6 omtales en Kiste i Roskilde Domkirke, hvori Kongens og Rigets "Privilegier og Dokumenter og andre Brevskaber" opbevarede ⁸³⁾. Heri fandtes vel netop Originalerne til det kejserlige Brev af 1214 om Afstaaelsen af Landet nord for Elben og Elde og til de pavelige Stadfæstelser heraf fra 1216 14/5 og 1256 28/6, som alle 1301 5/5 blev vidimerede af Roskilde Domkapitel ⁸⁴⁾. Efter Erik 6.'s Tid anbragtes de Riget vedkommende Dokumenter hos Lunde Domkapitel ⁸⁵⁾, og i Perioden 1250 - 1305 var det vistnok ogsaa Kapitlet i Roskilde, og ikke Bispen, som havde Rigets Arkiv i sin Varetægt.

/s342/

Hertugen af Sønderjyllands Skrivestue.

Den Ansats til Organisering af en Skrivestue hos Hertugen af Sønderjylland, som spores i Aarene opimod 1250 ⁸⁶⁾, forsvinder efter dette Aar. Ifølge Efterretningerne om Kapelgejstlige hos Hertugen 1252 - 1305 har denne vel nu og da haft en enkelt Gejstlig knyttet til sig, men om nogen kontinuerlig

Række af Kapelgejstlige i hans Tjeneste er der paa ingen Maade Tale. I den sidste Del af ovennævnte Tidsrum ses en Provst at have været knyttet til Hertugen, og først fra den Tid fore findes der faste Hænder i de originale Hertugdiplomer. Den første antageligt faste Haand forekommer 1269-72, og den første sikre faste Haand 1286-87.

1289 begynder dernæst en fast Skriver, der var knyttet til de sønderjydske Hertuger gennem en lang Aarrække, og som med Mellemrum har skrevet i lige ved 50 Aar, idet han sidste Gang skriver for en Hertug i 1338.

Forud for 1272 og i stor Udstrækning lige til 1289 er fremmede Skriverskriverhænder fremherskende i de originale Hertugbreve. Regner man Enkedronning Mechtildes 2 Diplomer med var Procenten af Breve, der blev skrevet af Skrivere i Hertugens Tjeneste i Perioden 1252-67: 0 (dog var 83,3 % med ubestemmelige Skriverskriverhænder).

1267-87: 28,6 (57,1 % ubestemmelige)

1287-1305: 83,3 (0 ubestemmelige), se vedlagte Skema.

Forskellen mellem Perioderne før 1287 og Perioden efter

/s343/

ORIGINALE HERTUGBREVE 1250-1305	1252-1267	1267-1287	1287-1305	1250-1305
Antal Breve	6	7	6	19
Antal Skrivere	6	7	3	15
Antal faste Skrivere		1	2	2
Ant. Br. skr. af faste Skriv.		1	5	6
Ant. Skr. kendt fra forrige Per.			1	
Ant. Br. skr. af Skr. fra f. Per.			2	
Ant. Skr. fra denne Per. kendt senere		1	1	
Ant. Br. skr. sen. af Skr. fra d. P.		2	7	
Ant. formentlig faste Skrivere		1		1
Ant. Br. skr. af form. faste Skr.		1		1
Ant. fremmede Skrivere	1	1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	3
Ant. Br. skr. af fremm. Skrivere	1	1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	3

ORIGINALE HERTUGBREVE 1250-1305	1252-1267	1267-1287	1287-1305	1250-1305
Ant. ubestemmelige Skrivere	5	4		9
Ant. Br. skr. af ubestemm. Skriv.	5	4		9
Ant. Udsteder udfærdigelser		2	5	7
Udsteder udfærdig. i %		28,6	83,3	36,8
Ant. Modtager-udfærdigelser		1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	1 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)	2 (udstedt af Enkedronning Mechtilde alene)
Modtager-udfærdig. i %		14,3	16,7	10,5
Ant. Lejligheds-skriverudfærdig.	1			1
Lejligheds-skr. udfærdig. i %	16,7			5,3
Ant. ubestemmel. Udfærdigelser	5	4		9
ubestemm. i %	83,3	57,1		47,4

/s344/

er aabenbar.

Den eneste sikre Kapelgejstlige hos Hertugen 1250 - 1305 var som nævnt en Provst, der forekommer 1292 9/1, og denne nød i Lighed med de kongelige Kancelligejstlige Indtægterne fra en Række Kirkeembeder nl. fra 1 Provsti, 1 Kanonikat, samt 3 Kirker ⁸⁷⁾.

Det er ovenfor omtalt ⁸⁷⁾, hvorledes Forekomsten af de faste Hænder i Hertugbrevene er det første Tegn paa Organisering af en Skrivestue henimod Slutningen af 13. Aarh., og at denne iøvrigt udbyggedes i de første Aartier af 14. Aarh., ganske svarende til den samtidige Udbygning af lignende fyrstelige Skrivestuer i Tyskland.

Den ærkebiskoppelige Skrivestue.

Efter de fra 1250'erne foreliggende Oplysninger kan vi se, at den ærkebiskoppelige Skrivestue da bestod af 2 Notarer og (formentlig) 2 Kapellaner. Vanskeligheden ved at udskille de udenforstaaende fra de i Skrivestuen tjenstgørende ⁸⁸⁾ er iøvrigt endnu større her end ved Kancelliet, idet en Mængde Kanniker i Løbet af Aarene 1250 - 1305 ydede Ærkebisperne forskellige Tjenester, eller nævnes som knyttede til dem, uden at det er muligt at afgøre, hvem af dem, der stod for Ærkebispens Brevudstedelser. En Forringelse i Antallet af Brevudstedelser og i det hele i Skrivestuens Virksomhed har Aarene 1262-78 uden Tvivl betydet, da der i de mange Aar ikke var nogen Ærke-**/s345/**bisp. Jens Grand synes som Ærkebisp at have haft 2-3 Klærke i sin Tjeneste, mens Isarn med Sikkerhed vides at

have haft 2 Klærke. De bevarede Originaldiplomer kan ikke sige os noget om Skriverne, da de er saa faa i Tal.

I Skrivestuen er de Akter uden Tvivl opsatte, som anlagdes fra Lundekirkens Side under Stridighederne med Kong Kristoffer ⁸⁸⁾, og dær er ogsaa Ærkebispens Klager af 1256 og Svar af 1257 blevet til ⁸⁹⁾. I Skrivestuen er ogsaa Regnskabslisterne for Ærkesædets store Ejendomme blevet ført. En Rest af en saadan Liste er bevaret i Opsatsen om de til Gælkeren leverede Fødevarer, der endnu findes i Procesakterne i en til Akterne tilpasset Form ⁹⁰⁾. Listen stammer fra 1250'erne. I Ærkebispens Skrivestue er sikkert ogsaa det Lovhaandskrift blevet til, som udarbejdedes i Lund i Tiden 1250 – 1300 ⁹¹⁾.

I Hertug Valdemar 2.'s Klage fra 1284 forudsættes det, at Ærkebisen har ”Bøger og Dokumenter”, hvori han kunde indføre den af Hertugen fremsatte Klage over det danske Kongehus ⁹²⁾. Der hentydes maaske til en Kopibog i den ærkebiskoppelige Skrivestue. I Lundekirkens Sakristi fandtes Kirkens Arkiv i en Kiste. I Kisten opbevaredes Kirkens kongelige og pavelige Privilegier, Gældsbreve og andre betydeligere Brevskaber saasom Synodalbeslutninger (f.Ex. Vejlekonstitutionen) ⁹³⁾.

/s346/

Andre Skrivestuer.

Roskildebispens Bisp af Roskilde havde faste Skrivere i sin Tjeneste. 1251-54 forefindes den første, og 1253 dukker 2 nye op. Af disse forsvinder den ene samme Aar, mens den anden forekommer lige til 1268. En 4de fast Skriver har Bisp af Roskilde haft i Aarene 1257-64. De paagældende arbejdede dog ogsaa for Roskilde Kapitel, samt for Ærkebisen i Lund, saaledes at det ikke er ganske klart, hvor fast, og paa hvilken Maade de var knyttede til Roskildebispens. Det samme gælder senere Skrivere, der arbejdede for Bisp af Roskilde. 1267-82 findes en ny Skriver, og ligesaa 1275-98 samt i 1277. Andre Skrivere forekommer i Bispens Breve 1279-80, 1287-88, 1290-1300. Endelig forefindes 2 fra 1294-97 og 1304-06. Ialt forekommer 12 Skrivere mere eller mindre fast og regelmæssigt i Roskildebispens Breve 1250 - 1305. Man kan imidlertid næppe alene heraf slutte sig til Tilstedeværelsen af en Skrivestue, der efter faste Regler konciperede og med faste Skrivere skrev Bispens Breve. Kun en Diktatundersøgelse kunde afgøre med Bestemthed, hvilke af de nævnte Skrivere, der faktisk stod i Bispens Tjeneste, og om Brevene konciperedes cancellimæssigt. Her maa ogsaa erindres om det ringe Antal Gejstlige, der nævnes som knyttede til Roskildebispens, og den betydelige Vanskelighed der rejser sig, naar man vil søge udskilt saadanne fra Kapitlets (øvrige) Medlemmer og fra Byens Gejstlighed iøvrigt.

Det er ovenfor nævnt, at et Fragment er bevaret af en /s347/ Dombog for Roskildebispens, hvis første Notits stammer fra 1291. Den sidste Indførsel i Fragmentet stammer fra 1300. I Dombogen er ogsaa indført enkelte Breve, dels Dispenser dels 1 enkelt Testamente. Størstedelen af Fragmentet er skrevet af en fra 2 Roskildebreve kendt Skriver, der har været Pennefører i Dombogen 1291 - 1299.

Andre Skrivestuer Det er ovenfor omtalt, at Franciskaner- og Dominikanerklostrenes Munke fungerede som Skrivere af Breve – endda i betydeligt Omfang, saavidt det kan ses. Franciskanerne arbejdede desuden som tidligere berørt med Bogskrivning. Ogsaa Cistercienserne kendes som Skrivere baade af Breve (Ømkloster ⁹⁴⁾) og af Bøger (Ømkloster ⁹⁵⁾) og Sorø Kloster ⁹⁶⁾.

Arkiver En Forudsætning for de Kopibøger, som i denne Tid eller senere anlagdes ved Kapitler og Klostre rundt om i Landet, var, at man havde opbevaret de Brevskaber, som skulde indføres i Kopibøgerne. Saadanne Arkiver maa have eksisteret i Odense ⁹⁷⁾, Ribe ⁹⁸⁾ og Aarhus ⁹⁹⁾, i Ømkloster, Løgumkloster, Sorø Kloster. Esromkloster, Clarakloster og Agnetekloster i Roskilde etc. etc.

Hver en gejstlig Institution maa utvivlsomt have haft sit Arkiv. Franciskanerne i Lund opbevarede endnu i Begyndelsen af 14. Aarhundrede i deres Arkiv et Privilegium fra Kong Abel udstedt 1251 24/9 til Ummelandsfarerne. Brevet var blevet udstedt i 2 Exemplarer, og heraf deponerede Ummelandsfarerne det ene hos Franciskanerne i Lund, mens de tog det andet med sig ¹⁰⁰⁾.

/s348/

Stadsbog I Lighed med hvad der var Sædvane i Byerne i det nordlige Tyskland ¹⁰¹⁾, anlagdes 1292 25/3 efter Roskildebispens Paabud en Stadsbog i København, hvori skulde indføres alle Domme, der afsagdes, og alle Overenskomster, der blev indgaaet paa Bytinget eller paa Raadstuen ¹⁰²⁾. Bogen omtales i den 1294 29/1 fornyede Stadsret ¹⁰³⁾, og Paabuddet gentoges 1303 15/3 af den næste Roskildebisp, da Indførslerne var blevet standsede efter Forgængerens Død ¹⁰⁴⁾.

NOTER.

/s349/

Ved Omtalen af Skriftsammenligninger i Noterne og andetsteds anvendes følgende Tegn for Forkortelserne i Tidens Diplom- og Bogskrift:

Tegnet	=	Forkortelsen for
z	=	”et”
bz	=	”-bus”
-4	=	”-rum”
qz	=	”que”
9-	=	”con-”
∞	=	”-ur”
9	=	”-us”.

NOTER

Skriverhænderne i de bevarede Originaldiplomer 1250 - 1305.

Methodiske Betragtninger

- 1) Lunds Domkyrkas Nekrologium, utg. v. Laur. Weibull, Lund 1923, (her benævnt Nocr. Lund.).
- 2) ib. p. LXXXVII, f.; det samme har vor største Kender af middelalderlig Skrift, Palæografen, Arkivar Erik Kroman, udtalt i en Samtale overfor mig; se ogsaa her H. Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, I-II, 2. Aufl., I-II,1, Leipzig 1912-15, II,2, Berlin u. Leipzig 1931, (her benævnt Bresslau), II, p. 537, hvor Regelløsheden udtrykkeligt betones; den af Bresslau her anførte Skolingsmaade gennem Studium af Originaldiplomer, der hver for sig er skrevet af flere Skrivere, er uigennemførlig med dansk Materiale; i tyske Diplomer forekommer sligt iflg. Bresslau "sehr oft", men imellem de 460 Originaldiplomer, som er bevarede fra dansk Omraade i Tiden 1135 - 1305, findes mere end een Skriverhaand kun paa 3 Stykker, der hver er skrevet af 2 Hænder, og af disse 3 Stykker er de 2 endda rimeligvis blevet til i Tyskland; naar Bresslau iøvrigt l.c. mener, at bl.a. Prydbogstaver og Gitterskrift har en særlig Mulighed for at vise Vej til den enkelte Skriverhaand (Bresslau, p. 540), kan jeg ikke her være enig med ham; som det er betonet længere fremme i Teksten, lægger jeg Vægten paa de smaa, uanseelige Bogstaver (bl.a.) som Skelnemærker imellem Skriverhænder; Bresslau er iøvrigt godt klar over Faren ved at regne de store karakteristiske Tegn og Bogstaver for Skelnemærker (ib. Note 2).
- 3) /s351/Gode Exempler herpaa er a) O. Posse i Die Lehre von den Privaturkunden, Leipzig 1887, p. 8-9. Posse adskiller her 2 ganske ensartede Originaldiplomer fra 1183 5/9 og 9/6 (se Tavle 5, a og b) og nævner aabenbart som Hovedgrund til Adskillelsen et Forhold, der er underlagt Tilfældighed (om et over Linjen staaende "s" findes eller ej); ib. p. 10 anfører Posse, at man kun ved Skriftstykker, der er udstedte samtidigt eller med kortere Tidsmellemlum bør antage samme Skriver; ellers bør man kun antage fælles Skoling. Disse Posses Anvisninger er imidlertid ganske utilstrækkelige; dels kan Tidsforskellen ikke til syvende og sidst være afgørende for, om der skal regnes med een eller 2 Hænder, dels har Posse heller ikke fastslaaet, hvor Grænsen ligger mellem "fælles Skoling" og ikke-"fælles Skoling"; det afgø-/s352/rende Spørgsmaal og det, der betyder noget som Resultat af de palæografiske Undersøgelser, er endelig ikke en Konstatering af "fælles Skoling", men en Konstatering af Antallet af Skriverhænder, forsaavidt som dette da er gør ligt, jvf. om Posses Undersøgelse Bresslau I p. 611, Note 3. b) i Kr. Kålund: Palæografisk Atlas, København 1903 er der som Tavle Nr. XI afbildet en Side i Diplomskrift fra "Avia" Ripensis"; 3 Breve er indførte dær fra henholdsvis 1288, 1288 og 1297, og disse regner Kålund for skrevne af 2 Hænder; de 3 Stykker er uden al Tvivl skrevet af samme Haand (se Tegnene g, x, z, bz, -4, qz, 9-, ∞); nl. en Haand, der genfindes i Diplomer fra 1289-1315 31/7, Skriverhaand Nr. 164, se Listen over Skriverhænderne, jvf. her de samme Tegn som ovenfor. Kålund har aabenbart her ladet sig nøje med O. Nielsens Bemærkninger i Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, Kbh. 1869, p. VI.
- 4) i Overensstemmelse med Terminologien i Palæografi, A, Stockholm, Oslo, Kbh. 1943, Bind XXVIII i Serien Nordisk Kultur (her benævnt Palæografi), p. 8 tales der i nærværende Afhandling om "dybe" Bogstaver, naar der menes Bogstaver med Længde under Linjen (Underlængde), "høje"

Bogstaver, naar der menes Bogstaver med Længde over Linjen (Overlængde) og ”lange”
Bogstaver, naar der sigtes til Bogstaver med Længde baade over og under Linjen.

- 5) trykt Necr. Lund p. 6ff.
- 6) ib. p. L, LII, LVIII.
- 7) Palæografi p. 43.
- 8) ib. p. 54.
- 9) [/s353/](#)Erik Kroman: Kong Valdemars Jordebog, et Haandskrifts Historie, Kbh. 1936.
- 10) ib. p. 37.
- 11) om et Exempel herpaa se nedenfor p. [henvisn. aldrig udfyldt (udg. anm.)]; se ogsaa et Ex. som Forkortelsen af -rum i Atlas Nr. 137, hvor den er kalligrafisk udnyttet.
- 12) Palæografi p. 14, 19, 40.
- 13) ib. p. 11, 19, 24, 38.
- 14) ib. p. 18-19, 40.
- 15) ib. p. 40.
- 16) Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische-Geschichte Bd. Iff., 1870ff., Bd. VII, 1877, p. 299-300.
- 17) Palæografi p. 60.
- 18) til denne Udredning jævnfør Palæografi p. 59-61.
- 19) disse lagttagelser om Forkortelserne efter v. Buchwald l.c.
- 20) Buchwald l.c.
- 21) Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, udg. ved Kr. Erslev I-IV, Kbh. 1894-1912, [Nr. 165](#).
- 22) jvf. her Underskriverlisterne i de to Breve af 1288 19/7 og 27/7 fra Roskilde Kapitel, D.D. II, 3, Nrr. [309](#) og [311](#).
- 23) det store gennemstregede O foran Kantoren Nøsings Navn kan ganske vist være et 0; den lodretstaaende Maagetegning foran Provst Olavs Navn kan være et 3-Tal, ligesom det 8-agtige Tegn med Prikker i begge Sløjfer foran Provst Jens' Navn maaske med lidt god Vilje kan fortolkes som et 8-Tal; men de 5 andre Tegn lader sig aldeles ikke forklare som arabiske [/s354/](#) Taltegn; jvf. her Palæografi p. 49, hvor Taltegnene er gengivet i Tidens Former.
- 24) jvf. her Atlas Nr. 63 og Transscriptionen i [D.D. II, 1, Nr. 226](#).
- 25) muligt er det, at samme Haand har underskrevet for baade Magister Ro og Magister Esger (jvf. Exempler paa dette Forhold i de i Note 22 omtalte Tilfælde); i saa Fald kan vi kun formedelst Underskrifternes Placering afgøre, hvis Haand det er, og det maa da blive Esgers (se herom Punkt 7 i Teksten).
- 26) Dansk biografisk Leksikon grundl. af C. F. Bricka, ud. af Povl Engelstoft 1-27, Kbh. 1933-44, Bd. 6, p. 432.
 - a) ”Kapel- og Kancelligejstligheden 1250-1305”, Afsnit V, Note 17; jvf. Bresslau II, p. 539, Note 3.
 - b) Bresslau II, p. 538; Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Kiel 1928, p. 16; A. C. Højbjerg Christensen: Studier over Lybæks Kancellisprog fra c.1300-1470, København 1918, p. 34.
- 27) Atlas Nr. 1028, som vistnok er skrevet af Skriveren til Nrr. 68, 84, 90 og 256 bliver da at omdatere fra (Slutningen af 13. Aarhundrede) til (1258 15/9 - 1288 14/8 eller der- omkring), hvilket ganske vist ikke er nogen god Datering; men den anden fra [D.D. II, 5, Nr. 87](#) er dog endnu daarligere.

Skriften synes ikke at henhøre Brevet mod Slutningen af Aarhundredet, saavidt jeg kan se, skønt dette fremhæves i Diplomatariet l.c.

/s355/

Resultat

28) saavidt jeg kan se, henhører det snarere efter Skriften at dømme til Tiden o. 1330; jvf. her Atlas Nr. 779, (fra 1327 1/11) der ligner det meget i Skriftføringen.

/s356/

Noter

Kapel- og Kancelligejstligheden²²⁶ indtil Aar 1250

I. Benævnelser.

- 1) Diplomatarium Arnemagnæanum I-II, ed. G. I. Thorkelin Hauniæ et Lipsiæ 1786, I, (her benævnt: D.A.), p. 12, P. F. Suhm, Historie af Danmark I - XIV, 1782-1828, (her benævnt: Suhm) VII, p. 47-48, jvf. Arthur Köcher i Historisk Tidsskrift Iff., Kbh. 1840ff. (her: H.T.) 9, III, p. 340.
- 2) Erben-Schmitz-Redlich: Urkundenlehre I, III, München u. Berlin 1907, 1911 (her: Erben m.fl.) I, p. 46, 92; H. Bresslau, Urkundenlehre I-II 2. Aufl., Leipzig 1912-15 (her: Bresslau) I, p. 216, 377ff.
- 3) Erben m.fl. I, p. 92; R. Thommen m. fl.: Urkundenlehre I-II, im Grundriss der Geschichtswissenschaft, I, 2, Leipzig u. Berlin 1913 (her: Thommen) p. 44.
- 4) Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i 15. Aarhundrede, Kbh. 1903 (her: Will. Christensen), p. 102.
- 5) Erben m.fl. I, p. 21.
- 6) se f.Ex. Erben m.fl. I, p. 80-81.
- 7) der tænkes her kun paa Benævnelsen Prothonotar. Udover 1216-Exemplet findes den kun i et i Kiel 1329 29/6 - 6/7 udstedt dansk Kongebrev (Corpus diplomatum regni Danici, vol. I - VII, ed. Fr. Blatt et C.A. Christensen, Haunia 1938 (her: Atlas) Nr. 814.
- 8) Atlas Nr. 8. "Datum per manum" -Formlen kendes ogsaa fra flere andre danske Breve fra Tiden før og efter 1200; den træffes sidst i 1248; de førende tyske Diplomatarikere er ikke enige om Formlens Betydning i det tyske Rigskancelli paa denne Tid. J. Ficker regner den for en Udleveringsformel (J. Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre, I-II, Innsbruck 1877-78, (her: Ficker), II, p. 216-17, 211ff., 226) og heri følges han af v. Buchwald (v. Buchwald p. 153-155, 179, 205, 327), O. Posse (O. Posse: Die Lehre von den Privaturkunden Leipzig 1887 (her: Posse) p. 173-74) og W. Erben (Erben /s357/ m.fl. I, p. 322-23). H. Bresslau regner den for en Recognosceringsformel (Bresslau II, p. 473-74), og heri følges han af O. Redlich (Erben m.fl. III, p. 138-40). Jeg holder mig ved Tolkningen af Formlen i danske Breve fortrinsvis til Bresslaus Opfattelse, selvom jeg de Gange, den forekommer, har bemærket, at en Tolkning efter Ficker dog ogsaa er mulig.²²⁷

²²⁶ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

²²⁷ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden henvisninger til Engelbert Mühlbacher. "Kaiserurkunde und Papsturkunde" *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband IV* (1893) (= Festschrift til Julius

- 9) Bullarium Danicum, ed. A. Krarup, Kbh.1931-32 (her: B.D.) [Nr. 149](#).
- 10) [D.A. p. 255](#).
- 11) [ib. p. 285](#)
- 12) Scriptores Minores, rec. M. Cl. Gertz I-II, Kbh.1917-22 (S.M.) II, p. 179; jfr. J. Olrik: Ømklosters Krønike, Aarhus 1912 (Ømklosters Krønike), p. 29, Note 1.
- 13) kgl. Kapellan: [D.A. p. 255, 263, 285](#); Scriptores rerum Danicarum, I-IX, ed. J. Langebek et P. F. Suhm Hafniæ 1772-1878 (S.R.D.) II, p. 324; Dronningens Kapellan: [D.A. p. 255](#); biskoppelig Kapellan: O. Nielsen: Codex Esromensis Kbh. 1880-81, ([C.E.](#)) [Nrr. 90, 86, 41](#).
- 14) cf. Erben m.fl. I, p. 30-31.
- 15) [C.E. Nr. 84](#).
- 16) [D.A. p. 263](#).
- 17) [ib. p. 265](#)
- 18) S.M. I, p. 23; Vitae sanctorum Danorum ed. M.Cl.Gertz, Kbh.1908-12 (V.S.) p. 95.
- 19) Taranger: Udsigt over den norske Rets Historie I-II, Christiania 1898 (Taranger) II, p. 214.
- 20) Erben m.fl. I, p. 96.
- 21) S.M. II, p. 156.
- 22) [ib. p. 269](#).
- 23) Atlas Nr. 475.
- 24) [S.R.D. V, p. 425](#); jvf. Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800, Kbh. 1931 (Ellen Jørgensen) p. 33.
- 25) Samling af Adkomster m.v. for Ribe Domkapitel og Bispestol 1290-1518, kaldet Oldemoder, udg. O. Nielsen, Kbh.1869 ([Ribe O.](#)) [p. 5](#).
- 26) Taranger II, p. 218.
- 27) [/s358/ D.A. p. 256](#).
- 28) [ib. p. 258, 266](#).
 - a) Saxonis Gesta Danorum, recogn. J. Olrik et H. Ræder, I, Hauniæ 1931, (Saxonis Gesta Danorum) p. 510.
 - b) [C.E. Nr. 84](#).
- 29) Erben m.fl., I, p. 69, 95.
- 30) S.M. II, p. 273.
- 31) [C.E. Nr. 90](#).
- 32) [D.A. p. 33](#).

II. Kapelgejstligheden²²⁸ indtil Aar 1159.

- 1) S.M. I, p. 70, 71.
- 2) [ib. II, p. 51](#).
- 3) Benævnelsen forekommer i et udenlandsk Diplom vedrørende danske Forhold. Det er i Kardinallegaten Guidos Dom af 1266 30/9 - (Diplomatarium Danicum, II Rk., 1-5,9, ed. Fr. Blatt m.fl. Kbh. 1938ff. ([D.D.](#)) [II, 2, Nr. 39](#)). Her bruges den om Bisp Esger af Ribe og Kongens Marsk, Jens idet det i en Passus hedder: ”og andre af Kongens Raader og Sekretærer sammen med dem.”

Ficker), 499-518, særligt 510; og Rudolf Thommen & Ludwig Schmitz-Kallenberg. *Urkundenlehre I-II. Teil*. 2. Aufl. (Grundriss der Geschichtswissenschaft 1. Bd, 2. Abt.) Leipzig, 1913, s. 69 og 93. (udg. anm.).

²²⁸ Rettet i hånden til 'Kapellets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Ogsaa her staar Benævnelsen vel nærmest i Betydning af ”betroet Skriver”, idet det for udgaaende ”Raader” vel dækker det Moment af ”hemmelig Raadgiver”, der vilde ligge i Ordet, om det stod alene. Det behøver jo ogsaa kun at gaa paa den ene af dem. Om Bisp Esger ved vi, at han under Kong Abel og tildels under Kong Kristoffer indtog en betroet Stilling i Kancelliet. Samme Betydning har Ordet formentlig i tre andre Tilfælde, hvor det bruges i udenlandske Diplomer om Udlændinge: 1) i Fyrst Wizlaus 2’ af Rügens Testamente af 1302 27/12 ([D.D. II, 5, Nr. 226](#)), hvor en ”Kapellan og Sekretær” hos Fyrsten optræder som Vidne. 2) 1307 17/12 bruges det om de svenske Hertuger Erik og Valdemars 6 Klærke (Diplomatarium Svecanum I-V, ed. I. G. Liljegren, Stockholm 1829ff. ([Dipl. Svec.](#)) [II, Nr. 1566](#)). 3) 1324 25/7 anvendes det i et tysk Kongebrev med Ludvig af Bayern som Udsteder om dennes ”kære Sekretær”, [/s359/](#) til hvis Embedsvirksomhed den kgl. Regnskabsførelse ifølge Brevet synes at høre ([D.D. II 9, Nr. 132](#)). I Kurien finder det først Anvendelse fra 1341 og fremefter (Bresslau I, p. 312). Svend Aggesen er den eneste danske tidligtmiddelalderlige Forfatter, der bruger Ordet. Først i 15.Aarh. anvendes det i danske Kilder iøvrigt (Will. Christensen p. 105).

- 4) Naar Bresslau i Archiv für Urkundenforschung, VI, Leipzig 1916, p. 53, Note 9, vil finde den eneste sikre Efterretning om Knud 1.’s Skrivere i Sakses Ord om, at den senere Bisp Vilhelm af Roskilde havde været Skriver og Præst hos Kongen, er dette vitterligt fejlagtigt. Meddelelsen strider aabenbart mod Adam af Bremens Udsagn om Vilhelm som en af Ærkebisp Adalberts Klærke (Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, ed. Bernh. Schmeidler, Hannover- u. Leipzig 1917 (Adam af Bremen), Liber III, Kap. LXXVII,) og Kr. Erslev forkaster da ogsaa Sakses Meddelelse (Kr. Erslev: Historiske Afhandlinger udg. af Den danske historiske Forening I-II, Kbh. 1937, I, p. 291). I det af mig anførte Udsagn fra Sven Aggesen har vi vel snarere en paalidelig Efterretning om Knud 1.’s Skrivere.
- 5) S.M., I, p. 122; dette efter Hugo Hennings: Studien über die ältere dänische Königsurkunde bis zur Mitte des XIII Jahrhunderts, Halle 1886, (Hugo Hennings) p. 7.
- 6) Adam af Bremen p. 233.
- 7) S.M., I, p. 23, jvf. Arthur Köcher H.T. 9, II, p. 155, Note 5.
- 8) Arthur Köcher H.T. 9, II, p. 153-54.
- 9) Erben m.fl. I, p. 102, hvor Brevudstederen dog for det meste har Seglet i sit Værge og besegler de af Modtagerne skrevne Breve. Men Kong Svend 2. havde maaske intet Segl.
- 10) V.S. p. 44.
- 11) ib. p. 86.
- 12) ib. p. 95.
- 13) [/s360/](#)Hugo Hennings p. 7.
- 14) Atlas Nr. 1.
- 15) [D.A. p. 4](#).
- 16) Lunds Domkyrkas Nekrologium ed. Laur. Weibull, Lund 1923 (Necr. Lund) p. 113.
- 17) Scandia, Tidskrift för historisk Forskning, udg. av Laur. Weibull, Stockholm etc. 1928ff., Iff., (Scandia) XIV, p. 61.
- 18) Necr. Lund, p. XXIV, LVII f.
- 19) Scandia, XIV, p. 60-61; jvf. Hugo Hennings p. 16-20.
 - a) C. Molbech: Historiske Aarbøger, I-III, Kbh. 1845-51, (Hist. Aarb.), III, p. 20.
 - b) Saxonis Grammatici Historia Danica, rec. P. E. Müller, I-II, Hauniæ 1839-58, II, p. 670.
- 20) Atlas Nr. 2. Dette Brev er det andet bevarede danske Originalbrev og ligesom det første et Kongebrev. Det er gjort til Genstand for en nærmere Undersøgelse af V. A. Secher (Aarbøger for

nordisk Oldkyndighed og Historie, Kbh. 1866ff., Iff., (Aarb. f. no. O. og H.) 1882, p. 225ff.) Secher fremsætter her bl.a. den Hypotese, at en Signatur bagpaa Brevet (en Krone og et Ettal) kunde stamme fra den kgl. Skrivestue og muligvis være et kgl. Monogram. (!) Det maa retfærdigvis erkendes, at Secher antyder, at Tegnene kan være noget andet, nl. Registraturmærker fra Skovkloster, hvorom Brevet drejer sig, og hvor siden opbevaredes. At dette sidste er rigtigt, kan utvetydigt fastslås ved et Opslag i [S.R.D. IV, p. 337](#) (Klosterets Gavebog), hvor Registraturen, en Krone og et Ettal, findes udfor en Regest af netop dette Brev. Saaledes ogsaa Grove i Aarb. f. no. O. og H. 1890 p. 293- 294 og ligesaa Kr. Kålund "Palæografisk Atlas" I, 1903, Nr. L.

- 21) [D.A. p. 248.](#)
- a) S.R.D. I, p. 276.
- 22) Hugo Hennings p. 20. Jeg kan ikke her indlade mig i Polemik mod Hugo Hennings og hans ofte altfor løse Slutninger; jvf. ogsaa Harry Bresslaus Bemærkning i Archiv für Urkundenforschung VI p. 59, Note 2 om H. H's "nicht sehr tief eindringenden Studien über die ältere dänische Königsurkunde".
- 23) [/s361/ C.E. Nr. 84.](#)
- 24) [D.A. p. 12.](#)
- 25) [Ribe O. p. 2.](#)
- 26) Atlas Nr.2; [D.A. p. 248.](#)
- a) S.R.D. VII, p. 187
- 27) [D.A. p. 7](#); Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearkiv I-VII, Kbh. 1852-83 (Aarsb. fra Geh. Ark.) II, p. 52; jvf. Arthur Köcher i H.T. 9, II, p. 163, der først gav mig Ideen.
- a) Ogsaa Notaren Toke blev Bisp. Navnet findes ganske vist ikke i nogen Bispeliste, men 1148 nævnes i et Kongebrev en Biskop Toke ([D.A. p. 11](#)), og denne er sikkert identisk med Notaren, da han siden siges at have været Degn hos Kong Erik 3. (Se Afsnit I, Note 28a)
- 28) A. D. Jørgensen: "Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie", Kbh. 1884, p. 2.
- 29) [D.A. p. 11](#). Asker kaldes her ikke udtrykkeligt "Kongens Kapellan", men kun "Kapellan"; han har dog sikkert ifølge sin Stilling som Vidne i dette Kongebrev været knyttet til Kongen.
- 30) S.M. I, p. 26.
- 31) ib. p. 27, 29.
- 32) ib. p. 26, 30.
- 33) Atlas Nr. 30.
- 34) Necr. Lund p. 52.
- 35) H.T. 9, II, p. 162-64; Scandia II. p. 77; jvf. Hal Koch: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder I-II, Kbh. 1936 (Hal Koch), I, p. 79,88.
- 36) [D.A. p. 37.](#)

[/s362/](#)

III. Kancelligejstligheden²²⁹ 1159-94.

- 1) S.R.D. VII, p. 188.
- 2) [D.A. p. 15.](#)
- 3) [ib. p. 12](#); se Suhm VII, p. 47-48, Erik Arup: Danmarks Historie, I-II Kbh. 1928-32. I p. 236, Arthur Köcher i H.T. 9, II, p. 340.

²²⁹ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 4) Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, udg. v. Kr. Erslev I-IV, Kbh. 1894-1912 ([Rep.](#)), I, Nr. 20.
- 5) H.T. 9, II, p. 340, betvivlet af Ellen Jørgensen i Dansk biografisk Leksikon, gr. af C. F. Bricka, red. af P. Engelstoft, Bind 1-27, Kbh. 1933-44, Bd. 19, p. 45.
- 6) Erik Arup: Danmarks Historie I-II, 1928-32 (Erik Arup) I, p. 249.
- 7) Andreas Nissen: Danske Bisperækker, Kbh. 1935 (Danske Bisperækker) p. 68.
- 8) [C.E. Nr. 90.](#)
- 9) [D.A. p. 255.](#)
- 10) Note 10 er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 11) [D.A. p. 263.](#)
- 12) Sml. Erben m.fl. I, p. 30-31.
- 13) [D.A. p. 255.](#)
- 14) Erben m.fl. I, p. 69, 95.
- 15) Scandia XVII, p. 85; efter Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, I-II udg. v. C. Nyrop 1899-1904, I, p. 3.
- 16) [D.A. p. 255.](#)
- 17) [ib. p. 265.](#)
- 18) [D.A. p. 255](#); Dänische Bibliothek I-IX, Kbh. u. Leipzig 1738-47, III p. 139; [D.A. p. 263](#); [ib. p. 271](#), Dipl. Svec. I, p. 121; Suhm VI p. 481.
- 19) [D.A. p. 255](#); [ib. p. 271](#).
- 20) S.M. II, p. 168.
- 21) [/s363/Dipl. Svec. I, p. 121.](#)
- 22) Suhm VIII, p. 707.
- 23) [D.A. p. 285.](#)
- 24) [ib. p. 12.](#)
- 25) Danske Bisperækker p. 58; [D.A. p. 256.](#)
- 26) Ellen Jørgensen i Kirkehistoriske Samlinger Iff., Kbh. 1849ff. (Kirkehist. Saml.) VI, 1, p. 25.
- 27) S.R.D. VII, p. 190.
- 28) [D.A. p. 271.](#)
- 29) Regesta diplomatica historiæ Danicæ I Rk., 1ff., Kbh. 1847, II Rk., 1ff., Kbh. 1889 ([Reg.](#)) I Rk., Nr. 274.
- 30) [ib. Nrr. 416, 417, 446](#); forsaavidt som de da ikke er fingerede, se Scandia VI, p. 153, jvf. særligt p. 171-72.
- 31) jvf. [D.D. II, 9, Nr. 139.](#)
- 32) [B.D. Nr. 342.](#)
- 33) [ib. Nr. 377](#); at Ubbe siges at være Provst af Tofte, Niels kun Degn sammesteds, behøver vel ikke at udelukke Jævnførelsen.
- 34) S.R.D. VII, p. 192.

IV Kancelligejstligheden²³⁰ 1194-1201.

²³⁰ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen. En til dette noteafsnit henhørende håndskrevet seddel med notater har ikke kunnet medtages (udg. anm.).

- 1) Erik Arup I, p. 264; Fr. Hammerich: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, Kbh. 1865, p. 40.
 - a) jvf. Hal Koch i Dansk biografisk Leksikon, 23, p. 142.
- 2) Saxonis Gesta Danorum, recogn. J. Olrik et H. Ræder, I, Hauniæ 1931, p. 3-4.
- 3) [D.A. p. 54](#).
- 4) Erik Arup, I, p. 265; om hele Spørgsmaalet bedst Poul Johs. Jørgensen: [/s364/](#) Dansk Retshistorie, Kbh. 1940 (Poul Johs. Jørgensen), p. 33-34, 314 og særligt p. 517ff., samt samme Forfatter i H.T.9, IV, p. 331.
- 5) Atlas Nr.1002. Om dette Brev har flere Forskere i anden Sammenhæng fremsat forskellige Bemærkninger. Arthur Köcher (H.T.9, II, p. 133, spec. Note 3) daterer det til 1204 12/12 (vist Tryk- eller Skrivefejl for 7/12) og mener, at det er udfærdiget i Lübeck. G. v. Buchwald (Bischofs- und Fürstenurkunden des XII und XIII Jahrhunderts, Rostock 1882 (Buchwald) p. 213-14) regner det for et Modtagerdiplom udstedt i Lübeck; (denne Buchwalds Anskuelse har Köcher l.c. misforstaaet, idet han tror, at v. Buchwald regner Brevet for uægte). Usinger og Dahlmann berører Spørgsmaalet om Brevets Datering, og i Mecklenburgisches Urkundenbuch I, p. 170 anføres flere Exempler paa en Aarsdatering svarende til Brevets med 1201 regnet for Valdemar 2.'s første Aar. Tiden tillader ikke en nærmere Granskning af dette interessante danske Kongebrev. Jeg kan dog udtale, at Aaret 1202 synes mig at være at foretrække som Udstedelsesaar, da det udtrykkeligt staar saadan i Originalen. Som Udstedelsesdag kunde jeg tænke mig 7. December, der nævnes først af de to i Brevet indeholdte Datoer. Den anden Dato, 26. November, kan maaske regnes for hørende til den følgende Sætning og saaledes angive Tidspunktet for Opnaaelsen af Kongens Tilsagn om Privilegiet ved Kanslerens Hjælp. At Brevet siges at være givet i Vordingborg, synes mig at tale ret stærkt imod en Udstedelse i Lübeck som antaget af Buchwald og Köcher. Paa den anden Side viser Skriften og vel særligt Gitterskriften i Begyndelsen og det store Indlednings C (Chrismon) utvetydigt hen mod en (nord) tysk Skriverhaand (jvf. O. Posse: "Die Lehre von den Privaturkunden", Leipzig 1887; navnlig Tavle VIII a) - e): 5 tyske Privatdiplomer fra 1209-16). Muligvis er Brevet da givet paa Vordingborg 7.December, skrevet af en medfølgende lybsk Klærk og maaske dikteret af Notaren Gabriel, der nævner sig selv i Jegform som tilstedeværende i Eskatokollen.
- 6) [/s365/B.D. Nr. 40](#).
- 7) jvf. det lukkede fortrolige Brev fra (1286), [D.D. II, 3, Nr. 232](#).
- 8) jvf. Poul Johs. Jørgensen, p. 343.
- 9) [D.A. p. 285](#).
- 10) [S.R.D. VII, p. 324](#).
- 11) Taranger, II, p. 219.
- 12) [Ribe O. p. 2](#); [S.R.D. VII, p. 323-24](#).
- 13) Bresslau, I, p. 485, 486, 489.
- 14) [D.A. p. 54](#); [Ribe O. p. 2](#); S.R.D. VIII (fejl for 'VII' (udg. anm.)), [p. 324](#).
- 15) [D.A.P. 54](#).
- 16) Atlas Nr. 9.
- 17) ib. Nr. 997. Noten er slettet i hånden af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 18) ib. Nr. 1001, 1004.
- 19) Bresslau, I, p. 414 m. Note 2; Erben m.fl. I, p. 90.

V. Kapelgejstlige²³¹ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1159-1201.

- 1) S.R.D. VII, p. 190.
- 2) Hal Koch, II, p. 109.
 - a) Festskrift til Erik Arup, Kbh.1946, p. 84.
 - b) Saxonis Gesta Danorum, p. 509-10
- 3) [D.A. p. 272](#).
- 4) Erben m.fl. I, p. 93.
- 5) V.S. p. 399.
 - a) C. Molbech: Historiske Aarbøger, I-III, Kbh.,1845-51, p. 47.
 - b) Saxonis Gesta Danorum, p. 479. Naar det baade om Lukas og Lambert i Registret til Saksen Tekst hedder, ”scriba (cancellarius) ”, er dette en gal Slutning om disse 2 Skrivere, idet kun den øverste Leder af Kongens Brevvæsen kaldes Kansler. Fejlslutningen beror aabenbart paa det, at Kansleren Radulf kaldes Skriver hos Sakse.
- 6) Suhm VIII, p. 707; jvf. Scandia XIV, p. 69.
- 7) [S.R.D. VII, p. 324](#).
- 8) Laur. Weibull i Scandia XV, p. 19ff.
- 9) Danmarks gamle Love i Oversættelse v. Erik Kroman, Kbh.1945. (Danmarks gamle Love), p. 227, 228.
- 10) S.R.D. VII, p. 188.
- 11) [Ribe O, p. 2](#).
- 12) [/s366/S.M. II, p. 179](#).
- 13) [D.A. p. 68](#).
- 14) Saxonis Grammatici Historia Danica rec. P. E. Müller, I-II, Hauniæ 1839-58, I, p. 813.
- 15) [C.E. Nr. 99](#); [D.A. p. 31](#), [C.E. Nr. 92](#); [ib. Nr. 86](#); Atlas Nr. 996; se Scandia II, p. 75 Note 2.
- 16) Atlas Nr. 996; se Scandia II, p. 75-76.
- 17) [S.R.D. V, p. 425](#).
- 18) Scandia II, p. 78.
- 19) [D.A. p. 266](#).
- 20) [ib. p. 258](#).
- 21) [ib. p. 86](#).
- 22) [S.R.D. p. 425](#).
- 23) Necr. Lund. p. 118, 119, B.1.
- 24) Ellen Jørgensen, p. 33.
- 25) [ib. jvf. 33-34](#).
- 26) [Reg. Nr. 334](#).
- 27) [ib. Nr. 323](#).
- 28) Scandia II, p. 78.
- 29) Scandia XV, p. 39.
- 30) Reg. Nrr. 421, 475.
- 31) Scandia II, p. 75.
- 32) V.S. p. 326.
- 33) S.R.D. VI, p. 64.

²³¹ Skyum-Nielsen retter i hånden til ’Skrivere og Skrivestuer’ (udg. anm.).

34) om disse se Scandia VI, p. 153ff. ib. XV p. 32ff.; ib. XVI. p. 85ff.

VI Kancelligejstligheden²³² 1201 - 33.

- 1) Atlas Nr. 1002.
- 2) Arthur Köcher har her taget fejl, idet han (H.T.9, II, p. 133, Note 3) /s367/ taler om Notaren Gabriel som Intervenient; om Intervenienter se Bresslau II, p. 193ff.
- 3) D.A. p. 89.
- 4) a) det første Exempel paa direkte Modydelse er fra 1180 (vedr. Odense Skt. Knud), hvor Valdemar 1. betingede sig, at noget af ham tidligere skænket Jorde gods skulde gives tilbage til ham til Gengæld for Privilegiet Skovkloster (Johs. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1874, p. 99). b) 1209 23/9 maatte Munkene til Gengæld for det da givne Privilegium overlade Kongen en Gaard i Riserup paa Falster (H. J. Helms: Næstved St. Peders Kloster, Skovkloster, Næstved, 1940, p. 139). c) Klosteret havde ogsaa ved en anden Lejlighed maattet afstaa Jord til Kongen (5 Bol paa Møen) for Eftergivelse af Nathold (Steenstrup, p. 99). d) 1237 maatte Ryd Kloster betale Hertug Abel 53 Mark Penge for sine Privilegier (Annales Danici medii ævi, ed." Ellen Jørgensen, Kbh. 1920 (Annales Danici), p. 109. e) 1239 10/3 tilskødede Kannikerne i Viborg Kongen deres Jord paa Øen Aker til Gengæld for Privilegiet (Atlas Nr. 39). f) 1240 3/8 udstedte Hertug Abel et Privilegium for Ribebispen mod en Betaling af 200 Mark Penge (Ribe O. p. 10). g) mellem 1250-52 tog Kong Abel 300 Mark Penge af Ømkloster for et Privilegium, der udtrykkeligt siges at være tilstaaet Klosteret gratis af hans Forgængere (S.M. II, p. 199)
- 5) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 6) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 7) Atlas Nr. 1002.
- 8) D.A. p. 89.
- 9) Danske Bisperækker p. 36.
- 10) S.R.D. VII, p. 33; der maa vel have staaet "Sleswicensis Episcopus" i Originalen, ikke som nu hos Langebek "Sleswicensis Episcopi".
- 11) Atlas Nr. 21.
- 12) Annales Danici p. 206.
- 13) Sv. Aakjær: Kong Valdemars Jordebog 1-3, Kbh. 1928-45 (Aakjær), I Tekst p. 85.
- 14) /s368/ Steenstrup, p. 43.
- 15) Aakjær II, p. 553.
- 16) Atlas Nr. 18.
- 17) Aarb. f.no. O. og H. 1895, p. 107-08; jvf. Hugo Hennings p. 40.
- 18) Atlas Nr. 7.
 - a) Bresslau, II, p. 473; Erben m.fl. I, p. 323.
- 19) B.D. Nr. 153.
- 20) ib. Nr. 149.
- 21) l.c. p. 13.
- 22) Atlas Nr. 1002.
- 23) S.R.D. VII, p. 191.
- 24) Atlas Nr. 5. Bemærk Omtalen af Kongen i 3die Person i Eskatokollen.

²³² Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen. (udg. anm.).

- 25) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 26) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 27) Atlas Nr. 12-15.
- 28) ib. Nr. 18.

VII. Kancelligejstligheden²³³ 1233-50.

- 1) [D.A. p. 146.](#)
- 2) Annales Danici p. 109, 206.
- 3) [Ribe O. p. 5.](#)
 - a) [D.A. I, p. 301.](#)
 - b) Danmarks gamle Love p. 136.
- 4) [B.D. Nr. 277.](#)
- 5) Danmarks gamle Love p. 161, Jyske Lov II, 4. Ifølge mundtlig Meddelelse fra Prof. Poul Johs. Jørgensen er denne Bestemmelse formentlig af sen Oprindelse.
- 6) H.T. p, (sidetal mgl. udg. anm.); IV, p. 331. Jvf. iøvrigt andre Tilfælde, hvor Kongebreve i anvendtes i Retsplejen: Eriks sjællandske Lov III, 57 og Jyske Lov II, 10; Danmarks gamle Love p. 124 og 164.
 - a) 6a) Annales Danici p. 111, jvf. Dansk Biografisk Leksikon, 22, p. 606.
- 7) [B.D. Nr. 369.](#)
- 8) [ib. Nr. 379.](#)
- 9) [/s369/ib. Nr. 413.](#)
- 10) Atlas Nr. 27.
- 11) [C.E. Nr. 100.](#)
- 12) [D.D. II, 1, Nr. 156.](#)
- 13) [D.D. II, 2, Nr. 86.](#)
- 14) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 15) [Ribe O. p. 9.](#)
- 16) ib. Note 2.
- 17) [Ribe O. p. 14.](#)
- 18) [ib. p. 18.](#)
- 19) [ib. p. 5.](#)
- 20) Hvitfeld: Danmarks Riges Krønike, Fol. I-II, Kbh. 1650-52 (Hvitfeld) [I, p. 224.](#)
- 21) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 22) [ib. Nr. 295.](#)
- 23) [ib. Nr. 277.](#)
- 24) Hal Koch II, p. 56.
- 25) ib. p. 109.
- 26) [D.A. p. 146.](#)
 - a) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 27) [D.D. II, 1, Nr. 447.](#)
- 28) Atlas Nrr. 12-15, 21. Nr. 21 er udstedt i Kongens Navn; Nr.12 af 1223 24/9 er efter G. v. Buchwalds Antagelse (Buchwald p. 256) skrevet af en Skriver fra Kong Henrik VII's Kancelli. 3 af

²³³ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen. (udg. anm.).

de 5 Breve har modtaget en hel Del Tilføjelser og Rettelser, ialt har 6 Hænder været i Virksomhed ved Udfærdigelsen af disse 5 Breve.

29) Atlas Nr. 1002 (se herom Afsnit IV, Note 5), 5 og 6.

30) ib. Nrr. 1001 og 1004. Andreas A. har forud skrevet Nr. 998.

31) ib. Nr. 7.

a) ~~/s370/~~ 31a) ib Nr. 8.

32) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

33) ib. Nrr. 19, 20.

34) ib. Nr. 1003.

35) ib. Nr. 1006.

36) Reg. 296.

37) Reg. Nr. 673. Jeg kan ikke her afgøre, hvorvidt denne og den foregaaende Tidsfæstelse er rigtig.

38) B.D. Nr. 342; jvf. 377.

39) ib. Nr. 369.

40) ib. Nr. 317.

41) ib. Nr. 413.

42) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

43) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

44) Atlas Nrr. 22, 23, 24.

45) ib. Nr. 28.

46) ib. Nr. 29.

47) ib. Nr. 1005.

48) ib. Nr. 30.

49) ib. Nr. 37.

50) ib. Nr. 24.

51) ib. Nr. 27.

52) ib. Nr. 26.

53) ib. Nr. 38.

54) Annales Danici, p. 207; Dansk biografisk Leksikon, Bd. 6, p. 432.

VIII kapelgejstlige²³⁴ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1201 - 50.

1) Ribe O. p. 9.

2) ib. p. 9, 10.

3) D.A. p. 146.

4) Dette notenummer mangler i manuskriptet (udg. anm.).

5) Dette notenummer mangler i manuskriptet (udg. anm.).

6) Dette notenummer mangler i manuskriptet (udg. anm.).

7) ~~/s371/~~S.R.D. V, p. 423.

a) 8a) ganske vist taler et Pavebrev af 1248 2/12 (B.D. Nr. 420) om en Kapellan hos Ærkebispens, men samme Aarsager som ovenfor førte mig til at forkaste et Pavebrevs Anvendelse af Titlen Kapellan om en Prothonotar som Tegn paa, at Kapellantitlen brugtes i det kgl. Kancelli, faar

²³⁴ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen. (udg. anm.).

mig til at forkaste Anvendelsen her som Tegn paa Brug af Kapellantitlen i den ærkebiskoppelige Skrivestue.

- 8) [D.A. p. 85](#); *Necr. Lund.* p. 118, 119, 131.
- 9) [C.E. p. 41](#).
- 10) *S.M.II*, p. 269, 272, 276.
- 11) [Ribe O. p. 14](#).
- 12) *Suhm VII*, p. 575.
- 13) [D.A. p. 258](#).
- 14) *ib.* p. 86.
- 15) *B.D. Nr. 114*.
- 16) *ib.* Nr. 317.
- 17) *ib.* Nr. 413.
- 18) *D.D. II, 2, Nr. 340*.
- 19) *D.D. II, 3, Nr. 311*.
- 20) [D.A. p. 148](#).
- 21) *Dipl. Svec. I*, p. 297.
- 22) *Necr. Lund*, p. 121.
- 23) *B.D. Nr. 420*.
- 24) *ib.* Nr. 358.
- 25) *Acta processus litium*, ed. A. Krarup et W. Norvin, Hauniae 1932, (*Acta*) p. 29.
- 26) *B.D. Nr. 421*.
- 27) *D.D. II, 2, Nr. 87*.
- 28) [/s372/B.D. Nr. 335](#).
- 29) *D.D. II, 3, Nr. 98*.
- 30) *Atlas Nr. 31, 32*.
- 31) saaledes ogsaa [Rep. Nr. 165](#): "egenhændige Underskrifter".
- 32) *Atlas Nr. 34*.

IX Status ved Aar 1250.

- 1) *Aarsb. fra Geh.ark. V* p. 52.
- 2) P. B. Grandjean: *Dansk Sigillografi*, Kbh. 1944 (*Dansk Sigillografi*) p. 33, 114, 248.
- 3) *Arup II*, p. 88; jvf. Will. Christensen p. 165.
- 4) *Aarsb. fra Geh.ark. V*, p. 47; der tales her om det store Segl (= det dobbelte Majestætsegl), det sekrete og det legale (= "sigillum ad causas") Segl.
- 5) se Poul Johs. Jørgensen: p. 343; Norge: *Taranger II*, p. 215; ⁵⁾ Tyskland: *Erben m.fl. I*, p. 271, *Bresslau I*, P. 361, 514; Frankrig: *Erben m.fl. I*, p. 279.
- 6) *Bresslau I*, p. 495-96.
- 7) *ib.*, Will Christensen p. 146ff.; Poul Johs. Jørgensen p. 342.
- 8) Noter er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 9) *Taranger II*, p. 215.
- 10) Poul Johs. Jørgensen, p. 338.
- 11) forudsat at han havde studeret udenlands.
- 12) Norge: *Taranger* p. 215-216 Tyskland: *Bresslau I*, p. 552ff.; Kurien: *ib.* p. 329ff.; Sicilien: *Erben m.fl. p. 107*; Frankrig (fra en noget senere Tid) *ib.* p. 109.

- 13) [Aarsberetn. fra Geh.ark. II, p. 14, § 31](#); W. Erben har en lignende Tilbageslutning m.H.t. det tyske Kanslerembede fra 10.Aarh., l.c. p. 71.
- 14) [/s373/Aakjær I, Tekst p. 20](#).
- 15) *ib.* p. 27.
- 16) *ib.* p. 51.
- 17) *ib.* p. 9.
- 18) *ib.* p. 21.
- 19) [D.A. p. 7](#); jvf. H.T.9, II, p. 163.
- 20) H.T. 9, II, p. 163.
- 21) Bresslau II, p. 473; Erben m.fl. I, p. 323.
- 22) Taranger II, p. 219.
- 23) Bresslau I, p. 483 f.
- 24) han kaldes egentlig Kapellan: [B.D. Nr. 420](#); se dog Afsnit VIII Note 8 a.
- 25) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 26) [Aarsb. fra Geh.ark. II, p. 14](#).
- 27) V.S. p. 341.
- 28) S.M.II, p. 156.
- 29) *ib.* p. 268.
- 30) *ib.* p. 269.
- 31) *ib.* p. 272.
- 32) *ib.* p. 273.
- 33) [D.D. II, 1, Nr. 438](#).
- 34) *ib.* Nr. 446.
- 35) [S.R.D. VI, p. 413](#); i et Bispebrev af 1306 (*ib.* p. 412) hedder det ganske vist kun 2 Aars Vikartid (jvf. dog Overskriften-?); begge Bestemmelser paaberaaber sig gammel Sædvane, jvf. Hal Koch II, p. 112.
- 36) [/s374/S.M. II, p. 188](#).
- 37) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 38) *ib.* Nr. 323.
- 39) Arkiv för Nordisk Filologi Iff. 1883ff.; Christiania (Lund og Leipzig) Bd. XXI, p. 194ff.
- 40) Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne I-II, Kbh. 1924-31, I, p. 132ff.
- 41) Erik Kroman: Kong Valdemars Jordebog. Et Haandskrifts Historie (Kroman) Kbh. 1936, p. 63ff.
- 42) *ib.* p. 56.
- 43) *ib.* p. 56-61.
- 44) Aakjær, I, p. *21; cf. Kroman p. 54.
- 45) Aakjær I, p. *21.
- 46) Ælnod havde i sin Tid o. 1122 dikteret sit Skrift om Knud den Hellige (V.S. p. 135).
- 47) Bisp Gunner overfor Klærken Jens S.M. II, p. 269.
- 48) Atlas Nrr. 19, 20.
- 49) Hans Olrik har gjort disse 2 Breve til Genstand for en diplomatarisk-sigillografisk Undersøgelse (Aarb. f. n. O. og H. 1895, p. 87). Han mener heri at kunne fastslaa, at det af ham selv rekonstruerede Segl paa Atlas Nr. 19 grundet paa smaa, men uomtvistelige Afvigelser fra det af Olrik ligeledes rekonstruerede almindelige Kongesegl, der findes i Nr. 20, har tilhørt den unge Kong Valdemar. Valdemar den unge skulde da som Medkonge have udstedt Nr.19 ordret overensstemmende med Faderens Brev Nr.20. Det er slet ikke givet, at Hans Olrik hermed har

truffet det rette. I Henry Petersens og A. Thisets Værk: Danske kongelige Sigiller, Kbh. 1917, stilles det uafgjort hen, om Nr. 20's Segl virkelig har tilhørt Valdemar den Unge eller ej (p. XII);²³⁵ det er sikkert mere nærliggende at antage, at der i Valdemar 2's Kancelli har været 2 fra hinanden lidt afvigende kongelige Dobbeltsegl i Brug samtidigt, saaledes som det tidligere og paa Valdemar 2's Tid var Til fældet i det tyske Rigskancelli (Bresslau, II, p. 574-75; Erben m.fl. I, p. 231) og i Lighed med Brugen af flere samtidige Segl paa dansk og nordisk Grund sidenhen (Dansk Sigillografi, p. 100, 102-03). Se ogsaa særlig Olriks **/s375/** egen Paavisning af forandret Kontrasegl for Valdemar 2. fra o. 1215 (anf. Skr. p. 106-108) og Grandjeans Bemærkninger (Dansk Sigillografi p. 106) om Erik 6.'s to samtidigt brugte Dobbeltsegl, hvoraf det ene tilmed senere afløstes af et tredje Dobbeltsegl for samme Konge. Endelig behøver de 2 Breve ikke at være beseglede paa samme Tid, selv om de har samme Udstedelsesdag (jvf. Posse p. 77; se ogsaa det danske Kongebrev af 1301 4/6, **D.D. II, 5, Nr. 153**, med Fodnoten p. 154 om Ex. B, jvf. her Dansk Sigillografi, p. 114; jvf. ogsaa Ficker II, p. 443). Dette sidste regner jeg for det rimeligste i dette Tilfælde. Ogsaa Forskellene i Segl- snorene mellem Nr. 20's finere og kortere og Nr. 19's grovere og længere Hampetraade vækker Olrik til Forundring (l.c. p. 97), ligesom Farveforskellen mellem Nr. 20's grønne og Nr. 19's gule Seglvoks ansporer ham til vidtløftige Betragtninger. Saavidt jeg kan se, maa man snarest gaa ud fra Skriftforskellen, der er temmelig iøjnefaldende, idet Nr. 19, der efter Olriks Opfattelse skulde være udstedt af Valdemar d. Unge, er skrevet med en opret og klar Minuskel, mens Nr. 20 er skrevet med en sjusket eller dog særpræget Kursiv. Dette Forhold har forbavset Olrik; det stemmer jo heller ikke saa godt med hans Teori, da det smukt skrevne Brev ifølge den skulde være udstedt af Valdemar d. Unge. Disse to Breve danner imidlertid en tankevækkende Parallel til 2 samtidige tyske Kongebreve, der er bevarede i Original og er udstedte af Frederik 2. 1226 samme Dag og Sted og med samme Indhold, altsaa i disse Forhold ganske svarende til de to danske 1230-Breve (Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Palaeographie begr. v. W. Arndt, III Heft, her v. M. Tangl, Berlin 1903, Tafel 88 a-b, Text p. 47). Der er nu det morsomme ved det, at der er en ganske tilsvarende Skriftforskel mellem de to tyske, som den vi fandt mellem de to danske; a er skrevet i en lidt skødesløs Kursiv, der i det tyske Kancelli specielt anvendtes til Registre og til "Breve" (i tysk diplomatarisk Sprogbrug Betydningen: brugt i Modsætning til Diplomer og i Betydningen: Meddelelser uden retsligt Formaal), mens b. er skrevet i en smuk Minuskel, der anvendtes specielt ved Privilegieudfærdigelser i det tyske Kancelli. Seglsnorene har ogsaa forskellig Farve i de to Breve; Seglet er dog det samme paa dem begge. Denne Parallelisering imellem de to Dobbeltbrevudstedel-/**/s376/**ser synes paa slaaende Maade at vise, at man i det danske Kancelli paa denne Tid i Lighed med det tyske anvendte forskelligt Brevudstyr. Da det forskellige Brevudstyr imidlertid her som i Kejser Frederik 2.'s Diplomer af 1226 har fundet Anvendelse paa 2 Breve af samme Indhold, maa det smukkere skrevne Diplom sikkert ses som det egentlige Privilegium, mens det kursivt skrevne blot fremtræder som en Genpart. I Overensstemmelse hermed maa man mene, at Valdemar 2. har haft 2 Dobbeltsegl, lidt forskellige fra hinanden, og at de 2 Breve er blevet beseglede med hvert sit Segl, da Beseglingen ikke er foregaaet paa samme Dag. Den her anvendte Problemstilling aabner interessante Aspekter for Valdemar 2's Brevvæsen, men jeg kan ikke forfølge dem her.²³⁶

50) Atlas Nrr. 31, 32.

51) V.S. p. 241; om Affattelsen se p. 184.

²³⁵ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "men: Dansk Sigillografi p. 218" og "1061 nl. DKS mgl" (udg. anm.).

²³⁶ Til denne note har Skyum-Nielsen senere på en løs seddel henvist til **DD 1.IV.54**.

- 52) S.M. II, p. 269; saaledes tolker jeg Ordet "caucio", jvf. Gertz's Fodnote og Parallelen mellem "caucio", som Klærken opfordres til at tage, og det "membranam et incaustum", som han tager.
- 53) Aakjær, I, Tekst p. 33; at der ikke er tillagt Kansleren noget Vederlag, hænger antageligt sammen med, at denne har haft en friere Stilling, idet han af H.t. sine forskellige Hverv ikke kunde antages regelmæssigt at følge Kongens Hof, jvf. hans Ret til paa Kong Olufs Tid at træde ind i og forlade Kongens Raad efter eget Ønske og uden Tvang.
- 54) Aakjær II, p. 235.
- 55) A. D. Jørgensen; Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, Kbh. 1884, p. 4.
- 56) jvf. Stillingen som "Seglets Vogter" anvendt i fransk og siciliansk Kancelliterminologi om Seglbevareren (Erben m.fl. I, p. 75, 93).
- 57) Arup II, p. 276.
- 58) Bresslau I, p. 156, 164, 165, 171.

/s377/

Noter

Kapel- og Kancelligejstligheden²³⁷ 1250 - 1305.

/s378/

Introduktion.

- 1) om Subscriptionsformler se dog "Skriverhænderne i de bevarede Originaldiplomer 1250 - 1305", Exempel III med Note 22); se ogsaa [D.D. II, 1, Nr. 226](#) hvorom iøvrigt i nærværende Afdelings Afsnit II.
- 2) Erben m.fl. I, p. 92; Grundriss der Geschichtswissenschaft, I, 2, Urkundenlehre I-II v. R. Thommen o.a., Leipzig u. Berlin 1913 (Thommen), p. 52.

/s379/

I. Kancelligejstligheden²³⁸ 1250 - 1253 3/8.

- 1) [D.D. II, 1, Nr. 94](#).
- 2) Erik Arup I, p. 296.
- 3) Dansk biografisk Leksikon, Bd. 16, p. 618.
- 4) [D.D. II, 1, Nr. 15](#); se den usædvanlige Datumsformel: "anno gracie"; sædvanlig er "anno domini". For at det kan godtgøres, at den usædvanlige Datumsformel er karakteristisk for Esgers Diktat, maa Formlen "anno domini" være gængs for alle andres. Dette viser sig nu at være Tilfældet. Fra Perioden 1250 20/2 - 1259 29/5 er der bevaret ialt 279 Breve. 96 af disse er Kongediplomer, heraf er 36 Register uden nærmere Aarsbetegnelse; af de resterende 60 har de 50 Formlen "anno domini", mens 10 har en afvigende Datumsformel. Disse 10 er:
 - (1) 1250 9/11: skrevet af Esger ([D.D. II, 1, Nr. 16](#), Atlas Nr. 40; Esger har skrevet 8 Originaldiplomer, se "Methodiske Betragtninger" i den palæografiske Afdeling, Exempel III samt Skriverhaandslisten under Skriverhaand Nr. 32; om Samhørigheden mellem de 8 Originaler indbyrdes og deres Forhold til andre Originaldiplomer, se Skemablade Nrr. I, IX-XVI.)
 - (2) 1250 11/11: Esger nævnt som Vidne ([D.D. II, 1, Nr. 17](#))
 - (3) 1252 5/4: udstedt i Ribe i en Sag, hvori Esger var særligt interesseret ([D.D. II, 1, Nr. 61](#): Overdragsbrevet af Patronatsretten over Brede Kirke til Løgumkloster; om Esgers Indsats se [D.D. II, 2, Nrr. 142, 185-186](#); dette Brev, Nr. 61, er i Diplomatariet erklæret for uægte, se de diplomatariske Noter til dette Nr. og til [Nr. 69](#); at Brevet er ægte, er dog hævet over al Tvivl, se Tillæg III, det første Exempel).
 - (4) 1252 31/7: udstedt i Ribe ([D.D. II, 1, Nr. 70](#)).
 - (5) 1252 2/8: udstedt i Ribe ([D.D. II, 1, Nr. 72](#)).
 - (6) 1252 5/8: udstedt i Ribe ([D.D. II, 1, Nr. 73](#)).
 - (7) 1257 16/9: udstedt i Ribe ([D.D. II, 1, Nr. 236](#)).

²³⁷ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

²³⁸ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

Disse 7 Kongebreve med usædvanlig Datumsformel er saaledes enten a) skrevet af Esger (1), eller b) nævner Esger som Vidne (1) eller c) er udstedte i Ribe (5). De resterende 3 Kongebreve med usædvanlig Datumsformel fordeler sig saaledes:

- (8) 1259 6/3: "anno" alene ([D.D. II, 1, Nr. 271](#); Brevet er ligesom Nr. 9) Afskrift fra D 10; Afskriveren har uden Tvivl oversprunget den nærmere Aars betegnelse)
- (9) 1259 15/4: "anno" alene ([D.D. II, 1, Nr. 279](#); se Nr. 8))
- (10) 1250 8/11: udstedt paa Søborg Dagen før Esger i Roskilde skrev et Kongebrev (Nr. 1), og Andendagen før Esger nævnes som Vidne i et Kongebrev, der og saa udstedtes i Roskilde; dette sidste har nøjagtig samme Datumsformel: "anno gracie" som Nr. 10). At Esger 8/11 var paa Søborg og dær dikterede dette Nr. 10), bliver herved højst sand-
/s381/synligt, da Nr. 10) har det Kendemærke, som kun forekommer i Kongebreve og Privatbreve (om disse se ndfr.) i Forbindelse med Esger.

Privatbrevene er ligesaa tydelige, hvad angaar Forekomsten af den usædvanlige Datumsformel. Fra samme Tidsrum som ovenfor er bevarede ialt 193 Privatdiplomer. Heraf er 136 Register uden nær- mere Aarsbetegnelse. Af de resterende 57 har 47 "anno domini", mens 10 afviger. Om 3 af disse ([D.D. II, 1, Nrr. 268, 269, 277](#)) gælder det samme som om Kongebrevene Nrr. 8) -9), da de er Afskrifter af D 10). 3 andre Breve ([D.D. II, 1, Nrr. 234, 260, 287](#)) er udstedte i Udlandet, og af de 4 tiloversblevne er de 3 udstedte i Ribe, 2 af dem af Esger og 1 af hans Kapitel ([D.D. II, 1, Nrr. 58, 59, 69](#)). Nrr. 59 og 69 er i Diplomatariet erklæret for uægte med Urette, se ovf. under Kongebrev Nr. 3). Det sidste endelig har bl.a. Bisp Esger som Vidne ([D.D. II, 1, Nr. 98](#)), saa Reglen med Esgers Forbindelse med Brevudstedelsen, hvor Brevene har usædvanlig Datumsbetegnelse, er saaledes ganske uden Undtagelse. Det samme Forhold ses, omend mindre udpræget, ved en Undersøgelse af Breve fra 1259 til Esgers Død 1273 14/2 (C. Molbech: Historiske Aarbøger, I-III, Kbh. 1845-51, (Historiske Aarbøger) III, p. 50), se Afsnittene II og IV.

- 5) se Note 4), Kongebrev Nr. 1).
- 6) se Note 4), Kongebrev Nr. 2).
- 7) [D.D. II, 1, Nrr. 45, 46](#).
- 8) Atlas Nrr. 45, 46, jvf. Note 4), Kongebrev Nr. 1)
- 9) [D.D. II, 1, Nr. 59](#).
- 10) [ib. Nr. 60](#).
- 11) **/s382**/[ib. Nr. 61](#); se Note 4), Kongebrev Nr. 3.
- 12) [D.D. II, 1, Nr. 60](#), hvor der tales om Esgers "Indsats og tro Tjeneste"; jvf. dog Danmarks Riges Breve udg. v. Franz Blatt m.fl. I-V, IX, Kbh. 1938-46, (D.R.B.) II, 1, Nr. 60, Note 3.²³⁹
- 13) [D.D. II, 1, Nrr. 59, 69](#).
- 14) [ib. Nr. 220](#), Acta p. 15.
- 15) i Overensstemmelse med Opfattelsen af Esger som Leder af Kancelliet i Aarene 1250-53 8/3 er de anonyme Skrivere, der i det Tidsrum forekommer i Kongebrevene i Skriverhaandslisten og her i Oversigterne over Antallet af Skriverhænder i de originale Kongediplomer, efter Th. Sickels System (Bresslau I, p. 414; Erben m.fl. I, p. 90; Thommen p. 39) blevet benævnte efter Esger. Da denne dog ikke udtrykkelig tituleres Kansler, har jeg sat Parentes om Navnet, saaledes at SkrIVERne benævnes (Esger) A, (Esger) B) etc.
- 16) Atlas Nr. 38.
- 17) [D.D. II, 1, Nrr. 1, 3, 7](#); se de diplomatariske Noter til Nr. 1.

²³⁹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "usikkert, om den er rigtig 9/1-63" (udg. anm.).

- 18) Annales Danici p. 112-113.
- 19) Annales Danici p. 207; jvf. p. 113 samt Dansk biografisk Leksikon, Bd. 6, p. 432.
- 20) [D.D. II, 1, Nr. 338](#); [D.D. II, 2, Nrr. 39, 44, 44a, 82, 92](#).
- 21) [D.D. II, 1, Nr. 69](#), de diplomatariske Noter.
- 22) [ib. Nrr. 70, 72-73](#).
- 23) [ib. Nr. 81](#).
- 24) Acta p. 59-60.
- 25) (Esger) D: Atlas Nr. 44, jvf. Atlas nr. 1082, der er udstedt Dagen før og paa samme Sted som Nr. 44. Skriftføringen i Nr.44 [/s383/](#) er forskellig fra den, der findes i samtidige danske Originaler.
- 26) henholdsvis Atlas Nr. 39 og Nr. 50.
- 27) (Esger) C's Skriftræk minder om Skriftrækkene hos Esger og Niels Stigsen A, samt hos en vistnok helt ny Skriver, der findes i det halvt efter tegnede Kongebrev af 1252. 25/7 i Det kongelige Bibliothek, Kall 426 4° (ikke i Atlas); Imitationen, der er en Tegning, er sikkert nøjagtigt udført, da 2 andre af samme Haand tegnede Imitationer af endnu bevarede Originaler viser slaaende Lighed med disse (Imitation Nr. 2 med Atlas Nr. 35 af 1250 20/2 og Imitation nr. 3 med Atlas Nr. 28 af 1242 4/5).
- 28) (Esger) F's Skriftræk minder om Esgers og (Esger) B's.
- 29) se Indledningen Afsnit VII.
- 30) Atlas Nr. 37.
- 31) [ib. Nr. 49](#).
- 32) [ib. Nrr. 35-36, 41-43](#).
- 33) [ib. Nrr. 48, 51-52, 57, 60, 76](#).
- 34) [ib. Nr. 48 og Nr. 49](#).

[/s384/](#)

II. Kancelligejstligheden²⁴⁰ 1253 8/3 - 1267 21/4

- 1) [D.D. II, 1, Nr. 94](#).
- 2) [ib. Nrr. 156, 226, 276, 301, 461](#).
- 3) [D.D. II, 2, Nrr. 16, 51](#); da Nr. 16 er udstedt efter 8/6 1266, (se nr. 15), og Nr. 16 og 51 uden Tvivl er udstedt paa samme Tid (se den fuldstændige Formellighed i den usædvanlige Intitulatio (".. regis Daciæ...", i Salutatio samt i Eskatokollen), har jeg ansat dem begge til 1266 (efter 8/6). Efter Skriften maa de desuden tilhøre Tiden 2-17/8, se Afsnit III.
- 4) Annales Danici p. 147.
- 5) [D.D. II, 2, Nr. 70](#), jvf. de diplomatariske Noter.
- 6) [D.D. II, 1, Nr. 281](#).
- 7) Acta p. 13-14.
- 8) [D.D. II, 2, Nrr. 44, 44a](#); jvf. dog Det kongelige danske Viden skabernes Selskabs Skrifter V, Historisk og filosofisk Afdeling, 4, Kbh. 1874 (Vid. Selsk. Skrifter), p. 372.
- 9) [D.D. II, 2, Nr. 29](#).
- 10) [D.D. II, 1, Nr. 445](#).
- 11) [ib. Nr. 360](#) samt [D.D. II, 2, Nrr. 427, 428](#), jvf. Tillæg III under [D.D. II, 2, Nrr. 427-428](#).
- 12) [D.D. II, 1, Nr. 360](#), [D.D. II, 2, Nrr. 427-428](#) (se Note 11), [D.D. II, 1, Nrr. 362, 383, 403, 439](#) etc.
- 13) [D.D. II, 1, Nrr. 376, 378-379](#).

²⁴⁰ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 14) [ib. Nr. 413](#).
- 15) [/s385/ib. Nr. 414](#).
- 16) [ib. Nr. 439](#).
- 17) [ib. Nrr. 94, 461](#).
- 18) [ib. Nr. 226](#); jvf. Nrr. [285](#) og [286](#), specielt de diplomatariske Noter til Nr. 286; begge disse Vidisser er bevarede i Original; da Nr. 285 (Atlas Nr. 73) er skrevet af samme Haand, som har skrevet det originale Kongebrev af 1257 8/6 (Nr. 226, Atlas Nr. 63), kan der ikke være Tvivl om, at denne Skriver har afskrevet sit første Brev, Kongebrevet, nøjagtigt med Hensyn til Lakunen, hvor Kongens personlige Subscriptionstegn skulde staa. Han har ellers ikke undset sig for at korrigere den sidste Linje i Kongebrevet (Kongebrevet, Atlas Nr. 63 har i sidste Linje Ordene: ”.. huic instrumento michi oblato manu propria subscripsi...”; hvor Vidissen, Atlas Nr. 73, blot har: ”.. subscripsi manu propria...”; paa dette Punkt følger den anden Vidisse, hvis Skriver har indføjet Kongens Subscriptionstegn i Kongebrevet, sit Forlæg, Kongebrevet; de 2 Vidisser er saaledes uafhængige af hinanden).
- 19) [D.D. II, 1, Nrr. 98, 156, 276, 301](#).
- 20) Taranger II, p. 216, 220-21.
- 21) Acta p. 193.
- 22) Atlas Nr. 61; se Afsnit I, Note 4, Exempel 1).
- 23) [D.D. II, 1, Nr. 177](#).
- 24) [ib. Nr. 236](#); se Afsnit I, Note 4, Exempel 7).
- 25) [D.D. II, 1, Nr. 276](#).
- 26) [/s386/ib. Nr. 403](#).
- 27) [ib. Nr. 302](#).
- 28) [ib. Nr. 310](#).
- 29) [ib. Nr. 319](#);²⁴¹ jeg regner her igen med den usædvanlige Datumsformel som Særkende for Bisp Esgers Diktat. Ogsaa for Kongebrevene fra 1259-73 gælder det, at den usædvanlige Datumsformel er meget sjælden; foruden i dette ene Exempel ([D.D. II, 1, Nr. 319](#)), hvor Esger nævnes blandt Beseglerne, forekommer den kun 1 Gang til, nl. i [D.D. II, 2, Nr. 109](#). Her kan dog ikke ses nogen Forbindelse med Esger; men efter det nysnævnte Exempel og efter den ovfr. i Afsnit I, Note 4 fremstillede Undersøgelse af Datumsformlerne 1250-59, kan der næppe være Tvivl om, at ogsaa dette Brev er knyttet til Esger paa en eller anden Maade, formentlig skrevet efter hans Diktat. Hvad Privatbrevene fra 1259-73 angaar, viser Forekomsten af den usædvanlige Datumsformel ligeledes hen mod Bisp Esger. Den forekommer i 4 Privatbreve, der alle er udstedte af Hertug Erik 1. af Sønderjylland.
- i) 1260 14/4: i den Sag, som laa Esger særligt paa Sinde: Løgumklosters Erhvervelse af Brede Kirke, se ovfr. Afsnit I, Note 4, Exempel 3) ([D.D. II, 1, Nr. 314](#)).
 - ii) 1260 12/5: ([D.D. II, 1, Nr. 316](#))
 - iii) 1265 22/9: Forlig mellem Hertugen - og Bisp Esger ([D.D. II, 1, Nr. 494](#))²⁴².
 - iv) 1269 11/7: ([D.D. II, 2, Nr. 148](#)).
- 2 af de 4 Hertugbreve angaar saaledes Bisp Esger, og her kan [/s387/](#) vi med Sikkerhed konstatere hans Diktat; de 2 andre Exempler har dog ogsaa uden Tvivl været dikterede af Esger.²⁴³ I [D.D. II, 1, Nr. 287](#)

²⁴¹ Skyum-Nielsen har i hånden slettet referencen (udg. anm.).

²⁴² Skyum-Nielsen tilføjer i hånden en henvisning til Scandia 1962 s. 54 og sletter pkt. iii) og iv) (udg. anm.).

²⁴³ Skyum-Nielsen har i hånden slettet ”de 2 – Esger” (udg. anm.).

findes ogsaa en usædvanlig Datumsformel, men Brevet er udstedt i Udlandet og derfor uden Interesse i denne Sammenhæng. 1273 14/2 døde Bisp Esger, se [D.D. II, 2, Nr. 204](#), de diplomatariske Noter.

30) [D.D. II, 2, Nr. 39](#); muligvis sigtes der til Esger som betroet Skriver og Marsken som Raad; i Tolkningen af "secretarius" følger jeg M. Cl. Gertz, se Indledningen Afsnit II med Note 3.

31) se Henvisningerne ovf. i Afsnit I, Note 19.

32) [D.D. II, 1, Nr. 404](#).

33) [D.D. II, 2, Nr. 48](#).

34) [D.D. II, 1, Nr. 379](#).

35) Afsnit VII.

36) [D.D. II, 1, Nr. 156](#).

37) Acta p. 13; Identiteten antages ogsaa af Jarl Gallén: La province de Dacie de l'ordre des frères prêcheurs, I, Helsingfors 1946 (La province de Dacie) p. 26, Note 6, p. 31.

38) [D.D. II, 1, Nr. 461](#).

39) jvf. Erben m.fl. I, p. 31; Bresslau II, p. 216ff. p. 223 f.

40) se ndf. Afsnit IV.

41) [D.D. II, 1, Nr. 438](#).

42) [ib. Nrr. 457, 488](#); [D.D. II, 2, Nrr. 3, \(29\), 41, 70, 113, 136, 167, 169, 181](#).

43) han kunde dog godt have haft Kapellantitlen i Kancelliet, da en kongelig Kapellan forekommer 1272 i en Forbindelse, der viser hans Tilhørsforhold til Kancelligejstligheden ([D.D. II, 2, Nr. 169](#)).

44) [/s388/D.D. II, 1, Nr. 445](#).

45) [D.D. II, 2, Nr. 29](#).

46) se Indledningen, Afsnit I, IX.

47) [D.D. II, 1, Nr. 434](#).

48) [ib. Nr. 367](#), [D.D. II, 2, Nr. 174](#); jvf. Province de Dacie, p. 70.

49) [D.D. II, 2, Nr. 39](#).

50) [D.D. II, 1, Nr. 433](#).

51) [ib. Nr. 106](#); Acta p. 12, 21, 36.

52) Liber Daticus Roskildensis, udg. Alfred Otto, Kbh. 1933 (L.D.R.), p. 49.

53) se Indledningen Afsnit VII.

54) [D.D. II, 2, Nr. 8](#); jvf. L.D.R., p. 63, Note 73; den nævnte "Hr. Fod" kan dog ogsaa være identisk med Jon Fods Søn, Jens Jonsen Fod, der var Kongens Notar (om denne se Afsnit IV); i de Kongebreve, hvor Jens Jonsen Fod forekommer som Vidne, benævnes han dog anderledes, nl. som "Hr. Jens" eller "Jens Jonsen" ([D.D. II, 2, Nr. 167, 169, 212](#); [D.D. II, 3, Nrr. 110, 111, 114](#)).

55) [D.D. II, 2, Nr. 86](#).

56) Dominikaner-Provincialprien Absalon (Acta p. 15, Province de Dacie p. 17); Provst Arnfast ([D.D. II, 1, Nrr. 300, 301](#)); Roskildekannikerne Atte og Kion (Acta p. 58; Atte desuden [D.D. II, 3, Nr. 62](#)).

57) [D.D. II, 1, Nr. 383](#), de diplomatariske Noter.

58) se Indledningen, Afsnit IX med Note 45.

59) Acta p. 30-32, 40-43.

60) Atlas Nrr. henholdsvis 77, 79, 111, 112.

61) [ib. Nrr. 74, 78](#).

62) [/s389/ib. Nr. 61](#).

63) [ib. Nrr. 51-52, 57, 60, 76](#).

- 64) ib. Nrr. 1020, 1022, 1023, 102, 105-06, 108-110, 113; Nr. 1022-23 skal omdateres fra Diplomatariets (o. 1280) til (o. 1262 Oktober), se Tillæg III under [D.D. II, 2, Nrr. 427, 428](#).
- 65) Atlas Nrr. 1020, 1022-23, 102.
- 66) ib. Nr. 105-06, 108.
- 67) ib. Nrr. 109-10, 113.
- 68) ib. Nrr. 63, 1007.
- 69) ib. Nrr. 67, 73, 80-81.
- 70) ib. Nr. 69, 71.
- 71) ib. Nr. 104.
- 72) Ribe: 1245 16/9 (Atlas Nr. 32); Roskilde: 1253 17/5 ([D.D. II, 1, Nr. 104](#)); 1288 19/7 ([D.D. II, 3, Nr. 309](#)); 1288 27/7 ([D.D. II, 3, Nr. 311](#)); 1300 23/10 ([D.D. II, 5, Nr. 128](#), se de diplomatariske Noter); 1310 11/6 (Atlas Nr. 489).
- 73) se [D.D. II, 1, Nrr. 192, 226, 227](#).
- 74) [D.D. II, 2, Nrr. 44, 44a](#).
- 75) ib. Nrr. [82, 87](#).

/s390/

III. Kapelgejstlige²⁴⁴ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1250 - 67.

- 1) [D.D. II, 1, Nr. 342](#).
- 2) se Indledningen, Afsnit VIII.
- 3) [Diplomatarium Flensborgense ved H. C. P. Sejdelin, I-II, Kbh. 1865-73, p. 18-19, D.D. II, 9, Nr. 139](#).
- 4) se Afsnit II, Note 29, Ex. 1) -3).
- 5) Skriverhaand Nr. 123 (Atlas Nrr. 188, 191).
- 6) [D.D. II, 1, Nr. 176](#).
- 7) [ib. Nr. 238](#); 1246 17/5 døde Jakob Sunesen, L.D.R. p. 196.
- 8) [D.D. II, 1, Nr. 240](#).
- 9) V. S. p. 440.
- 10) Acta p. 11, 13.
- 11) [ib. p. 5-17](#).
- 12) [ib. p. 20-28](#).
- 13) [ib. p. 32, 35-39, samt tildels p. 40-43](#).
- 14) [ib. p. 29](#).
- 15) [D.D. II, 1, Nr. 29](#).
- 16) [D.D. II, 2, Nr. 82](#).
- 17) [D.A. p. 146](#).
- 18) Necr. Lund p. 121; [D.D. II, 1, Nr. 120](#).
- 19) Acta p. 11, 13; [D.D. II, 1, Nr. 185](#).
- 20) [D.D. II, 1, Nr. 293](#).
- 21) [D.D. II, 2, Nrr. 39, 82, 87](#) etc.
- 22) **/s391/** Præsten Niels: [D.D. II, 1, Nr. 124](#); Kanniken Svend: [ib. Nrr 120, 122](#); Kanniken Haagen: [ib. Nrr. 120, 123](#), Kannikerne Jens Dros, Trued Torstensen, Acta, p. 11, 13, 17.

²⁴⁴ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 23) [D.D. II, 1, Nr. 81](#).
- 24) [ib. Nr. 404](#).
- 25) [D.D. II, 2, Nr. 48](#).
- 26) Kirkehist. Saml. I, p. 552; jvf. Province de Dacie, P. 217ff.
- 27) S.M. II, p. 221; Ømklosters Krønike p. 80.
- 28) S.M. II, p. 202, 204.
- 29) Universitetsbibliotheket Kbh., Arnamagnæanske Samling (A.M.) LI, Nrr. 21, 23 ([D.D. II, 1, Nrr. 245, 249](#)); der er Overensstemmelse mellem Atlas Nr. 114 og A.M. LI, 21, 23 i følgende Tegn: (g), x, z, (bz), -4, (9), d, m, n, (r), Titulus, A, P.
- a) AM. LII, 11, jvf. [D.D. II, 2, Nr. 50](#); det er den samme pavelige Skriver, som har skrevet pavebrevet og Jakob Erlandsens Vidsisse heraf. Den fælles Haand imellem Atlas Nr. 114 og AM. LII, 11 ses i tegnene x, z, (-4, bz), -m, -n, Titulus.
- 30) [D.D. II, 1, Nr. 226](#).
- 31) smlgn. Atlas Nr. 116 med Atlas Nrr. 1083 fra 1266 8/6; selvom Brevene vistnok ikke er skrevne af samme Haand, er Ligheden i Skriftpræget slaaende, og det viser utvetydigt, at Skriveren til Nr. 116 har tilhørt Guidos Skrivestue.
- 32) [D.D. II, 2, Nr. 16](#).
- 33) se Afsnit II, Note 3.
- 34) denne nævnes udtrykkeligt i [D.D. II, 2, Nr. 43](#), cf. D.R.B. II, 2, Nr. 43.
- 35) [D.D. II, 2, Nr. 16](#), jvf. Afsnit II, Note 3.
- 36) Vid. Selsk. Skrifter V, 4, p. 345-46 (Note 1).
- 37) [ib. p. 346 \(Noten\)](#).
- 38) Atlas Nr. 115; se den usædvanlige Skrift, der er fremmedartet, sammenlignet med Tidens andre danske Privatdiplomer; Brevet in-[/s392/](#)deholder et Forlig mellem Ordenen i Danmark og Staden Lübeck; blandt Beseglerne er Minoriterne i Lübeck; maaske er Brevet da skrevet af en lybsk Haand.
- 39) Atlas Nrr. 47, 58.
- 40) [ib. Nrr. 53, 65, 89, 126](#).
- 41) [ib. Nr. 89](#).
- 42) [ib. Nr. 126](#).
- 43) [D.D. II, 2, Nr. 111](#), de diplomatariske Noter.
- 44) [ib. Nr. 82](#).
- 45) [ib. Nrr. 39, 87](#).
- 46) jvf. Erik Kroman i Acta Philologica Scandinavica, Kbh. 1926ff., Iff., Bd. XI, p. 51, 53.
- 47) Atlas Nrr. 54, 55.
- 48) [ib. Nrr. 62, 91, 95, 122-123, 130-132, 134, 183, 232, 1025](#), se "Methodiske Betragtninger", Exempel I.
- 49) Atlas Nr. 1013, Skriverhaand Nr. 92; om Tilføjelserne se [D.D. II, 2, Nr. 132](#), p. 115, Fodnoten.
- 50) Atlas Nr. 134; [D.D. II, 2, Nr. 133](#), jvf. som i Note 49.
- 51) se de diplomatariske Noter til [D.D. II, 1, Nrr. 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210](#), jævnført med Tillæg III om D.D. II, 1, Nrr. 201, 202.
- 52) Atlas Nr. 232.
- 53) [D.D. II, 2, Nr. 39](#); [D.D. II, 3, Nr. 315](#).
- 54) L.D.R. p. 192; hvis Identifikationen er rigtig, skal Atlas Nr. 1025, der er skrevet af Haanden Nr. 44, omdateres fra (1291-98) ([D.D. II, 4, Nr. 13](#)) til (før 1288 30/9).

- 55) Atlas Nrr. 1007, 63, 67, 69, 71, 73, 80, 81, 104.
- 56) **/s393/** om hans Skrivervirksomhed er endnu at bemærke, at den sidste Linje i det af ham skrevne Kongebrev af 1257 8/7 (Atlas Nr. 63) ifølge Indhold, men ogsaa ifølge Blækkets Farve, er en senere Tilføjelse (fra "Ego Cecilia..." og ud).
- 57) Atlas Nrr. 1008, 66, 1015, 1014; om 1014 se Tillæg III under [D.D. II, 2, Nr. 59](#).
- 58) [D.D. II, 2, Nr. 59](#), de diplomatariske Noter.
- 59) [D.D. II, 1, Nr. 240](#); [D.D. II, 2, Nr. 103](#); dør vistnok før 1277 7/7, se [D.D. II, 2, Nr. 193](#), de diplomatariske Noter.
- 60) Atlas Nrr. 68, 84, 90, 256, 1028; Atlas Nr. 1028 er formentlig skrevet af denne Haand, og Brevet skal derfor omdateres fra Diplomatiets (Slutningen af 13. Aarh.) ([D.D. II, 5, Nr. 87](#)) til (1258 15/9 - 88 14/8).
- 61) Atlas Nr. 256.
- 62) ib. Nrr. 88, 121.
- 63) ib. Nr. 134, [D.D. II, 2, Nr. 123](#), de diplomatariske Noter; A.M. LII, 24: fra "tantum est solutum..." til..." due marce denariorum".
- 64) [D.D. II, 1, Nr. 332](#); [D.D. II, 2, Nr. 59](#).
- 65) [D.D. II, 1, Nr. 201](#).
- 66) Atlas Nrr. 96, 98.
- 67) ib. Nrr. 97, 213.

/s394/

IV. Kancelligejstligheden²⁴⁵ 1267 - 1282.

- 1) [D.D. II, 2, Nr. 86](#); jvf. Vid. Selsk. Skr. V, 4, p. 357 m. Note 2.
- 2) [D.D. II, 2, Nr. 39](#), jvf. Vid. Selsk. Skr. V, 4, p. 349-50. 359.
- 3) P. Hinschius: Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten I-VI, 1869-97, (Hinschius), V, p. 556ff, 632f; jvf. Ed. Eichmann: Acht und Bann im Reichsrecht des Mittelalters, Paderborn 1909, p. 66ff.
- 4) v. Buchwald, p. 231.
- 5) se ovf. Afsnit II.
- 6) ib. samt Indledningen Afsnit VII.
- 7) Kansler fra 1267 21/4 ([D.D. II, 2, Nr. 70](#), jvf. de diplomatariske Noter); Niels Jyde kaldes ikke Kansler her.
- 8) se Indledningen, Afsnit VIII; S.M. II, p. 210; [D.D. II, 2, Nrr. 39, 87, 140](#); Identiteten mellem Peder Aaby og Ærkedegnen Peder (der senere blev Bisp i Aarhus) antages i H.T. 8, V, p. 341, Vid. Selsk. Skrifter, V, 4, p. 373.
- 9) se ovf. Afsnit II.
- 10) se de talrige Tilfælde, hvor han optræder som Vidne i Kongebreve: [D.D. II, 2, Nrr. 79, 326](#); [D.D. II, 3, Nrr. 77, 95, 114, 116, 170, 232, 281, 283, 289, 301, 304, 335](#); [D.D. II, 4, Nrr. 93, 111](#).
- 11) [D.D. II, 2, Nr. 234](#) indeholder hans Testamente opsat i Lyon; i Lyon opholdt sig samtidigt Kansleren og 2 Klærke ([D.D. II, 2, Nr. 232](#)).
- 12) se [D.D. II, 2, Nr. 179](#); en Efterfølger som Provst paa Fehmern var i 1304 Kapellan hos Kongen ([D.D. II, 5, Nr. 321](#)).

²⁴⁵ Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 13) [/s395/](#)Province de Dacie, p. 264.
- 14) Bisp Tyge: [D.D. II, 2, Nrr. 10, 29, 113, 125](#); cf. [D.D. II, 1, Nr. 383](#), de diplomatariske Noter; Provincialprien Aage: Acta p. 15, Province de Dacie p. 32, 60.
- 15) Niels Kare, jvf. Kirkeh. Saml. I, p. 556.
- 16) Atte Degn, maaske identisk med Roskildekanniken Atte, Acta p. 58, [D.D. II, 3, Nr. 62](#); jvf. Afsnit II, med Note 56.
- 17) Province de Dacie, p. 69-70; se [D.D. II, 1, Nr. 362, 445](#); jvf. [Nr. 367](#); [D.D. II, 4, Nr. 161](#).
- 18) [D.D. II, 2, Nr. 79, 326](#); [D.D. II, 3, Nrr. 170](#) (p. 170, L. 3), [232](#).
- 19) [D.D. II, 2, Nr. 70](#), jvf. de diplomatariske Noter.
- 20) Historiske Oversigter til Danmarks Riges Breve, v. C. A. Christensen, Kbh. 1943 (Historiske Oversigter), p. 25, Fodnoten.
- 21) maaske er Listen da sat op før Niels Jydes Udnævnelse til Kansler, d.v.s. ihvertfald før 1267 21/4; meget tidligere kan den vel ikke være opsat, da Bisp Niels af Viborg, som døde 1267 før 21/4, velsagtens havde været at finde i den, om han havde levet, da den blev opsat.
- 22) [D.D. II, 2, Nr. 140](#).
- 23) Vid. Selsk. Skrifter V, 4, p. 369-71.
- 24) jvf. Acta p. 156-57.
- 25) [D.D. II, 2, Nr. 197](#).
- 26) [ib. Nr. 232](#).
- 27) [ib. Nr. 245](#).
- 28) [ib. Nr. 286](#).
 - a) [D.D. II, 2, Nrr. 294, 397, 409](#) (jvf. Tillæg III, under [D.D. II, /s396/ 2, Nr. 409](#)); [D.D. II, 3, Nrr. 7, 38](#).
- 29) terminus post quem for Jens Grands Tiltræden som Domprovst (L.D.R. p. 52); Kansleren indførtes i Besiddelsen, mens Jens Grand var Domprovst ([D.D. II, 3, Nr. 58](#)).
- 30) i [D.D. II, 3, Nr. 58](#) hedder det, at Jens Grand klagede over Kongens Fremfærd overfor (bl.a.) Ærkebisp. Da der ikke var nogen Ærkebisp i Danmark mellem Jakob Erlandsens Død 1274 18/2 (Hist. Aarbøger III, p. 7) og Konsekreringen af Trued Torstensens 1276 27/12 (Hist. Aarbøger III, p. 8), maa Mødet ligge efter 1276 27/12 og fremdeles ogsaa efter 1277 13/1, da Paven udstedte en Serie Breve til Trued ([D.D. II, 2, Nrr. 276-282](#)). Paa den anden Side maa det ligge før Niels Jydes Død 1282,2-29/9 (se [D.D. II, 3, Nr. 58](#) og nærmere ndf.), og imellem dette Tidspunkt og Mødet skulde ligge "mange Aar" ([D.D. II, 3, Nr. 58](#)). Mødet kan da næppe ligge meget senere end 1277, og Kongens da debatterede Optræden maa da ligge før den Tid.
- 31) dette udtales ganske vist ikke udtrykkeligt i Kilderne, men maa forudsættes, for at Niels Jyde skulde kunne indføres i Besiddelsen; jvf. det tilsvarende Begivenhedsforløb ved Striden mellem Løgumkloster og Kongerne Kristoffer og Erik 5., hvor Munkene bestandigt maatte søge nye kongelige (og hertugelige) Stadfæstelser paa deres Ret til Kirken, lige indtil Vakancen indtraadte, og just under denne afgjordes Striden (se særligt [D.D. II, 2, Nrr. 185-186, 268](#)); i det oprindelige Gavebrev forudsættes ogsaa Vakancen som det afgørende Øjeblik ([D.D. II, 1, Nr. 61](#), jvf. [Nr. 59](#)).
- 32) [/s397/](#) [D.D. II, 1, Nr. 211](#); 1249-1254 5/4 er Jakob Erlandsens Bispetid i Roskilde, Hist. Aarbøger III, p. 22 (se [D.D. II, 1, Nr. 138](#), hvor han endnu var Roskildebisp), Danske Bisperækker p. 21.
- 33) Acta p. 30.
- 34) [D.D. II, 3, Nr. 58](#).
- 35) jvf. [Rep. Nr. 1999](#).

- 36) S.R.D. VII, p. 121, det største Jordareal, som laa til nogen af de Kirker i Roskilde Stift, som o. 1370 hørte til Bispe- stolen.
- 37) se [Rep. Nr. 1745](#).
- 38) jvf. Note 30.
- 39) [D.D. II, 3, Nr. 58](#), jvf. Note 30.
- 40) [D.D. II, 3, Nr. 58](#): Jens Grand indbragte en Klage for Ærkebisen og Roskildebisen i Kongens Nærværelse, indeholdende Anke over Kongens Fremfærd.
- 41) død 1282 (Annales Danici, p. 122, 123); i Live 2/7 ([D.D. II, 3, Nr. 38](#)); død før 29/7, antager Erik Arup (II, p. 12); denne Antagelse støttes af, at Jens Grand efter Niels Jydes Død ikke "kunde" komme til Kongen for at bevæge ham til at overlade sig Skt. Mikkel Kirke ([D.D. II, 3, Nr. 58](#)); dersom man i Oppositionskredse efter Vordingborgmødet 1282 19/3 ([D.D. II, 3, p. 14, Nr. 45, Tillægget](#)) har set frem mod det planlagte Hof i Slutningen af Juli som det Tidspunkt, da Kongens Regeringsmagt endeligt skulde lovbindes, og er Niels Jyde død i Juli før 29., saa forstaar man med eet, at Jens Grand ikke "kunde" komme til Kongen lige efter Kanslerens Død; der har ikke været ~~/s398/~~ nogen trafikal eller anden praktisk Hindring for Domprovsten (der stadig var i Kongens Unaade), saa han ikke kunde naa at komme til Kongen. Han vilde ikke, naturligvis, gaa til Kongen før Hoffet; han vilde afvente det politiske Skred, som ventedes paa Hoffet, og saa bagefter, støttet af den politiske Situation, henvende sig til Kongen for at opnaa Generhvervelsen af Skt. Mikkel. Det bliver saaledes sandsynligt, at Niels Jyde er afgaaet ved Døden i Juli, før 29., men efter 2.
- 42) [D.D. II, 2, Nrr. 167, 169, 181](#), jvf. [Nr. 177](#).
- 43) [ib. Nr. 167](#); maaske er ogsaa Ærkedegnen i Roskilde, Stig, der tillige var Provst i Randers, en kongelig Klærk; men herom ved vi nu intet.
- 44) [D.D. II, 2, Nr. 169](#); en senere kongelig Kapellan, Vide, blev sidenhen Kansler ([D.D. II, 5, Nr. 353](#); [Rep. Nrr. 1080, 1081, 1082](#)).
- 45) [D.D. II, 2, Nr. 181](#).
- 46) Hist. Aarbøger III. p. 68.
- 47) [D.D. II, 2, Nr. 79](#); [D.D. II, 3, Nrr. 77, 95, 114, 116, 281, 289, 301, 304, 335, 384](#); [D.D. II, 4, Nrr. 93, 111](#).
- 48) [D.D. II, 2, Nrr. 79, 326](#).
- 49) [ib. Nr. 204](#), de diplomatariske Noter.
- 50) [ib. Nr. 109](#), Datumsformlen.
- 51) [ib. Nr. 145](#), Datumsformlen. Selve Stadsretten er ikke blevet til i Kancelliet; om Stadsretten iøvrigt se ndf. under SkrIVERhænderne.
- 52) [D.D. II, 2, Nr. 184](#).
- 53) [ib. Nr. 156](#).
- 54) [D.D. II, 4, Nr. 217](#).
- 55) ~~/s399/~~ [ib. Nr. 292](#).
- 56) se Indledningen, Afsnit III, V.
- 57) [ib. Afsnit V](#).
- 58) [ib. Afsnit III](#), med Note 1.
- 59) [D.D. II, 2, Nr. 169](#).
- 60) [ib. Nrr. 167, 212](#).
- 61) [D.D. II, 4, Nr. 279](#).
- 62) [D.D. II, 4, Nr. 166](#), jvf. [D.D. II, 1, nr. 397](#); [B.D. Nr. 590](#).
- 63) [D.D. II, 2, Nr. 203](#).

- 64) [D.D. II, 3, Nrr. 110-111, 114](#).
- 65) [D.D. II, 4, Nr. 166](#): Brede og Brøndbyøster Kirker samt Helsingør Kirke; om de 2 første se ndf. i Teksten.
- 66) [D.D. II, 4, Nr. 166](#).
- 67) Kirkeerhvervelserne ser ikke ud til at være nævnte i den kronologiske Rækkefølge. Først 1272 før 20/5 blev Brede Kirke vakant ([D.D. II, 2, Nrr. 182, 185-186](#)), og allerede 1271 23/7 var Jens Fod Kannik i Roskilde ([D.D. II, 2, Nr. 167](#)).
- 68) [D.D. II, 1, Nrr. 59, 61](#); [D.D. II, 2, Nr. 268](#).
- 69) Aakjær I, Tekst p. 27
- 70) se Indledningen Afsnit IX.
- 71) [D.D. II, 1, Nr. 61](#), jvf. [Nr. 59](#).
- 72) 1252 29/7 erklærede Ribe Domkapitel, at Klosteret havde er hvervet Kirken paa kanonisk Vis ([D.D. II, 1, Nr. 69](#)), aabenbart for at føre Sagen frem, da Kristoffer 1. netop da var i Ribe ([D.D. II, 1, Nrr. 68, 70, 72, 73, 74](#)); Kongen gav ogsaa Løgum kloster et almindeligt Privilegium, ved denne Lejlighed, mens Donationen, som anført i Teksten, først stadfæstedes af ham i [/s400/](#) en vanskelig politisk Situation ([D.D. II, 1, Nr. 276](#)), se Note 73.
- 73) [D.D. II, 1, Nr. 276](#); efter Fængslingen af Ærkebispens 9/2; jvf. Acta p. 193; om Esgers Virke for Løgumkloster i denne Sag, se [D.D. II, 1, Nr. 59](#); [D.D. II, 2, Nrr. 142, 182, 185, 186](#).
- 74) [D.D. II, 2, Nr. 43](#), jvf. [D.D. II, 9, nr. 457](#); om Kongens Forbindelse hermed se [D.D. II, 2, Nr. 202](#), der skal omdateres til (1266 omkring 8. Marts), se Tillæg III under [D.D. II, 2, Nr. 202](#).
- 75) [D.D. II, 2, Nrr. 26-27, 43](#).
- 76) [ib. Nrr. 182, 185, 186](#).
- 77) [ib. Nrr. 268, 185, 186](#).
- 78) [ib. Nr. 268](#); efter Kongen fik den sønderjydske Hertug Kirken, og først 1324 erhvervede Klosteret den ([D.D. II, 9, Nr. 139](#), jvf. [Nr. 457](#)).
- 79) M. Mackeprang antager i Sønderjydske Aarbøger, 1945, p. 80 med Note 97, at Ærkedegne Mogens i Aarhus besad Kirken efter 1272 og da var blevet præsenteret til den af Kongen; dette er næppe rigtigt; Udtalelsen i Aktstykket af 1276 20/3 (refereret l.c. Note 97) viser ikke i den nævnte Retning; det er mere sandsynligt, at Jens Jonsen Fod, som her hævdede, var Besidderen af Kirken fra 1272.
- 80) et enkelt Forhold i Striden om Skt. Mikkel tyder paa, at Drostens Administration af Kronens Patronatskirker under sig ([D.D. II, 3, Nr. 58](#)); men netop da var Kansleren lige død, saa Fremgangsmaaden i det Tilfælde repræsenterer sikkert kun en Undtagelse.
- 81) [/s401/ D.D. II, 2, Nr. 169](#).
- 82) se ovf. Note 44.
- 83) [D.D. II, 2, Nr. 288](#).
- 84) Indledningen, Afsnit VIII.
- 85) S.M. II, p. 210.
- 86) [D.D. II, 2, Nr. 39](#).
- 87) [ib. Nr. 140](#).
- 88) [ib. Nr. 167](#).
- 89) [ib. Nr. 203](#).
- 90) [ib. Nrr. 237, 238](#).
- 91) Hist. Aarbøger III, p. 57.
- 92) [D.D. II, 2, Nr. 234](#).

- 93) [ib. Nr. 179.](#)
- 94) Bisp Tyge I. af Aarhus ([D.D. II, 2, Nrr. 10, 29, 86, 113, 125](#)); Provincialprien for Dominikanerne Aage (Province de Dacie p. 32, 60; Acta p. 15; [D.D. II, 2, Nr. 86](#)); Erland Erlandsen, Ærkedegn i Lund, senere udvalgt Ærkebisp ([D.D. II, 2, Nr. 86](#); Hist. Aarbøger, III, p. 8); Stig, Ærkedegn i Roskilde (se Note 43); Magister Rane, Kannik i Roskilde ([D.D. II, 2, Nrr. 39, 310](#)); Vilhelm, Prior i Odense ([D.D. II, 2, Nr. 232](#)); Dominikanerne Peder, Abbed fra Västerås (se ovf. Note 13), Niels Hors, Niels Kare, Aage Eldia, Lundekanniken Tord og Johannitterne Præsten Jakob og Munken Flemming, Prior Jens fra Dalum, Atte Degn og Peder Simpel, der alle hører til de 1267 10/9 bandsatte ([D.D. II, 2, Nr. 86](#)).
- 95) heri er ikke medregnet Atlas Nr. 137, der i Skriverhaandslisten oprindeligt opførtes under Haand Nr. 96. Paludan-Müller [/s402/](#) regner utvivlsomt med Rette Brevet for uægte (Vid. Selsk. Skrifter V, 4, p. 377ff.), og denne Anskuelse er tiltraadt af Franz Blatt og Gustav Hermansen, Udgiverne af Diplomatiets Bd. 2 i II. Rk. ([D.D. II, 2, p. 147](#)). Mærkeligt er det da, at Brevet er optaget i Atlas paa dette Sted og ikke mellem de uægte Breve i Slutningen fra Nr. 1116ff.
- 96) Skriverhænderne Nrr. 125, 133.
- 97) Atlas Nrr. henholdsvis 119, 124, 125, 146, 152, 154, 185, 186.
- 98) Atlas Nr. 182.
- 99) Niels af V. J²⁴⁶ (Atlas Nr. 119), Skriverhaand Nr. 82 minder meget om Hænderne Nrr. 79, 88, 98; Niels Jyde B²⁴⁷ (Atlas Nr. 125), Skriverhaand Nr. 87, minder meget om Hænderne Nrr. 88, 99, 107.
- 100) Atlas Nrr. 156, 159, 1019, 210.
- 101) [ib. Nrr. 156, 159, 210.](#)
- 102) se Tillæg III under [D.D. II, 2, Nrr. 427, 428.](#)
- 103) [D.D. II, 3, Nr. 51.](#)
- 104) Atlas Nrr. 117, 145.
- 105) [ib. Nrr. 127, 139, 148.](#)
- 106) Det kongelige Bibliothek, Kbh. Ms. phot. Nr. 33 fol. Ribe Ret (Fotostatkopi af Originalen).
- 107) [D.D. II, 2, Nr. 145](#), p. 139, L. 14-18, jvf. Footnoten.
- 108) der er en fuldstændig Overensstemmelse mellem Tilføjelsen og de 3 Stykker i Tegnene g, x, z, bz (med Atlas Nr. 139), -4, qz, 9, -m, st, N og R.
- 109) se ovf. under "Fremtrædende Kancelligejstlige"; bemærk iøvrigt, at Kongen omtales i 3^{die} Person Singularis i Indgangs ordene i Modsætning til den i Kancellipaategningen anvendte [/s403/](#) Majestætspluralis.
- 110) Atlas Nrr. 140, 163, 165, 166, 169, 176, 177, 184, 194, 207.
- 111) [ib. Nrr. 141, 143, 1018](#); om Nr. 1018 se [D.D. II, 2, Nr. 176](#), de diplomatariske Noter; det er maaske udstedt o. 1272 16/3, da Skriveren til det skrev Nr. 143 paa samme Sted, hvorfra det selv udgik.²⁴⁸
- 112) Atlas Nrr. 155, 196, 201.
- 113) [ib. Nrr. 157, 158, 187.](#)
- 114) [ib. Nrr. 1021, 195.](#)
- 115) [ib. Nrr. 190, 202, 241, 271.](#)
- 116) [ib. Nrr. 208, 209, 215, 216, 217, 219, 225, 227, 231, 254.](#)

²⁴⁶ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'Niels af V. J' til 'Niels Jyde B' (udg. anm.).

²⁴⁷ Skyum-Nielsen har i hånden rettet 'B' til 'D' (udg. anm.).

²⁴⁸ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Vel næppe: snarest efter hertugens død 1272 27/5." (udg. anm.).

- 117) Skriverhænderne Nrr. 88, 98; Atlas Nrr. 139, 140.
 118) Skriverhænderne Nrr. 98, 121; Atlas Nr. 184, 185.
 119) [D.D. II, 2, Nrr. 403, 404, 405](#).
 120) smlgn. følgende Formler mellem paa den ene Side [D.D. II, 2, Nrr. 403-404](#) og paa den anden Side ib. Nr. 405: Salutatio, Publicatio, Corroboratio.
 121) Skriverhænderne Nrr. 98, 133; Atlas Nrr. 207, 208.

/s404/

V. Kancelligejstligheden²⁴⁹ 1282 - 1287.

- 1) [D.D. II, 3, Nr. 76](#).
- 2) Hist. Aarbøger III, p. 42.
- 3) [D.D. II, 2, Nr. 415](#).
- 4) [D.D. II, 3, Nr. 45](#).
- 5) Erik Arup II, p. 12.
- 6) [D.D. II, 3, Nr. 52](#).
- 7) Erik Arup II, p. 9, 17-18.
- 8) [D.D. II, 3, Nrr. 77, 94, 95, 110, 111, 114, 116, 170](#).
- 9) ib. Nr. 170.
- 10) ib. Nrr. [76 \(94\), 95, 110, 111, 114, 116](#); ikke i Hertugbrevet ib. Nr. 170.
- 11) ib. Nrr. [77, 95, 114, 116](#).
- 12) [ib. Nrr. 170](#) (p. 170, L. 3), [232](#).
- 13) ib. Nrr. [110, 111, 114](#).
- 14) ib. Nr. [116](#).
- 15) Diktatfællesskabet ses i følgende Forhold: ib. Nrr. [110, 111, 114](#) har i Salutatio: ”.. hoc...”, hvor ib. Nr. [116](#) har ”.. presens...”; Corroboratio mangler i Nrr. [110, 111, 114](#), mens den findes i Nr. [116](#); Datumsformlen indledes i Nrr. [110, 111, 114](#) med: ”Datum...”, hvor Nr. [116](#) har: ”Actum et datum...”.
- 16) Niels Jyde Q og Jakob E, Skriverhænderne Nrr. 133 og 142.
- 17) Prior Henrik nævnes i [D.D. II, 3, Nrr. 114, 116](#); Nr. 116 er det her saakaldte 4de Brev, der paa visse Punkter afviger fra **/s405/** Nrr. [110, 111, 114](#), se Note 15; Nr. 116 stemmer imidlertid med Nr. 114 i visse andre Forhold: begge har Publicatio i Modsætning til Nrr. 110, 111, og deres Arenga’er og Narratio’er ligner hinanden; Nr. 114 kan da have været Forlæg for Prioren, da han dikterede Nr. 116; det er højst bemærkelsesværdigt, at de 3 Diktatformer, der forekommer i disse 4 Breve, idet Nrr. 110-111 ligner hinanden ganske, mens Nr. 116 har en afvigende Diktatform, og Nr. 114 staar imellem Nrr. 110-111 paa den ene og Nr. 116 paa den anden Side, ganske svarer til Forekomsten af Skriverhænderne, idet Nrr. 110-111 (Atlas Nrr. 227, 225) er skrevet af een Haand (Niels Jyde Q), mens Nrr. 114 og 116 er skrevet af hver sin Haand (Atlas Nrr. 226 og 228; Hænderne Jakob E og Jakob F). Da Diktatformerne og Skriverhændernes Forekomst ofte viser Samhørighed (Bresslau II, p. 539, Note 3), kan man saaledes antage her, at Atlas Nrr. 225 og 227 ([D.D. II, 3, Nrr. 111, 110](#)) repræsenterer Notaren Jens Jonsen Fods Haand, mens Prior Henriks muligvis er at finde i Atlas Nr. 228 ([D.D. II, 3, Nr. 116](#)).
- 18) [D.D. II, 3, Nr. 58](#).

²⁴⁹ Rettet i hånden til ’Kancelliets Personale’ af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 19) se ovf. Afsnit IV med Note 80.
- 20) Skriverhænderne Nrr. 125, 133.
- 21) Atlas Nrr. henholdsvis 241, 240, 211, 220, 221, 226, 228.
- 22) ib. Nr. 240.
- 23) ib. Nrr. 192, 193, 214, 234, 236, 239.
- 24) se "Methodiske Betragtninger", Exempel V.
- 25) Atlas Nrr. 226, 228.
- 26) se ovf. Afsnit IV, Note 115.
- 27) /s406/ Atlas Nr. 241.
- 28) ib. Nrr. 215, 216, 217, 219, 225, 227.
- 29) ib. Nr. 231.
- 30) ib. Nrr. 208, 209.
- 31) ib. Nr. 254.
- 32) jvf. Note 17.
- 33) Atlas Nr. 231.
- 34) ib. Nrr. 218, 223.
- 35) Jakob B: Atlas Nr. 218; Niels Jyde Q: Nr. 217.
- 36) se Tillæg II: Itinerar for den kongelige Skrivestue 1250

/s407/

VI Kapelgejstlige²⁵⁰ hos fyrstelige Personer, Stormænd og Biskopper 1267 - 1287.

- 1) Atlas Nrr. 248, 251.
- 2) ib. Nr. 1016.
- 3) ib. Nr. 136.
- 4) ib. Nrr. 135, 138, 142.
- 5) ib. Nrr. 222, 229, 237.
- 6) ib. Nr. 136; Brevets Ægthed er blevet anfægtet af v. Buchwald, hvilket er blevet afvist af Kr. Erslev, se de diplomatariske Noter i [D.D. II, 2, Nr. 137](#).
- 7) jvf. v. Buchwald paa det af [D.D. II, 2, Nr. 137](#) i de diplomatariske Noter citerede Sted.
- 8) [D.D. II, 2, Nr. 137](#): "... quondam regina Datie..." i Modsætning til det ellers af Konger og Dronninger anvendte "... Danorum..." jvf. særlig D.D. II, 1, Nr. 316, hvor Mechtilde kalder sig "... quondam Danorum regina..."; dette Brev er da ogsaa udstedt i Fællesskab med den sønderjydske Hertug; i et senere Brev af 1288 18/8 forekommer igen "... quondam Dacie regina..." ([D.D. II, 3, Nr. 314](#)); dette sidstnævnte Brev peger imidlertid ogsaa ved sin Skrift mod Modtagerudstedelse eller Udstedelse ved Lejlighedsskriver, se Afsnit VIII; det er udstedt i Cismar; jvf. ogsaa [D.D. II, 2, Nrr. 16, 51](#), der som paavist er dikterede og skrevne i Guidos Kancelli, og hvori Kansleren kaldes: "... illustris regis Dacie cancel-/s408/larius...", se ovf. Afsnit II.
- 9) Atlas Nr. 142.
- 10) ib. Nr. 1016; det er i defekt Tilstand; i [D.D. II, 2, Nr. 139](#) ansat som nævnt, se de diplomatariske Noter, denne Ansættelse støttes af, at Skriveren dertil, som omtalt, findes i et Hertug brev af 1272 25/2 (Atlas Nr. 142).

²⁵⁰ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 11) Atlas Nrr. 237, 248, 251.
- 12) [D.D. II, 2, Nr. 82](#).
- 13) [ib. Nr. 340](#).
- 14) [D.D. II, 3, Nr. 311](#).
- 15) [B.D. Nrr. 317, 413](#); se Indledningen Afsnit VII.
- 16) se Afsnit III, Note
- 17) [D.D. II, 3, Nr. 73](#).
- 18) [ib. Nr. 150](#).
- 19) [D.D. II, 2, Nr. 74](#); jvf. S.M.II, p. 242, 257.
- 20) [D.D. II, 2, Nr. 321](#).
- 21) [ib. Nr. 82](#); jvf. Jens Ærkebiskops, se ovf. med Note 15.
- 22) Skriverhænderne Nrr. 40, 44, 60, 67.
- 23) Skriverhænderne Nrr. 44, 48, 100, 109, 113, 127, 149.
- 24) Atlas Nrr. 118, 180, 204.
- 25) Universitetsbibliotheket, A.M.LII. 11, jvf. [B.D. Nr. 654](#); Paaskriften er som i [D.D. II, 2, Nr. 111](#) fra "Hanc litteram procuravit..." og indtil "... deleatur" med Undtagelse af,²⁵¹ at der istedet for "... fratribus prouintie Datie..." her staar: "... sororibus ordinis sancte Clare prouincie Dacie ..."; Samhørigheden mellem Haand Nr. 80's 3 Originaldiplomer og Paaskriften ses i Tegnene g, x, z, bz, qz, H.
- 26) [/s409/ D.D. II, 2, Nr. 111](#).
- 27) Atlas Nr. 180.
- 28) [ib. Nr. 204](#).
- 29) [ib. Nrr. 144, 379, 384](#).
- 30) [ib. Nrr. 149, 150, 151](#).
- 31) [ib. Nrr. 153, 161](#).
- 32) [ib. Nrr. 160, 1026](#).
- 33) [ib. Nrr. 164, 170](#).
- 34) [ib. Nrr. 167, 1089](#).
- 35) [ib. Nrr. 168, 173, 198](#).
- 36) [ib. Nrr. 171, 172](#).
- 37) [ib. Nrr. 175, 178, 179](#).
- 38) [ib. Nrr. 188, 191](#).
- 39) [ib. Nrr. 192, 193, 214, 224, 236, 239, 240](#).
- 40) [ib. Nrr. 1086, 199](#).
- 41) [ib. Nrr. 197, 233, 259](#).
- 42) [ib. Nrr. 1047, 252](#).
- 43) fhv. Drost Peder Erresen: Atlas Nr. 1027 fra (efter 1267 12/11) ([D.D. II, 2, Nr. 96](#)); Haanden, Nr. 85, minder om Skriverhaand Nr. 88; Drost Uffe Nielsen: Atlas Nr. 1030 fra (1284 før 29/11 - 1285 3/7) ([D.D. II, 3, Nr. 109](#)); Haanden, Nr. 141, minder om Skriverhaand Nr. 157; Jon Jonsen Litle: Atlas Nr. 1031 fra (1283-85) ([D.D. II, 3, Nr. 86](#)); Haanden, Nr. 139, minder om Skriverhaand Nr. 157 og Nr. 155.

²⁵¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "Andre afvigelser: sorores ist. for fratres iflg Suhm X s. 986." (udg. anm.).

- 1) D.D. II, 3, Nr. 289.
- 2) H.T. 8, V, p. 342.
- 3) D.D. II, 3, Nrr. 309, 311.
- 4) Acta p. 190.
- 5) D.D. II, 5, Nr. 22.
- 6) Dansk biografisk Leksikon Bd. 15, p. 385.
- 7) Acta p. 196, L. 26ff.; Dansk biografisk Leksikon, Bd. 15, p. 383; jvf. Hvitfeld, Fol. Fængselskrønikken p. 4.
- 8) Hist. Aarbøger III, p. 23.
- 9) Acta p. 196, L. 11ff., 31 f; p. 287, L 25ff.
- 10) ib. p. 196, L. 11-12.
- 11) D.D. II, 3, Nrr. 289, 304, 308, 325, 326, 327, 333, 335, 347, 349; D.D. II, 4, Nrr. 25, 60, 68.
- 12) D.D. II, 3, Nr. 304.
- 13) ib. Nrr. 289, 308, 333, 347; D.D. II, 4, Nr. 25, 60, 68.
- 14) D.D. II, 3, Nrr. 304, 325, 326, 327.
- 15) D.D. II, 4, Nr. 317.
- 16) Acta p. 190. L. 10; 192, L. 39; 194, L 18; 195, L- 13; 196, L. 9-12; 197, L. 13-14.
- 17) D.D. II, 4, Nr. 278.
- 18) D.D. II, 5, Nrr. 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24.
- 19) ib. Nr. 22.
- 20) ib. Nr. 177.
- 21) /s411/ L.D.R. p. 61.
- 22) D.D. II, 5, Nr. 13.
- 23) Bresslau I, p. 537; jvf. Erben m.fl. I. p. 81, Thommen o.a., p. 51.
- 24) D.D. II, 4, Nrr. 98, 159.
- 25) D.D. II, 5, Nrr. 346, 397.
- 26) Dipl. Suec. II, Nr. 170.
- 27) S.R.D. VI, p. 447, 481; Atlas Nrr. 506, 647.
- 28) Atlas Nr. 507.
- 29) Rep. Nrr. 1080, 1081, 1082; det er paa Basis af denne Broder Degns fremtrædende Stilling i Kancelliet, at jeg har regnet med ham som Kancelliets Leder ved Navngivelsen af de efter Morten Mogensens Død 1304 10/8 og indtil 1305 forekommende Skriverhænder i Kongebrevene; der er dog sat Parantes om Navnet Broder for at angive, at han, ligesom fordums Esger, ikke formelt kaldes Kancelliets Leder.
- 30) D.D. II, 4, Nr. 166.
- 31) ib. Nr. 279.
- 32) S.R.D. IV, p. 495.
- 33) L.D.R. p. 194; 1307 1/5 maa han saaledes være død, hvilket Tidspunkt anføres i Sorø Klosters Gavebog for hans Skødning (se Note 32).
- 34) D.D. II, 5, Nr. 146.

²⁵² Rettet i hånden til 'Kancelliets Personale' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

- 35) Hvitfeld, Fol. Fængselskrøniken p. 4.
36) [D.D. II, 4, Nrr. 324, 325](#).
37) Atlas Nrr. 335, 336; Skriverhaand Nr. 196.
38) [D.D. II, 5, Nr. 321](#).
39) [/s412/](#) [ib. Nrr. 353, 364](#).
40) [Dipl. Suec. II, Nr. 1604](#).
41) Rep. Nrr. 1080, 1081, 1082.
42) Atlas Nrr. 564, 565; [Hvitfeld Fol. p. 392, ib. p. 393](#).
43) [D.D. II, 4, Nr. 63](#).
44) Acta p. 199.
45) [D.D. II, 4, Nr. 58](#), Ribe O. p. 66.
46) [ib. Nr. 272](#).
47) H.T. p. 343.
48) Ribe O. p. 64; [D.D. II, 4, Nr. 138](#).
49) [D.D. II, 5, Nr. 46](#).
50) [ib. Nrr. 41, 42](#).
51) [ib. Nr. 114](#).
52) [ib. Nrr. 393, 391](#).
53) Hist. Aarbøger III, p. 57.
54) Acta p. 349.
55) [ib. Nr. 368](#).
56) [D.D. II, 5, Nr. 209](#).
57) [ib. Nrr. 23, 317](#).
58) Lale [D.D. II, 5, Nr. 209](#); [Hvitfeld Fol. I, p. 340](#); om 2 Præster hos Kongen, se ogsaa [D.D. II, 5, Nr. 66](#).
59) [D.D. II, 3, Nrr. 283, 289, 301, 304, 335](#); [D.D. II, 4, Nr. 93](#),
60) [D.D. II, 3, Nr. 281](#).
61) [ib. Nr. 304](#).
62) [D.D. II, 4, Nr. 93](#).
 a) Ribe O. p. 67.
63) [/s413/](#) [ib. Nr. 217](#).
64) S.R.D. V, p. 558; cf. Acta p. 153, 156-157, 159, 167, hvor Vide nævnes; derimod forekommer han ikke i de senere Akter (Acta p. 190ff., 203ff., 205).
 a) Ribe O. p. 65.
65) [D.D. II, 5, Nrr. 42, 50, 51](#).
66) [ib. Nr. 42](#).
67) [ib. Nrr. 50, 51](#).
68) [ib. Nrr. 261, 276](#); om Tofte Kirke se [B.D. Nr. 342, 377](#); jvf. Indledningen Afsnit III.
69) [D.D. II, 4, Nr. 29](#); om Stenløse Kirke se [Rep. Nrr. 1179, 1196](#).
70) [D.D. II, 4, Nr. 107](#); bemærk ogsaa, at Kongens Foged i Aalborg nævnes som Vidne.
71) [D.D. II, 5, Nr. 146](#).
72) [ib. Nr. 346](#).
73) Bisp Kristian af Ribe ([D.D. II, 3, Nrr. 322, 323, 343, 404, 410](#); [D.D. II, 4, Nrr. 81, 115, 186, 187, 268, 273, 332](#); [D.D. II, 5, Nrr. 123, 248, 310, 322, 323, 324](#); [Hvitfeld, Fol. p. 329](#)); Bisp Berthold af Slesvig ([D.D. II, 3, Nr. 410](#); [D.D. II, 4, Nr. 332, 342](#); Bisp Henrik af Reval ([D.D. II, 5, Nrr. 5, 9](#);

Suhm XI, p. 898); Bisp Peder af Viborg (D.D. II, 5, Nrr. 78, 178, 310); Provsten i Børglum, Jens af Ørby (D.D. II, 5, Nr. 310); Kantoren i Børglum, Peder (D.D. II, 5, Nr. 310); Dominikanerlektoren Knud (D.D. II, 4, Nrr. 190, 299, 300, 301, 302, 303); Kanniken i Lund, Trued (D.D. II, 5, Nr. 249); Kanniken i Aarhus, Troels (D.D. II, 5, Nr. 357); Johannittermunken Jakob (D.D. II, 4, Nrr. 254, 255).

- 74) /s414/ heri er ikke medregnet Atlas Nr. 310, der ganske vist op træder som et almindeligt Kongebrev i Atlas; det er imidlertid ubeseglet, og Udgiverne af D.D. II, Bd. 4, Franz Blatt og C. A. Christensen regner det da ogsaa for en Afskrift af et dansk Kongebrev, foretaget af den tyske Modtager (D.D. II, 4, Nr. 143, de diplomatariske Noter); se ogsaa den usædvanlige Skrift, der gør Stykket helt afstikkende overfor de fra Kancelliet udgaaede Kongebreve (se f.Ex. Skriften hos de i nærværende Periode forekommende 9 Kancelliskrivere); Skriften minder meget om Skriften i et Diplom udstedt 1301 1/8 af Nicolaus, Herre til Werle, (Rigsarkivet, K, Mecklenburg, D.D. II, 5, Nr. 155); Skriften minder ogsaa om Skrifter i Atlas Nr. 664, der er fremgaaet af en Forhandling med nordtyske Fyrster.
- 75) Skriverhænderne Nrr. 125, 133; Atlas Nrr. 271, 254.
- 76) Skriverhaand Nr. 193; Atlas Nr., 1088.
- 77) Skriverhænderne Nrr. 193 (Atlas Nrr. 429, 441, 442, 444, 445, 451, 454, 462, 464, 465, 468, 472, 473, 474, 481, 496, 507 (Privatdiplomet), 509, 515, 543, 544, 561, 563, 604, 606, 1046), 201 (Atlas Nrr. 443, 661 (udstedt af Kristoffer 2.)), 212 (Atlas Nrr. 602, 794 (udstedt af Kristoffer 2.)).
- 78) Atlasnumrene henholdsvis Nrr. 243, 272, 281, 289, 349, 357, 362.
- 79) D.D. II, 5, Nr. 130: a) usædvanlig Intitulatio, der begynder med: "Nos Ericus..."; en saadan Intitulatio er ganske usædvanlig for danske Kongebreve; den findes derimod i tyske Privatbreve, specielt Fyrstebreve (Erben m.fl. I, p. 315, Thom-/s415/ men o.a. p. 33, jvf. D.D. II, 5, Nrr. 262, 361, 389; D.D. II, 9, Nrr. 21, 25, 26, 50, 113, 131, 132, 134, 146, 148, 154, 173, 188, 190, 194, 207, 211, 223, 257, 258, 268, 302, 325, 375, 384, 385, 393, 406, 419, 437, 460); den forekommer sporadisk i danske Privatbreve (D.D. II, 5, Nr. 360; D.D. II, 9, Nr. 483); de Gange, den forefindes i Breve, udstedte af danske (eller fhv. danske) Konger, tyder Omstændighederne paa Modtagerudfærdigelse (D.D. II, 9, Nrr. 52, 287, 353 (daarlign overleveret); Atlas Nr. 784; jvf. dog D.D. II, 2, Nr., 208, der er en enkelt Undtagelse, paafaldende ogsaa ved sin Korthed). b) Corroboratio er paa ikke-kancellimæssig Maade an- bragt bag Datumsformlen. c) i Dispositio nævnes en Række Rettigheder ved deres plattyske Navne (D.D. II, 5, p. 142, L. 15-17), hvilket givet viser, at Diktatet stammer fra Modtageren.
- 80) Atlas Nr. 349 er skrevet med en sammentrykt og gnidret Skrift, der stikker meget af fra Skriften hos de paa samme Tid forekommende Kancelliskrivere.
 - a) Brevets Karakter af Modtagerudstedelse modificerer dets Betydning som Vidnesbyrd om feudalistiske Tendenser i Danmark, jfr. Scandia XVI, p. 62-63.
- 81) D.D. II, 3, Nr. 417: bemærk den omhyggelige Opregning af Godset, der fritages for kongelige Ydelser, og af de i Forhold til tidligere Kongeprivilegier til Klosteret nytilkomne Ejendomme (jvf. D.D. II, 1, Nr. 305); denne Opregning peger mod Koncept fra Modtageren, jvf. Posse p. 93.
- 82) Atlas Nr. 272 er skrevet med en gnidret Skrift, hvis Præg afviger stærkt fra Skriftpræget i samtidige Kancelliskriveres Skriftstykker.
- 83) Atlas Nr. 357 afviger i Skriftpræg fra Skriftpræget i samti-/s416/dige Kancelliskriveres Produkter.
- 84) Morten B minder om Morten A (Atlas Nrr. 242, 244, 245); Morten J om Morten H (Atlas Nrr. 283, 285, 292, 302, 308, 309, 319) og Morten V om Morten Q (Atlas Nrr. 346, 392, 443, 661).

- 85) Atlas Nr. 356 er ikke beseglet denne Dag, og maaske ogsaa først udstedt senere efter 28/7 og o. 5/8 ([D.D. II, 5, Nr. 153](#), se Fodnoten p. 154, og bemærk, at Majestætsseglet fandtes i Kongens Nærhed 28/7 ([ib. Nr. 154](#)), men at Kongen lod anvende Sekretet 5/8 ([ib. Nr. 156](#)); jvf. Dansk Sigillografi p. 114, og Ficker II, p. 202-203, 443.
- 86) [D.D. II, 5, p. 154, L. 7-8](#), cf. Fodnoten.
- 87) [ib. Nr. 153](#), de diplomatariske Noter.
- 88) [ib. Nr. 153](#): som Indgangsformel er anvendt en Invocatio med Apprecatio, en ganske usædvanlig Indgangsformel for Tidens danske Kongebreve, der som Regel her har Intitulatio, men ogsaa kan have Salutatio (en enkelt Undtagelse er det uegentlige Diplom [D.D. II, 9, Nr. 273](#)); tyske Privatdiplomer og særligt Fyrstediplomer anvender i stor Udstrækning Invocatio som Indgangsformel (jvf. Erben m.fl. I, p. 306ff. 309; Thommen o.a. p. 25 jvf. [D.D. II, 5, Nrr. 145, 162, 164, 226, 247, 298, 359](#); [D.D. II, 9, Nrr. 53, 182, 183, 184, 213, 288, 326](#)); heller ikke Brevenes Salutatio er cancellimæssig.
- 89) Atlas Nrr. 355, 356: Skriften afviger meget i sit Præg fra Skriftpræget i Kongebreve, der er skrevet af samtidige Kancelliskrivere.
- 90) Atlas Nr. 358: Skriften er stærkt afvigende i sit Præg fra samtidige danske Kancelli-
[/s417/](#)produkters Skriftpræg.
- 91) [D.D. II, 5, Nr. 156](#): i Dispositio forekommer det plattyske Ord: ”.. orveyde...”.
- 92) Atlas Nrr. 294, 401: de afviger i Skriften ganske fra samtidige danske Kancelliprodukter; derimod minder Skriften om Morten U’s, der, som lige paavist var, en Skriver fra Rostock.
- 93) Atlas Nr. 271.
- 94) [ib. Nr. 254](#).
- 95) [ib. Nrr. 242, 244, 245](#).
- 96) [ib. Nrr. 1035, 291, 303, 328, 329, 330, 337](#).
- 97) [ib. Nrr. 253, 1034, 262, 264](#).
- 98) [ib. Nrr. 254 A, 255, 265, 269, 311](#).
- 99) [ib. Nrr. 283, 285, 292, 302, 308, 309, 319](#).
- 100) [ib. Nrr. 286, 295, 296, 316](#).
- 101) [ib. Nrr. 314, 325](#).
- 102) [ib. Nrr. 332, 344, 350, 368, 376, 386, 387, 388, 389, 394, 402, 407, 429, 441, 442, 444, 445, 451, 454, 462, 464, 465, 468, 472, 473, 474, 481, 496, 509, 513, 543, 544, 561, 563, 604, 606, 1046](#).
- 103) [ib. Nr. 1088](#).
- 104) [ib. Nr. 507](#).
- 105) [ib. Nrr. 346, 392, 443, 661](#).
- 106) [ib. Nrr. 335, 336](#).
- 107) [ib. Nr. 399](#).
- 108) [ib. Nr. 434](#).
- 109) først senere kom Brevet til Roskilde Agnete Klosters Arkiv [/s418/](#) som Retsgrundlag for Besiddelsen af den Jord, som Brevet omhandler, og som senere skænkedes til Klosteret, se [Rep. Nr. 843](#); takket være dette er Brevet blevet bevaret til vore Dage.
- 110) [D.D. II, 5, Nr. 358](#).
- 111) 1317 16/1 vidimerede Kapitlet i Slesvig og Byens øvrige Gejstlighed et Brev, hvilket blev skrevet af en igennem henved 50 Aar kendt fast Skrivekraft i Hertugen af Sønderjyllands Tjeneste (Skriverhaand Nr. 163; Atlas Nr. 581).
- 112) se Tillæg II.

113) [D.D. II, 5, Nrr. 322, 323, 324](#).

114) Atlas Nrr. 387, 388, 389.

/s419/

VIII Kapelgejstlige²⁵³ hos fyrstelige Personer, Stormænd
og Biskopper 1287 - 1305.

1) [D.D. II, 4, Nr. 61](#).

2) Atlas Nr. 538.

3) [D.D. II, 9, Nr. 139](#).

4) [ib. Nr. 198](#); jvf. Registret p. 458 og H.T. VI, 6, p. 189, Note 1; jvf. dog Will. Christensen p. 33, Note 8.

5) Erben m.fl. III, p. 156-158.

6) [D.D. II, 5, Nr. 122](#).

7) [D.D. II, 3, Nr. 314](#): se Intitulatio; om denne se ovf. Afsnit VI, Note 8.

8) Skriften er ganske fremmedartet sammenlignet med SkrIVERhænderne Nrr. 95, 148 og 163, der alle repræsenterer (mere eller mindre) faste Skrivere tilknyttede Hertugen.

9) Atlas Nr. 237.

10) [ib. Nrr. 248, 251](#).

11) [ib. Nrr. 267, 276, 364](#).

12) [ib. Nrr. 538, 1056](#) (jvf. Dateringen i SkrIVERhaandslisten under Nr. 163), 652, 653, 726, 967.

13) [ib. Nr. 581](#); jvf. Afsnit VII, Note 111.

14) [D.D. II, 4, Nr. 122](#).

15) [D.D. II, 5, Nr. 309](#).

16) [D.D. II, 4, Nr. 65](#).

17) [D.D. II, 5, Nr. 48](#).

18) **/s420/** [D.D. II, 4, Nr. 277](#).

19) [D.D. II, 5, Nr. 281](#).

20) [ib. Nr. 335](#).

21) [B.D. Nr. 1016](#).

22) [ib. Nr. 989](#).

23) Niels Akkersen ([D.D. II, 4, Nr. 65](#); [D.D. II, 5, Nrr. 43, 45, 51, 105, 177](#)); Jens Sibrandsen ([D.D. II, 3, Nrr. 309, 311](#); [D.D. II, 4, Nr. 65](#); [D.D. II, 5, Nr. 51](#)); Torkil ([D.D. II, 4, Nr. 59](#)); Jens Bille ([D.D. II, 4, Nr. 65](#)) : Jens Kalv ([D.D. II, 4, Nr. 65](#); [D.D. II, 5, Nrr. 66, 73, 309, 328](#)); Jens Stagge ([D.D. II, 4, Nr. 65](#)); Juris Mogensen ([D.D. II, 4, Nrr. 65, 145](#)).

24) Karl Eriksen ([D.D. II, 5, Nr. 335](#); [B.D. Nr. 987](#)).

25) Erik fra Grefvie ([D.D. II, 5, Nrr. 44, 51](#)).

26) [D.D. II, 5, Nr. 400](#).

27) Aslog ([D.D. II, 3, Nrr. 355, 357, 418](#); [D.D. II, 4, Nr. 276](#); [D.D. II, 5, Nrr. 51, 64, 73, 328](#); Acta p. 163).

28) Andreas ([D.D. II, 3, Nr. 418](#); [D.D. II, 5, Nrr. 51, 56, 59, 66, 73, 74, 75](#); Acta p. 170); Jens ([D.D. II, 5, Nr. 43](#)); Sune ([D.D. II, 4, Nr. 332](#)); Oluf ([D.D. II, 5, Nrr. 25, 41, 43, 52, 218, 227, 241, 244, 248](#),

²⁵³ Rettet i hånden til 'Skrivere og Skrivestuer' af Skyum-Nielsen (udg. anm.).

287, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 304, 305, 306, 307, 308. o.s.v., se Registeret p. 393); Niels Bunkeflo (D.D. II, 5, Nrr. 41, 43, 47, 48, 51, 52); Jens Rohde (D.D. II, 5, Nr. 51; Hvitfeld, Fol. Fængselskrønikken p. 8; Testamenter fra Danmarks Middelalder, Udg. af Kr. Erslev, Kbh. 1901, Nr. 30); Jens Henriksen (D.D. II, 5, Nrr. 43, 45), samt Henrik Blomme, Peder Myre og Petrus af Rügen /s421/ (alle D.D. II, 5, Nr. 51).

29) D.D. II, 3, Nr. 309; jvf. Rep. Nr. 907.

30) D.D. II, 3, Nr. 305.

31) D.D. II, 5, Nr. 314.

32) D.D. II, 4, Nr. 117.

33) Skriverhaand Nr. 184; Atlas Nrr. 324, 475.

34) Atlas Nrr. 313, 383.

35) Atlas Nr. 475.

36) Erben m.fl. III, p. 223; se desuden nedenfor.

37) Taranger II, p. 221.

38) D.D. II, 5, Nr., 48; jvf. S.R.D. VII, p. 385.

39) D.D. II, 4, Nr. 121, § 20.

40) D.D. II, 1, Nr. 138, § 12.

41) Palæografi p. 55-56.

42) Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, I-II, Kbh. 1924-31, I, p. 135, 138; jvf. Kroman p. 46 f.

43) D.D. II, 4, Nr. 284.

44) S.R.D. IV, p. 495.

45) S.M. II, p. 321.

46) Erben m.fl. III, p. 228; jvf. Bresslau I, p. 718, m. Note 1.

47) Bresslau I, p. 633.

48) ib. p. 633-34; Posse p. 184.

49) Kjeld Jensen (D.D. II, 5, Nrr. 47, 67, 72, 73, 75, 76).

50) D.D. II, 3, Nr. 395; allerede 1286 14/7 fik Kardinallegaten Johannes af Tusculum pavelig Bevilling til at udnævne 6 Notarer indenfor sit Legationsomraade, Böhmen, Danmark og Sverige, (D.D. II, 3, Nr. 210); muligvis kan en Notar i Danmark /s422/ have sin Udnævnelse fra ham.

51) D.D. II, 4, Nr. 48.

52) ib. Nr. 319.

53) D.D. II, 5, Nr. 277.

54) ib. Nr. 305.

55) ib. Nrr. 47, 75, 76.

56) D.D. II, 3, Nr. 395; D.D. II, 4, Nrr. 48, 319; D.D. II, 5, Nrr. 77, 305.

57) Bresslau I, p. 713-14; jvf. p. 721.

58) ib. p. 717-18, 730-31; jvf. v. Buchwald, p. 449ff.; jvf. § 37 i Tord Degns Artikler, Aarsb. fra Geh. Ark. V, p. 34-35.

59) se D.D. II, 5, Nrr. 75-76; Fr. Leist: Die Notariats Signete, Leipzig und Berlin, 1866.

60) Bresslau I, p. 731.

61) D.D. II, 5, Nr. 47.

62) ib. Nr. 75.

63) ib. Nrr. 47, 75.

64) ib. Nrr. 47, 67, 72, 73, 76.

- 65) ib. Nr. 76.
- 66) ib. Nr. 72.
- 67) ib. Nr. 76; om Omfanget af Notarialinstrumentet se ib. Nr. 67, de diplomatariske Noter.
- 68) jvf. ib. Nr. 52.
- 69) Skriverhænderne Nrr. 44, 48.
- 70) Skriverhænderne Nrr. 100, 109, 113, 127, 149.
- 71) Skriverhænderne Nrr. 164, 184, 197, 220, 226, 228, 231; de 2 Skriverhænder, som kendes fra senere Kongediplomer, er /s423/ Nrr. 197 og 231; om Nr. 197, se ndf. i Teksten; om Nr. 231, se Afsnit VII.
- 72) Skriften afviger stærkt fra den i samtidige danske Privat diplomer forekommende.
- 73) se D.D. II, 4, Nr. 252, der har samme Udstedere og omhandler samme Sag og er udstedt Dagen før Atlas Nr. 326, i Schapode.
- 74) smlgn. Skriften med Atlas Nr. 1032, der ogsaa angaar Lübeck.
- 75) se "Methodiske Betragtninger", Exempel IV.
- 76) Atlas Nrr. 277, 315, 343.
- 77) ib. Nrr. 375, 3
- 78) ib. Nrr. 408, 411.
- 79) ib. Nrr. 247, 249, 258.
- 80) ib. Nrr. 261, 263, 280.
- 81) Posse, p. 11, jvf. Tavle XI.
- 82) Atlas Nrr. 270, 282; i Skriverhaandslisten er disse 2 Stykker oprindeligt sat under hver sin Skriver, Nr. 165 og Nr. 175.
- 83) Kgl. Bibl. Ms.phot. Nr. 15 fol. efter Ms. i Linköping Stiftsbibliotek.
- 84) f. 1 r.
- 85) f. 2 v.; jvf. Note 88.
- 86) Haanden har skrevet følgende Stykker i Haandskriftsfragmentet: hele f. 1 r. og v.; f. 2 r., L. 1-32; fol. 2 v. L. 1-30; Samhørigheden ses evident ved en Sammenligning mellem disse Stykker og Atlas Nr. 282 m.H.t. følgende Tegn: g, x, z, bz, -4, 9 -, -m, D, M og N.
- 87) f. 2 r. L. 33ff., Siden ned.
- 88) /s424/ f. 2. v, jvf. Dateringen af D.D. II, 5, Nr. 90.
- 89) f. 1 v.; D.D. II, 4, Nr. 100.
- 90) jvf. D.D. II, 4, Nr. 102 af samme Dato og Proveniens.
- 91) ib. Nr. 94.
- 92) D.D. II, 3, Nrr. 309, 311.
- 93) Forgængerens Dødsdag, L.D.R. p. 193.
- 94) Atlas Nrr. 297, 301, 304, 317, 321, 331.
- 95) ib. Nrr. 304, 331.
- 96) ib. Nrr. 320, 380.
- 97) ib. Nrr. 327.
- 98) Kgl. Bibl. Ms.phot. Nr. 15 fol.: f. 2 v., L. 31-44; se Tegnene (g, x, z), bz (-4), qz, 9, Titulus; om Dateringen af Indførslen, se D.D. II, 5, Nr. 90.
- 99) Atlas Nrr. 339-340.
- 100) ib. Nrr. 347, 351, 352, 353.
- 101) ib. Nr. 489: se Underskriftens h, r og (tildels) g i For- hold til de samme Tegn hos Skriverhaand Nr. 202.

- 102) [D.D. II, 3, Nr. 141.](#)
- 103) L.R.D. p. 62.
- 104) Atlas Nrr. 354, 360, 363; sidste Linje i Nr. 363 er skrevet med anden Haand, fra "Item habet..." og ud, cf. [D.D. II, 5, p. 198](#), Noten til L. 5-6.
- 105) Atlas Nrr. 390, 391, 393, 405, 416, 425, 426, 430, 431.
- 106) ib. Nr. 393.
- 107) ib. Nrr. 396, 410, 631, 730, 828, 849.
- 108) ib. Nr. 410.
- 109) ib. Nrr. 268, 290, 293, 298, 299, 300, 305, 306, 307, 312, [/s425/](#) 433, 503, 558.
- 110) ib. Nrr. 268, 298, 503.
- 111) ib. Nrr. 268, 290, 299, 305, 307, 312.
- 112) "Excurs om Skrivershaanden Nr. 164's Forekomst i Ribe Oldemoder": Udgiveren af "Ribe Oldemoder", (Rigsarkivet, Ribe Stift, I Suppl. ⁴⁸), Dr.phil. O. Nielsen, har i sin Udgave, (Ribe O., p. VI f), i de indledende Bemærkninger fremsat sine Anskuelser om Antallet af Skrivershænder i Haandskriftet og disses Forekomst paa de forskellige Blade - uden dog nogetsteds at begrunde sine Slutninger. Bag i Udgaven har han ladet facsimilere 2 Stykker, som ifølge hans Bemærkninger p. VI-VII repræsenterer hver sin Haand, nl. 2 af de vigtigere, grundlæggende Hænder. De er gengivet paa det første Facsimileblad, og den første Haand skulde have skrevet Passagen fra Blad 1, Spalte 1 (Facs. L. 1-14), mens den anden Haand skulde have skrevet Stykket fra Bl. 15, Sp. 1 (Facs. L. 15-23, dog undtaget Tilføjelsen tilhøjre mellem L. 19 og 20). Sammenligner man nu de 2 Passager, viser de sig uden al Tvivl skrevne af samme Haand (se særligt Tegnene g, x, z, bz, d, r). En lignende Fejl er begaaet ved Vurderingen af den facsimilerede Side af Ribe Oldemoder, som findes gengivet i Kr. Kålund: Palæografisk Atlas, Kbh. 1903, Tavle Nr. XI. Kr. Kålund meddeler i Introductionen til Tavlen, at der findes 2 Hænder i de 3 Breve, som er indførte paa det afbildede Blad (p. 4 v., Sp. 1); første Haand skulde have skrevet de 2 øverste Breve, mens en anden Haand skulde have skrevet det nederste. Kålund har her holdt sig til O. Nielsens Bemærkninger (l.c. p. VI), men O. [/s426/](#) Nielsen har taget fejl ogsaa her, da alle 3 Breve uden Tvivl er skrevne af samme Haand (se "Methodiske Betragtninger", Note 3, Exempel b). En Hovedårsag til, at O. Nielsen og Kr. Kålund her har taget fejl, er – mirabile dictu – utvivlsomt den, at de 2 første Breve er skrevne med en rødbrun Blækfarve, mens det 3die er skrevet med en mørkebrun Blækfarve. Thi ganske samme Forskel i Blækfarve faar et andet Sted. O. Nielsen til igen at postulere en ny Haand, hvor det paany er samme Haand, som arbejder i begge Stykker, og iøvrigt den samme Haand, som skrev de facsimilerede Stykker fra Nielsens Udgave og fra Palæografisk Atlas. Paa Haandskriftets p. 6r. er det, at Nielsen, vildledt af Blækfarven, mener at kunne konstatere Skifte i Hænderne imellem Indførslerne Nrr. 44-50 og Indførslen Nr. 51. Ifølge Bemærkningerne i Udgaven p. VI skal der her være 2 Hænder, men at der kun er en og den samme ses evident ved en Sammenstilling af Tegnene g, x, z, bz, -4, 9-, D og M. Dette Brev, Nr. 51, er et Brev fra 1299 23/7, og det er skrevet som nævnt af samme Haand, som skrev det 3die Brev paa den af Kålund afbildede Side (Nr. 42), og som ganske vist ogsaa har skrevet de 2 andre, men gjort det med en anden Blækfarve, saa ledes at nr. 42 fra 1297 30/10 og Nr. 51 fra 1299 23/7 i Fællesskab afviger i Blækfarve fra de af samme Haand tidligere indførte Breve, af hvilket intet er senere end 1289 12/1 (Nr. 25). Denne Haand har saaledes skrevet i flere Tempi, idet den velsagtens paa een Gang efter 1289 12/1 har skrevet samtlige Privilegier for Bispem (undt. Nr. 42) samt alle Privilegier for Kapitel og Kanniker (undtagen Nrr. 51-53) og derpaa [/s427/](#) engang efter 1299 23/7 har tilføjet Nr. 42 til Bispens Privilegier og Nr. 51 til Kapitlet og Kannikernes, ligesom den engang efter 1309 29/7 har tilføjet

Nr. 52 til den sidstnævnte Liste (Nr. 53 er et Stykke fra 1455). At Nr. 52 er skrevet af denne oftnævnte Haand ses tydeligt ved en Sammenligning af Tegnene g, x, z, bz, -4, ∞, 9, D og M. Denne Haand vil vi kalde "manus prima", og den har i Haandskriftet skrevet p. 1r 5v. (Nrr. 1-43), p. 6r. (Nrr. 44-52), p. 6v. Sp. 2 (Nrr. 54-55), p. 7r. et v. (Nrr. 56-63), P. 8 r. Sp. 2. (Nr. 65 fra "Ad honorem et gloriam..." til..." pro nichilo habeatur..."). Alt dette, som indeholder Bispens og Kapitlets Privilegier samt nogle Synodalbeslutninger, er skrevet af manus prima, mens O. Nielsen her postulerer 5 forskellige Hænder. Manus prima har videre anlagt Stykkerne om Bispens og Kapitlets Aflad p. 9r., Spalte 1 fra "Frater Gwido cardinalis..." til "... minime valituris." (Ribe O. p. 49-50) Nielsen er dog opmærksom paa, at det er hans "oprindelige Haand", som har skrevet denne Passage.

Manus prima tager derpaa fat igen p. 15r. Sp. 1 (Ribe O. p. 60) med Anlægget af Præbendelisten, saaledes som Præbenderne var fordelt i 1291, og manus prima fortsætter Opregningen af Præbenderne Blad for Blad og spalte for Spalte. Ogsaa her tager O. Nielsen Fejl, idet han (l.c. p. VI) mener, at en ny Haand, forskellig fra "den oprindelige" har anlagt Præbendelisten (om Argumentering for, at det er manus prima ogsaa her, se ovf. ved Omtalen af Bedømmelsen af de hos O. Nielsen facsimilerede Stykker). I Præbendelisten har manus /s428/ prima skrevet følgende:

p. 15 r. Sp. 1: forfra og til og med "Item bona in Klaby" med Undtagelse af Tilføjelsen mellem de 2 Indførsler og Overstregningen i 2den Indførsel (Ribe O. p. 60-61 m. Note 1 p. 61; Jvf. Facsimileringen paa Udgavens første Facsimile-Blad).

p. 15 r. Sp. 2: forfra og til og med "... cum lacticiniis et cetera." (Ribe O. p. 61).

p. 15 v. Sp. 1: forfra og indtil "... solidi sterlingorum", med Undtagelse af 2 Tilføjelser = Ribe O. p. 62, Noterne 1-2.

p. 15 v. Sp. 2: forfra og indtil "... Jacobus Daal".

p. 16 r. Sp. 1-2: alt undt. Navnene i Sp. 2 foroven = Ribe O. p. 62, Note 4; O. Nielsens Formodning om en ny Haand i Sp. 2, 2. Indførsel (l.c. Note 5) er fejlagtig.

p. 16 v. Sp. 1: hele Spalten, ikke som af O. Nielsen antaget med Skifte i Haanden ved Indskrivningen af de 3 Brevuddrag nederst i Spalten (l.c. p. VI; Teksten p. 63-64).

p. 16 v. Sp. 2: Indledningslinjen til og med..." esgerus juul." (ib. p. 64).

p. 17 r. Sp. 1-2 :Alt undtagen Tilføjelserne øverst i Randen og i Marginen tilhøjre samt af". in jællingsysæl" ovenover sidste Indførsel p. 17 r. Sp. 1 (ib. p. 64-65).

/s429/ p. 17 v. Sp. 1-2: alt undtagen Tilføjelserne i Randen foroven (ib. p. 65-66).

p. 18 r. Sp. 1: første Indførsel til og med..." lundensis" under Rasur (ib. p. 66).

p. 18 r. Sp. 2: forfra og til og med "... IX ore annone et cetera" med Undt. af Tilføjelserne i Randen foroven (ib. p. 67).

p. 18 v. Sp. 1-2: samtlige Indførsler undt. de 2 Navne i Randen foroven (ib. p. 67-68).

p. 19 r. Sp. 1-2: alt undt. Tilføjelsen i Randen foroven (ib. p. 68).

p. 19 v. Sp. 1: forfra til og med..." wærnær skreddær, V solidi sterlingorum" undt. Tilføjelserne foroven i Randen, tilvenstre i Marginen over og efter 2den Indførsel samt efter 3die Indførsel (ib. p. 68-69).

p. 19 v. Sp. 2: alt (ib. p. 69).

p. 20 r. Sp. 1: første Indførsel til og med..." harthæsysæl".

O. Nielsen har nok set, at det er samme Haand, der har skrevet Indledningslinjerne ved hver Præbende, men ikke alene regner han Haanden for en fra den oprindelige forskellig, men Indførslerne p. 17 r., Sp. 1 fra..." quedam prata..." til..." pro terciā" regner han for skrevet af en helt 3die Haand, hvilket han ogsaa fremhæver gennem Forskel i Satsen (ib. p. 64-65, jvf. p. VII).

Fremdeles har manus prima anlagt og skrevet Listen over Kan-/s430/nikernes Fællesgods (p. 21 r. ff., Ribe O. p. 71 ff.) paa følgende Maade:

p. 21 r. Sp. 1-2: alt undt. Tilføjelserne i Randen foroven og Marginen tilhøjre. (Ribe O. p. 71-73).

p. 21 v. Sp. 1: Indførslerne Nrr. 1, 3 (undt. Tilføjelsen ovenover), 4, 10, samt Marginalnoten forneden tilvenstre (ib. p. 73-74).

p. 21 v. Sp. 2: de 6 første Indførsler til og med "... emerunt noviter"; fremdeles fra "Item in stadlæ..." indtil "... de colono xij solidi." (ib. p. 74-75).

p. 22 r. Sp. 1: alt undt. 2 Tilføjelser over Indførslerne Nrr. 3 og 4 (og undt. Tilføjelserne i Marginen tilvenstre) (ib. p. 76).

p. 22 r. Sp. 2: forfra og til og med "... primorum annorum". (ib. p. 76).

Ogsaa i denne Liste antager O. Nielsen Skifte i Hænderne (ib. p. VII), idet han mener, at der p. 21 v. Sp. 1 og Sp. 2 og p. 22 r. Sp. 1 og Sp. 2 skifte, saaledes at der skulde være 5 Hænder (med den oprindelige), hvor der kun er 1, manus prima.

Ogsaa den næste Liste over Messerne er anlagt og ført af manus prima, ligesom det første Anlæg af Listen over Indtægterne til Kirkens Bygningsfond (fra p. 24 v. Sp. 1-2), og her har han skrevet følgende:

p. 23 r. Sp. 1: alt undt. Tilføjelsen over 4de Indførsel (Ribe O. P. 77-78).

/s431/ p. 23 r. Sp. 2: alt undt. Tilføjelserne over 3die og 7de og efter 7de Indførsel (ib. p. 78).

p. 23 v. Sp. 1: alt undt. Tilføjelserne over 1ste og 2den Indførsel og i Marginen tilvenstre (ib. p. 79-80).

p. 23 v. Sp. 2: alt undt. Tilføj. øverst i Randen foroven, i Marginen tilvenstre, over og efter 2den Indførsel, over 5. og efter 6., over og efter 8. og efter 9. Indførsel. (ib. p. 80-82).

p. 24 r. Sp. 1: 5 Indførsler med rødbrunt Blæk; undt. Tilføjelserne i Marginen.

p. 24 r. Sp. 2: 3 Indførsler med rødbrunt Blæk; (1-2, 5) foruden Tilføjelsen i Marginen tilhøjre; Indførslerne Nrr. 3-4, 6 samt andre Marginalnoter er af anden Haand.

p. 24 v. Sp. 1-2: alt undt. Indførsel Nr. 19 i Spalte 1.

Ogsaa her har O. Nielsen taget grundigt Fejl ved Vurderingen af Skriverhænderne. p. 23 v. Sp. 1 antager han Skifte med Urette, og det samme gælder om p. 23 v. sp. 2, p. 24 v. Sp. 1 og Sp. 2. Han udtaler p. VII, at de Passager, som han har trykt med anden Sats paa de her gennemgaaede Sider, er skrevet af "næsten alt forskellige Hænder", hvilket er forkert for de her nævnte Siders Vedkommende. Han anfører til sin Undskyldning, at det "idetmindste" vil "være såre vanskeligt i den ofte gnidrede, halv udslettede og overstregede Skrift at afgøre noget bestemt om indbyrdes Lighed". Men naar han /s432/ føler sig saa usikker, er det unægteligt dristigt af ham at aftrykke de af ham antagne forskellige Hænder med forskellig Sats; han har da ogsaa taget Fejl et Utal af Gange.

Manus prima har endvidere anlagt og ført Listen over Indtægterne til Ribe Kirkes Bygningsfond i 1317 forud for 24/6. Dette faar nu en særlig Interesse derved, at Skriveren af denne Liste p. 27 r. Sp. 2 navngiver sig som Kanniken Aastred. Han er saaledes Skriveren til Privilegierne, Afladsregerne, Præbendelisten og Messelisten samt Bygningsfondlisten m.v. (se ndf.), og dermed den, som anlagde Haandskriftet o. 1290, og som har ført det a jour senere, saaledes som vi har set det ved Privilegierne, og som vi skal se det nærmere nedenfor. At Magister Aastreds Haand er den samme som Skriverhaanden Nr. 164, der kendes fra 13 Originaldiplomer omhandlende Ribeforhold, udstedte i Aarene 1289 - 1315, ses fremdeles overbevisende ved en Sammenligning af de paagældende Atlas-Nrr. med f.Ex. den i Palæografisk Atlas Tavle XI afbildede Side af Haandskriftet (se Tegnene g, x, z, bz, -4, qz, 9 -, ∞).

Manus prima, alias Magister Aastred, har imidlertid skrevet endnu mere end det ovenfor fremdragne. Det gælder først og fremmest Listen over Indtægterne til Ribe Kirkes Bygnings fond i 1317 forud for 24/6, som han har anlagt, og hvor han har skrevet følgende:

p. 26 r. Sp. 1-2: alt undt. sidste Tilføjelse i Spalte 1, 2 Tegn i Marginen tilvenstre, samt vistnok undtaget Tilføjelserne forneden i Margi-/s433/nen tilhøjre (Ribe O. p. 95-96). O. Nielsens Bemærkninger p. 96, Note 4 om sidste Del af 3die Indførsel p. 26 r. Sp. 2, at den er ”med lidt nyere Haand”, synes ikke klart at betone, at det stadig er manus prima, Aastreds, der blot har ført Angivelserne a jour, her med en Indførsel om en Erhvervelse 1322 20/2.

p. 26 v. Sp. 1-2: alle Indførsler, Tilføjelserne i Marginen tilvenstre samt i Randen foroven synes noget yngre og af anden Haand. Af anden Haand er ogsaa Tilføjelserne i Sp. 2 over 2., 4. og 8. Indførsel samt i Marginen tilhøjre (Ribe O. p. 96-99). Om O. Nielsens Note 5 p. 96 angaaende sidste Del af første Indførsel p. 26 v. Sp. 1 gælder det samme, som ovenfor udtaltes om Note 4.

p. 27 r. Sp. 1-2: alt undt. Tilføj. i venstre og højre Margin samt tilvenstre forneden for Sp. 2 og i Randen under denne. Aastreds Underskrift staar som Indførsel Nr. 9 i Sp. 2 (ib. p. 99-101).

Aastred har imidlertid fortsat Listen efter den øjensynlige Afslutning, der laa i, at han signerede. Fortsættelsen har han skrevet med mere spids Pen og med mørkere Blæk, saa man maa aabenbart tænke paa et Ophold efter 1317 forud for 24/6, før han fortsatte Listen.

/434/ p. 27 v. Sp. 1-2: alt undt. Tilføj. i venstre og højre Margin, i Randen over Sp. 2, i Mellemrummet mellem de 2 Spalter samt over 2den Indførsel i Sp. 2 (ib. p. 101-105). I Sp. 1 findes en Indførsel med Dateringen 1319 6/4 og en med 1319 14/8.

p. 28 r. Sp. 1: alt undt. Tilføj. i Marginen tilvenstre, i Randen foroven og over 2. Indførsel (ib. p. 105-106). O. Nielsen har været klar over, at Aastred har skrevet ogsaa dette.

Derimod har O. Nielsen ikke set, at Aastred ligeledes har skrevet Listen over Kirkens Kostbarheder 1312 22/3, som staar paa p. 31 r., Sp. 1, hvor Aastred har skrevet alt, ogsaa Indskuddene (Ribe O. p. 114-116). Dette er Aastreds sidste Præstation i Haandskriftet.

Magister Aastreds Indsats har da været følgende:

- (1) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Bispens Privilegier mellem 1289 12/1 og 1297 30/10 med Ajourføring efter 1299 23/7. Samtlige biskoppelige Privilegier er indskrevet af Aastred.
- (2) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Kapitlets og Kannikernes Privilegier mellem 1289 12/1 og 1297 30/10 med Ajourføring efter 1299 23/7. Samtlige Privilegier i denne Liste med Undtagelse af 1 er indskrevne af Aastred.
- (3) Indføring af forskellige Stykker om Kannikernes Kortjeneste og Løn, forskellige Meddelelser om Statutter, samt Opregningen af Bispens og Kapitlets Aflad.
- (4) /s435/ ⁴⁾ Grundlæggelse i 1291 af Listen over Præbenderne og Indføring af en Del Stykker heri.
- (5) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Kannikernes Fællesgods.
- (6) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Messerne i Kirken.
- (7) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Indtægterne til Kirkens Bygningsfond.
- (8) Grundlæggelse og Videreføring af samme Liste som under 7) i Aaret 1317 henimod 24/6 med Ajourføring efter 1319 6/4 og 6/11 og 1322 20/2.
- (9) Grundlæggelse og Videreføring af Listen over Kirkens Kostbarheder i 1312 22/3.

Det vil af dette ses, at Kanniken, Magister Aastred, har været den faktiske Grundlægger af Ribe Oldemoder og Pennefører i Haandskriftet igennem 30 Aar.

Af Hovedafsnit, som Aastred ikke har grundlagt, er der kun 2:

Listen over Kapitlets Ejendomme, der er fra 15. Aarh. (Bl. 9 r., Sp. 2 - Bl. 14 v., Sp., 2; Ribe O. p. 50-60), herunder forskellige Adkomstbreve (Bl. 28 v., Sp. 1 - Bl. 29 r. Sp. 2; Bl. 30 v., SSp., 2; Bl. 31 r., Sp. 2 - Bl. 31 v., Sp. 2; Ribe O. p. 106-107, 113-114, 116-119), og Fortegnelsen over Stiftets Kirker fra o. 1350 (Bl. 29 v. Sp. 1 - Bl. 30 v., Sp. 1; Ribe O. p. 108-113).

/s436/ Magister Aastred kendes som nævnt fra 13 Originalbreve fra Tiden 1289 - 1315, og i det første af dem, Atlas Nr. 268, omtales han som nærværende ved en Retshandel 1288 13/8 ([D.D. II, 3, Nr. 312](#)). Hans sidste Brev er fra [1315 31/7](#) (Atlas Nr. 558), og hans sidste Indførsel i Ribe Oldemoder fra 1322.

Derpaa ophører hans Skrivervirksomhed i Ribe Oldemoder, og mens O. Nielsen maa give mere almene Begrundelser for Standsningen i Indskrivning og Ajourføring efter den Tid, som foraarsaget af ”de sørgelige År under Kristoffer II, Tyskeherredømmet og Valdemar Atterdag”, der ”ej heller var gunstige for Fredens Syssel”, kan jeg fremlægge en langt mere konkret Grund hertil. I 1323 4/5 døde Magister Aastred, den Mand, som havde grundlagt Haandskriftet og ført det a jour saa sent som i 1322 (S.R. D V, p. 548), og det var Aastreeds Død, der blev Aarsagen til Standsning for en Aarrække i betydeligere Indførsler.

113) Atlas Nrr. 313, 324, 383, 475.

114) ib. Nr. 313.

115) ib. Nrr. 324, 475.

116) ib. Nr. 383.

117) [D.D. II, 5, Nr. 275](#).

118) ib. Nr. 276.

119) Tue Tuesen, se ovf.; [D.D. II, 5, Nr. 281](#).

120) ib. Nr. 237.

121) ib. Nrr. [254](#), [257](#).

122) ib. Nr. [273](#).

123) **/s437/** Atlas Nrr. 287, 288, 409, 417.

124) ib. Nrr. 287, 288.

125) ib. Nrr. 409, 417.

/s438/

IX Status ved Aar 1305.

1) jvf. C. A. Christensen: Historiske Oversigter, Hæfte I, Kbh. 1943, p. 25, Fodnoten.

2) Dansk biografisk Leksikon, Bd. 15, p. 385 f.

3) jvf. Poul Johs. Jørgensen p. 342.

4) Bresslau I, p. 533; jvf. Thommen p. 51.

5) Taranger II, p. 214-215.

6) Svensk Historisk Tidsskrift Iff., 1881ff., I, p. 192.

7) om 2 enkeltstaaende Tilfælde af Kancellipaaskrifter se Tillæg III under Brevene [D.D. II, 2, Nrr. 427, 428](#).

8) se Indledningen, Afsnit IX.

9) ib. Afsnit IX med Note 5.

10) ovf. Afsnit II.

- 11) Dansk Sigillografi p. 114.
- 12) [D.D. II, 5, p. 154](#), Fodnoten til L. 7.
- 13) [ib. Nr. 13](#).
- 14) Taranger II, p. 217-218.
- 15) se Indledningen, Afsnit IX.
- 16) Bresslau I, p. 456.
- 17) Poul Johs, Jørgensen p. 338.
- 18) se ovf. Afsnit II.
- 19) Acta p. 17; jvf. Aksel E. Christensen: Kongemagt og Aristokrati, Kbh. 1945, p. 91.
- 20) Tyskland: Bresslau p. 534-536; Erben m.fl. I, p. 78-79; [/s439/](#) Frankrig (tidligere og senere): Erben m.fl. I, p. 75; Norge: Taranger II, p. 215.
- 21) Taranger II, p. 221.
- 22) [D.D. II, 5, Nr. 22](#); da Brevet er et Pavebrev, er Oplysningernes Rigtighedsgrad dog tvivlsom.
- 23) Bresslau I. p. 537; Erben m.fl. I, p. 81; Thommen p. 51.
- 24) jvf. Posse p. 176.
- 25) jvf. Bresslau I, p. 550.
- 26) jvf. Bresslau II, p. 538.
- 27) Erben m.fl. I, p. 97-100; Thommen p. 52.
- 28) Hal Koch II, p. 112.
- 29) jvf. Atlas Nr. 1 med Kaiserurkunden in Abbildungen, hrsg. v. H. v. Sybel und Th. Sickel, Bd. I-IV, 1880-91, I, Tavlerne 24-25 (fra 1111) og 28-29 (fra 1122 og 1123); jvf. dog ogsaa Atlas Nr. 1 med Stephan Hajnal: Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12.-13. Jahrhundert, Budapest etc. 1943 (Stephan Hajnal) Nrr. i Afbildningerne I B overfor 1 b), og jævnfør de øvrige Exempler ind til Nr. 7 med, der viser, at den franske Skrift allerede i 12. Aarh. kan have været Forbilledet for de danske, omend det er sandsynligere, at det er de tyske, som har været det; jvf. ogsaa Atlas Nr. 2 med anf. Skrift, Kaiserurkunden in Abbildungen, II, Tavle 6 (fra 1131) og Tavle 51 (fra 1130).
- 30) Hal Koch II. p. 112; H.T. 8, V, p. 331ff., 337ff., 340ff. etc.; S.M. II, p. 266, 268, 270, 373; [D.D. II, 1, Nr. 104](#); [D.D. II, 2, Nr. 289](#); [D.D-II, 3, nr. 105](#); [D.D. II, 4, Nr. 149](#).
- 31) v. Buchwald p. 148; se ogsaa A 456 Recueil de fac-similés à [/s440/](#) l'usage de l'École des Chartes, Paris 1880 (Recueil de fac-similés) Nr. 73 fra 1225-26, der i Skriftpræget svarer til Atlas Nrr. 23, 28, 29, 30, 1005, 37 og 49, der er skrevne af Skriversen Niels Stigsen A, Skrivershaand Nr. 28.
- 32) i Recueil de fac-similés er afbildet en Række Diplomer fra denne Tid, og jeg har gennemgaaet dem, der hører hjemme i Tiden 1250 - 1300 (hvorimellem er flest franske, men ogsaa enkelte tyske Diplomer); Brevene er baade Konge- og Privat diplomer; ved langt de fleste har jeg konstateret, at Skriftpræget svarede til samtidige danske Privat- eller Kongediplomer (det gælder flg. Nrr.: 3 (fra 1276, Januar), 5 (1287 19/12), 17 (1278 31/1), 18 (1296), 20 (1285-86), 24 (1261, Februar), 25 (1281 12/12), 26 (1297 28/1), 53 (1250, Maj), 54 (1251 Juli), 55 (1252 27/1, 29/3), 56 (1259, December), 57 (1260, September), 58 (1279 13/2), 62 (13. Aarh.), 63 (13. Aarh.), 64 (13. Aarh.), 83 (1286 3/3), 88 (1273, August), 96 (Slutn. af 13. Aarh.), 97 (1261), 98 (1300 2/3 - 20/3), 101 (1261, November), 102 (1273, Maj), 103 (1260, April), 109 (1275 12/5 - 77), 112 (1296 1/5), 113 (1286 30/3), 117 (1293 13/9), 127 (1261, December), 135 (1300 10/11). Nogle faa Numre havde et Skriftpræg, der udviklingsmæssigt laa forud for samtidige danske (Nrr. 6 (1287 8/12), 7 (1288 19/6), 9 (1292 18/9), 10 (1293 11/3), 11 (1294 18/3), 59 (o. 1250), 60 (o. 1300), 136 (1298 26/10), 145 (1264 17/12); et enkelt Nr. synes i Skriftpræg udviklingsmæssigt at ligge meget forud for

- samtidige danske (Nr. 8 (1295 30/11); se ogsaa Skriftprøverne hos Stephan Hajnal (Nrr. XX. XXI A, XXI B, XXII, /s441/ XXIII A, XXIII B, XXIV F, XXVIII, XXIX A, XXXIX B, XXXI.
- 33) W. Wattenbach: Anleitung zur lateinischen Palaeographie³, Leipzig 1878, p. 32 med Citering af v. Buchwald paa det i Afsnit VI, Note 7 anførte Sted, p. 298; jvf. Stephan Hajnal p. 5.²⁵⁴
- 34) ib. p. 7-8, 11-13.
- 35) Aarsb. fra Geh.ark. II, p. 14.
- 36) Bresslau I, p. 551ff.
- 37) Will. Christensen p. 101, 132-134.
- 38) Buchwald p. 6, jvf. p. 299.
- 39) se Indledningen, Afsnit VI, Note 4, Exemplerne f), g).
- 40) ib. Exempel d).
- 41) jvf. Bresslau p. 551.
- 42) ib. p. 552; Erben m.fl. I, p. 71, 83.
- 43) Skt. Peder i Helsingborg, Acta p. 30; Högestad Kirke, Acta p. 12, cf. E. Schalling: Kyrkogodset i Skaane, Halland och Blekinge under dansk Tid, Stockholm 1936, p. 108; jvf. Bisp Regner, Acta p. 60.
- 44) Acta p. 31.
- 45) ib. p. 25.
- 46) ib. p. 12.
- 47) ib. p. 17, 40.
- 48) ib. p. 41: fra 1257; er et mere moderat Svar end Svaret i 1256 (ib. p. 25).
- 49) Acta p. 287.
- 50) ib. p. 165, 214.
- 51) D.D. II, 5, Nr. 391: Erik 6's Stiftelse af et Præbende ved /s442/ Lunde Domkirke, hvortil han forbeholdt sig Præsentationsretten; jvf. Acta p. 180, L. 31-32, 228, L. 31-32.
- 52) D.D. II, 5, Nr. 186, § 5.
- 53) se Indledningen, Afsnit VII med Noterne 5 og 6; jvf. som Exempel D.D. II, 5, Nr. 88.
- 54) Aarsb. fra Geh.ark. II, p. 3-6 (= D.D. II, 3, Nr. 45 m. Tillæg); Aarsb. fra Geh.ark. V, p. 10, 12, 13; jvf. som Exempel D.D. II, 5, Nr. 209; Thorsens Stadsretter p. 287; se hertil Poul Johs. Jørgensen p. 320-321; Erik Arup I, p. 298, 300 301; II, p. 10, 14-15.
- 55) se herom Poul Johs. Jørgensen p. 319-320, 517ff.; Erik Arup I. p. 300-301; II, p. 13-14.
- 56) Poul Johs. Jørgensen p. 343; Will. Christensen p. 146 f.
- 57) ovf. Afsnit IV.
- 58) Atlas Nr. 143; D.D. II, 2, Nr. 175.
- 59) Bresslau II, p. 216ff. p. 223ff.; Definition: Erben m.fl. I, p. 31.
- 60) se Tegnene g, x, z, bz, -4, qz, ∞, D, E, M.
- 61) se Tegnene z, -4, b, (d), h, l, m, r.
- 62) se i Nr. 459 det store E (I. 1), S (L. 4), I (l. 7), "Seborch" (L. 7) samt Sluttegnet jævnført med Nr. 460.
- 63) jvf. Bresslau II, p. 539, Note 3.
- 64) Erben m.fl. I, p. 104.
- 65) Buchwald p. 288.

²⁵⁴ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "cf. B. Bretholz: Lateinische Paläographie (Grundriss der Geschichtswissenschaft Reihe I, Abt. I), s. 93" (udg. anm.).

- 66) Erben m.fl. III, p. 127.
- 67) jvf. Bresslau I, p. 611-613.
- 68) Posse p. 3, Note 1.
- 69) /s443/ v. Buchwalds ”ubekannte Hand”, v. Buchwald p. 1ff.
- 70) se f.Ex. [D.D. II, 1, Nr. 67](#), de diplomatariske Noter (jvf. [D.D. II, 3, Nr. 347](#): usædvanlig Intitulatio); se ogsaa f.Ex. [D.D. II, 2, Nrr. 324, 325, 326](#), der mærkeligt nok ikke er medtaget i Atlas; alene Intitulatio og Salutatio (forsaavidt som Formlen findes) viser, at det er Modtagerudfærdigelser; om ”Nos” - Intitulatio se ovf. Afsnit VII, Note 79; se ogsaa det i Lübeck 1298 15/11 udstedte Brev af Bisp Kristian af Ribe, der baade er skrevet af en fremmed Skriver (Brevet er bevaret i Original, se [D.D. II, IV, Nr. 333](#), de diplomatariske Noter, men ikke i Atlas) og konciperet i Lübeck (se Alfr. Beckstaedt: Die Bemühungen Lübecks als Vororts der Hanse um Aufhebung des Strandrechts in den Ostseegebieten, Inaugur. Diss., Strassburg 1909, p. 57-59).
- 71) jvf. [D.D. II, 1, Nr. 301](#), de diplomatariske Noter.
- 72) jvf. ib. [Nr. 360](#), de diplomat. Noter og ligesaa [D.D. II, 2, Nr. 427](#), de diplomat. Noter; sidstnævnte Brev er i Diplomatariet fejlagtigt dateret til (o. 1280), mens det i Virkeligheden stammer fra samme Tid som [D.D. II, 1, Nr. 360](#): (o. 1262, Oktober); se nærmere Tillæg III under [D.D. II, 2, Nrr. 427, 428](#).
- 73) [D.D. II, 5, Nr. 388](#), de diplomatariske Noter.
- 74) v. Buchwald p. 171-175; Bresslau I, p. 717ff.; jvf. Thorsens Stadsretter p. 254: Thord Degns Artikler § 37.
- 75) Dansk Sigillografi p. 106.
- 76) [D.D. II, 3, Nr. 413](#), de diplomat. Noter; jvf. Dansk Sigillografi p. 118.
- 77) /s444/ jvf. Henry Petersen og A. Thiset: Danske kongelige Sigiller, Kbh. 1917 (Danske kgl. Sigiller), p. VI.
- 78) [D.D. II, 5, Nr. 153](#), p. 154, Fodnoten til L. 7.
- 79) Dansk Sigillografi p. 114.
- 80) Danske kgl. Sigiller, p. VII.
- 81) Indledningen Afsnit IX.
- 82) Rep. IV, p. 10-11; jvf. [D.D. II, 1, p. 42ff.](#)
- 83) [D.D. II, 5, Nr. 42](#), § 16.
- 84) ib. [Nrr. 149, 150, 151](#); jvf. A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, Kbh. 1884, p. 5.
- 85) Rep. IV, p. 5.
- 86) se Indledningen Afsnit VII og VIII.
- 87) se ovf. Afsnit VIII.
- 88) Acta p. 5-17; se ovf. Afsnit III, Noterne 11-13.
- 89) Acta p. 32; 35-39; 40-43; se ovf. Afsnit III, Noterne 11-13.
- 90) Acta p. 29.
- 91) Palæografi p. 52.
- 92) [D.D. II, 3, Nr. 132](#).
- 93) Acta p. 162, 170, 211; S.M.II, p. 112.
- 94) S.M.II, p. 221.
- 95) ib. p. 202, 204.
- 96) se ovf. Afsnit VIII.

- 97) Anlæg af Liber autorizatus: Rep. IV, p. 39, Anm. 1; Rigsarkivet: Odense Knud Kloster ([c. 1117 13/10](#)) u.D. Odense.
- 98) Ribe Oldemoder, se ovf. Afsnit VIII, Note 12.
- 99) Aarhusbogen, anlagt o. 1313.
- 100) [D.D. II, 1, Nr. 50](#), de diplomatariske Noter; [Nr. 51](#), Teksten.
- 101) [/s445/](#) Erben m.fl. I, p. 34.
- 102) [D.D. II, 4, Nr. 69](#).
- 103) [ib. Nr. 121](#), § 41.
- 104) [D.D. II, 5, Nr. 244](#).

[/s446/](#)

Noter til Tillæg I.

- 1) S.M. I, p. 23.
- 2) V.S. p. 95.
- 3) [D.A. p. 4](#).
- 4) Atlas Nr. 2.
- 5) [D.A. p. 248](#).
- 6) [C.E. Nr. 84](#).
- 7) [D.A. p. 4](#).
- 8) [ib. p. 15](#).
- 9) [ib. p. 12](#), cf. A. Köcher i H.T. IX, 2. p, 340.
- 10) [Rep. Nr. 20](#).
- 11) [Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, hrsg. v. P. Hasse I-IV, Hamburg u. Leipzig 1888ff., I, p. 70](#).
- 12) [D.A. p. 263](#).
- 13) [ib. p. 255](#).
- 14) [ib. p. 12](#).
- 15) [Ribe O. p. 2](#).
- 16) [S.R.D. VII, p. 324](#).
- 17) [D.A. p. 271](#).
- 18) [Dipl. Suec. I, p. 121](#); det er muligt, at denne er identisk med en af de 2 andre Niels'er.
- 19) [D.A. p. 285](#).
- 20) [Reg. Nrr. 416-417. 421, 427, 446](#); cf. [Scandia VI, p. 157ff](#).
- 21) Atlas Nr. 1002.
- 22) Noten er sprunget over af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 23) [S.R.D. VII, p. 333](#).
- 24) Atlas Nr. 18.
- 25) [/s447/](#) [ib. Nr. 21](#).
- 26) [Annales Danici p. 108-09, 206](#).
- 27) Atlas Nr. 7.
- 28) [B.D. Nr. 153](#).
- 29) [S.R.D. VII, p. 191](#).
- 30) Atlas Nr. 5.

- 31) Ribe O. p. 9, 10.
- 32) B.D. Nr. 286.
- 33) Ribe O. p. 5.
- 34) D.A. p. 146.
- 35) B.D. Nr. 369.
- 36) ib. Nr. 413.
- 37) Ribe O. p. 9.
- 38) ib. p. 13.
- 39) B.D. Nr. 342.
- 40) ib. Nr. 377.
- 41) ib. Nr. 369.
- 42) Hvitfeld Fol. I, p. 224.
- 43) Atlas Nr. 27.
- 44) C.E. Nr. 100.
- 45) D.D. II, 1, Nr. 15; cf. Kapel- og Kancelligejstligheden 1250-1305, Afsnit I.
- 46) D.D. II, 1, Nr. 61; cf. Note 45).
- 47) D.D. II, 1, Nr. 59; cf. Nr. 69.
- 48) D.D. II, 1, Nr. 60.
- 49) ib. Nr. 70.
- 50) ib. Nr. 73.
- 51) /s448/ ib. Nr. 94.
- 52) ib. Nr. 226.
- 53) ib. Nr. 220.
- 54) Atlas Nr. 61; cf. Skriverhaand Nr. 32.
- 55) D.D. II, 1, Nr. 276.
- 56) ib. Nr. 156.
- 57) Acta p. 13.
- 58) L.D.R. p. 49.
- 59) D.D. II, 1, Nr. 281.
- 60) D.D. II, 2, Nr. 29.
- 61) ib. Nr. 70.
- 62) D.D. II, 3, Nr. 38.
- 63) ib. Nr. 76.
- 64) ib. Nr. 170.
- 65) D.D. II, 2, Nr. 167.
- 66) D.D. II, 3, Nrr. 110-111, 114.
- 67) D.D. II, 2, Nr. 169.
- 68) D.D. II, 1, Nr. 445.
- 69) ib. Nr. 434.
- 70) D.D. II, 2, Nr. 39.
- 71) ib. Nr. 232.
- 72) D.D. II, 1, Nr. 302.
- 73) D.D. II, 2, Nr. 109.
- 74) D.D. II, 1, Nr. 438.
- 75) D.D. II, 2, Nr. 181.

- 76) [D.D. II, 1, Nr. 461.](#)
- 77) [D.D. II, 2, Nr. 86.](#)
- 78) [/s449/](#) [ib. Nr. 79.](#)
- 79) [ib. Nrr. 114, 116.](#)
- 80) [ib. Nr. 8;](#) cf. L.D.R. p. 63, Note 73. p. 235
- 81) [D.D. II, 2, Nrr. 237, 238.](#)
- 82) [D.D. II, 2, Nr. 234;](#) cf. [Nr. 232.](#)
- 83) [ib. Nr. 179.](#)
- 84) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 85) [D.D. II, 3, Nr. 289.](#)
- 86) [D.D. II, 5, Nr. 22.](#)
- 87) [ib. Nr. 13.](#)
- 88) [ib. Nr. 346.](#)
- 89) [ib. Nr. 397.](#)
- 90) [ib. Nr. 146.](#)
- 91) [D.D. II, 4, Nrr. 324-325.](#)
- 92) [D.D. II, 5, Nr. 353.](#)
- 93) [D.D. II, 4, Nr. 63.](#)
- 94) [Acta p. 199;](#) Erik Arup II, p. 32.
- 95) [D.D. II, 5, Nr. 46.](#)
- 96) [ib. Nr. 393.](#)
 - a) [D.D. II,5, Nr.209.](#)
- 97) [D.D. II, 3, Nr. 281.](#)
- 98) [D.D. II, 4, Nr. 111.](#)
- 99) [D.D. II, 5, Nr. 321.](#)
- 100) [D.D. II, 4, Nr. 29.](#)
- 101) [ib. Nr. 107.](#)
- 102) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 103) [ib. Nr. 217.](#)
- 104) [D.D. II, 5, Nr. 42.](#)
- 105) [ib. Nr. 51.](#)
- 106) [ib. Nr. 50.](#)
- 107) Noten er slettet af Skyum-Nielsen (udg. anm.).
- 108) [ib. Nr. 261.](#)
- 109) [ib. Nr. 276.](#)
- 110) [ib. Nr. 346.](#)

MANUSKRIFT- OG BOGFORTEGNELSE

/s451/

FORTEGNELSE OVER DE I AFHANDLINGEN BENYTTET
MANUSKRIFTER OG BØGER.

A MANUSKRIFTER

Rigsarkivet, København:

K Mecklenburg, 1301 1/8.
Odense Knud Kloster, (c.1117 13/10),
u.D. Odense.

Det kongelige Bibliotek, Kbh.:

Ribe Stift, I, Suppl. 48.
Kall'ske Samling 426 4°.
Manuscriptum photostaticum 15 fol.
Manuscriptum photostaticum 33 fol.
Arnemagnæanske Samling
LI, Nrr. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 5, 21, 23.
LII, Nrr. 11, 12, 24.

Universitetsbiblioteket, Kbh.:

/s452/

B BØGER

I FACSIMILEVÆRKER

Atlas = Corpus diplomatum regni Danici, ed. Fr. Blatt et C. A. Christensen, I-VII, Hauniae 1938.

Danske kgl. Sigiller = Henry Petersen og A. Thiset: Danske kongelige Sigiller, København 1917.

Kaiserurkunden in Abbildungen = Kaiserurkunden in Abbildungen, hrsg. v. H. v. Sybel u. Th. Sickel,
I-IV, 1880 -1891.

Palæografisk Atlas = Palæografisk Atlas, udg. v. Kr. Kålund, I, Kbh. 1903.

Recueil = Recueil de fac-similés à l'usage de l'École des Chartes, Paris 1880.

Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie, begr. v. W. Arndt, II Heft, hrsg. v. M. Tangl,
Berlin 1903.

Stephan Hajnal = Stephan Hajnal: Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der
Schrift im 12.-13. Jahrhundert, Budapest etc. 1943.

II KILDEPUBLIKATIONER

Aakjær = Kong Valdemars Jordebog, udg. v. Sv. Aakjær, I- III, Kbh. 1928-1945.

Aarsb. fra Geh.ark. = Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearkiv, I-VII, Kbh. 1852-1883.

Acta = Acta processus litium, ed. A. Krarup et W. Norvin, Hauniae 1932.

Adam af Bremen = Adam Bremensis: Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, ed. Bernh.
Schmeidler, Hannover u. Leipzig 1917.

Annales Danici = Annales Danici medii ævi, ed. Ellen Jørgensen, Kbh. 1920.

/s453/

B.D. = Bullarium Danicum, ed. A. Krarup, Kbh. 1931-1932.

C.E. = Codex Esromensis, ed. O. Nielsen, Kbh. 1880-1881.

Danmarks gamle Love = Danmarks gamle Love i Oversættelse v. Erik Kroman, Kbh. 1945.

Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, L-II, udg. v. C. Nyrop, Kbh. 1899-1904.

D.R.B. = Danmarks Riges Breve, udg. v. Fr. Blatt, Gustav Hermansen m. fl., II Rk., Bd. 1-5, 9, Kbh.
1938-1946.

D.A. = Diplomatarium Arnemagnæanum, I-II, ed. G. I. Thorkelin, Hauniæ et Lipsiæ 1786, Bd. I.
 D.D. = Diplomatarium Danicum, ed. Fr. Blatt, Gustav Hermansen m. fl., II Rk., Bd.1-5, 9, Kbh. 1938-1946.
 Diplomatarium Flensborgense, udg. v. H.C.P. Sejdell, I-II, Kbh. 1865-1873.
 Dipl. Svec. = Diplomatarium Svecanum, I-V, ed. I. G. Liljegren m. fl., Stockholm 1829ff., Bd. II.
 Dänische Bibliothek, I-IX, Kbh. u. Leipzig, 1738-47.
 Kirkehist. Saml. = Kirkehistoriske Samlinger, Iff., Kbh. 1849ff.
 L.D.R. = Liber daticus Roskildensis, udg. v. Alfr. Otto, Kbh. 1933.
 Mecklenburgisches Urkundenbuch, Iff., Schwerin, 1863ff.
 Necr. Lund. = Lunds Domkyrkas Nekrologium, utg. v. Laur. Weibull, Lund 1923.
 Reg. = Regesta diplomatica historiæ Danicæ, I Rk., Iff., Kbh. 1847ff.; II Rk., Iff., Kbh. 1889ff.
 Rep. = Repertorium Diplomaticum regni Danici mediævalis, udg. v. Kr. Erslev, I-IV, Kbh. 1894-1912.
 Ribe O. = Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol ... kaldet "Oldemoder", udg. v. O. Nielsen, Kbh. 1869.

/s454/

Saxonis Gesta Danorum = Saxonis Gesta Danorum, recogn. J. Olrik et H. Ræder, I, Hauniæ 1931.
 Saxonis Grammatici Historia Danica, rec. P. E. Müller, I-II, Hauniæ 1839-58.
 Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden hrsg. v. P. Hasse I-IV, Hamburg u. Leipzig, 1888ff.
 S.M. = Scriptores Minores, rec. M. Cl. Gertz, I-II, Kbh. 1917 -1922.
 S.R.D. = Scriptores rerum Danicarum, I-IX, ed. J. Langebek et P. F. Suhm, Hafniæ 1772-1878.
 Testamenter fra Danmarks Middelalder, udg. v. Kr. Erslev, Kbh. 1901.
 Thorsens Stadsretter = De med jyske Lov beslægtede gamle slesvigske Stadsretter, udg. v. P. G. Thorsen, Kbh. 1855.
 V.S. = Vitæ sanctorum Danorum, ed. M. Cl. Gertz, Kbh. 1908-1912.
 Ømklosters Krønike = J. Olrik: Ømklosters Krønike, Aarhus 1912.

III AFHANDLINGER OG SKRIFTER

Aarb. f. no. O. og H. = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, Iff., Kbh. 1866ff., 1882.
 Acta philologica Scandinavica, Iff., Kbh. 1926ff., Bd. IX.
 A. D. Jørgensen = A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, Kbh. 1884.
 Archiv für Urkundenforschung, Leipzig 1916, Bd. VI.
 Arkiv för Nordisk Filologi, Iff., 1883ff., Christiania, Lund og Leipzig, Bd. XXI
 Beckstaedt, Alfr.: Die Bemühungen Lübecks als Vororts der Hanse um Aufhebung des Strandrechtes in den Ostseegebieten, Inaug.-Diss., Strassburg 1909.

/s455/

Ed. Eichmann: Acht und Bann im Reichsrecht des Mittelalters, Paderborn 1909.
 Bresslau = H. Breslau: Urkundenlehre, I-II, 2. Aufl., Leipzig 1912-31.
 v. Buchwald = G. v. Buchwald: Bischofs- und Fürstenurkunden des XII. und XIII. Jahrhunderts, Rostock 1882.
 Christensen, Aksel E., Kongemagt og Aristokrati, Kbh. 1945.
 Dansk biografisk Leksikon = Dansk biografisk Leksikon, gr. af C. F. Bricka, red. af Povl Engelstoft, 1-27, Kbh. 1933-44.
 Danske Bisperækker = Andreas Nissen: Danske Bisperækker, Kbh. 1935.
 Dansk Sigillografi = P. B. Grandjean: Dansk Sigillografi, Kbh. 1944.

Ellen Jørgensen = Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800, Kbh. 1931.

Erben m. fl. = Erben-Schmitz-Redlich: Urkundenlehre, I, III, München u. Berlin, 1907-11.

Erik Arup = Erik Arup: Danmarks Historie, I-II, Kbh. 1928-32.

Erslev, Kr.: Historiske Afhandlinger, udg., af Den danske historiske Forening, Kbh. 1937.

Festskrift til Erik Arup, Kbh., 1946.

Ficker = J. Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre, I-II, Innsbruck 1877-78.

Hal Koch = Hal Koch: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder, I-II, Kbh. 1936.

Hammerich, Fr.: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, Kbh. 1865.

Helms, H. J.: Næstved St. Peders Kloster, Skovkloster, Næstved 1940.

Hinschius, P.: Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten, I-VI, 1869-97.

Hist. Aarb. = C. Molbech: Historiske Aarbøger, I-III, Kbh. 1845- 1851.

/s456/

Højbjerg Christensen, A. C.: Studier over Lybæks Kancellisprog fra c.1300 - 1470, Kbh. 1918.

H.T. = Historisk Tidsskrift, Iff., Kbh. 1840ff.

Hugo Hennings = Hugo Hennings: Studien über die ältere dänische Königsurkunde bis zur Mitte des XIII. Jahrhunderts, Inaug.-Diss., Halle 1886.

Hvitfeld = Arild Hvitfeld: Danmarckis Riges Krønike, Fol, I-II, Kbh. 1650-52.

Kroman = Erik Kroman: Kong Valdemars Jordebog, et Haand skrifts Historie, Kbh. 1936.

Leist, Fr.: Die Notariats Signete, Leipzig u. Berlin 1866.

Palæografi = Palæografi, A, v. J. Brøndum-Nielsen m. fl., Kbh. 1943 = Bd. XXVIII i Serien Nordisk Kultur.

Posse = O. Posse: Die Lehre von den Privaturkunden, Leipzig 1887.

Poul Johs. Jørgensen = Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, Kbh. 1940.

Province de Dacie = Jarl Gallen: La province de Dacie de l'ordre des frères prêcheurs, I, Helsingfors 1946.

Schalling, E.: Kyrkogodset i Skaane, Halland och Blekinge under dansk tid, Stockholm 1936.

Scandia = Scandia, Tidskrift för historisk forskning, utg. av Laur. Weibull, Stockholm etc., Iff., 1928ff.

Sitzungsbericht der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1929 -30, Tartu 1932.

Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, I-II, Kbh. 1924-31

Steenstrup = Johs. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1874.

Suhm = P. F. Suhm: Historie af Danmark, I-XIV, Kbh. 1782-1828.

Svensk Historisk Tidsskrift, Iff., Stockholm 1881ff.

Sønderjydske Aarbøger, Kbh. 1945.

Taranger = A. Taranger: Udsigt over den norske Rets Historie, I-II, Christiania 1898.

Thommen = R. Thommen m. fl.: Urkundenlehre I-II, im Grundriss der Geschichtswissenschaft, I, 2, Leipzig u. Berlin 1913.

Vid. Selsk. Skrifter = Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Skrifter V. Rk., Historisk og filosofisk Afdeling Bd. 4, Kbh. 1874.

Wattenbach, W.: Anleitung zur lateinischen Palaeographie, 3. Aufl., Leipzig 1878.

Will. Christensen = Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning i 15. Aarhundrede, Kbh. 1903.

Zeitschrift für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte, Bd. Iff., 1870ff.

/s458/ Tillæg I

/s459/

KONGELIGE KAPEL- OG KAPELGEJSTLIGE
INDTIL AAR 1305.

Kongelige Kapel- og Kancelligejstlige
indtil Aar 1305.

Forbemærkning:

Hvor to Tidsangivelser er adskilte ved Komma, betyder det, at vedkommende Person ikke kendes som kongelig Kapel- eller Kancelligejstlig i den mellemliggende Tid. Hvor 2 Tidsangivelser derimod staar forbundne med Bindestreg, betegnes derved, at Vedkommende er forefunden som kongelig Kapel- eller Kancelligejstlig i den mellemliggende Tid.

Der er set bort fra Personer, der ses at have været virksomme ved en enkelt Brevudstedelse, medmindre særlige Forhold har gjort sig gældende, som kunde godtgøre Vedkommendes vedvarende Forbindelse med Kapel eller Kancelli. Med "(Kapel-) Kancelligejstlig: ?" menes Personer, der grundet paa deres særlige Stilling ved en enkelt Brevudstedelse eller ifølge deres Stilling idethele ved to eller flere Brevudstedelser efter al Sandsynlighed i kortere eller længere Tid har været knyttede til det kongelige Kapel uden dog at blive tituleret som tjenstgørende dær. Et Kryds efter Navnet betegner, at den paagældende senere blev Bisp. Et Kryds foran et Stednavn betegner, at Identificeringen af det er tvivlsom.

/s461/

Kapelgejstlige:

Svend 2. 1047-74.

Kapellan: Svend Nordmand^{x. 1)}

Harald 3. 1074-80.

Knud 2. 1080-86.

Kapellan: Arnold^{x. 2)}

Gerald^{x. 2)}

Oluf 1. 1086-95.

Erik 1. 1095-1103.

Niels 1104-34.

Erik 2. 1134-37.

Kapellan: Rike^{x 1135. 3)}

Erik 3. 1137-46.

Kapellan: Asker^{x 1140 21/3 4) - 42 4/1. 5)}

Notar: Toke^{x (o. 1140). 6)}

Kapelgejstlig: ? Helge^x, Provst i Eggeslevmagle, 1140 21/3 4), 1142 4/1. 5)

Svend 3. 1146-57.

Kapellan: Asker 1148 7).

/s462/ Kancelligejstlige.

Valdemar 1. 1157-82.

Kansler: Radulf^x, 1158 Kapellan 8); o. 1159 9), 1161 27/3 10) Kansler.
Karl o. 1175 11), 1180 6/2 12).

Kapellan: Radulf^x, se ovenfor.

Henrik 1161 27/3. 10)

Emer 1175 13) - 80 6/2 12); ogsaa Kapellan under Knud 4., se ndfr.

Otto 1175 13).

? Asser, Kapellan hos Dronningen, Kongens Moder 1175. 13)

Notar: Frederik^{x 1159. 14)}

Klærk: Jonas 1180 6/2. 12)

Baldvin 1180 6/2. 12)

Andreas 1180 6/2. 12)

Degn: Niels fra Tofte 1175. 13)

Kancelligejstlig: ? Thomas, Abbed i Ømkloster, 1175. 13)

? Sakse, Provst i Roskilde, 1180 6/2; ¹²⁾ ogsaa Kancelligejstlig (?) under Knud 4., se ndfr.

? Jens, Magister, 1180 6/2. ¹²⁾

Knud 4. 1182-1202.

Kansler: Andreas Sunesen 1196 18/3 ¹⁵⁾, 31/3. ¹⁶⁾

Kapellan: Emer 1183 21/3 ¹⁷⁾, 1186 ¹⁸⁾; 1186: Præste-Kapellan.

Duke 1186 ¹⁸⁾, Præste-Kapellan.

/s463/ Niels 1186 ¹⁸⁾ Præste-Kapellan.

Niels fra ^xWaln 1193 22/1. ¹⁹⁾

Niels fra Vestervig, Magister, 1193 22/1 ¹⁹⁾ - 96 31/3. ¹⁸⁾

Notar: Gabriel 1196 18/3 ¹⁵⁾, 31/3 ¹⁶⁾

Kancelligejstlig: ? Sakse, Provst i Roskilde, 1183 21/3. ¹⁷⁾

? Vilhelm, Abbed i Æbelholt, (o. 1193-98? ²⁰⁾).

? Svend, Præst fra Worthören, 1196 18/3 ¹⁵⁾, 31/3 ¹⁶⁾.

Valdemar 2. 1202-41.

Kansler: Peder Sunesen, Bisp i Roskilde, 1202 7/12 ²¹⁾, 1209 23/9. ²²⁾

Niels, Bisp i Slesvig, 1215 5/1 ²³⁾, 1229 25/6 ²⁴⁾ 1230 u.d. ²⁵⁾ † 1233 2/7 ²⁶⁾

Prothonotar: Ivar, Magister, Provst paa Falster, 1216 1/5 ²⁷⁾ - 20 11/11. ²⁸⁾

Notar: Gabriel 1202 7/12. ²⁰⁾

Olav^x 1204. ²⁹⁾

Væstan 1215 29/7. ³⁰⁾

Peder, Provst fra Vidaaen, 1240 3/8. ³¹⁾

Klærk: Anders 1238 19/3. ³²⁾

Jakob 1238 19/3. ³²⁾

Peder 1238 19/3. ³²⁾

Præst: Peder 1234 6/7. ³³⁾

Kancelligejstlig: Ivan, Magister, 1215 29/7. ³⁰⁾

? Mikkel 1215 29/7. ³⁰⁾

Herman, Provst fra Strand, 1229 25/6. ²⁴⁾

/s464/ Erik 4. 1241-50.

Kansler: Niels Stigsen, Bisp i Roskilde, 1244 18/9. ³⁴⁾

Peder Ranesen, Magister, Kannik i Roskilde, 1246 21/6 ³⁵⁾ - 48 2/4. ³⁶⁾

Notar: Niels 1248 23/4. ³⁷⁾²⁵⁵

Bent, Magister, 1248 3/7. ³⁸⁾²⁵⁶

Klærk: Ubbe, Magister, Provst i Gamtofte, 1244 23/12 ³⁹⁾ - 46 5/11. ⁴⁰⁾

Peder 1246 21/6. ⁴¹⁾

Peder 1241 5/6. ⁴²⁾

Kancelligejstlig: Bo, Magister, Domprovst i Roskilde 1241 2/7 ⁴³⁾, 1246 17/8 ⁴⁴⁾; ogsaa Kancelligejstlig under Kristoffer 1. og Erik 5., se ndfr.

²⁵⁵ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen et ulæseligt ord (udg. anm.).

²⁵⁶ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen et ulæseligt ord (udg. anm.).

Abel 1250-52.

(Kansler): Esger, Bisp i Ribe, 1250 8/11 ⁴⁵⁾ - 52 5/4 ⁴⁶⁾; senere formentlig Kansler samt Kancelligejstlig under Kristoffer 1, og Erik 5., se ndfr.
Klærk: Absalon, Klærk hos Kansleren (?), 1252 4/4. ⁴⁷⁾
Mourids, Klærk hos Kansleren (?), 1252 4/4. ⁴⁷⁾
Kancelligejstlig: ? Aage, Kannik i Ribe, 1252 4/4. ⁴⁸⁾
? Simon, Kannik i Ribe, 1252 4/4. ⁴⁸⁾

/s465/ Kristoffer 1. 1252-59.

(Kansler): Esger, Bisp i Ribe, 1252 31/7 ⁴⁹⁾ - 5/8 ⁵⁰⁾; se ogsaa ndfr. under Kancelligejstlig; og ibidem ndfr. under Erik 5.
Kansler: Niels, Bisp i Viborg, 1253 3/8 ⁵¹⁾ - 57 8/7 ⁵²⁾; ogsaa Kansler under Erik 5., se ndfr.
Klærk: Kjeld, Klærk hos Kansleren, (1257, 13 el. 14/4) ⁵³⁾.
Kancelligejstlig: Esger, Bisp i Ribe, 1255 16/8 ⁵⁴⁾ - 59 11/3 ⁵⁵⁾.
Bo, fhv. Domprovst i Roskilde, Dominikanerprior 1255 14/3 ⁵⁶⁾ - 56, Sommer ⁵⁷⁾.
Peder, Kongens Kannik i Roskilde, † 1255 31/12 ⁵⁸⁾.

Erik 5. 1259-86.

Kansler: Niels, Bisp i Viborg, 1259 4/6 ⁵⁹⁾ - 6627/8 ⁶⁰⁾
Niels Jyde, Magister, 1267 27/4 ⁶¹⁾ - 82 2/7. ⁶²⁾
Jakob, Bisp i Slesvig, 1283 8/9 ⁶³⁾ - 86 31/3. ⁶⁴⁾
Notar: Jens Jonsen Fod, Provst paa Falster, 1271 23/7 ⁶⁵⁾ - 84 29/11 ⁶⁶⁾.
Kapellan: Erik, Kannik i Lund, Kongens Kapellan 1271 29/10 ⁶⁷⁾
Thomas, Enkedronningens Kapellan 1264 5/10 ⁶⁸⁾.
Klærk: Troels, Sognepræst i Saltum, 1264 1/7. ⁶⁹⁾
Niels, Kantor i Slesvig, 1266 30/9 ⁷⁰⁾, 1274 29/5 ⁷¹⁾.
Kancelligejstlig: Esger, Bisp i Ribe, 1259 29/12 ⁷²⁾ - 68 13/6. ⁷³⁾
Jens, Bisp i Børglum, 1264 23/7 ⁷⁴⁾ - 72 14/5 ⁷⁵⁾.
Bo, Dominikanerprior, 1265 13/5 (?) ⁷⁶⁾, 1267 10/8 ⁷⁷⁾.
/s466/ Henrik Hogenscheid, Prior i Antvorskov, 1267 28/7 ⁷⁸⁾ - 84 29/11 ⁷⁹⁾; ogsaa Kancelligejstlig under Erik 6., se ndfr.
Jon Fod, Kannik i Roskilde 1266 25/4 ⁸⁰⁾, 1267 10/8 ⁷⁷⁾
Peder Aaby^x, Klærk hos Bisp Tyge 1. af Aarhus, Ærkedegn, Kancelligejstl. 1266 30/9 ⁷⁰⁾ - 1274 18/8 ⁸¹⁾
Niels Torkilsen, Kannik i Lund, 1267 10/8 ⁷⁷⁾ 1274 16/8 ⁸²⁾.
Jens, fhv. Provst paa Fehmern, 1267 10/8 ⁷⁷⁾, 1272 3/5 ⁸³⁾.

Erik 6. 1286-(1305).

Kansler: Morten Mogensen, Magister, Kannik i Roskilde etc., 1288 14/4 ⁸⁵⁾ - 99 18/3 ⁸⁶⁾.
/s467/
Vicekansler: Broder Degn, Kannik i Roskilde, 1299 6/3 ⁸⁷⁾, 1304 9/12 ⁸⁸⁾, 1305 5/12 ⁸⁹⁾: Klærk.
Notar: Peder Degn 1301 25/2 ⁹⁰⁾
Kapellan: Trued 1298 13/8 ⁹¹⁾
Guido fra Halland, Kannik i Lund, 1305 31/1 ⁹²⁾.

Klærk: Niels Svendsen, Sognepræst i Malmø 1292 8/2 ⁹³⁾.
Jakob Lange, Domprovst i Lund, (før 1294 6/4) ⁹⁴⁾
Esger Jul, Kannik i Ribe, 1299 6/7 ⁹⁵⁾ - 1305 13/10 ⁹⁶⁾.
Knud, Præst, 1302 2/7 ^{96a)}.

Kancelligejstlig: Henrik Hogenscheid, Prior i Antvorskov, 1288 21/2 ⁹⁷⁾ - 93 8/8 ⁹⁸⁾.
Herman, Provst paa Fehmern, 1304 6/4. ⁹⁹⁾
? Erik, Præst i Stenløse, 1291 13/9. ¹⁰⁰⁾
? Mogens, Provst, fhv. Præst i Nørresundby, 1293 7/6. ¹⁰¹⁾
Vide, Provst i Ribe, 1296 5/5. ¹⁰³⁾
? Niels, Provst i Sejerslev, Kannik i Ribe, 1299 19/6 ¹⁰⁴⁾ - 15/7. ¹⁰⁵⁾
? Ermin, Provst i Aarhus, 1299 19/6. ¹⁰⁴⁾
? Jens Thott, Kannik i Roskilde 1299 13/7, ¹⁰⁶⁾ 15/7. ¹⁰⁵⁾
? Tyge Degn, 1301 25/2. ⁹⁰⁾
Henrik, Provst i Tofte, 1303 4/7 ¹⁰⁸⁾, 22/11. ¹⁰⁹⁾
? Torkil, Provst paa Langeland 1304 29/12. ¹¹⁰⁾

/s468/

TILLÆG II

/s469/

ITINERAR

FOR DEN KONGELIGE SKRIVESTUE 1250 – 1305

/s470/

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
1, Nr. 1	Abel	1250 20. Feb.	Ribe	35	34
1, Nr. 2	Abel	1250 20. Feb.	Ribe		
1, Nr. 3	Abel	1250 7. Mar.	Slesvig	36	34
1, Nr. 7	Abel	1250 17. Maj	Roskilde	37	28
1, Nr. 11	Erik 4.	1250 27. Jun.	Ribe	38	32
1, Nr. 12	Abel	1250 30. Aug.	Viborg		
1, Nr. 13	Abel	1250 3. Sep.	Viborg	39	35
1, Nr. 14	Abel	1250 8. Nov.	Søborg		
1, Nr. 15	Abel	1250 8. Nov.	Søborg		
1, Nr. 16	Abel	1250 9. Nov.	Roskilde	40	32
1, Nr. 17	Abel	1250 9. Nov.	Roskilde		
1, Nr. 19	Abel	1250 15. Nov.	Vordingborg	41	34
1, Nr. 20	Abel	1250 15. Nov.	Vordingborg	42	34
1, Nr. 25	Abel	(Vinteren 1250-51)			
1, Nr. 26	Abel	(1250-52)	Warenborch (Vordingborg?)		
1, Nr. 27	Abel	(1250-52)			
1, Nr. 28	Abel	(1250-52)			
1, Nr. 37	Abel	1251 10. Apr.	Ribe		
1, Nr. 38	Abel	1251 25. Apr.	Vordingborg	43	34
1, Nr. 39	Abel	1251 26. Maj			
1, Nr. 40	Abel	1251 6. Jun.	Roskilde		
1, Nr. 41	Abel	1251 13. Jul.	Hagenskov		
1, Nr. 45	Abel	1251 8. Aug.	Nyborg	44	36
1, Nr. 46	Abel	1251 8. Aug.	Nyborg		
1, Nr. 47	Abel	1251 13. Aug.	Flensborg		
1, Nr. 50	Abel	1251 24. Sep.	Skanør	45	32
1, Nr. 52	Abel	1251 25. Sep.	Skanør	46	32
1, Nr. 53	Abel	1251 30. Sep.	Lund		
1, Nr. 60	Abel	1252 4. Apr.	Ribe		
1, Nr. 61	Abel	1252 5. Apr.	Ribe		
1, Nr. 65	Abel	(1252)			
1, Nr. 67	Kristoffer 1.	(Efter 1252 29. Jun.)			
1, Nr. 68	Kristoffer 1.	1252 25. Jul.	Ribe		
1, Nr. 70	Kristoffer 1.	1252 31. Jul.	Ribe		
1, Nr. 72	Kristoffer 1.	1252 2. Aug.	Ribe	48	38
1, Nr. 73	Kristoffer 1.	1252 5. Aug.	Ribe		

/s471/

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
1, Nr. 74	Kristoffer 1.	1252 9. Aug.	Ribe	49	28
1, Nr. 77	Kristoffer 1	1252 16. Sep.	Helsingborg		
1, Nr. 78	Kristoffer 1	1252 25. Sep.	Esrom		
1, Nr. 79	Kristoffer 1	1252 25. Sep.	Esrom		
1, Nr. 80	Kristoffer 1	1252 30. Sep.	Kalvehave	50	39
1, Nr. 82	Kristoffer 1	1252 5. Okt.	Vordingborg		
1, Nr. 86	Kristoffer 1	1252 24. Dec.	Lund		
1, Nr. 87	Kristoffer 1	1252 29. Dec.	Lund		
1, Nr. 88	Kristoffer 1	1252 u.D.			
1, Nr. 89	Kristoffer 1	1252 u.D.			
1, Nr. 90	Kristoffer 1	1253 10. Jan.	Helsingborg	51	38
1, Nr. 92	Kristoffer 1	1253 25. Feb.	Svendborg		
1, Nr. 93	Kristoffer 1	1253 26. Feb.	Odense		
1, Nr. 94	Kristoffer 1	1253 8. Mar.	Vitskøl		
1, Nr. 96	Kristoffer 1	1253 30. Mar.	Nyborg	52	38
1, Nr. 99	Kristoffer 1	1253 7. Apr.	Ribe		
1, Nr. 100	Kristoffer 1	1253 15. Apr.	Vordingborg		
1, Nr. 112	Kristoffer 1	1253 21. Jul.	Viborg		
1, Nr. 121	Kristoffer 1	1253 18. Aug.	Roskilde		
1, Nr. 131	Kristoffer 1	1253 11. Okt.		57	38
1, Nr. 132	Kristoffer 1	1253 21. Okt.	Skelskør		
1, Nr. 151	Kristoffer 1	(1254)			
1, Nr. 152	Kristoffer 1	(1254-56)			
1, Nr. 156	Kristoffer 1	1255 14. Mar.	Nyborg		
1, Nr. 161	Kristoffer 1	1255 29. Jul.	Vordingborg	60	38
1, Nr. 164	Kristoffer 1	1255 16. Aug.	Søborg	61	32
1, Nr. 165	Kristoffer 1	1255 12. Sep.			
1, Nr. 166	Kristoffer 1	1255 12. Sep.			
1, Nr. 174	Kristoffer 1	(1256 15. Feb.)			
1, Nr. 177	Kristoffer 1	1256 10. Mar.	Nyborg		
1, Nr. 193	Kristoffer 1	(1256 1. Aug. – 1257 Foraar)		1007	45
1, Nr. 197	Kristoffer 1	(1256 - 57)			
1, Nr. 198	Kristoffer 1	(1256 - 57)			
1, Nr. 220	Kristoffer 1	(1257 13. - 14. Apr.)			
1, Nr. 222	Kristoffer 1	(1257 Apr. - Jun.)			
1, Nr. 223	Kristoffer 1	1257 2. Maj	Ribe		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
1, Nr. 224	Kristoffer 1	1257 3. Maj	Ribe		
1, Nr. 226	Kristoffer 1	1257 8. Jul.	København	63	45
<i>/s472/</i>					
1, Nr. 236	Kristoffer 1	1257 16. Sep.	Ribe	64	
1, Nr. 250	Kristoffer 1	(1258 Foraar)			
1, Nr. 256	Kristoffer 1	1258 27. Aug.	Slesvig		
1, Nr. 271	Kristoffer 1	1259 6. Mar.	Ribe		
1, Nr. 272	Kristoffer 1	1259 (6. Mar. – 15. Apr.)	Ribe		
1, Nr. 273	Kristoffer 1	1259 (6. Mar. – 15. Apr.)			
1, Nr. 274	Kristoffer 1	1259 (6. Mar. – 15. Apr.)	Aabenraa		
1, Nr. 276	Kristoffer 1	1259 11. Mar.	Ribe		
1, Nr. 279	Kristoffer 1	1259 15. Apr.	Taarnborg		
1, Nr. 288	Erik 5.	1259 2. Sep.	Roskilde	74	51
1, Nr. 294	Erik 5	1259 8. Okt.	Rostock		
1, Nr. 299	Erik 5	1259 28 Dec.	Viborg		
1, Nr. 300	Erik 5	1259 28. Dec.	Viborg		
1, Nr. 301	Erik 5	1259 29. Dec.	Viborg	76	38
1, Nr. 302	Erik 5	1259 Dec.		77(A) og 78(B)	53 og 51
1, Nr. 303	Erik 5	1259 u.D.			
1, Nr. 305	Erik 5	1259 u.D.	Roskilde	79	54
1, Nr. 308	Erik 5	(1259 – 68)			
1, Nr. 309	Erik 5	(1259 – 68)			
1, Nr. 310	Erik 5	1260 2. Jan.			
1, Nr. 318	Erik 5	1260 11. Jun.	Horsens		
1, Nr. 319	Erik 5	1260 6. Jul.	Middelfart		
1, Nr. 321	Erik 5	(1260 – Foraar 1261)			
1, Nr. 322	Erik 5	(1260 – Foraar 1261			
1, Nr. 323	Erik 5	1260			
1, Nr. 360	Margrete	(1262) Okt.	Viborg	1020	62
1, Nr. 362	Margrete	1262 Dec.	Søborg		
1, Nr. 383	Margrete	(1263 Jun.)			
1, Nr. 401	Margrete	1263 15. Nov.	Lund		
1, Nr. 403	Margrete	1263 28. Nov.	Randers		
1, Nr. 439	Margrete	1264 16. Aug.	Rostock	102	62
1, Nr. 445	Erik 5	1264 5. Okt.	Lund		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
1, Nr. 446	Erik 5	1264 22. Okt.	Roskilde		
1, Nr. 456	Erik 5	1265 13. Apr.	Ringsted	105	62
1, Nr. 463	Erik 5	1265 25. Maj	Ribe	106	62
1, Nr. 466	Erik 5	1265 11. Jun.	Roskilde		
/s473/					
1, Nr. 488	Erik 5	1265 15. Jul.	Roskilde		
1, Nr. 491	Erik 5	1265 10. Aug.	Ringsted	108	62
1, Nr. 492	Margrete	1265 13. Aug.	Roskilde	109	62
1, Nr. 493	Margrete	1265 13. Aug.	Roskilde	110	62
1, Nr. 498	Erik 5	1265			
1, Nr. 499	Erik 5	1265			
2, Nr. 3	Erik 5	1266 15. Mar	Nyborg	111	74
2, Nr. 8	Erik 5	1266 25. Apr.	Nakskov		
2, Nr. 9	Erik 5	1266 30. Apr.	Roskilde	112	75
2, Nr. 11	Margrete	1266 13. Maj	Roskilde	113	62
2, Nr. 29	Erik 5	1266 27. Aug.	Ribe		
2, Nr. 41	Erik 5	1266 4. Okt.	Lund		
2, Nr. 70	Erik 5	1267 27. Apr.	Ribe	117	79
2, Nr. 78	Erik 5	1267 8. Jun.	Nykøbing ²⁵⁷		
2, Nr. 79	Erik 5	1267 28. Jul.	Vordingborg	119	82
2, Nr. 80	Margrete	1267 1. Aug.			
2, Nr. 92	Erik 5	(1267 Sep.)			
2, Nr. 100	Erik 5	1268 5. Apr.	Taarnborg		
2, Nr. 102	Erik 5	1268 14. Maj	Næstved		
2, Nr. 106	Erik 5	1268 4. Jun.	Lund		
2, Nr. 107	Erik 5	1268 7. Jun.	Sigerslevøster		
2, Nr. 108	Erik 5	1268 7. Jun.	Sigerslevøster		
2, Nr. 109	Erik 5	1268 13. Jun.	Roskilde	124	86
2, Nr. 110	Erik 5	1268 14. Jun.	Roskilde	125	87
2, Nr. 113	Erik 5	1268 5. Jul.	Slagelse	127	88
2, Nr. 125	Erik 5	1268 26. Nov.			
2, Nr. 128	Erik 5	1268			
2, Nr. 129	Erik 5	1268			
2, Nr. 131	Erik 5	1268			
2, Nr. 134	Erik 5	1268			
2, Nr. 136	Erik 5	1269 2. Feb.	Aalborg		
2, Nr. 140	Erik 5	1269 2. Apr.	Nyborg		
2, Nr. 145	(Erik 5)	1269 26. Jun.	Nyborg		(88)
2, Nr. 147	Erik 5	1269 30. Jun.	Nyborg		

²⁵⁷ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”NB første gang siden 1250 E” (udg. anm.).

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
2, Nr. 149	Erik 5	1269 9. Aug.	Pedersborg		
2, Nr. 151	Erik 5	1269			
2, Nr. 154	Erik 5	1270 7. Jun.			
2, Nr. 156	Erik 5	1270 19. Jul.	Nyborg		
2, Nr. 161	Margrete	1271 29. Mar.	Nykøbing ²⁵⁸		
/s474/					
2, Nr. 162	Erik 5	1271 6. Apr.	Aalborg	139	88
2, Nr. 163	Erik 5	1271 6. - 11. Apr.	Aalborg	140	98
2, Nr. 164	Erik 5	1271 27. Apr.	Odense		
2, Nr. 166	Erik 5	1271 21. Jul.	Sengeløse	141	99
2, Nr. 167	Erik 5	1271 23. Apr.	Amager		
2, Nr. 169	Erik 5	1271 29. Okt.	Søborg		
2, Nr. 175	Erik 5	1272 16. Mar.	Nyborg	143	99
2, Nr. 176	Erik 5	(1272 Foraar)	Nyborg	1018	99
2, Nr. 178	Erik 5	1272 Maj	Nyborg		
2, Nr. 181	Erik 5	1272 14. Maj	Aggersborg	145	79
2, Nr. 183	Margrete	1272 2. Jun.	Nykøbing ²⁵⁹	146	101
2, Nr. 199	Erik 5	1272 u.D.	Slesvig	148	88
2, Nr. 200	Erik 5	1272 u.D.	Ringsted	152	104
2, Nr. 205	Erik 5	(1273 Efter 14. Feb.)			
2, Nr. 208	Erik 5	1273 24. Feb.	Nykøbing ²⁶⁰		
2, Nr. 212	Erik 5	1273 23. Jun.	Søborg		
2, Nr. 213	Margrete	1273 29. Aug.	Nykøbing ²⁶¹	156	73
2, Nr. 214	Margrete	1273 20. Sep.	Nykøbing ²⁶²	154	106
2, Nr. 216	Erik 5	1273 27. Sep.	Ribe	155	107
2, Nr. 217	Erik 5	1273 10. Okt.	Horsens	158	108
2, Nr. 218	Erik 5	1273 10. Okt.		157	108
2, Nr. 235	Erik 5	1274 16. - 21. Aug.	Nakskov		
2, Nr. 241	Margrete	1274 29. Sep.	Nykøbing ²⁶³	159	73
2, Nr. 263	Erik 5	1275 11. Nov.	Laholm		
2, Nr. 265	Erik 5	1275	Sønderborg		
2, Nr. 270	Erik 5	1276 28. Maj	Vordingborg	163	98

²⁵⁸ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁵⁹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁶⁰ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "E NB" (udg. anm.).

²⁶¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁶² Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁶³ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
2, Nr. 273	Margrete	(1276) 26. Dec.	Nykøbing ²⁶⁴	1021	111
2, Nr. 286	Erik 5	1277 20. Mar.	Roskilde	165	98
2, Nr. 287	Erik 5	1277 20. Mar.	Roskilde	166	98
2, Nr. 294	Erik 5	1277 15. Aug.	Roskilde		
2, Nr. 298	Margrete	1277 21. Aug.	Vordingborg		
2, Nr. 301	Erik 5	1277 21. Sep.	Nykøbing ²⁶⁵	169	98
2, Nr. 309	Erik 5	1277	Malmø		
2, Nr. 323	Erik 5	1278 (Før 15. Mar.)	Laholm		
2, Nr. 323 ²⁶⁶	Erik 5	1278 15. Mar.	Lüneburg		
2, Nr. 325	Erik 5	1278 15. Mar.	Lüneburg		
2, Nr. 326	Erik 5	1278 15. Mar.	Lüneburg		
/s475/					
2, Nr. 332	Erik 5	1278 21. Apr.	Sakskøbing		
2, Nr. 334	Erik 5	1278 18. Maj	Femern	177, 176	98
2, Nr. 373	Erik 5	1279 29. Jun.	Nykøbing ²⁶⁷	184	98
2, Nr. 374	Margrete	1279 29. Jun.	Nykøbing ²⁶⁸	185	121
2, Nr. 377	Margrete	1279 24. Jul.	Nykøbing ²⁶⁹	186	122
2, Nr. 378	Erik 5	1279 30. Jul.	Roskilde	187	108
2, Nr. 392	Erik 5	1279	Aalborg	190	125
2, Nr. 394	Erik 5	1279			
2, Nr. 397	Erik 5	1280 6. Mar.	Aalborg		
2, Nr. 403	Erik 5	1280 14. Jul.	Nakskov		
2, Nr. 404	Erik 5	1280 14. Jul.	Nakskov	194	98
2, Nr. 405	Erik 5	1280 14. Jul.	Vordingborg		
2, Nr. 406	Margrete	1280 29. Jul.	Nykøbing ²⁷⁰	195	111
2, Nr. 407	Margrete	1280 9. Aug.			
2, Nr. 408	Erik 5	1280 10. Aug.	Odense		
2, Nr. 409	Erik 5	1280 10. Aug.	Odense		
2, Nr. 412	Erik 5	1280 10. Aug.	Odense	196	107
2, Nr. 421	Erik 5	(Efter 1280 22. Nov.)			

²⁶⁴ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁶⁵ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "E NB" (udg. anm.).

²⁶⁶ Fejl for Nr. 324 (udg. anm.).

²⁶⁷ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "NB E" (udg. anm.).

²⁶⁸ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁶⁹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

²⁷⁰ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
2, Nr. 427	Margrete	(Omr. 1262 Okt.)	Aalborg	1022	62
2, Nr. 428	Margrete	(Omr. 1262 Okt.)	Aalborg	1023	62
2, Nr. 429	Margrete	(Omr. 1280)		1019	73
2, Nr. 430	Erik 5	(Omr. 1280)	Nyborg		
3, Nr. 7	Erik 5	1281 17. Jul.	Aalborg?		
3, Nr. 12	Erik 5	1281			
3, Nr. 18	Erik 5	1282 9. Mar.	Roskilde	201	107
3, Nr. 19	Erik 5	1282 20. Mar.	Vordingborg	202	125
3, Nr. 21	Erik 5	(1282 20. Mar. - 1283 13. Jun.)			
3, Nr. 37	Erik 5	1282 1. Jul.	Roskilde	207	98
3, Nr. 38	Erik 5	1282 2. Jul.	Roskilde	208	133
3, Nr. 41	Erik 5	1282 5. Jul.	Sorø	209	133
3, Nr. 44	Margrete	1282 22. Jul.	Nykøbing ²⁷¹	210	73
3, Nr. 45	Erik 5	1282 29. Jul.	Nyborg		
3, Nr. 46	Erik 5	1282 29. Jul.	Nyborg	211	134
3, Nr. 51	Margrete	1282 4. Dec.	Rostock		
3, Nr. 53	Erik 5	1282 16. Dec.	Flensborg		
3, Nr. 54	Erik 5	1282 16. Dec.	Flensborg		
/s476/					
3, Nr. 57	Erik 5	(Ca. 1282)			
3, p. 64	Erik 5	1283 Mar.	Helsingborg		
3, Nr. 61	Erik 5	1283 13. Jun.	Lund		
3, Nr. 64	Erik 5	1283 25. Jun.	Holbæk		
3, Nr. 65	Erik 5	1283 30. Jun.	Taarnborg		
3, Nr. 66	Erik 5	1283 15. Jul.	Ribe	215	133
3, Nr. 67	Erik 5	1283 15. Jul.	Ribe	216	133
3, Nr. 68	Erik 5	1283 20. Jul.	Hedeby	218	136
3, Nr. 69	Erik 5	1283 20. Jul.	Hedeby	217	133
3, Nr. 71	Erik 5	1283 26. Jul.	Sønderborg		
3, Nr. 72	Erik 5	1283 27. Jul.	Sønderborg	219	133
3, Nr. 76	Erik 5	1283 8. Sep.	Vordingborg	220	137
3, Nr. 77	Erik 5	1283 19. Sep.	Nykøbing	221	138
3, Nr. 82	Erik 5	1283 u.D.	Viborg		
3, Nr. 84	Erik 5	1283			
3, Nr. 95	Erik 5	1284 24. Maj	Nyborg		

²⁷¹ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden "M" (udg. anm.).

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
3, p. 105	Erik 5	1284 26. Maj	Nyborg		
3, p. 105	Erik 5	1284 26. Maj	Nyborg		
3, Nr. 104	Erik 5	1284 17. Aug.	Viemose	223	136
3, Nr. 110	Erik 5	1284 29. Nov.	Odense	227	133
3, Nr. 111	Erik 5	1284 29. Nov.	Odense	225	133
3, Nr. 114	Erik 5	1284 29. Nov.	Odense	226	142
3, Nr. 116	Erik 5	1284 29. Nov.	Odense	228	143
3, Nr. 126	Erik 5	1284			
3, Nr. 127	Erik 5	1284			
3, Nr. 138	Erik 5	1285 (Ca. 20. - 28. Maj)	Nyborg		
3, Nr. 146	Erik 5	1285 13. Jul.	Roskilde		
3, Nr. 207	Erik 5	1286 26. Jun.	Helsingør		
3, Nr. 215	Erik 5	1286 17. Aug.	Odense		
3, Nr. 222	Erik 6	(1286 23. Nov. - 1294 9. Apr.)			
3, Nr. 225	Agnes	1286			
3, Nr. 226	Erik 6	1286			
3, Nr. 237	Erik 6	1287 26. Mar.	Nyborg		
3, Nr. 238	Agnes	1287 30. Mar.	Roskilde	240	126
3, Nr. 239	Agnes	1287 8. Apr.	Vordingborg	241	125
3, Nr. 245	Erik 6	(Efter 1287 26. Maj)			
3, Nr. 246	Erik 6	1287 28. Maj	Nyborg	242	151
3, Nr. 247	Agnes	1287 28. Maj	Nyborg	243	152
3, Nr. 248	Erik 6	1287 29. Maj	Nyborg	245	151
/s477/					
3, Nr. 249	Agnes	1287 29. Maj	Nyborg	244	151
3, Nr. 258	Erik 6	(1287) 21. Aug.	Roskilde	1035	155
3, Nr. 268	Agnes	1287			
3, Nr. 276	Erik 6	1288 2. Jan.	Helsingborg	253	157
3, Nr. 278	Erik 6	(1288) 2. Jan.	Helsingborg	1034	157
3, Nr. 280	Erik 6	1288 3. Feb.	Lund		
3, Nr. 281	Erik 6	1288 21. Feb.	Slagelse		
3, Nr. 282	Erik 6	1288 29. Feb.	Helsingborg	254A	154
3, Nr. 283	Erik 6	1288 17. Mar.	Helsingborg		
3, Nr. 286	Erik 6	1288 22. Mar.	Roskilde		
3, Nr. 289	Agnes	1288 14. Apr.	Skelskør		
3, Nr. 295	Erik 6	1288 23. Maj	Nyborg		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
3, Nr. 296	Erik 6	128828. Maj	Nyborg		
3, Nr. 297	Erik 6	1288 14. Jun.	Sakskøbing		
3, Nr. 301	Erik 6	1288 23. Jun.	Nykøbing		
3, Nr. 302	Erik 6	1288 23. Jun.	Nykøbing		
3, Nr. 304	Erik 6	1288 24. Jun.	Nykøbing	254	133
3, Nr. 307	Erik 6	1288 4. Jul.	Køge		
3, Nr. 308	Erik 6	1288 6. Jul.	Roskilde	255	158
3, Nr. 310	Erik 6	1288 20. Jul.	Haderslev		
3, Nr. 321	Erik 6	1288 18. Okt.	Helsingborg		
3, Nr. 322	Erik 6	1288 25. Okt.	Roskilde		
3, Nr. 323	Erik 6	1288 27. Okt.	Sorø		
3, Nr. 324	Erik 6	1288 18. Nov.	Odense	262	157
3, Nr. 325	Erik 6	1288 18. Nov.	Odense		
3, Nr. 326	Erik 6	1288 18. Nov.	Odense		
3, Nr. 327	Erik 6	1288 23. Nov.	Odense		
3, Nr. 331	Erik 6	1288 13. Dec.	Nyborg		
3, Nr. 333	Erik 6	1288 28. Dec.	Ribe	264	157
3, Nr. 335	Agnes	1288			
3, Nr. 340	Agnes	1288			
3, Nr. 343	Erik 6	1289 12. Jan.	Viborg		
3, Nr. 347	Erik 6	1289 1. Mar.	Gedsted		
3, Nr. 348	Erik 6	1289 6. Mar.	Viborg	265	158
3, Nr. 349	Erik 6	1289 16. Mar.	Odense		
3, Nr. 351	Erik 6	1289 28. Apr.	Kalundborg	269	158
/s478/					
3, Nr. 354	Erik 6	(1289 8. Maj - 1290 18. Mar)			
3, Nr. 360	Erik 6	1289 5. Jun.			
3, Nr. 370	Erik 6	1289 29. Jul.	Vordingborg		
3, Nr. 375	Erik 6	1289 14. Sep.			
3, Nr. 377	Erik 6	1289 30. Sep.	Vordingborg		
3, Nr. 381	Erik 6	1289 31. Dec.	Søborg		
3, Nr. 382	Erik 6	1289 31. Dec.	Søborg		
3, Nr. 385	Erik 6		Roskilde		
3, Nr. 386	Erik 6	1289			
3, Nr. 389	Erik 6	(1289)?			
3, Nr. 390	Erik 6	1290 21. Jan.	Slagelse		
3, Nr. 404	Erik 6	1290 22. Mar.	Nyborg		
3, Nr. 413	Erik 6	1290 22. Jul.	Helsingborg	271	125
3, Nr. 417	Erik 6	1290 20. Sep.	Lund	272	167
3, Nr. 428	Erik 6	1290			

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
4, Nr. 15	Erik 6	1291 18. Jul.	Ribe	281	174
4, Nr. 25	Erik 6	1291 19. Aug.	Ribe		
4, Nr. 49	Erik 6	1291			
4, Nr. 55	Erik 6	1291			
4, Nr. 60	Erik 6	1292 6. Jan.	Roskilde		
4, Nr. 68	Erik 6	1292 16. Mar.	Horsens		
4, Nr. 72	Erik 6	1292 27. Apr.	Ribe	283	176
4, Nr. 81	Erik 6	1292 15. Aug.	Ribe	285	176
4, Nr. 82	Erik 6	1292 25. Aug.	Nyborg	286	178
4, Nr. 83	Erik 6	1292 1. Sep.			
4, Nr. 91	Erik 6	1293 13. Jan.	Roskilde	289	180
4, Nr. 93	Erik 6	1293 5. Feb.	Næstved	291	155
4, Nr. 99	Erik 6	1293 16. Mar.	Nyborg		
4, Nr. 103	Erik 6	1293 17. Apr.	København		
4, Nr. 104	Erik 6	1293 17. Apr.	København		
4, Nr. 106	Erik 6	1293 17. Maj	Væ	292	176
4, Nr. 108	Erik 6	1293 21. Jul.	Roskilde		
4, Nr. 110	Erik 6	1293 2. Aug.			
4, Nr. 111	Erik 6	1293 11. Aug.	Roskilde	294	181
4, Nr. 112	Erik 6	1293 9. Aug.	Roskilde	296	178
4, Nr. 113	Erik 6	1293 9. Aug.	Roskilde	295	178
4, Nr. 120	Erik 6	1293			
/s479/					
4, Nr. 125	Erik 6	1294 13. Apr.	Lund		
4, Nr. 126	Agnes	1294 20. Apr.	Nykøbing		
4, Nr. 128	Erik 6	1294 7. Jun.	København		
4, Nr. 132	Erik 6	1294 16. Jul.	Middelfart		
4, Nr. 133	Erik 6	1294 6. Aug.	Ribe	302	176
4, Nr. 134	Erik 6	1294 6. Aug.	Ribe	303	155
4, Nr. 136	Erik 6	1294 16. Aug.	Aarhus		
4, Nr. 140	Erik 6	1294 4. Okt.	Nyborg	308	176
4, Nr. 141	Erik 6	1294 8. Okt.	Nyborg	309	176
4, Nr. 143	Erik 6	1294 9. Okt.	Nyborg	311	158
4, Nr. 148	Erik 6	1294			
4, Nr. 153	Erik 6.	1295 23. Jan.			
4, Nr. 160	Erik 6	1295 19. Feb.	Slangstrup		
4, Nr. 161	Erik 6	1295 1. Mar.	Roskilde		
4, Nr. 162	Erik 6	1295 3. Mar.	København		
4, Nr. 170	Erik 6	1295 10. Jul.	Ribe	314	185
4, Nr. 184	Erik 6	1295 25. Sep.	Hindsgavl		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
4, Nr. 185	Erik 6	(1295. Efter 25. Sep.)			
4, Nr. 187	Erik 6	1295 23. Okt.	Roskilde		
4, Nr. 188	Erik 6	1295 23. Okt.	Roskilde		
4, Nr. 191	Erik 6	1295 2. Dec.	Ribe	316	178
4, Nr. 194	Erik 6	1295			
4, Nr. 204	Erik 6	1296 15. Mar.	Roskilde		
4, Nr. 212	Erik 6	1296 15. Apr.	Aalborg	319	176
4, Nr. 217	Erik 6	1296 5. Maj	Ribe		
4, Nr. 219	Erik 6	1296 11. Jun.			
4, Nr. 220	Erik 6	1296 11. Jun.			
4, Nr. 236	Erik 6	1296			
4, Nr. 239	Erik 6	1296			
4, Nr. 240	Erik 6	1296			
4, Nr. 247	Erik 6	(1297. Omkr. 3. Feb.)	Vordingborg		
4, Nr. 249	Erik 6	1297 16. Mar.	Ribe	325	185
4, Nr. 259	Erik 6	1297 17. Jun.	Roskilde	328	155
4, Nr. 260	Erik 6	1297 17. Jun.	Roskilde	329	155
4, Nr. 261	Erik 6	1297 17. Jun.	Roskilde		
4, Nr. 262	Erik 6	1297 29. Jul.	Søborg		
/s480/					
4, Nr. 266	Erik 6	1297 22. Sep.	Slagelse		
4, Nr. 267	Erik 6	1297 22. Sep.	Slagelse		
4, Nr. 268	Erik 6	1297 28. Sep.	Slagelse		
4, Nr. 269	Erik 6	1297 28. Sep.	Slagelse		
4, Nr. 270	Erik 6	1297 10. Okt.	Odense		
4, Nr. 271	Erik 6	(1297 Omkr. 10. Okt.)	Odense		
4, Nr. 273	Erik 6	1297 30. Okt.	Ribe	330	155
4, Nr. 281	Erik 6	1298 6. Jan.	Aarhus		
4, Nr. 282	Erik 6	1298 7. Jan.	Aarhus		
4, Nr. 321	Erik 6	1298 12. Jun.	Vordingborg		
4, Nr. 322	Erik 6	1298 13. Jun.	Vordingborg	332	193
4, Nr. 323	Erik 6	1298 3. Aug.	Roskilde		
4, Nr. 326	Erik 6	1298 16. Aug.	Lund	337	155
4, Nr. 327	Erik 6	1298 Før 8. Sep.			
4, Nr. 334	Erik 6	1298 25. Nov.	Odense		
4, Nr. 335	Erik 6	1298 25. Nov.	Odense		
4, Nr. 344	Erik 6	1298	Randers		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
5, Nr. 1	Erik 6	1299 6. Jan.	Aarhus		
5, Nr. 4	Erik 6	1299 17. Jan.			
5, Nr. 5	Erik 6	1299 19. Jan.	Odense		
5, Nr. 8	Erik 6	1299 6. Feb.			
5, Nr. 11	Erik 6	1299 4. Mar.	Aalborg		
5, Nr. 29	Erik 6	1299 11. Apr.	Nyborg		
5, Nr. 30	Erik 6	1299 11. Apr.	Nyborg		
5, Nr. 34	Erik 6	1299 30. Apr.	Køge		
5, Nr. 36	Erik 6	1299 7. Maj	Roskilde		
5, Nr. 39	Erik 6	1299 11. Jun.	København		
5, Nr. 46	Erik 6	1299 6. Jul.	Slangerup		
5, Nr. 53	Erik 6	1299 23. Jul.	Roskilde		
5, Nr. 65	Erik 6	1299 8. Sep.	Vä	344	193
5, Nr. 79	Erik 6	(Efter 1299. 5. Nov.)			
5, Nr. 81	Erik 6	1299 u.D.	Horsens		
5, Nr. 82	Erik 6	1299			
5, Nr. 109	Erik 6	1300 4. Jan.	Vordingborg		
5, Nr. 113	Erik 6	1300 4. Mar.	Søborg		
5, Nr. 123	Erik 6	1300 Før 21. Aug.			
/s481/					
5, Nr. 125	Erik 6	1300 11. Sep.		346	201
5, Nr. 130	Erik 6	1300 11. Nov.	Vordingborg	349	204
5, Nr. 144	Erik 6	1301 21. Jan.	Nyborg	350	193
5, Nr. 146	Erik 6	1301 25. Feb.	Viborg		
5, Nr. 148	Erik 6	1301 2. Maj	Søborg		
5, Nr. 153	Erik 6	1301 4. Jun.	Rostock	355, 356	210
5, Nr. 154	Erik 6	1301 28. Jul.	Warnemünde	357	211
5, Nr. 156	Erik 6	1301 5. Aug.		358	212
5, Nr. 161	Erik 6	(Omkr. 1301. 21. Dec.)			
5, Nr. 174	Erik 6	(Omkr. 1302. 18. Feb.?)			
5, Nr. 175	Erik 6	(Før 1302. 23. Feb.)			
5, Nr. 179	Erik 6	1302 8. Mar.	Viborg		
5, Nr. 198	Erik 6	1302 1. Maj	Odense	362	215
5, Nr. 205	Erik 6	1302 12. Jun.	Viborg		
5, Nr. 209	Erik 6	1302 2. Jul.	Vordingborg		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
5, Nr. 213	Erik 6	1302 (Omrk. 26. Aug.)	Rostock		
5, Nr. 215	Erik 6	1302 9. - 15. Sep.	Rostock		
5, Nr. 216	Erik 6	1302 10. Sep.	Aarhus		
5, Nr. 217	Erik 6	1302 25. Sep.	Vordingborg	368	193
5, Nr. 222	Erik 6	1302 20. Nov.	Odense		
5, Nr. 248	Erik 6	1303 4. Apr.	Nyborg		
5, Nr. 249	Erik 6	1303 4. Apr.	Nyborg		
5, Nr. 250	Erik 6	(1303. Omkr. 4. Apr.)			
5, Nr. 251	Erik 6	1303 9. Apr.	Odense		
5, Nr. 253	Erik 6	1303 10. Apr.	Odense	376	193
5, Nr. 259	Erik 6	1303 16. Maj	Vordingborg		
5, Nr. 283	Erik 6	1303			
5, Nr. 310	Erik 6	1304 13. Mar.	Nyborg		
5, Nr. 322	Erik 6	1304 29. Apr.	Rostock	387	193
5, Nr. 323	Erik 6	1304 1. Maj	Warne(münde)	388	193
5, Nr. 324	Erik 6	1304 2. Maj	Warne(münde)	389	193
5, Nr. 326	Erik 6	1304 1. Jul.	Helsingborg	386	193
5, Nr. 330	Erik 6	(Før 1304. 9. Aug.)			
5, Nr. 333	Erik 6	1304 9. Aug.	Roskilde		
5, Nr. 334	Erik 6	1304 11. Aug.	Slangerup		
5, Nr. 337	Erik 6	1304 25. Aug.	Roskilde	392	201
/s482/					
5, Nr. 341	Erik 6	1304 14. Okt.	Vordingborg	394	193
5, Nr. 346	Erik 6	1304 29. Dec.	Kalvehave		
5, Nr. 347	Erik 6	(1304)			
5, Nr. 357	Erik 6	1305 30. Mar.	Slangerup		
5, Nr. 358	Erik 6	1305 3. Apr.	Slangerup		
5, Nr. 360	Bisp Oluf	1305 4. Apr.	Roskilde	399	231
5, Nr. 365	Erik 6	1305 18. Maj	Vordingborg	402	193
5, Nr. 366	Erik 6	1305 18. Maj	Vordingborg	401	181
5, Nr. 376	Erik 6	1305 25. Jul.	Søborg	407	193
5, Nr. 378	Erik 6	1305 21. Aug.	Birghesholm		
5, Nr. 391	Erik 6	1305 22. Sep.	Lund		
5, Nr. 397	Erik 6	1305 5. Dec.	Odense		
5, Nr. 402	Erik 6	1305 28. Dec.	Assens		
5, Nr. 406	Erik 6	1305			

/s483/

UDSTEDELSESSTEDERNE
FOR
DEN SØNDERJYDSKE HERTUGS BREVE 1252 - 1286
SAMT
ITINERAR FOR DEN HERTUGELIGE SKRIVESTUE
1286 - 1305

/s484/

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
1, Nr. 190	Valdemar 1.	1256 15. Jul.	Sønderborg		
1, Nr. 312	Erik 1	1260 14. Mar.	Slesvig	82	56
1, Nr. 314	Erik 1	1260 14. Apr.	Løgum Kloster		
1, Nr. 316	Erik 1 (bl.a.)	1260 12. Maj	Slesvig	83	57
1, Nr. 317	Erik 1	1260 13. Maj	Slesvig		
1, Nr. 330	Erik 1	1261 7. Feb.	Slesvig	87	59
1, Nr. 339	Erik 1	1261 12. Jul.	Slesvig		
1, Nr. 342	Erik 1	1261 25. Nov.	Sønderborg		
1, Nr. 344	Erik 1	1261	Slesvig		
1, Nr. 393	Erik 1	1263 25. Sep.			
1, Nr. 419	Erik 1	1264 Mar.	Slesvig		
1, Nr. 424	Erik 1	1264 20. Apr.	Slesvig	99	68
1, Nr. 449	Erik 1	1264 u.D.		104	45
1, Nr. 490	Erik 1	1265 5. Aug.	Slesvig	107	72
1, Nr. 494	Erik 1	1265 22. Sep.	Aabenraa		
2, Nr. 6	Erik 1	1266 18. Mar.	Nyborg		
2, Nr. 65	Erik 1	1267 22. Feb.			
2, Nr. 124	Erik 1	1268 20. Nov.	Slesvig	135	93
2, Nr. 137	Mechtilde	1269 9. Feb.	Kiel	136	94
2, Nr. 148	Erik 1	1269 11. Jul.			
2, Nr. 160	Erik 1	1271 22. Feb.		138	97
2, Nr. 172	Erik 1	1272 25. Feb.	Grevesmühlen	142	95
3, Nr. 87	Valdemar 2	1284 25. Jan.	Slesvig		
3, Nr. 88	Valdemar 2	1284 8. Apr.	Tønder		
3, Nr. 97	Valdemar 2	1284 25. Maj	Nyborg		
3, Nr. 100	Valdemar 2	1284 2. Jul.	Slesvig	222	140
3, Nr. 121	Valdemar 2	1284 29. Dec.	Tønder	229	144
3, Nr. 132	Valdemar 2	(1284)			
3, Nr. 170	Valdemar 2	1286 31. Mar.	Nyborg		
3, Nr. 223	Valdemar 2	1286 30. Nov.		237	148
3, Nr. 257	Valdemar 2	1287 31. Apr.	Slesvig	248	148
3, Nr. 262	Valdemar 2	1287 29. Sep.	Tranekær		
3, Nr. 264	Valdemar 2	1287 30. Nov.	Lübeck	251	148

/s485/

3, Nr. 267	Valdemar 2	1287	Tranekær Slot		
3, Nr. 279	Valdemar 2	1288 2. Feb.	Haderslev		
3, Nr. 292	Valdemar 2	1288 13. Maj			
3, Nr. 314	Mechtilde	1288 18. Aug.	Cismar	257	159
3, Nr. 316	Valdemar 2	1288 5. Sep.	Haderslev		
3, Nr. 358	Valdemar 2	1289 24. Maj	Slesvig		

Nr. i D.D. 2. Rk., Bd.	Udsteder	Udstedelsestid	Udstedelsessted	Nr. i Atlas	Skriver-Nr.
3, Nr. 380	Valdemar 2	1289 28. Dec.	Sønderborg	267	163
4, Nr. 1	Valdemar 2	1291 20. Feb.	Slesvig		
4, Nr. 8	Valdemar 2	1291 13. Apr.	Slesvig	276	163
5, Nr. 203	Valdemar 2	1302 15. Maj		364	163
5, Nr. 212	Valdemar 2	1302 26. Aug.	Udenfor Rostock		

/s486/

Tillæg III

/s487/

CORRIGENDA
TIL
DIPLOMATARIUM DANICUM II. RK. BD. 1-2

Corrigenda til Diplomatarium
Danicum, II. Rk. Bd. 1-2.

D.D. II, 1, Nrr. 59, 61, 69, 247:

Der er ovenfor i Afsnit I af ”Kapel- og Kancelligejstligheden 1250-1305” gjort Brug af en vigtig Oplysning om 2 Klærke, der stod i Ribebispen Esgers Tjeneste, og som nævnes i et Brev af 1252 4/4 (D.D. II, 1, Nr. 59, cf. Nr. 69). Da det paagældende Brevs Ægthed er blevet anfægtet af Udgiverne til det Bind, hvori det findes, Franz Blatt, Gustav Hermansen og C.A. Christensen, vil det være nødvendigt at efterprøve denne Paastand for at kunne sikre Oplysningens Paalidelighed. Brevet, Nr. 59 i D.D., hører efter Udgivernes Formening sammen med 3 andre Breve om samme Forhold, Nrr. 61, 69, 247, og disse skulde ogsaa være forfalskede. Alle 4 Breve omhandler Overdragelsen af Brede Kirke til Løgumkloster, og da Løgummunkene har haft Fordelene ved at sidde inde med Brevene, maatte et muligt Falskneri være begaaet af dem. Falskneriet maatte være begaaet inden 1259 11/3, da Kong Kristoffer vidimerer Nr. 61 (D.D. II, 1, Nr. 276).

Begrundelsen for Diskvalificeringen bringes ved de diplomatariske Noter til Nr. 69, se disse.²⁷²

Der fremføres saaledes 2 Argumenter for, at Brevene er uægte. Det første angaar kun Nr. 69 og indeholder Paastand om, at /s489/ det er uægte, da det omtaler Kong Abel som nærværende Maanedsdagen efter hans Død. Kong Abel var nærværende 4. April 1252, da Bisp Esger med hans Samtykke overdrog Kirken til Klosteret (Nr. 59). Det viser sig nu, at Nr. 69 i et og alt har haft Nr. 59 som Forlæg. Fra Nr. 59 er direkte overført Sætningerne fra: ”Cum secundum constitutionem...” og til ”... scire uolumus tam posteris quam presentes...” Fremdeles svarer Sætningerne i Nr. 59, der begynder med...” ita quod...” og ender med...” ordinabit”, til den tilsvarende Passus i Nr. 69, der dær har samme Begyndelses- og Slutningsord. Vidnerækken er ligeledes med visse Omposteringer den samme; alene ”magister Symon canonicus noster” fra Nr. 59 findes ikke i Nr. 69.²⁷³

Men hvad er det nu, de i Nr. 69 nævnte Vidner har været nærværende ved? Jo, i Nr. 69 hedder det, at Ribekapitlet erklærer, ”at saavel tilkommende som nulevende skal vide, at vore ærværdige Brødre, Munkene fra Løgumkloster, paa kanonisk Vis har erhvervet Brede Kirke med alle vore Brødres Samtykke”. Og videre hedder det: ”Men nærværende ved denne Overdragelse var adskillige velbyrdige Mænd, nemlig Herrerne Kong Abel, Ivar...” Men en Overdragelse af en Kirke er nu en ganske bestemt Retshandel, der foretages af Stedets Biskop, og som hans Kapitel ingensomhelst Myndighed har over (i Ribekapitlets Brev hedder det jo heller ikke engang, at Kapitlet stadfæster Overdragelsen – det bringer den blot til alles Kundskab). Udtrykket ”denne Overdragelse” i Nr. 69 maa da nødvendigvis gaa paa den tidligere foretagne Overdragelse, der foretoges af Bisp Esger, og som skriftfæstedes 4. April 1252 i Nr. 59, ved hvilken Overdragelse Kong Abel var tilstede. Ribe Kapitel har da sim-/s490/pelthen 29. Juli udstedt Brev om den tidligere Overdragelse, nævnt Vidnerne hertil og da helt naturligt anvendt Overdragelsesbrevet som Forlæg for den nye Brevudstedelse herom.

Herved falder det første Argument for Uægtheden til Jorden.

²⁷² Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”Citat” (udg. anm.).

²⁷³ Til dette afsnit tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”NB paralleltryk” (udg. anm.).

Det andet Argument vedrører alle 4 Breve, og det indeholder den Paastand, at ”disse Breves Indhold er altfor stærkt i Modstrid med de protokollerede Udsagn,²⁷⁴ som blev fremsat 1276 20. Marts i Brede Kirke under Processen mellem Kronen og Løgumkloster om Patronatsretten til Brede Kirke, til at kunne være ægte...”.

Under den nævnte Proces optraadte Munkene som Anklagere med et Anklageskrift, og her hævdede de, at de var i Kvasibesiddelse af Brede Kirke ”som præsenterede dertil af den rette Patron, nemlig Kong Abel, og omsider havde opnaaet den ved Overdragelse fra Stedets Biskop” (D.D. II, 2, Nr. 268). Herpaa svarede Ærkedegns Mogens fra Aarhus, der optraadte paa Kongens Vegne, at ”Hr. Kongen aldrig har været den rette Patron, da han hverken har bygget Kirken eller skænket Grunden eller doteret den, og saaledes har den Overdragelse, der fulgte efter en saadan Præsentation, været fuldstændig ugyldig”. Men længere fremme hævdede samme Ærkedegns, at den første Præsentation var ugyldig, fordi Kong Erik 5., ”hvem Patronatsretten ved Forgængernes Død var tilfaldet, straks da samme Kirkes Præst var død, præsenterede en anden”. Ærkedegnsens første Indvending mod Gyldigheden af Overdragelsen efter en Præsentation af Kong Abel, er saaledes simpelthen en Sofisme: Ærkedegnsen vil underkende /s491/ Overdragelsen til Munkene, fordi den forudgaaende kgl. Præsentation – da Kongen ikke var ret Patron – var ugyldig; men samtidigt vil han kassere en kgl. Præsentation af Munkene, fordi Kongen – i Kraft af at være ret Patron – præsenterede en anden.

Da det maa være dette Ærkedegnsens Udsagn om, at Kongen aldrig havde været ret Patron, som Udgifterne af Diplomatiets 1ste Bind har ment at være i ”altfor stærk Modstrid” med de 4 Breves Omtale af Kong Abel som ”patronus” (Nrr. 59, 69), i Besiddelse af ”ius presentandi” (Nr. 61) og ”uerus patronus” (Nr. 247), falder hele Argumentet herom sammen, saasnart man har indset, at Underkendelsen af Kongens Patronatsret – fra Kongens Befuldmægtigedes Side – er en ren Fiktion.

De 2 Argumenter for Uægtheden er nu gendrevet.²⁷⁵ Der skal nu til Gengæld opstilles et Argument for Ægtheden af et af Brevene:

I den omtalte Protokol fra Retsmødet hedder det fra Ærkedegnsens Side:

”Selvom den samme Hr. Konge havde været den rette Patron, har han dog aldrig, efter hvad der fremgaar af hans Privilegium, præsenteret dem (sc. Munkene) til den førnævnte Kirke, men han har overdraget dem Patronatsretten, om han havde nogen”. Benævnelsen ”Privilegium” bruger Bisp Esger i 1272 (D.D. II, 2, Nr. 182) om Kong Abels Donationsbrev af 1252 5/4 (Nr. 61); da Abel netop heri skænker Munkene sin Patronatsret i Brede, maa det være det Donationsbrev, der her omtales i Protokollen. Jævnfører man nu Gavebrevet med denne Omtale, vil man se, at det er i fineste Overensstemmelse hermed! 1252 5/4 præsenterede Abel netop ikke Munkene /s492/ til Kirken; men ”ligesom vi har overdraget samme Brødre de nævnte Besiddelser, saaledes skænker vi dem al vor Ret, og hvad vi har haft af Ret i nævnte Kirke, at besidde til evig Tid”. (Nr. 61)

Dersom Løgummunkene nu havde forfalsket Nr. 61, vilde de uden Tvivl have skrevet i Brevet, at Abel havde præsenteret dem til Kirken, eftersom de selv troede, at han havde gjort det eller foregav at tro det (se D.D. II, 2, Nr. 43, 185, og selve Protokollatet, Nr. 268).

²⁷⁴ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”et protokollat (en protokol) er teknisk set = en akt” og en henvisning til Erben - Schmitz - Redlich Urkundenlehre I, s. 18 (udg. anm.).

²⁷⁵ Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden ”parentes m. andre argumenter 1) brugbare: sandsynliggjort <ulæseligt ord (udg. anm.)> 2) teksternes beskaffenhed” (udg. anm.).

/s493/

D.D. II, 1, Nrr. 201, 202:

I de diplomatariske Noter til disse 2 Breve anføres 2 Paaskrifter paa Originalernes Dorsaler med Betegnelsen "Kurialpaaskrift". Det er i Nr. 201 Paaskriften "Ministro Dacie super concedendis fratribus abbatisse et conuentui", og i Nr. 202 Paaskriften "Domino Roskildensi". Haanden, som har skrevet disse 2 Paaskrifter,²⁷⁶ er den samme, som har skrevet Dorsalpaaskrifter paa de andre Breve i samme Serie Pavebreve om samme Institution, nl. paa Nr. 200: "Dominus Lundensis..."; paa Nr. 202 foruden den ovenfor nævnte ogsaa: "De licencia fundandi monasterium optinenda per episcopum Roskildensem"; paa Nr. 204: "De confessore abbatisse et conuentus"; paa Nr. 205: "De Indulgentia data ecclesie monasterii"; paa Nr. 206: "Abbatisse et conuentui de possessionibus et bonis petendis ac libere retinendis"; paa Nr. 207: "Abbatisse et conuentui super exemptione a prestationibus procuratorum"; paa Nr. 208: ... "quod possit reditus et prouentus percipere si ingrediatur ordinem"; paa Nr. 209: "Regi Dacie super protectione monasterii"; og paa Nr. 210: "Datur conseruator dominus Lundensis"²⁷⁷ ne impediatur in conseruatione monasterii".

Disse Paaskrifter stammer alle fra en dansk Skriver, nl. Roskildeskriveren Nr. 44, der er kendt fra en lang Række Privatdiplomer fra Aarene 1256 11/8 - 85 1/6 (og evt. senere²⁷⁸). Han har en meget karakteristisk Haand. Forholdene i Bogstaverne i hans Haand og den deraf afledte Samhørighed mellem de af ham skrevne Diplomer er gjort til Genstand for en udførlig Omtale i de "Methodiske Betragtninger" i nærværende Afhandlings palæografiske Del /s494/ under Exempel I.

De 2 Paaskrifter paa Nrr. 201 og 202 er saaledes ikke Kurialpaaskrifter.

/s495/

D.D. II, 2, Nr. 12:

Udgiverne af Diplomatariet daterer dette til (1266. Før 21. Maj) og noterer, at "det maa være udstedt i Tiden omkring Guidos Ankomst til Danmark... og inden 21. Maj, da Guido i sit Brev til Tyge af denne Dato henviser til Cistercienserabbedernes Skrivelse". (D.D. II, 2, Nr. 12, de diplomatariske Noter). Efter Materialet at dømme har Møderne mellem Danmarks Cistercienserabbeder været meget sjældne. Fra Tiden 1250-1290 foreligger der kun Efterretninger om 3 Møder, nl. 1263 (D.D. II, 1, Nrr. 374, 375, 376, 377, 379) 1266 (D.D. II, 2, Nr. 2) og 1267 (ib. Nr. 61). Det til 1272 ansatte Møde, cf. ib. Nr. 202, mener jeg er en Fiktion, se nedenfor. 1266 8. Marts holdt Abbederne Møde i Sorø (ib. Nr. 2). Et muligt Møde i 1266 mellem 8. Marts og 21. Maj, hvor Nr. 12 skulde være udstedt, har liden Sandsynlighed for sig. Nr. 12 vil herefter være at omdatere til: (1266. Omkring 8. Marts).

/s496/ - /s497/ mangler i dag i Skyum-Nielsens manuskript

/s498/

D.D. II, 2, Nr. 202:

Dette Brev dateres i Diplomatariet til (1272), se de diplomatariske Noter.

²⁷⁶ Skyum-Nielsen tilføjer hertil en note: "jvf. Originalerne paa Universitetsbiblioteket, A.M. LI, Nrr. 6, 7." (udg. anm.).

²⁷⁷ Skyum-Nielsen tilføjer hertil en note: "jvf. A.M. LI, Nrr. 5, 7, 9, 11, 8, 10, 13, 14, 12." (udg. anm.).

²⁷⁸ Skyum-Nielsen tilføjer hertil i hånden: "jvf. p. 127 m. Fodnoten" (udg. anm.).

Situationen i 1272 er imidlertid denne: Den tidligere Indehaver af Kirken døde i dette Aar, før 10/7 (D.D. II, 2, Nrr. 185, 186). Straks derefter præsenteredes der en anden Præst til Kirken fra Kongens Side (ib. Nr. 268), og denne fik Kirken overdraget og lod indsætte en Vikar i Kirken før 10/7 (ib. Nr. 186). Denne Optræden fra Kongens Side i det afgørende Øjeblik, Vakancen, var unægteligt en fuldstændig Tilintetgørelse af Munkenes Haab om at erhverve Kirken ved Vakancen (cf. D.D. II, 1, Nrr. 59, 69) og en fuldstændig Tilsidesættelse af deres mulige Ret til at besætte Kirken. Men det er nu evident, at Brev Nr. 202 forudsætter en ganske anden Situation end den her opridsede, idet Cistercienserabbederne bønfaller Kongen om, ”at I ikke taaler, at Abbeden og Konventet fra Løgum fortrædiges af Eders Mænd i Besiddelsen af Patronatsretten til Brede Kirke”. Abbederne forudsætter øjensynligt en vis god Vilje fra Kongens Side til at ville værne om Klosterets Ret. Men Begivenhederne i 1272 havde tydeligt nok vist, at Kongen aldeles ikke var tilsinds at respektere Munkenes mulige Ret. Da der desuden udtrykkeligt tales om Fortrædigelser fra Kongens Mænds Side, er det mere end nærliggende at sætte Brevet i Forbindelse med Kardinallegaten Guidos Brev af 1266 2/11 (D.D. II, 2, Nr. 43), hvori det hedder, at Munkene fortrædiges i deres Ret fra Sogneboernes Side. Disse Sogneboere er sikkert identiske med Kirkens Patroner, eller ledes dog af disse (om disse se D.D. II, 9, Nr. 457), og de har rimeligvis /s499/ virket sammen med Kongen, der jo ogsaa var Patron i Kirken. Nr. 202 er da udstedt i 1266, og da der netop 1266 8. Marts holdtes Møde af Cistercienserabbederne i Sorø (ib. Nr. 2), vilde det være rimeligt at datere Nr. 202 til (1266, o. 8/3).

/s500/

D.D. II, 2, Nrr. 408, 410:

D.D. II, 2, Nr. 408 har den for et Kongediplom usædvanlige Vidneformel:

”presente uenerabili patri domino. Io. Reualienensi episcopo, qui de nouo creatus in episcopum / sigillo carens adhuc pontificali / presencia sigillo quo solebat ante perfrui communiuit”.

Brevet er udstedt 1280 10/8 i Odense. Det er gaaet tabt; bevaret er imidlertid et originalt Kongebrev, som er udstedt samme Aar, Dag og Sted, D.D. II, 2, Nr. 412. Dette Nr. 412 er beseglet med det kongelige Segl, se Corroboratio og de diplomatariske Noter. Ogsaa Nr. 408 var beseglet med det kongelige Segl, se Teksten i Vidissen af det, ib. Nr. 410. Det var derimod ikke, som det ellers fremgaar af den ovenanførte Vidneformel, beseglet med Bisp Jens' Segl. Bisp Jens har derimod været med til at udstede Vidissen, hvilket han gjorde velsagtens i Lübeck sammen med Dominikanerne og Franciskanerne dær (ib. Nr. 410). Og denne Vidisse beseglede ogsaa han med sit Segl, se de diplomatariske Noter til Nr. 410.

Da Kongebrevet Nr. 408 kun er overleveret i denne af Bisp Jens forseglede Vidisse, hører Eftersætningen i ovenanførte Vidneformel fra”... qui de nouo...” og ud rimeligvis slet ikke til det vidimerede, med det kgl. Segl beseglede Brev, men derimod til den med Bispeseglet forseglede Vidisse. Nr. 408 vilde herved faa samme Besegling som Nr. 412. Nr. 408 vilde dernæst ogsaa faa samme Formelopbygning som det ligeledes samme Aar, Dag og Sted udstedte Kongebrev Nr. 409. Dette sidste er saa meget væsentligere, som Nr. 409 er dikteret af samme Diktator som Nr. 408 i Modsætning til Dik-/s501/tatet i Nr. 412 (Nrr 408-409 afviger paa samme Maade og i Fællesskab fra Nr. 412 i følgende Formler og Forhold: Salutatio, Publicatio, sidste Del af Sanctio, manglende Corroboratio, Nævnelse af Vidner, manglende ”mandante domino rege”). Eftersætningen i Nr. 408 fra”... qui de nouo...” og ud skal da skæres væk fra dette Nr. og føjes til Nr. 410.

En lille Vanskelighed herved er dog, at Bisp Jens i Protokollen i Vidissen udsteder sammen med de andre i 1ste Person Pluralis, mens han i Eftersætningen omtales i 3die Person Singularis.²⁷⁹ Da Vidisserne Nr. 410 og 411 ses at have haft forskellig Diktator (se Salutatio, Dispositio), betyder det ikke noget, at Nr. 411 ikke har haft nogen Eftersætning efter det vidimerede Brev, saaledes som Nr. 410 efter det foreliggende antages at have haft. I Nr. 411 optræder Bisp Jens desuden ikke. Ogsaa det i Nr. 411 vidimerede Brev, Nr. 409, synes imidlertid at være overført paa en sjusket Maade i Vidissen, se herom nedenfor.

/s502/

D.D. II, 2, Nr. 409:

I dette Brev nævnes Bisp Jens af Reval som Kansler. Det er ligesom Nr. 408 bevaret i en udateret Vidisse, der er udstedt af Dominikanerne og Franciskanerne i Lübeck, *ib.* Nr. 411. Det vilde være højst mærkeligt, om Bisp Jens var Kansler 1280 10/8, eftersom Magister Niels Jyde med Sikkerhed forekommer som saadan baade lige før: 1280 6/3 (*ib.* Nr. 397) og lige efter: 1281 17/7 (D.D. II, 3, Nr. 7). Det er da ogsaa det eneste Sted, Bisp Jens forekommer som Kansler. Imellem ”.. Io. episcopo Reualiensis”.. og ”... cancellario...” er der fremdeles et større Interpunktionstegn: /, som almindeligvis anvendes i Vidnelister mellem de forskellige Personer, ikke mellem Personen og hans Titel (cf. Kongebrevene D.D. II, 2, Nrr. 212, 397; D.D. II, 3, Nrr. 7, 37, 38, 45). Der er da formentlig faldet et ”N.” ud før ”cancellario”. Paa denne Maade betegnedes Niels Jyde flere Gange i Kongebrevene (D.D. II, 2, Nrr. 70, 286, 294, 397, D.D. II, 3, Nr. 38).

Jeg vil derfor mene, at Kansleren Niels Jyde var tilstede i Odense 1280 10/8 og nævntes i Nr. 409 sammen med Bisp Jens og Drost Peder.

/s503/

D.D. II, 2, Nrr. 427, 428:

Disse 2 Breve er udaterede Kongebreve, udstedte af Dronning Margrete Sambiria. De er endnu bevarede i Original (Atlas Nrr. 1022, 1023). De dateres begge i Diplomatariet til (o. 1280), se Begrundelsen herfor i de diplomatariske Noter til Nr. 429. De 2 Breve sammenstilles her med de ligeledes udaterede Breve Nrr. 429 og 430 under Fællesdateringen (o. 1280).

Hertil er nu først at sige, at Brevene efter Indholdet kun hører sammen 2 og 2, idet Nrr. 427-428 for sig omhandler noget andet end Nrr. 429-430 for sig. Dernæst er Nrr. 427-428 skrevet af samme Haand, Skriverhaand Nr. 62 (se Skemablade Nr. II), mens nr. 429, der er bevaret i Original, er skrevet af en anden Haand, Skriverhaand nr. 73. Skriverhaanden Nr. 62 kendes foruden fra disse 2 udaterede Originaler fra 8 andre originale Kongebreve, der dækker Tiden fra (1262) Oktober - 1266 13/5. Skriverhaand Nr. 73 kendes fra 3 andre originale Kongebreve foruden fra dette Nr. 429, og disse 3 Originaler spænder over Tiden 1273 29/8 - 1282 22/7. De 2 Skrivere, der begge delvist eller helt

²⁷⁹ Skyum-Nielsen tilføjer hertil en note: ”dette behøver ikke at betyde noget videre, da Skifte i Persontallet ikke er ualmindeligt i eet og samme Diplom, jvf. Ficker, I, p. 9, 278, 315; II, p. 437; jvf. ogsaa flg. Ex. paa det samme fra danske Kongebreve Atlas Nr. 5; D.D. II, 1, Nrr. 224, 274; D.D. II, 2, Nrr. 125, 166, 200, 235, 334, 404, 412, 420, 430; D.D. II, 3, Nrr. 38; D.D. II, 4, Nr. 247; Ex. fra D.D. indeholder alle Formlen: ”mandante domino rege”. Hertil tilføjer Skyum-Nielsen i hånden: ”jvf. ogsaa Lauritz Weibull i H.T. IX, 3, p. 116-17.” (udg. anm.).

skriver Breve for Margrete, arbejder saaledes for hende i 2 forskellige Perioder, der slet ikke dækker hinanden. Alene dette taler stærkt imod, at de 4 Breve er udgaede paa samme Tidspunkt.

Fremdeles er der væsentlige Forskelle imellem de 2 Brevpars Diktat. Nrr. 427-428 har som Intitulatio: "M. dei gracia Danorum Sclauorumque regina...", mens Nr. 429 (Nr. 430 er udstedt af Erik 5.) har: "M. dei gracia Danorum Sclauorumque quondam regina, domina Estonie...". Der er nu det interessante ved det, at begge /s504/ de i Nr. 429 optrædende Formelelementer, "quondam regina" og "domina Estonie" paa ganske bestemte Tidspunkter indføres i Dronningens Breve og fra da af anvendes næsten uden Undtagelse lige til hendes Død og saaledes danner højst anvendelige termini ante quem for de Breve, der ikke indeholder de nævnte Formelelementer. "quondam regina" forefindes første Gang (1276) 26/12 (D.D. II, 2, Nr. 273), og det forekommer derpaa regelmæssigt (ib. Nrr. 273, 374, 377, 406; cf. Nr. 422; D.D. II, 3, Nr. 44; Undtagelse: D. D. II. Nr. 298 (udstedt i Vordingborg, hvilket ogsaa er uregelmæssigt, se ndfr.) og D.D. II, 3, Nr. 51: efter hendes Bortrejse, udstedt i Rostock) indtil Dronningens Død 1283 26/3 (Historiske Aarbøger I, p. 69, 71; levede endnu 1282 4/12, se D.D. II, 3, Nr. 51). Formelelementet "domina Estonie" forefindes første Gang 1266 13/5 (D.D. II, 2, Nr. 11); det optræder derpaa regelmæssigt indtil Dronningens Død (ib. Nrr. 11, 80, 161, 213, 214, 241, 273, 298, 374, 377, 406; D.D. II, 3, Nr. 44, cf. Nr. 82; Undtagelse: D. D. II. 2, Nr. 183; D.D. II, 3, Nr. 51; om dette sidste Nr. se ovenfor). Efter Formlerne maa Nrr. 427-428 saaledes givet tilhøre et tidligere Tidsrum end o. 1280, og de maa ligge forud for den første Antagelse af "domina Estonie", d.v.s. før 1266 13/5. Dette passer fortræffeligt med Forekomsten af den Skriverhaand, hvormed Nrr. 427-428 er skrevet; men det passer ogsaa udmærket til endnu et Forhold, nemlig Udstedelsesstedet. Nrr. 427-428 er udstedte i Aalborg. Næsten alle Dronningens Breve i Tidsrummet 1267 1/8 - 1282 22/7 udgik imidlertid fra Nykøbing, nemlig 11 af 12 (D.D. II, 2, Nrr. 80, 161, 183, 213, 214, 241, 273, 374, 377, 406; D.D. II, 3, Nr. 44; Undtagelse: D.D. II, 2, Nr. 298, der er uregelmæssigt ved at være udstedt i²⁸⁰ /s505/ Vordingborg; det savnede desuden som ovf. berørt det ene af de karakteristiske Intitulatio-Elementer, men havde dog det andet). Før 1267 1/8 derimod udstedtes Breve i hendes Navn forskellige Steder i Landet ((1262). Oktober: Viborg (D.D. II, 1, Nr. 360); 1262, December: Søborg (ib. Nr. 362); 1263 28/11: Randers (ib. Nr. 403); 1264 16/8: Rostock (ib. Nr. 439); 1265 13/8: Roskilde (ib. Nr. 492); 1266 13/5: Roskilde (D.D. II, 2, Nr. 11)). Ogsaa ifølge Udstedelsesstedet vilde en Datering i 1260'erne, her før 1267 1/8, være langt at foretrække for en Datering til o. 1280.

Der kan saaledes ikke herske den mindste Tvivl om, at Nrr. 427-428 skal omdateres. Efter de hidtil fremførte Argumenter og særligt efter Forekomsten af Formelelementet "domina Estonie" samt efter Skriverhaandens seneste Forekomst maa de 2 Breve være udstedte engang før 1266 13/5; efter den tidligste Forekomst af Skriverhaanden maa de vel være udstedte engang efter Oktober 1262. Vi kan dog komme til en endnu fastere Datering. Nr. 427 har en Paaskrift paa en Pergamentsflig: "Ciuius Reualiensibus", se de diplomatariske Noter. Efter sin Karakter stammer denne Paaskrift sikkert fra Kancelliet. Saadanne Paaskrifter paa Tidens Kongebreve er mere end sjældne, og der findes fra disse Aartier kun et eneste Sidestykke hertil. Det er paa Atlas Nr. 360, i Diplomatariet D.D. II, 1, Nr. 360. Dette Originaldiplom er ogsaa et Kongediplom og ligeledes (delvist) udateret. Det er skrevet af Skriven til Nrr. 427-428, Nr. 62! I Diplomatariet er det ansat til (1262) Oktober efter P. Johannsens Antagelse (i Sitzungsbericht der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1930, Tartu 1932, p. 3, Nr. 1, Note 1-2; Antagelsen er sikkert rigtig under Hensyn til, at Nr. 360 lig-/s506/ner det 1262 December udstedte D.D. II, 1, Nr. 362 ved sin korte Form samt ved Maanedsbetegnelse i Datum). Dette Nr. 360 har Paaskriften: "dominis... ceterisque hominibus regis in Reualia". Nr. 427 hører saaledes med Hensyn til

²⁸⁰ Nederst på denne side har Skyum-Nielsen i hånden tilføjet "+ et forbindelsen" (udg. anm.).

Skriver og med Hensyn til Kancellipaaskrift nøje sammen med Nr 360 i Bd. 1. Dette Nr. 360 ligner fremdeles Nr. 428 i sidste Led af Salutatio, i Slutordene af Sanctio samt i Datumsformlen (som Nr. 428 har fælles med Nr.427). Nrr. 427-428 viser saaledes Samhørighed med D.D. II, 1, Nr. 360 i Skrift, Kancellipaaskrift og i Formelelementer. Fra Nrr. 429-430 i Bind 2, som de er sat sammen med, afviger de decideret med Hensyn til Skrift, Skriverhændernes Forekomst, Formelelementer i Intitulatio samt Udstedelsessted.

Da Nr. 360 er udstedt i Viborg, og Nrr. 427-428, som hører nært sammen med Nr. 360, er givet i Aalborg, ligger det nær at antage, at Nrr. 427-428 er givet paa samme Rejserute for Kancelliet. De vil herefter og efter alt det foregaaende være at omdatere til (o. 1262 Oktober).